

ESKİÇAĞ YAZILARI

4

S. ŞAHİN, S. G. TİRYAKİ,
M. SARILAR, M. ALKAN,
B. TAKMER, H. UZUNOĞLU

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

ESKİÇAĞ YAZILARI

4

AKRON
ESKİÇAĞ ARAŞTIRMALARI

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ DİLLERİNİ VE KÜLTÜRLERİNİ
ARAŞTIRMA MERKEZİ KİTAP DİZİSİ
6

DİZİ EDİTÖRLERİ

A. Vedat ÇELGİN
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü
E-mail: celgin@ttmail.com
Tel: (0212) 455 57 00 / 15855, 15860
Faks: (0212) 245 68 77

N. Eda AKYÜREK ŞAHİN
Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü
E-mail: edasahin@akdeniz.edu.tr
Tel: (0242) 310 61 84
Faks: (0242) 227 85 77

ESKİÇAĞ YAZILARI

4

YAYINA HAZIRLAYANLAR

N. Eda AKYÜREK ŞAHİN
Burak TAKMER
Fatih ONUR

Hüseyin UZUNOĞLU'nun Katkılarıyla

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

ESKİÇAĞ YAZILARI
4

Yayımlayan
Nezih BAŞGELEN

Uygulama: *Serdar KIRAN*

Baskı: Net Kırtasiye Tan. ve Matbaa San. Tic. Ltd. Şti
Taksim Cad. Yoğurtçufaik Sok. No: 3 Beyoğlu-İstanbul
Baskı: (0212) 249 40 60
Sertifika no: 13723

ISBN: 978-605-396-232-8

İÇİNDEKİLER

Türkiye'de Klasik Filoloji ve Klasik Çağ Araştırmaları'nın öncü isimlerinden, 1 Mart 2013 tarihinde yitirdiğimiz; başta saygı, hoşgörü ve dostluk olmak üzere insanı insan yapan hümanist değerlere yürekten bağlı, sevgi dolu müstesna insan, Çok Değerli Hocamız Prof. Dr. Filiz Öktem'in unutulmayacak anısına, özlemle ...

EDİTÖRLERDEN

AKRON ESKİÇAĞ ARAŞTIRMALARI dizimizin 6. sayısı bir *Eskiçağ Yazıları* ortak kitabı olup Antikçağ ve Geç Antikçağ tarihi ve tarihi coğrafyası, Eskiçağ Bilimleri ve kültür politikası, Roma toplumunda aile, gümrük ve ticaret, Latince epigramlar gibi geniş bir konu yelpazesi içermektedir.

Kitabın ilk yazısı bir çeviri yazı. Eskiçağ Bilimleri dünyamızın en önde gelen isimlerinden Sencer Şahin Hocamız, daha önce Almanca olarak yayımlanan, burada N. Eda Akyürek Şahin'in kaleminden Türkçesini sunduğumuz yazısında, Bizans İmparatoru I. Iustinianus (İ. S. 527-565)'un Bithynia'da Sakarya (Sangarios) Nehri üzerinde inşa ettirdiği köprü ve kanal tesislerine dair, antik kaynaklar ile kendisinin bölgedeki coğrafi-topografik gözlemlerine dayanan incelemelerinin sonuçlarını ortaya koyuyor ve söz konusu köprüye ilişkin tartışmaları sona erdirecek nitelikte çözüm önerileri getiriyor. Kültür tarihi açısından önem taşıyan bu ilginç yazı aynı zamanda, Bithynia Bölgesi'nin tarihi coğrafyasına da katkı sağlayıcı bir içeriğe sahip.

Gökhan Tiryaki yazısında, Türkiye'de Eskiçağ Bilimleri alanında yapılan çalışmaların günümüze kadar ülkenin kültürel ve politik eğilimlerinden nasıl etkilendiği konusunu irdeliyor, çeşitli bakış açılarıyla birlikte sorunlara çözüm önerileri sunuyor. Son yıllarda kültürel miras konusunda bilinç kazanmaya başladığını memnunlukla gözlemlediğimiz Türk kamuoyuna ve ilgililere önemli mesajlar veren bu yazıyı ilgiyle okuyacağınızı ümit ediyoruz.

Merve Sarılar yazısında, Roma toplumundaki aile kavramını çok yönlü olarak değerlendiriyor ve antik yazarlardan örnekler veriyor. Yazı, eski Roma'da aile, kadın ve çocuklar konusuyla ilgilenenler için yararlı bir kaynak niteliğinde.

Mehmet Alkan yazısında, Lykia Bölgesi'ndeki iki lagün (Fethiye/Ölüdeniz ve Myra/Demre) ile Kırım'ın güneyinde yer alan Balaklava Limanı'ndaki lagünden yola çıkıp Eski Yunanca *symbolon* sözcüğünü örnekler vererek kapsamlı bir şekilde inceliyor ve Myra (Demre) Lagünü'nün de zamanında "symbolon" olarak adlandırılmış olması gerektiği sonucuna

varıyor. Alkan'ın bu yazısı, Lykia Bölgesi'nin tarihi coğrafyasına katkı sağlayıcı bir içeriğe sahip olduğu gibi, filolojinin Antikçağ tarihi coğrafya araştırmaları açısından taşıdığı önemi de gözler önüne sermekte.

ır sonraki yazıyı, AKRON'un 2. sayısından itibaren yer vermeye başladığımız, "Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları" üst başlıklı seri yazıların dördüncüsü olarak Burak Takmer'in kaleminden beğenilerinize sunuyoruz. Takmer, Ephesos (Selçuk)'taki Ayasuluk Tepesi'nde ele geçen ve öneminden dolayı epigrafi literatüründe "Monumentum Ephesenum" (= Ephesos Anıtı) adıyla anılan, ilk kez 1986 (önrapor) ve 1989 yıllarında yayımlanmasına karşın Türkçede hakkında hemen hiçbir bilgi bulunmayan "Asia Eyaleti Gümrük Yasası" (*Lex Portorii Provinciae Asiae*) yazıtını geniş kapsamlı bir biçimde yeniden değerlendiriyor. Yazıda, söz konusu çok önemli belgenin Eski Yunanca tam metninin ve Türkçe çevirisinin yanı sıra epigrafik, filolojik, tarihsel ve hukuksal yorumlarını da bulacaksınız.

Kitabımızın son yazısını ise, gene AKRON'un 2. sayısından itibaren "Anadolu'dan Epigramlar" üst başlığı ile yayımlamaya başladığımız seri yazıların ikincisine ayırdık. Hüseyin Uzunoğlu'nun imzasını taşıyan yazı, bugüne değin Anadolu'da ele geçen ve sayıları şimdilik sadece dokuz olan Latince epigramları tanıtmak amacıyla kaleme alındı. İlginç bulacağınızı umduğumuz söz konusu yazı, Anadolu'nun Eski Yunanca taş epigramlarının zenginliğinin yanında son derece mütevazı kalan Latince taş epigramları hakkında iyi bir fikir verdiği gibi, epigramların ikisinin İstanbul'un hâlâ ayakta durmakta olan görkemli Bizans surları üzerinde yer alması dolayısıyla kent tarihine sağladıkları önemli katkıyı ortaya koyuyor, ayrıca epigrafi ile filolojinin ayrılmaz bir bütün olduğu gerçeğini ve birbirini tamamlayıcı niteliğini göstermesi bakımından da çarpıcı bir örnek oluşturuyor.

Çok kısa bir süre sonra yayımlanacak olan 7. kitabımızda yeniden buluşmak üzere, esen kalın ...

A. Vedat ÇELGİN

N. Eda AKYÜREK ŞAHİN

IUSTINIANUS'UN BITHYNIA'DA SAKARYA NEHRİ ÜZERİNDE İNŞA ETTİRDİĞİ KÖPRÜ VE KANAL TESİSLERİ

Sencer ŞAHİN*

Çeviren: N. Eda AKYÜREK ŞAHİN**

İmparator Iustinianus'un Sakarya Nehri üzerine büyük bir köprü inşa ettirdiğinden Prokopios[1], Paulus Silentiarius[2], Paulus Diaconus[3], Theo-

* Prof. Dr. Sencer Şahin, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü kurucusu ve emekli öğretim üyesi (sencersahin@akdeniz.edu.tr).

Bu yazının orijinali Almanca olarak yayımlanmıştır: bkz. S. Şahin, Wasserbauten Justinians am unteren Sangarios in Bithynien, XI Congresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina, Atti II. Roma, 18-24 settembre 1997 (Roma 1999), 643-658. Konu ile ilgili bazı yeni yayın ve çalışmalar vardır: K. Belke, Justinians Brücke über den Sangarios, şurada: S. Doğan M. Kadiroğlu (ed.), Bizans ve Çevre Kültürler. Prof. Dr. S. Yıldız Ötüken'e Armağan, İstanbul 2010, 89-99; Ö. F. Yılmaz, Beş Asırlık Sakarya Sapanca Marmara Kanal Projeleri, İstanbul 2010; C. Üste, Sakarya İli Beşköprü (Sangarios, Justinianus Köprüsü)'nün Koruma ve Restorasyon Önerisi (Gazi Üniversitesi - Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2011.

** Prof. Dr. N. Eda Akyürek Şahin, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Kampus 07058 Antalya (edasahin@akdeniz.edu.tr).

[1] Prokopios, de Aedificiis (ed. O. Veh, Tusculum 1977), 5, 3, 8-11: ὁ μέγας δὲ ποταμὸς οὗτος, ὅνπερ Σάγαριν καλοῦσι νῦν, σφοδρῷ μὲν κατιὼν ἐς ἄγαν τῷ ῥείθρῳ, ἐπὶ μέσης δὲ πεφυκὼς ἄβυσσος, εὐρυνόμενος δὲ θαλάσσῃ ἴσα, διαγέγονε μὲν τά γε εἰς γέφυραν ἀνέπαφος πᾶσιν, ἐξ οὗ γεγόνασιν ἄνθρωποι, ἀκάτων δὲ συνδέοντες πλῆθος καὶ φορμηδὸν αὐτὰς ἀλλήλαις ἐναρμοσάμενοι, ἐνταῦθα διαπορθμεύεσθαι τολμῶσι πεζοί, ὥσπερ ποτὲ δέει τοῦ Ξέρξου τὸν Ἑλλήσποντον ὁ τῶν Μήδων στρα 5.3.9 τός. ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐκ ἀνεπικινδύνως αὐτοῖς γίνεται.

phanes[4], Konstantinos Porphyrogennetos[5], Zonaras[6], Kedrenos[7] ve Pakhymeres[8] gibi birçok Geç Antikçağ ile Bizans Dönemi yazarı bahsetmekte-

---

πολλάκις γὰρ ὁμοῦ τοῖς δεσμοῖς συλλαβὼν τὰς ἀκάτους ἁπάσας, εἶτα τὴν διάβασιν ἀνεχαίτισε τοῖς τῇδε ἰοῦσι. 5.3.10 βασιλεὺς δὲ Ἰουστινιανὸς γέφυραν αὐτῷ ἐγκεχείρηκεν ἐποικοδομεῖσθαι τανῦν. ἀρξάμενός τε τοῦ ἔργου ἤδη πολλὴν ἐς αὐτὸ διατριβὴν ἔχει· ὅπερ εὖ οἶδα ὅτι ὑποτε λέσει οὐ πολλῷ ὕστερον, τεκμηριούμενος ὅτι δὴ αὐτῷ τὰ 5.3.11 ἔργα συνεπιλαμβάνεται ὁ θεὸς ἅπαντα. οὐκοῦν ἀπέραν τον αὐτῷ ἐνθύμημα οὐδὲν ἔμεινεν ἐς τόδε τοῦ χρόνου, καίτοι ἐπὶ πλείστοις τὸ κατ᾽ ἀρχὰς τοῖς ἀμηχάνοις ἐγχει ρεῖν ἔδοξεν.

[2] Paulos Silent., Ekphrasis (ed. O. Veh, Tusculum 1977), 352, mısralar: 928-933:

928 καὶ ποταμῶν ὑπόειξε ῥόωι βρυχώμενον ὕδωρ,
οὐκέτι δ᾽ ἁρπακτῆρα μιαίνεται ὁλκὸν ὁδίτης
930 τὸν πρὶν ἀνικήτοισιν ἀγηνορέοντα ῥεέλντα ῥεέθροις
Μυγδόνα Σαγγάριόν τις ἰδὼν Βιθυνίδι γαίηι,
932 νῶτα λιθοτμήτοισι διαζωσθέντα γεφύραις,
κρήγυον ἡμετέρων ἐπέων οὐ ῥυθμὸν ἐλέγξει.

[3] Paulus Diaconus, Historia Romana, Migne PL 95, 992 B'de İmparator Iustinianus'un Sangarios Nehri'nin yatağını değiştirdiğini bildirmektedir: "Anno tricesimo tertio imperii sui coepit imperator aedificare pontem Agoreos* fluminis, convertens eumdem amnem in alium alveum, volvitque arcus mirabiles quinque, et fecit eum meabilem, cum antea ligneus fuerit." (*Sangareos olarak okunmalı.)

[4] Theopanes Homologetes, Khronographia (ed. de Boor 1883; yeni basım 1963), 1, 234, 6052. sene için (= İ.S. 559/60) Τούτῳ τῷ ἔτει ἤρξατο κτίζειν ὁ βασιλεὺς τὴν γέφυραν τοῦ Σαγάρεως ποταμοῦ. καὶ ἀποστρέψας τὸν αὐτὸν ποταμὸν ἐν ἄλλῃ κοίτῃ εἴλησε καμάρας φοβερὰς πέντε καὶ ἐποίησεν αὐτὸν διοδεύεσθαι, ξυλίνης πρότερον οὔσης τῆς γεφύρας.

[5] Konst. Porphyr., de thematibus (ed. A. Pertusi, studi e testi 160, 1952), 70 [27]: Ῥεῖ δὲ ἐν τῷ θέματι τῶν Ὀπτιμάτων ποταμὸς ὁ καλούμενος Σάγαρις ἐν ᾧ ἔστιν ἀξιοθέατος γέφυρα, ἣν ἐποίησεν Ἰουστινιανὸς ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ὁ πολυύμνητος, ἐπιγραφὴν ἔχουσα τοιαύτην, ἥτις γέγραπται ἐν μιᾷ τῶν πλακῶν οὑτωσὶ λέγουσα· Daha sonra Agathias'ın aşağıdaki metinde verilen epigramı gelmektedir.

[6] Zonaras (ed. Dindorf), 14, 7, s. 275, 13 vd.'da Konst. Porphyr. gibi Agathias'ın epigramından bahsetmektedir: καὶ γέφυραν ἔκτισε κατὰ τὸν Σάγγαριν ποταμόν, ἐν ᾗ καὶ ἐπίγραμμα παρὰ Ἀγαθίου ἐγένετο τόδε·Daha sonra Agathias'ın aşağıdaki metinde verilen epigramı gelmektedir.

dir. Iustinianus Dönemi'nin ünlü şairi ve tarihçisi Agathias'ın bu muazzam köprü yapısını öven bir şiiri köprü üzerine tutturulmuş bir levha üzerinde yer almaktaydı. Söz konusu şiir şöyledir:

AP, IX 641[9]:

καὶ σὺ μεθ' Ἑσπερίην ὑψαύχενα καὶ μετὰ Μήδων
ἔθνεα καὶ πᾶσαν βαρβαρικὴν ἀγέλην,
Σαγγάριε, κρατερῇσι ῥοάς ἀψῖσι πεδηθεὶς
οὕτως ἐδουλώθης κοιρανικῇ παλάμῃ·
ὁ πρὶν γὰρ σκαφέεσσιν ἀνέμβατος, ὁ πρὶν ἀτειρὴς
κεῖσαι λαϊνέῃ σφικτὸς ἀλυκτοπέδῃ.

---

[7] Kedrenos (ed. Bekker), 1, 678: Τῷ λγ' ἔτει κτίζει τὴν γέφυραν τοῦ Σαγγάρεως ποταμοῦ, τὴν λεγομένην πενταγέφυρον, διὰ καμερῶν πέντε, ξυλίνην πρότερον οὖσαν.

[8] Pakhymeres (ed. Bekker 1835), 2, 330/1: Κρονίου μηνὸς ἐκ τοῦ παραχρῆμα ὁ ποταμὸς μετοχε τεύεται καὶ ζητεῖ τὴν παλαιὰν κοίτην, καθ' ἣν καὶ ἡ Ἰουστινιάνειος ποντογέφυρα. ὕστερον δὲ μετοχετευθέντος τοῦ ποταμοῦ, 331 τὸν ἐξ ἐκείνου Μέλανα ὑπεδέχετο, οὐ τόσον ὄντα, ἀλλ' ἱκανὸν τέως καὶ τοῦτον ἐκ βάθους αὐτάρκους τὴν τῶν ἐχθρῶν ἀποκωλύειν ἔφοδον. τότε τοίνυν ἐξ ὄμβρων ὁ Σαγγάριος πλημμυρήσας τῆς ἰδίας μεταίρει καὶ αὖθις κοίτης, ἧς ἐκ παλαιοῦ ποτ' ἐκκοιτι σθεὶς ἐπελάβετο, καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἀνέτρεχε, καὶ οὗ μὲν ἀπέστη, περαιοῦσθαι καὶ τῷ τυχόντι παρεῖχεν, οὗ δ' ἐπελάβετο πλημμυρῶν, μὴ ὅ γ' ἐκ τῆς πλημμύρας βάθος ἐδίδου τῷ ῥεύματι, ἀλλὰ καὶ χοῦν ἐκ μιλτοπαρῄων ὀρέων κατάγων καὶ χέρα δος ἱκανὸν προσέχων καὶ πόρον ἐτίθει τῷ περᾶν θέλοντι. τῷ τοι καὶ οἱ ἐν τοῖς πέραν φρουρίοις συνῳκηκότες, τὴν ξένην ἰδόντες μετάστασιν καὶ γνόντες ἐν χρῷ κινδύνου γενόμενοι, ἀπανίσταντο.

[9] Aynı epigramdan Konstantinos Porphyrogennetos (dn. 5) ve Zonaras (dn. 6) da bahsetmektedirler. Bu epigram için ayrıca bkz. R. Merkelbach - J. Stauber, Steinepigramme aus dem griechischen Osten 2. Die Nordküste Kleinasiens (Marmarameer und Pontos), Münih-Leipzig 2001, 203-204, no. 09/06/04. (Çev. notu: Bu yayında S. Şahin'in burada çevirisini verdiğimiz makalesinden bahsedilmemektedir. Merkelbach ve Stauber'in bu önemli makaleyi tanımadıkları açıktır.)

Kibirli Batı'dan ve Media halklarından

ve nice barbar kavminden sonra,

işte sen de ey Sakarya, bir hükümdar eyleminin kölesisin artık;

akıyorsun şimdi şu kemerlerle dizginlenmiş olarak.

Bir zamanlar geçit vermezdin gemilere, dizgine gelmezdin

şimdi boyun eğmişsin taşların aşılmaz gücüne.

Günümüzdeki araştırmacılar bu şiir ve antik kaynakların verdikleri çeşitli bilgiler nedeniyle İmparator Iustinianus'un yaptırdığı köprüyü sözbirliği etmişçesine bugün Çarksuyu isimli (antik Melas) küçük bir nehrin üzerinde bulunan muazzam büyüklükteki bir antik taş köprü ile özdeşleştirmişlerdir. Çarksuyu Sakarya Nehri'nin 5-6 km doğusundaki Sapanca Gölü'nün (Lacus Sunonensis) fazla suyunu kuzey istikamette Sakarya'ya boşaltır. İmparator Iustinianus'un yaptırdığı köprünün arazideki yerinin birtakım topografik sorunlar içermesi ve yapının mimarisindeki bazı tezatlı özellikler birçok Eskiçağ araştırmacısının tartışma konusu olmuştur.[10]

---

[10] Bu köprü yakın zamanlarda şu bilim adamları tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir: M. Whitby, Justinians Bridge over the Sangarius and the date of Procopius de Aedificiis, JHS 105, 1985, 129-148 ve S. Froriep, Ein Wasserweg in Bithynien. Bemühungen der Römer, Byzantiner und Osmanen, Antike Welt 1986, 2. Sondernummer: Antiker Wasserbau, 39-50; S. Şahin, Adapazarı/Beşköprü, III. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 1986, 173-179; krş. C. Texier, Descriptions de l'Asie Mineure, Paris 1839, 391; W. M. Ramsay, The Historical Geography of Asia Minor, Londra 1890, 214 vd.; G. Freiherr v. d. Goltz, Anatolische Ausflüge, Berlin 1896, 103 vd.; W. v. Diest, Von Pergamon über Dindymos zum Pontus (Ergänzungsheft 94 zu Petermanns Mitteilungen), Gotha 1898, 70; C. Risch, Der Sabandjasee und seine Umgebung, Petermanns Mitteilungen 55, 1909, 185. Kanal projesi kapsamındaki tartışmalar için bkz. J. Sölch, Bithynische Städte im Altertum, Klio 19, 1923/25, 122 vd. ve 153 vd.; P. Moraux, Die Pläne

Yeni ve eski araştırmalarda sürekli "Sakarya üzerindeki Iustinianus Köprüsü" olarak gösterilen bu anıtsal yapının aslında Sakarya Nehri ile doğrudan ilişkisi yoktur. Çünkü birçok antik kaynağın sözünü ettiği Iustinianus'un gerçek Sakarya (Sangarios) Köprüsü başka bir yapıdır ve bugün artık tam olarak mevcut değildir. İlerleyen satırlarda bu karışık durumu 1980'li yıllara dayanan arazi çalışmalarım ve gözlemlerim çerçevesinde açıklamaya çalışacağım. Ama önce Melas Suyu üzerinde tam olarak korunmuş bulunan büyük köprünün problemli durumları ve yapı kompleksinin coğrafi konumu üzerine bazı açıklamalar yapmak gerekmektedir.

Köprü Sapanca Gölü'nün (Lacus Sunonensis) birkaç kilometre kuzeydoğusunda, göl suyunun boşalmasını sağlayan Çarksuyu'nun (antik Melas) doğu kolu üzerinde yer almaktadır. Uzunluğu 340 m genişliği ise 9 m olan köprünün görünebilir yüksekliği 8 m'ye ulaşmaktadır. Yapı toplamda 13 kemerlidir ve bunlardan ortada bulunan 6 tanesinde selyaran mahmuzları mevcuttur. Bunlardan yuvarlak olanları güneye, şu halde akıntıya karşı; sivri olanları ise kuzeye, yani akıntı yönünde yapılmıştır. Köprünün her iki ucunda zamanında heybetli kuleler ve kapı yapıları mevcuttu.[11] Doğu ucundaki yapıdan bugün sadece büyük bir apsis geriye kalmıştır ve

---

Plinius des Jüngeren für einen Kanal in Bithynien, Gedenkschrift für Georg Rhode (ed. G. Radke), Tübingen 1961, 189 ve 210 vd.; P. Gazzola, Ponti Romani II, Floransa 1963, no. 257; T. Bilgin, Adapazarı Ovası ve Sapanca Oluğunun Alüvyal Morfolojisi (TÜBİTAK, proje no. 1281), Ankara 1973-75, 63 vd; G. Tunç, Taş Köprülerimiz, Ankara 1978, 156, no. 195; C. O' Connor, Roman Bridges, Cambridge 1993, 124. Ayrıca şunlarla da krş. Ruge, RE 1 A, 2270 s.v. Sangarios; N. Fıratlı, The Bridge of Sangarius, Actes du X. Congres national detudes Byzantines, İstanbul 1957, 134; S. Eyice, Monuments byzantins anatoliens inedits ou peu connus, Corsi di cultura sull'arte Ravennate e Biantina, Ravenna 1971, 317, nr. 11 (Le pont de Sangarios pres de Adapazarı); C. Mango, Byzantinische Architektur, Stuttgart 1975, 123 vd.; Prop. Kunstgeschichte Suppl. Bd. I, 1977: Spätantike und frühes Christentum 166, no. 130; H. Hellenkemper, Lexikon des Mittelalters, cilt 2, 1982, 730 vd.

[11] Texier'deki çizimle karşılaştırınız.

onun da yüksekliği yak. 10 m'dir. Köprünün bu ucunun güney yamacında nehir yatağına doğru inen bir yapı kompleksinin harabeleri görülmektedir. Birçok mekandan oluşan bu yapının varlık nedeni hiç kuşkusuz tüm yapının gerçek işlevinin anlaşılması ile netleşecektir ve bu konuya aşağıda tekrar değinilecektir.

Daha ilk bakışta bu muazzam büyüklükteki köprünün Çarksuyu gibi atlanıp geçilecek derecede küçük bir akarsu için yapılmış olamayacağı açıktır. Köprü mahmuzlarının biçimsel özelliklerinin tersi yönde yapılmış olmaları ise modern araştırmalarda bu köprünün Çarksuyu ile aynı yönde akan bir akarsu için yapılmış olması hususunda kuşku uyandırmıştır. Yapının şu an üzerinde durduğu küçük akarsu ile orantısız cesameti ve bazı tuhaflıklar göstermesi bilim dünyasında bu yapının aslında bir zamanlar bugün 5-6 km doğuda kalmış olan ve güney-kuzey yönünde akan Sangarios Nehri'nin üzerinde durduğu fikrinin oluşmasına neden olmuştur.

Köprünün batıdan 5. kemerinin kilit taşı üzerinde bulunan haç betimi yapının bir Hıristiyan-Bizans eseri olduğunu açıkça göstermektedir (bkz. Res. 3). Bilim adamlarının ortak görüşü köprünün Iustinianus tarafından yaptırıldığıdır. Çünkü bir dizi Bizans Dönemi yazarından bu imparatorun Sakarya Nehri üzerinde büyük bir köprü yaptırdığı, bu köprü yapılmadan önce nehrin geçilemez olduğu ve sık sık yaşanan su taşkınlarının çevreye çok zarar verdiği öğrenilmektedir (krş. yuk. dn. 1-7). İmparator Iustinianus'tan ne önce ne de sonra böyle bir köprü yapısı bilinmediği için tüm bu düşünceler haklı gözükmektedir.

Sangarios Nehri üzerine yapılan büyük bir köprünün inşaatından coşkuyla ilk bahseden Iustinianus'un saray kâtibi Prokopios'tur (dn. 1). Yazar bu köprüden önce nehrin sadece yan yana bağlanan tekneler vasıtasıyla geçilebilir olduğunu belirtmektedir. Prokopios yazarken köprü hâlâ inşaat halindeydi.

Prokopios'un çağdaşı bir yazar olan Paulus Silentiarius (dn. 2) da Hagia Sophia'yı tanımladığı eserinde gururla çağıldayan Sangarios Nehri'nin, üzerine kesme taşlardan yapılmış bir köprü ile dizginlenmesinden bahsetmektedir.

Şair Agathias da İmparator Iustinianus Dönemi'nde yaşamıştır ve Paulus Silentiarius'un arkadaşıdır. İmparator bu şairi yeni köprü hakkında bir şiir yazmakla görevlendirmişti. Geç Antik/Bizans kaynaklarının (dn. 5-6) belirttiğine göre yukarıda metni verilen bu epigram köprünün taşlarından birisi üzerinde yer almakta idi.

Paulus Diaconus (8. yy.) Iustinianus'un Sangarios üzerine köprüyü yaptırdıktan sonra nehrin yönünü değiştirdiğini yazar (dn. 3).

Theophanes 8./9. yüzyıllara ait *Khronographia* isimli eserinde köprünün inşaatı hakkında değerli bilgiler verir (dn. 4). Yazar 6052 yılında, yani günümüz hesabına göre İ.S. 559/60 yılında imparatorun köprüyü daha önceki ahşaptan yapılmış bir köprü üzerine inşa ettirdiğini kaydeder. İmparator köprünün yatağını değiştirdikten sonra nehrin "ürküntü uyandıran beş köprüden" (Theophanes καμάρας φοβερὰς πέντε: korku uyandıran beş kemerden) geçirerek akmasını sağlar. Köprü yapısı hakkında bu ifadeye çok benzer bir ifade ise yine 11./12. yy.'da Kedrenos'un Kronik'inde bulunmaktadır (dn. 7). Kedrenos şu ifadeyi kullanmaktadır: "τὴν λεγομένην πενταγέφυρον, διὰ καμερῶν πέντε" (beş kemeri nedeniyle Beşköprü olarak anılan).

Bu köprü hakkındaki son önemli bilgi bize 13. yüzyılın sonu 14. yy.'ın başından gelmektedir. Bizanslı tarih yazarı Georgios Pakhymeres İmparator II. Andronikos Palaiologos'un yönetimi altındaki olayları anlattığı bir eser kaleme alır. Yazar Türklerin istilâsından bahsederken (Türk yerine Pers kelimesini kullanmıştır!) zor geçilen Sangarios Nehri'nin üzerindeki kalelerden ve nehrin çok sık yatak değiştirmesinden de bahsetmektedir. Bu bağlamda Sangarios Nehri'nin Mart ayında aniden yatağını de-

ğiştirdiğini ve üzerinde Iustinianus'un köprüsünün bulunduğu eski yataklarından birisine yöneldiğini yazmaktadır. Nehrin sonradan kendi yatağına dönmesiyle onun yerine artık o yerde Melas Nehri'nin aktığını söylemektedir. Yazar eserinde bilgi vermeye devam etmekte ve yöredeki yoğun yağıştan dolayı nehrin sık sık taştığını, yatağını değiştirdiğini ve bir keresinde bunun çok ani olduğunu ve bu nedenle kalelerdeki bekçilerin kaçarak kurtulmak zorunda kaldıklarını yazmaktadır. Verilen bu bilgilerden şu sonuçlar çıkarılabilir:

I. Sakarya Nehri taşkınlar ve düz zemin nedeniyle sık sık sellere neden olmakta ve bu durumda ne gemi ne de kara yolculuğu tehlikesiz yapılabilmekteydi. İmparator Iustinianus bu problemi Sakarya ve Melas nehirlerinin üzerine su yapılarından oluşan büyük bir tesis yaptırarak çözmüştür. Bu noktada şu sorular cevaplanmalıdır:

- Iustinianus su taşkınlarını nasıl kontrol altına almıştır?

- Bu su yapıları ne tür kısımlardan oluşmakta idi?

II. Yazar Theophanes (dn. 4) "korku uyandıran beş köprü"den bahsetmektedir (καμάρας φοβερὰς πέντε); Kedrenos'un ise bu su yapılarından "τὴν λεγομένην πενταγέφυρον, διὰ καμερῶν πέντε" şeklinde söz ettiğinden yukarıda bahsetmiştik. Beşköprü kelimesi o yörede Türkçe yer ismi olarak günümüze kadar kalmıştır ama yörede Melas Nehri (Çarksuyu) üzerinde beş kemerli değil de yedi kemerli büyük bir köprü günümüze ulaşmıştır. Bu noktada ise şu soru sorulabilir:

- Metinde geçen "kamarai pente" ya da "Pentagephyron" sözcükleri gerçekten de bir su yapısı tesisi içerisindeki beş köprüye mi işaret etmektedir?

Bu sorunun cevabı evet ise,

- o halde diğer dört köprü neredեdir?

III. Yazar Pakhymeres Melas Nehri üzerinde yer alan köprü için "Pontogephyra", yani "liman köprüsü" sözcüğünü kullanmıştır. Bu durumda şu soru sorulabilir:

Acaba bu Pontogephyra sözcüğü Pentagephyron[12] sözcüğünün değişik bir formu olarak mı kullanılmıştır; yoksa bu ifade ile söz konusu yapının belirli bir işlevi mi belirtilmek istenmiştir?

Ve son olarak en önemli soru:

- Bugünkü Çarksuyu, antik adıyla Melas üzerinde yer alan 340 uzunluğundaki antik köprü yazar Prokopios'un bahsettiği, şair Agathias'ın hakkında bir şiir yazdığı ve bu şiiri de üzerinde taşıyan, İmparator Iustinianus'un Sakarya Nehri üzerine yaptırmış olduğu köprü ile aynı mıdır?

Bu sorduğumuz sorular burada tartışacağımız Iustinianus Köprüsü üzerine bugüne kadar yapılan çalışmalarda hemen hiç sorulmamış ve bu konular hiç tartışılmamıştır. Tam aksine, imparatorun Sakarya üzerinde yaptırdığı meşhur köprünün Çarksuyu üzerinde yer alan bu büyük köprü ile aynı olduğu bilim dünyasında hemen neredeyse fikir birliği ile kabul edilmiştir. Buradan yola çıkarak köprünün mimari ayrıntıları ve topoğrafik yeri hakkında bakış açısına göre farklı bilgiler veren antik kaynaklarda açıklamalar aranmıştır.

Bu konuda başlıca iki görüş ortaya çıkmıştır. Bir grup[13] araştırmacı köprünün sivri mahmuzlarının kuzeye doğru yönlendirilmiş olmasının sebebi olarak köprünün kuzeyden güneye doğru, yani bugünkü Çarksuyu'na ters yönde akan bir akarsu üzerinde inşa edilmiş olmasını düşünmektedir. Bu düşüncelerini haklı kılmak için de Iustinianus'un Sakarya

---

[12] Krş. örn. a.g.e. ve Whitby, a.g.e. 129 dn. 5.

[13] Bu tezin başlıca savunucuları şunlardır: Moor, 108-110 (karşı görüş için krş. Moraux, 210 vd.), Froriep, 48 vd.; krş. v. d. Goltz, 103 vd.; Risch, a.g.e.; İnandık, 122 vd.

Nehri'nin akış yönünü Adapazarı'nın biraz kuzeydoğusundan güneybatıya doğru değiştirdikten sonra köprünün altından geçirip Sapanca Gölü'ne boşalttığını iddia etmektedirler.

Başka bir grup[14] araştırmacı ise birinci grubun düşüncelerini reddetmekte ve buna gerekçe olarak da kendi düşüncelerine göre nehrin yatağının bu şekilde değiştirilmesi sonucu çok daha büyük problemlerin ortaya çıkma olasılığı olduğunu dile getirmektedirler (Çev. notu: örneğin Sapanca Gölü'nün bu denli büyük su yükünü kaldıramayacağı açıktır).

Bu yüzden bu ikinci grup Iustinianus'un Sangarios Nehri'nin yönünün Adapazarı'nın biraz güneyinden kuzeybatıya doğru değiştirmiş olabileceğini, böylece nehrin köprü altından ve Çarksuyu Vadisi'nden geçerek doğal yönde, yani kuzey yönünde Karadeniz'e doğru akmış olduğunu ileri sürmektedirler. Bu hipotezin ana problemi ise köprünün yuvarlak mahmuzlarının nehrin akışına karşı bakması, sivri olanların ise tam tersi durum sergilemesidir. Bu tür mimari ögelerin, yani yuvarlak köprü mahmuzlarının akıntıya karşı, sivrilerin akıntı yönüne doğru düzenlenmesi, Roma köprü mimarisinde yakın bir zaman önce kanıtlandığı (Whitby, 132 vd.) için bu gerekçe geçerliliğini yitirmiştir. Sangarios'un güney yönünden bu köprünün altından akıtılarak Karadeniz'e sevki teorik olarak kuşkusuz mümkündür. Ama böyle bir durumda nehrin Adapazarı çevresinde, Iustinianus projesinin asıl sorunu olan sel taşkınlarının daha da artarak devam edeceği aşikardır. Zira Melas (Çarksuyu) yatağı Sakarya'ya nazaran daha çukur bir kotta olup taşkın zamanlarında Çarksuyu'nun Sakarya'ya bağlandığı noktadan güneye doğru ters bir akıntı oluşmakta, bu nedenle de Çarksuyu'nun bir diğer ismi halk arasında "Ters Su" olarak bilinmektedir. Öte yandan Çarksuyu Vadisi'nde Sakarya gibi büyük bir nehri taşıyacak geniş yatak izine kesinlikle rastlanmamaktadır.

---

[14] Bu görüşün başlıca savunucusu Whitby'dir, 130-136; krş. v. Diest (Ergh. 94), 94 vd.; agy. (Ergh. 125), 70; Bilgin, 63 vd.

Melas üzerindeki köprünün muazzam büyüklüğü nedeniyle mutlaka Iustinianus Köprüsü olması varsayımından hareket edildiği için Sangarios Nehri'nin de mutlaka bu köprünün altından akması gerektiğine inanılmıştı. Tüm bunlar ise bölgenin tarihî topoğrafyasında hayli kafa karıştırıcı bir durum oluşmasına neden olmuştur.

Eğer Iustinianus'un amacı Adapazarı Ovası'nı Sangarios'un taşkın zamanlarında da kara ve nehir trafiğine elverişli hale getirmek idiyse, ki bu imparatorun kuşkusuz kesin isteği idi, o zaman nehrin yatağını tümden değil de kısmen değiştirererek nehrin sadece bir bölümünü tali bir yatağa sevketmiş gerekirdi. Böylece ana yataktaki su miktarı, taşkın ve azalma dönemlerinde dengede kalmış olacaktı. Bu isteğine ulaşabilmek için imparatorun bizzat Sangarios Nehri'nin üzerine de, tıpkı Melas üzerindeki gibi, çok büyük ebatta bir köprü yaptırmış olması gerekmektedir. Iustinianus'un gerçekten de böyle bir köprüyü yaptırmış olduğunu bu bölgede yapmış olduğum yüzey araştırmaları ve gözlemler ortaya koymuştur.

1986 yılının yazında, Melas ve Sangarios nehirlerinin arasında vaktiyle bir kanal olabileceği düşüncesiyle bölgeye yaptığım seyahatte Sakarya Nehri yakınındaki bugünkü Karaaptiler köyünün biraz güneybatısında, batı kıyısı boyunca sıralı biçimde ve topraktan fışkırırmışçasına duran muazzam büyüklükteki harçlı taş blokları farkettim (Res. 9-10). Önce bu blokların eski döneme ait bir kıyı sağlamlaştırması olduğu düşüncesine kapıldım. Ancak, daha ayrıntılı bir inceleme sonucunda derhal bu blokların aslında bir köprünün ayaklarına ve mahmuzlarına ait kalıntılar olduğunu farkettim. Bloklardan oluşan kalıntıların, sel sularıyla yer yer sıkışmış olsalar da, düzenli aralıklarla durduğu ve zamanında nehrin içine doğru uzanan kısımlarının sivrileştiği dikkati çekmekte idi (Res. 13-14). Gördüklerimi kesinleştirmek için Sakarya'nın sağ kıyısına, yani doğu tarafına geçtim. Bu noktadadan karşıya baktığımda yan yana sıralanan bu mimari kütlelerin kesinlikle devasa büyüklükteki bir köprünün kalıntıları olduğunu farkettim (Res. 9-16). Toplamda 19 kütle sayabildim ki, bunla-

rın bugün neredeyse birbirine bitişmiş durumdaki uzunluğu bile yak. 300 metreyi bulmaktaydı. Şu halde bu kalıntıların Çarksuyu üzerindekinden çok daha uzun olduğu aşikar olan bir köprünün ayak ve mahmuzlarına ait parçalar olduğunda kuşku yoktur. Günümüzde Sakarya'nın sol kıyısı boyunca sıralanmış bu mahmuzlar güneye, yani nehrin akışına karşı çevrilmiş olup karışık bir mimari düzen göstermektedirler: Ortadaki üç mahmuz yuvarlak düzende olup diğerleri sivridir. Kuzeye, yani akış yönüne doğru olan mahmuzların yapısı kum yığınları altında kaldığından belli olmamaktadır. Harç üzerindeki izler ve çevredeki kalıntılar köprünün tamamının, Melas üzerindeki köprüde olduğu üzere, küçük ebatlı blok taşlarla kaplandığına işaret etmektedir. Köprünün batı ucunda birçok mekandan oluşan büyük bir yapının da kalıntıları durmaktadır. Bu, yöre halkı arasında "Hisartarla" olarak anılmaktadır. Bu da burada zamanında güvenlik amacını taşıyan büyük bir yapının ve olasılıkla gözetleme kulelerinin durduğuna işaret etmektedir. Adı geçen her iki köprünün eş zamanlı yapıldıklarında ve yeni keşfedilenin Iustinianus tarafından yaptırılan asıl Sangarios Köprüsü olduğunda hiç kuşku yoktur. Şair Agathias tarafından yazılmış olan şiir ise bu köprünün üzerinde taş bir levha üzerinde yazılı olmalı idi.

Peki, yeni keşfedilen bu büyük köprü asıl Iustinianus Köprüsü ise, Melas Çayı üzerine yapılmış ve ona yakın bir uzunluğa sahip olan köprüyü imparator neden yaptırmıştı?

Bu sorunun cevabı Iustinianus'un asıl amacını da ortaya koyacaktır. İmparator ilk planda batıdan doğuya giden büyük ticari ve askeri yolun bu bölgedeki nehirlerden güvenli biçimde geçirilmesini istemiş olmalıdır. Bundan başka Sangarios Nehri'nde yapılan gemi taşımacılığı hem bu bölge hem de Konstantinoupolis kenti için büyük bir ekonomik öneme sahipti. Sangarios Nehri, Sapanca Gölü ve Nikomedeia Körfezi'ndeki su yolu trafiği aracılığı ile iç kesimlerde üretilen mallar çok çabuk ve ucuz biçimde başkente taşınabilmekteydi. Bu nedenle bölgedeki suların üzerine

işlevsel bir kanal sisteminin yapımına ihtiyaç vardı. Plinius'un belirttiğine göre[15] böyle bir kanal projesi daha Hellenistik Dönem'de düşünülmüştü. Plinius Bithynia Eyaleti'nde vali iken bölge halkının bu suların bir kanal ile birbirine bağlanması hususundaki arzularını İmparator Traianus'a iletmişti.[16] Hiçbir zaman gerçekleştirilemeyen bu tarihi kanal projesi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde dahi ele alınmıştı.[17] Sadece İmparator Iustinianus'un bu hususta ciddi bir yapı programını devreye soktuğu ve bunun da sadece bir kısmını hayata geçirdiği anlaşılmaktadır.

İmparator Adapazarı'nın güneyinde gerçekleştirdiği kanal projesi ile Sangarios Nehri'ni Melas Çayı (Çark Suyu) üzerinden Sapanca Gölü (Lacus Sunonensis) ile birleştirmiştir (bkz. topoğrafik harita). Sakarya ile Çarksuyu arasındaki kanal büyük bir olasılıkla Beşköprü'nün altından geçtikten sonra da kuzeye doğru devam etmekte ve Seyifler köyü yakınında tekrar Sakarya'ya kavuşmaktaydı. Çarksuyu'nun kuzey devamında bugün hâlâ ayakta ve tarafımdan da görülmüş olan Bizans kaleleri bu kanalı Türk akınlarına karşı korumak amacıyla yapılmış olsalar gerektir. Bu kanal projesi ile hem gemi taşımacılığı mümkün olmuş hem de sel ve taşkın tehlikesi en aza indirilmişti. Sakarya Nehri'nin bir bölüm suyunun bugün sadece kalıntılarını gördüğümüz büyük köprünün güney üst tarafındaki bir noktadan açılan kanal vasıtasıyla Çarksuyu istikametine sevkedilmesiyle ana damardaki suyun debisi kontrol edilebilir duruma getirilmiş ve böylece köprünün taşkınlardan zarar görmesinin önüne geçilmiştir. Bu kanalın izleri araştırmaları yaptığım 80'li yılların sonuna kadar güney istikametinde Geyve-Adapazarı asfaltının batı kıyısı boyunca derin ve geniş bir çukur halinde izlenebilmekte ve yöre halkı tarafından hâlâ eski Sakar-

---

[15] Plin. *epist.* 10, 41; krş. 10, 61.

[16] Bu konuda ayrıntı için bkz. Moraux (dn. 10), 118 vd.

[17] Konu hakkında ayrıntılı olarak bkz. İ. H. Uzunçarşılı, Marmara ve Karadeniz'in birleştirilmesi hakkında, Belleten 4, 1940, 149-175; agy., Osmanlı Tarihi III, 1 (2. baskı), 1973, 38 vd.

ya yatağı olarak tanımlanmaktaydı. Kanalın Melas'a ulaştığı mıntıkada yapay izlenimi veren geniş yatak üzerindeki, her iki ucunda müstahkem kulelere sahip 300 m uzunluğundaki köprü ve doğudan Anadolu içlerinden gelen büyük askeri yolun köprüye ulaştığı yerde kanal kıyısında yer alan ek binalar, birlikte değerlendirildiğinde burada aslında bir liman tesisinin olduğunu kolayca akla getirebilmektedir. Sakarya Nehri'ni kullanarak ülkenin iç kesimlerinden ya da Pontos'tan gelen gemiler için burası gerçekten de ideal ve güvenli bir liman özelliği taşımaktadır. Doğudan ya da güneydoğudan gelerek başkente giden büyük ana yollar önce bu köprüde birleşiyorlardı. Köprü bu geniş liman tesisini geçebilmek ve kara ve deniz trafiğini kontrol edebilmek amacıyla yapılmış olmalıydı. Bu açıdan Bizanslı yazar Pakhymeres'in "Pontogephyra" yani liman köprüsü tanımı oldukça isabetlidir.

Arap veya Pers kaynaklarında da bu kanal/liman tesisi hakkında önemli bilgiler vardır. 9. yüzyılda İranlı coğrafyacı Ibn Khordadbeh Sakarya Vadisi boyunca güneyden kuzeye giden iki anayoldan bahsetmektedir.[18] Yolun birisinin Darawlia (yani Dorylaion/Eskişehir), Maladjina (Sakarya kıyısındaki Mekece)[19] ve Nikaia (bugünkü İznik) üzerinden Konstantinoupolis'e, yani son durak olarak Bosporos'taki[20] Hieria'ya gittiğini

[18] Ibn Khordadbeh (Abul-Kasim Obaidallah ibn Abdallah), Kitab al-Masalik wal-Mamalik (liber viarum et regnorum: Fransızca çevirisi: ed. M. J. de Goeje, Lyon 1889, tıpkıbasım: 1967).

[19] Bu yer hakkında ayrıntılı bilgi için krş. S. Şahin, Malagina/Melagina am Sangarios, Epigr Anat 7, 1986, 153-166; C. Foss'un bu konudaki görüşleri için bkz. Byzantine Malagina and the Lower Sangarius, Anatolian Studies 40, 1990, 161-183 (agy., Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor, 1996: VII).

[20] Ibn Khordadbeh, age., 113 s. 85-86 (Kappadokia'daki Λοῦλον yakınındaki güzergâhın çıkış noktası, Kilikia Kapıları'ndan yak. 30 km kuzeybatıda, bkz. TIB 2 [Kappadokien], 223): (Ikonion-Kotiaion vs. üzerinden) "Arap ve Roma ordularının çarpıştıkları yer olan Darawlia'ya (Dorylaion); daha sonra Hisn Arandisy'ye; daha sonra kralın haralarının, cephane depolarının ve lojistik yiyecek malzemelerinin depolandığı magazinlerin bulunduğu Basilakyn ve Maladjina'ya. Bu yerden

belirtmektedir. İkinci yolun ise yine Darawlia, Maladjina ve Sakarya Vadisi'nin ikinci güzergâhını kullanarak kuzeye gittiği bilgisini vermektedir. Maladjina'nın (yani Mekece) ardından bizim topoğrafik araştırmamız için çok önemli olan son iki istasyondan bahsetmektedir: Bir tanesi HISN-AL GHABRA (Ghabra yanındaki kale), diğeri ise KHALIDJ[21] yanındaki yolun son noktasıdır. 12. yüzyılın ünlü coğrafyacısı Idrisi ise çok ufak farklılıklarla aynı güzergâh üzerindeki istasyonlardan bire bir bahsetmektedir.[22] Ghabra adındaki yer bugünkü Sakarya Nehri üzerindeki Geyve Kasabası'na (yani antik Kabia'ya[23]) denk gelmektedir. Khalidj (haliç) kelimesi ise Arapçada "gemi trafiğine uygun bir kanal" için ya da özellikle ırmakların denize döküldüğü yerlerde gel-git olaylarının etkisiyle meydana gelen huni biçimindeki koylar, körfezler için kullanılan bir terimdir[24].

---

ise Nikaia gölüne gelinir, oradan da Nikomedeia'ya, daha sonra ise kralın saraylarından birisi olan Hieria yakınındaki son durak olan boğazlara (Bosporos)"

[21] Ibn Khordadbeh, age., 102 s. 74 (çıkış noktası Amorion): "Darawlia 35 mil; daha sonra Hisn Gharouboly'ye 15 mil; daha sonra Kanais al-Malik'e (kraliyet kiliselerine) 3 mil; daha sonra al-Toloul'a 25 mil; daha sonra al-Akwar'a 15 mil; daha sonra Maladjina (Malagina)'ya 15 mil; daha sonra kralın haralarına 5 mil; daha sonra Hisn al-Ghabra'ya 30 mil; varış noktası Khalidj 24 mil".

Al-Idrisi 809: çeviri A. Jaubert II tarafından (Recueil des voyages et memoires 6, Paris 1840) 305 vd.: "Amorion ... daha sonra Gharoboli'ye 5 mil ve kral kiliselerine 3 mil; daha sonra Mulawwen'e 25 mil; daha sonra al-Agradh'a 15 mil ve Mejadjena'ya 15 mil; daha sonra kral haralarına 3 mil; daha sonra al Abra'ya 30 mil; daha sonra al-Khalidj'e 24 mil".

[23] Lokalizasyon için bkz. S. Şahin, Kabia am Sangarios: Eine Inschrift aus Geyve, Epigr Anat 1, 1983, 55 vd.

[24] Khordādbeh ve Idrisi'de geçen Arapça "Khalidj" sözcüğünün Bosporos'u kastetmiş olabileceği fikrine (bunun için bkz. Foss, age. [dn. 19], 168 dn. 36) katılmıyorum, çünkü Bosporos'taki, Nikaia ve Nikomedeia üzerinden doğudan gelen yolun son bulduğu nokta Khordādbeh, age. 113 s. 85-86'da kesinlikle Khalidj olarak değil çok farklı açıklanmıştır (bkz. dn. 20 Khordādbeh (dn. 21) ve Idrisi'nin (dn. 22) bahsettikleri diğer iki güzergah tarifinde ise bunun tam tersi bir durum söz konusu olup her iki yazar söz birliği etmişçesine "Khalidj" sözcüğünü Ghabra ya da Abra'nın, yani Geyve'nin hemen arkasından, yolun bitim noktası olarak

Geyve'den sonra kuzey istikametinde Sakarya Vadisi'nde seyreden yolun devamında yer alabilecek bir Khalidj, yani bir kanal ya da körfez ancak Sapanca Gölü ya da çevresi için söz konusu olabilir ve burası da bizim liman tesisi olarak düşündüğümüz Beşköprü kalıntılarının bulunduğu yerin bire bir kendisidir. Zira burada da Sakarya'dan Çarksuyu'na ulaşan kanal, köprünün her iki tarafında yapay olarak huni şekilli bir genişleme yapmaktadır ve bu bağlamda doğal bir Khalidj'i andırmaktadır. Şu halde nasıl ki İstanbul Boğazı'nın bir girintisi olan Haliç gerçek bir "Khalidj" olmayıp bir benzetme neticesinde bu ismi almışsa, Beşköprü civarındaki "Khalidj" tanımında da benzer bir durum söz konusudur.

Bu düşüncemiz çerçevesinde Melas üzerindeki geniş liman tesisi ve bu tesisi geçmeye yarayan büyük köprü gerçekten de doğudan ve güneydoğudan gelerek burada birleşen büyük yolların son bulduğu nokta olup imparatorluk başkenti Konstantinoupolis'e gidecek yolcuların gümrük kontrollerinin de yapıldığı bir kapı konumundadır.

Son olarak, bu bölgede vaktiyle var olan bazı manastırlardan bahseden 10. yüzyıla ait bazı Bizans kaynaklarından söz etmek gerekmektedir. Kay-

---

göstermektedirler. Şu halde söz konusu bu "Khalidj"in Bosporos, yani İstanbul Boğazı ile özdeş olması mümkün değildir. Zira her iki yazar da merhaleleri en fazla 24 mil aralıklarla vermektedirler. Buna karşılık Geyve-İstanbul Boğazı arası 200 km'lik bir mesafedir ki en azından 6-7 merhale verilmesini gerektirir. Kaldı ki bu güzergâh üzerinde Nikomedeia gibi bir zamanlar Bithynia Eyaleti'ne, hatta Roma İmparatorluğu'na başkentlik yapmış bir metropol bulunmaktadır. Eğer Khalidj = Bosporos olsaydı, bu yazarlar en azından bu kenti atlamazlardı. Ghabra'nın, yani bugünkü Geyve'nin hemen ardından verilen mesafe (24 mil) ise hemen hemen Beşköprü civarına denk gelmektedir. Bu durumda "Khalidj" sözcüğü bir iç limana, içinden gemi geçebilen ya bir kanala veya Sapanca Gölü'ndeki bir koya işaret ediyor olmalıdır. Bizim yaptığımız araştırma da bunu onaylamaktadır.

naklarda bu manastırlarla ilgili olarak πρὸς τῷ Σαγγαρίῳ διποταμῷ[25], yani "Sakarya'nın ikiye ayrıldığı yer civarında" şeklinde bir ifade geçmektedir. Burada kullanılmış olan DIPOTAMOS kelimesi ile kanalın inşa edilmesiyle oluşan ikili nehir sistemi, yani Sakarya ve kanal + Melas kastedilmektedir. Bu iki nehir kolu Sapanca'nın 30 km kadar kuzeyinde tekrar birleşmiş ve böylece iki kol arasında büyük bir ada oluşmuştur. Hal böyle olunca bu ikili nehir sisteminin arasında kalan yerleşime neden "Ada-Pazar(ı)" dendiği hususu da anlaşılabilir olmaktadır. Kanal 13. yy.'dan önceki bir tarihte işlevini yitirince Sakarya tekrar doğal mecrasına, yani bugünkü durumuna dönmüş, Melas ile Sangarios arasındaki arazi de ada olmaktan çıkıp tekrar yarımada (Mesonesos[26]) şekline dönüşmüş, ama yerleşimin adı günümüze kadar geleneksel ismini (Adapazarı) koruyagelmiştir. Kanaatimce Adapazarı'nın tarihi Sangarios ve Melas arasındaki bu kanal sisteminin işlevde olduğu dönemlere kadar gitmektedir ve bu da bu bölgedeki geleneksel yerleşim biçiminden kaynaklanmış olsa gerektir. İsimdeki "pazar" sözcüğü büyük bir olasılıkla eski bir *emporion*'a[27] (pazar yerleşimi) işaret etmektedir. Liman yakınında bulunmak ve yoğun bir trafiğin bulunduğu büyük ticaret yollarının kesiştiği bir noktada yer almak kuşkusuz bir pazar yerleşimi için ideal şartları oluşturmaktaydı.

Gelelim şimdi bu büyük su tesisinin bazı Bizans kaynaklarında neden "beş" rakamı ile bağlantılı olarak "Pentagephyron" ya da "Kamarai pente"

---

25 Bu metnin edisyonu henüz yapılmamıştır; metinden şurada bahsedilmektedir: R. Janin, Les eglises et monasteres des grands centres byzantins, Paris 1975, 103 dn. 1.

26 Şahin'in görüşlerinden (Malagina/Melagina anı Sangarios [bkz. dn. 19], 158 vd. ve 164 vd.) sonra Foss (dn. 19, 178 vdd.) Sangarios yakınındaki Mesonesos terimini tekrar incelemiştir ve Sangarios ile Melas arasındaki yarımadayı da bir Mesonesos olarak anlamaktadır.

27 Bölgedeki benzer *emporia* için bkz. I. v. Nikaia II, 1 (I.K. 10, 1), 195 vd.; S. Şahin, Ein Bleigewicht aus Nikomedeia unter Kaiser Philippus und seinem Statthalter M. Aurelius Artemidorus, Epigr Anat 16, 1990, 139.

şeklinde adlandırıldığı sorusuna. Beş rakamı bu bölgede Türkçe yer adlandırmasında da antik geleneği devam ettirmiştir (Beşköprü). İmparator Iustinianus'un bu nehir ve kanal sisteminin geçilebilir olması için çok sayıda köprü yaptırması gerekliliği açıktır. Şu ana kadar iki ana köprünün varlığından zaten bahsetmiş durumdayız. Üçüncü ama tek kemerli (Monokamaron: krş. aş. Gallos üzerindeki köprü), benzer malzeme ve yapı tekniğiyle yapılmış bir antik köprü Melas Nehri'nin batı kolu üzerinde bulunmaktadır (Res. 5). Bu köprü büyük Melas Köprüsü'nün birkaç yüz metre batısında yer almaktadır. Dördüncü bir köprü ise Dorylaion istikâmetinden gelen yolun kanalı geçerek Melas Köprüsü'ne ulaşması için mutlaka gereklidir. Beşinci bir köprünün nerede olabileceği durumu ise henüz açık değildir. Ancak güneyden gelen Dorylaion yolunun Prusias ad Hypium istikâmetine gidecek yolcuları Sangarios Köprüsü'ne yönlendirmek amacıyla yak. bugünkü Aşağıkirazca civarında kanalı bir köprü vasıtasıyla geçtiği düşünülebilir. Beşinci köprünün Sakarya Nehri'nin biraz doğusundaki Sakarya'nın bir kolu olan Gallos'un (Mudurnu Çayı) üzerinde bulunmuş olabileceği de düşünülebilir. 10. yüzyılda yaşamış bir aziz olan Mikhael Maleinos'un *Vita*'sında (biyografi) bu bölgede Gallos üzerindeki bir "Monokamaron" (tek kemerli) köprüden bahsedilmektedir.[28] Beşinci bir köprünün yeri için şu halde birden fazla olasılık mevcuttur. Son olarak özetle şunları söyleyebiliriz:

İmparator Iustinianus bu bölgede Sakarya Nehri'nin bir kısmını Adapazarı'nın güneyinde yapılan bir kanal üzerinden Melas Vadisi'ne aktarmıştır. Bu sistem sayesinde nehrin her iki kolu gemi taşımacılığına elve-

---

[28] Vie de Saint Michel Maleinos (ed. R. P. L. Petit, Rev. de l' Orient Chret. 7, 1902, 552 cap. 6): καὶ φθάσας ἐν τῷ ποταμῷ Γάλλῳ ὅς πλησίον τοῦ Κυμιναίου ὄρους διέρχεται, καὶ ἐν τῇ τοῦ Μονοκαμάρου γέφυρα γενόμενος κτλ. Metnin topografik içeriği hakkında ayrıntılı olarak bkz. S. Şahin, Der Fluß Gallos, die Stadt Modr<en>e in Phrygia Epiktetos und die Schiffbarkeit des Sangarios, Epigr Anat 7, 1986, 127 vd.

rişli hale gelmiş, tarımsal arazi ve kara taşımacılığı emniyet altına alınmıştır. Bizans kaynaklarında geçen "Pentagephyron" ve "Kamarai pente" ifadeleri ile Türkçedeki "Beşköprü" ifadesi burada yapılmış olan su yapılarının içinde yer alan beş antik köprüye işaret etmektedir. Bunlardan ancak ikisi tam olarak, üçüncüsü yani asıl Sangarios Köprüsü ise devasa kalıntılar halinde günümüze ulaşabilmiştir.

Şu halde Melas üzerinde yer alan büyük köprü İmparator Iustinianus'-un yaptırmış olduğu asıl Sangarios Köprüsü değildir. Burası büyük bir iç liman kompleksi içinde ana gümrük girişi ve Anadolu içlerinden gelip Konstantinoupolis'e giden bütün yolların birleştiği ana kontrol merkezidir. Bunlar Sakarya/Melas üzerinden kuzeyden, yani Karadeniz'den, Sakarya/ Sakarya Kanalı üzeri güneyden (yani Mekece-Geyve istikametinden) gelen su yolları ile doğudan (Klaudiupolis-Prusias ad Hypium) ve güneyden (Dorylaion-Malagina) gelen kara yolları olup Beşköprü'nün doğu ucundaki liman tesislerinde son bulmaktaydılar. Sakarya üzerindeki gerçek Iustinianus Köprüsü ise Melas Köprüsü'nden yak. 8 km güneydoğu yönünde Sakarya'nın bir bölümünü kanala yönlendiren su bendlerinin az aşağısında yer almış olmalıdır. Böylece henüz bazı sırları çözülmemiş olan bu köprü konusuna tekrar gelmek istiyorum. Karaaptiler köyü civarındaki büyük köprüden arta kalan dalgakıran mahmuzlar Sakarya'yı enine geçen bir seyir izleyeceğine, şaşırtıcı biçimde ırmağın sol kıyısı boyunca yüzlerce metre dizili bir durum arz etmektedirler (Res. 9-10). Bu garip duruma ilaveten tam da bu noktanın güney üst tarafında nehir doğal akış yönünü (kuzey) değiştirerek ilkin tam batıya, sonra kuzeydoğuya keskin ve şaşırtıcı biçimde devasa bir kıvrım yaptıktan sonra köprünün en kuzeybatı ucundaki kalıntılardan başlayarak yine keskin bir dönüşle bu sefer güneydoğuya, en güneydoğu uçtaki kalıntılardan yine keskin bir dönüş yaparak doğal akış yönü olan kuzeye yönelmektedir (bkz. Res. 1). Yani köprü kalıntıları suyun doğal akış yönünde tam anlamıyla geçilmez bir set oluşturduğu için nehir en elverişli zemine doğru bir kayma yaparak

büyük bir kavis oluşturmuştur. Bu tuhaf topoğrafik oluşumun sebebi nedir? Büyük bir olasılıkla bu dev yapı yak. 12.-13. yüzyıllar arasında doğal bir felaket sonucu yıkılmıştır. Çünkü ünlü coğrafyacı İdrisi'nin (dn. 22) el Khalidj hakkında verdiği bilgiler Sakarya Köprüsü, kanal ve liman sisteminin 12. yy. ortalarında hâlâ işlevde olduğuna işaret etmektedir. Pakhymeres'in (bkz. dn. 8) bu kanal sisteminden bihaber görünmesi ve sadece Melas Köprüsü'nden bahsetmesi ise 13. yy.'ın ikinci yarısından önce bu mevkide bazı topoğrafik değişiklikler olduğuna işaret etmektedir. Çevre topoğrafyası hakkında yak. 100 yıllık bir süreç içinde iki coğrafya yazarının kalemindeki bu radikal anlatım değişikliğinin en inandırıcı sebebi kanaatimce ağır bir deprem ya da o çok korkulan Sangarios taşkınları sonucu büyük Sakarya Köprüsü'nün tamamen yıkılmış olmasıdır. Yıkılan köprünün devasa moloz yığını nehrin önünde aşılmaz bir bend oluşturunca, nehir doğal olarak ilkin mevcut kanala doğru şişmiş ve en azından büyük bir bölümü bir süre, Pakhymeres'in de tarif ettiği gibi, gerçekten Çarksuyu Vadisi'nden akmış olmalıdır. Bununla beraber Pakhymeres'in tanık olduğu bu olayın büyük Sakarya Köprüsü'nün yıkılması sonucu meydana geldiğinden bahsetmemesi manidardır. Bu da köprünün yıkılmasının Pakhymeres zamanında hafızalardan silinecek kadar eski bir devirde gerçekleştiği düşüncesini güçlendirmektedir. Görünüşe göre Pakhymeres zamanında aşırı yağışlarla taşan Sakarya sularının eski köprü yıkıntısını tam kapasite aşamadığı için önemli bir bölümü eski kanala girmiş ve Melas Iustinianus Köprüsü'nün altından akmıştır. Pakhymeres'in anlatımı aynen şöyledir: "Mart ayında nehir (Sangarios) aniden yönünü değiştirdi ve üzerinde Iustinianus'un Pontogephyra'sı bulunan eski nehir yatağına yöneldi. Ama nehir yönünü tekrar değiştirdiği için şimdi orada Melas akmaktadır. (Suyu) o kadar fazla değildir, ama kafidir; derinliği de düşmanların geçişini engelleyecek derecededir." Yazarın kullandığı "eski nehir yatağı" tanımı Sangarios ile Melas arasındaki Iustinianus kanalının 14. yüz-

yılın başlarında büyük bir nehrin bir bölüm suyunun akmasına hâlâ elverişli olduğuna işaret etmektedir.

Her halükârda sel sularının çekilmesiyle birlikte Sangarios kendi yatağına geri dönmüş ve köprü yıkıntılarının önünden geçerek normal akış yönüne kavuşmuş olmalıdır. Bütün bunlardan geriye kanal yatağına doğru girmiş büyük bir nehir kavsi ve bu kavsin kuzeydoğu kıyısı boyunca kum yığınları altından nehre doğru uzanan sıra sıra 19 dev köprü ayağı ve selyaran mahmuzları kalmıştır. Daha sonraki bir dönemde aynı yere yeni bir köprü yapılmıştır. Bu köprü de değişen nehir yönüne uygun olarak kuzeyden güneye doğru Sangarios'u geçmektedir. Bu yeni köprü yapılırken eski köprünün doğu ayaklarından birisi tekrar kullanılmıştır, öyle ki bugün o noktada birbiriyle kesişen iki köprünün kalıntıları görülmektedir. Bu nedenle bölge halkı bu noktayı "Çatal-köprü" olarak adlandırmaktadır. Bu köprü 19. yüzyılın sonlarında Alman askeri coğrafyacı Walther v. Diest'in bu bölgede sözünü ettiği Çatal-Köprü ile aynı olmalıdır.[29]

Yeni yapılan köprünün Sangarios Nehri'nin azgın dalgalarına karşı eski Iustinianus Köprüsü'nden çok daha dayanıksız olduğu nehir yatağında ondan geriye kalan izlerin yok denecek kadar az olmasından bellidir. Sonuç olarak Agathias'ın dizelerinde bir gurur abidesi olarak övülen o ihtişamlı Iustinianus köprüsünden bugün geriye kalanlar insan ve doğa ilişkisinin ironik tablosundan başka bir şey değildir.

Çevirenin Notu: Makaleye yazarın görüşü doğrultusunda bazı yeni ilaveler yapılmıştır. 2-3 ile 7-16 numaralı resimlerde verilen çizim ve fotoğraflar bu makalenin Almanca orijinalinde yoktur. Res. 1 ve 6 üzerinde bulunan çizimler de makalenin orijinalinde yoktur. Makalenin Türkçe çevirisine eklenen ve 1980'li yılların başında yazar tarafından çekilen fotoğraflar (Res. 9-16) bugün neredeyse kayıp olan gerçek Iustinianus Köprüsü'ne ait kalıntılar hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Konu hakkında S. Şahin yeni bir makale hazırlamaktadır.

---

[29] V. Diest, Ergänzungsheft 94 (dn. 10), 94; krş. v. Goltz (dn. 10), 389.

Res. 1. Beşköprü (Adapazarı) civarının topoğrafik haritası

Res. 2. Beşköprü'nün bugünkü restore edilmiş durumu

Res. 3. Köprü kilit taşı üzerindeki haç kabartması

Res. 4. Melas üzerindeki büyük Iustinianus Köprüsü'nün eski hali (Beşköprü)

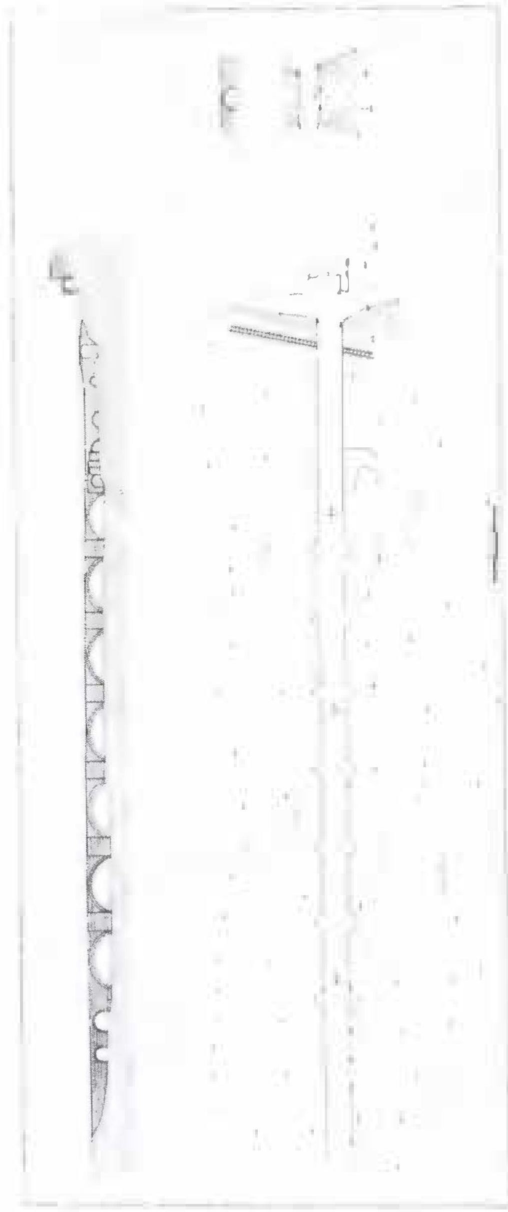
Res. 5. Melas'ın kolu üzerindeki küçük Iustinianus Köprüsü

Res. 6. Sangarios üzerindeki Iustinianus Köprüsü'nün kalıntıları

Res. 7. Sangarios üzerindeki asıl Iustinianus Köprüsü'nün kalıntılarının çizimi

Res. 8. Melas üzerindeki, günümüze sağlam ulaşan Iustinianus Köprüsü'nün dikey ve yatay vaziyet planı

Res. 9. Gerçek Iustinianus Köprüsü'nün kalıntılarından genel görünüm

Res. 10. Gerçek Iustinianus Köprüsü'nün kalıntılarından detay: Sivri köprü mahmuzları

Res. 11. Gerçek Iustinianus Köprüsü'nün kalıntılarından bir görünüm.

Res. 12. Gerçek Iustinianus Köprüsü'nden detay:

İki adet yuvarlak köprü mahmuzu

Res. 13. Gerçek Iustinianus Köprüsü'nden detay: İki adet sivri köprü mahmuzu

Res. 14. Gerçek Iustinianus Köprüsü'nden detay:
Birbiri üstüne binmiş iki adet sivri köprü mahmuzu

Res. 15. Gerçek Iustinianus Köprüsü'nün kalıntılarından detay

Res. 16. Gerçek Iustinianus Köprüsü'nün kalıntılarından detay

TÜRKİYE'DE ESKİÇAĞ BİLİMLERİNİN KÜLTÜR-POLİTİĞİ ÜZERİNE BİR DENEME

TARİHSEL SÜREÇ, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

S. Gökhan TİRYAKİ*

Türkiye'de Eskiçağ bilimlerinin farklı disiplinlerinde yetişen araştırmacılar için, ilgilendikleri araştırma alanlarının içerisinden geçtiği süreçler her halükârda özel bir önem taşımaktadır. Bu önem, süreçlerin hem elde ettiği deneyimler ile ortak bir birikim oluşturmasından hem de ilgili alandaki temel tartışmaları biçimlendirmesinden kaynaklanır. Şu ya da bu şekilde, araştırmacının söylem ve eylem sınırlarını da biçimlendiren bu birikim, aynı zamanda onun akademik kimliğinin de formal çerçevesini oluşturmaktadır. Tam da bu noktada, hali hazırdaki çalışmanın akademik yaşama henüz katılmış bir araştırmacının, parçası olduğu disipliner yapıyı; onun tarihsel ve güncel sorunlarıyla tanıma çabasının bir yansıması olarak kaleme alındığı vurgulanmalıdır. Aynı zamanda, genç meslektaşlarımdan gelen *çok zor sorulara* yanıt bulma çabasını da içeren bu arayış. umarım meslektaşlarım tarafından eleştirilir, eksiklikleri giderilerek yeni tartışma formlarının ve ortak çözüm arayışlarının ortaya çıkmasına olanak sunar.

* Yrd. Doç. Dr. S. Gökhan Tiryaki, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya (gtiryaki@akdeniz.edu.tr).

A. Tarihsel Süreç[1]

Avrupa'da Eskiçağ bilimleri alanındaki disipliner yapının gelişiminde, ideolojik ve politik ortam ve onun ortak kültürel kimlikler inşa etme çabasının katkısı araştırma birikimi içerisinde olağanca genişliği ile ele alınmıştır. Türkiye'de, Tanzimat Dönemi ile birlikte filizlenen deneyim süreci de benzer bir gelişim izler. İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e doğru evrilen tarihsel süreç ve bu sürecin idari ve siyasi dinamikleri özelde arkeoloji genelde ise Eskiçağ bilimlerinin disipliner gelişiminde güçlü bir belirleyiciliğe sahiptir. G. Arsebük, S. Aydın ve M. Özdoğan tarafından hazırlanan çalışmalarda bu dinamikler, farklı bağlamlar çerçevesinde ele alınır. Aşağıda, gelişim basamaklarının konu edildiği ayrımlar bu çalışmalarla belli koşutluklar gösterirken; 1980/1990 arası dönem belirginleşerek Eskiçağ bilimleri alanında hem söylem hem de eylem pratiğini biçimlendiren bir dizi göstergenin de sürece eklemleniyor oluşu ile onlardan ayrılır.

I. Belirsiz Dönem (-1839'a kadar)[2]

> *"Ereğli ism-i kadimi Herakle-i Karaman, bir kasaba-i azîmedir ki yirmi iki mahallesi vardır ve (...) Hâlâ ol menba'da vakı'Abraz nam kariyenin emiri ve kebiri Ebrindos nam bir kâfir yiğidin şekli olmak üzere ol heykel bir elinde bir deste sümbüle ve bir elinde iki hûşe (salkım) engür (üzüm) suret-i nakş ve tasvir olunmuş."* Katip Çelebi

Rönesans aydınlarının, Antikçağ Ege kültür coğrafyası ile kurduğu tinsel bağ ve onu yeniden canlandırma utkusu klasik filoloji, müzecilik ve arkeoloji çalışmalarının Batı Avrupa'da güçlü bir birikim oluşturmasına zemin hazırlamıştır. Bunun birlikte, pek çok Avrupalı seyyah, oryantalist ve bilgin aksini iddia etse de, kadim medeniyetlere ilişkin ilgi Ortaçağ Do-

---

[1] Diaz-Andreu 2007; Schlanger-Nordbladh 2008; Arsebük 1983; Aydın 2007; Özdoğan 2011.

[2] Babinger 1927; Eyice 1985; Ortaylı 1996; El Daly 2005; Tunalı-Koç 2006.

ğu Akdeniz dünyasında bütünüyle eksik değildir. O. El Daly, antik Mısır uygarlığına ait yazıt ve arkeolojik kalıntıların 9./10. yy'dan itibaren bilginlerce araştırmaya konu edildiğini ortaya koyabilmiştir. Gerçekten de, bu ilgi özellikle Iraklı filozof *Abdullatif El Bağdadi* (1162-1261) ile belli bir olgunluğa erişmiş görünür. Zira *El Bağdadi*, yöneticilerin eski eserleri niçin korumaları gerektiğini henüz 12. yy'da ayrıntılı bir biçimde yazabilmiştir. Nitekim, uygarlık kavramını tarihsel ve toplumsal bir olgu olarak ele alan *İbn Haldun* (1332-1406), evrensel tarih anlayışı ile kendisinden sonra gelen bilim insanları için yeni bir araştırma alanı açmıştı. Her halükârda, Osmanlı dünyası söz konusu olduğunda bu birikimin 19. yy öncesine değin izlediği seyir muallaktır. Karaman ve Dulkadirli beylerinin şu ya da bu şekilde eski eser toplayıcılığı yaptıklarına ilişkin belirtiler, bununla birlikte Fatih Sultan Mehmet'e atfedilen Hellensever tavır bugün için iyi niyetli bazı çıkarımlar elde etmek dışında etraflıca değerlendirmelere olanak sunmazlar. Osmanlı'da Eskiçağ tarihi alanındaki bilinen ilk kapsamlı çalışmaların, 17.-18. yy'da İbn Haldun'un tarih anlayışına bağlı kalan *Katip Çelebi* (1609-1657), *Hezarfen Hüseyin Efendi* (- 1691/ 1692) ve *Kadı Mahmut Efendi* (1688-1713) tarafından hazırlanan Antik Yunan, Roma, Bizans ve İstanbul tarihi içerikli eserlerden oluştuğudur. Yine de, bu dönem içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Eskiçağ bilimleri alanındaki faaliyetlerin nüvesi açık değildir. En azından resmileşme eğilimlerini yansıtan idari ya da hukuki düzenlemeler söz konusu olmamış görünür.

II. Tanzimattan II. Meşrutiyet'e (1839-1908/1910)[3]

"Öyle bir mevsim-i baharına geldik ki alemin,
Bülbül hamuş, havz tehi gülistan harab
(Bülbül susmuş, havuz boş, gül bahçesi harap)"

Keçecizade İzzed Molla

---

[3] Lewis 1980; Arsebük 1983; Eyice 1985; Ortaylı 1985; Hırçın 1990; Shaw 2003; Ortaylı 2007; Aydın 2007; Nazır 2010; Özdoğan 2011.

Osman Hamdi Bey'in kişiliği, entelektüel birikimi ve Osmanlı-Türk müzeciliği ile eski eser hukuku alanındaki katkıları araştırmacılar tarafından etraflıca konu edilmiştir. Bu çalışmalar içerisinde onu başlangıç noktası olarak kabul eden görüşler yanında öncül ve ardılları arasında bağlayıcı bir eklem olarak tarif eden değerlendirmeler de eksik değildir. Nitekim, bu çalışmada da Osman Hamdi Bey; Fethi Ahmed ve Saffet paşaların Aya İrini'deki Harbiye Ambarı'ndan resmi bir Saray Müzesi ortaya çıkarma çabalarını güdüleyen Tanzimat Dönemi kültür-politik eğilimlerinin bir taşıyıcısı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, selefler E. Goold ve A. Dethier Osmanlı tebasından olmamaları dışında ne müzecilik ne de eski eser hukuku alanında Osman Hamdi'ye yeni bir başlangıç yapmasını zorunlu kılacak bir ortam bırakmışlardı. Bu nedenle, burada ikinci dönem olarak ayrılan gelişim nüvesi Osman Hamdi'nin Müze-i Hümayun'un başına geçtiği 1881 değil; II. Mahmut'un ardından Sultan Abdülmecid'in tahta çıktığı 1839 yılı olarak belirtilmiştir. Bu sürecin sonu G. Arsebük ve M. Özdoğan'ın çalışmalarında Cumhuriyet Dönemi ile özdeşleştirilmişse de bu çok tartışmalı geçiş süreci için de burada farklı bir tarih, Osman Hamdi Bey'in ölümü ile II. Meşrutiyet'in ilanı esas alınmıştır. Zira, Osman Hamdi Bey'in taşıyıcısı olduğu batılılaşma düsturu II. Meşrutiyet'in keskin tartışma ortamında ötelenmiş ve savaşlarla geçen yılların ardından -aynı zamanda Erken Cumhuriyet ile birlikte Asatik köken arayışlarına ortam hazırlayacak- Türkçülük/Turancılık kültür-politik söylemi hâkim gelmiştir.

Burada çizilen tarihsel çerçeve, Osmanlı elitinin gecikmişlik hissiyatı ile Batılı değerleri olduğu gibi kanıksadıkları ve kültürel yaşama taşıma gayreti içerisinde bulundukları eklektik bir süreç olarak tanımlanır. Müzeleşme çabaları Avrupa devletleri ile kültürel ortaklaşma eğilimlerini ortaya koyarken, imparatorluk ile kadim uygarlıklardan kalan arkeolojik kültürel miras arasında kurulan hukuki bağ emperyal kimliğe itibar kazandırma çabalarının yansımaları olarak değerlendirilirler.

Söz konusu kültür-politik söylemin salt dışarda değil; aynı zamanda içerde de belli bir içeriksel bağlama sahip olduğu yolunda bazı belirtiler sezmek de mümkün görünür. 1870'de Theodor Kasap tarafından yayımlanan ve -içerisinde Namık Kemal'in de yer aldığı- *Genç Osmanlıların* da desteklediği *Diojen* isimli dergi konuya dahil edilebilir. Burada, politik bir mizah dergisi için seçilen isim, ona yüklenen misyon ve 183 sayı boyunca kullanılan *"gölge etme başka ihsan istemem"* sloganı, Eskiçağ bilimleri alanındaki birikimin politik bir dolayımlama aracı olarak kullanıldığı yolunda verimli bir yorum alanı sunar. Yine de, bu olgunun en güçlü işaretleri, Osman Hamdi Bey'in politik kişiliği ve eserleri aracılığıyla tespit edilebilir. Bu bağlamda, iflah olmaz bir grup kaplumbağayı düzene sokmak gibi olanaksız bir uğraş edinen *Kaplumbağa Terbiyecisi* (bkz. Res. 1) dikkate değerdir. Bununla birlikte, *Mihrap* (bkz. Res. 2) adlı yağlıboya tablo, seçilen konu, tasvir ve içerik dili ile ikonolojik bir araştırma için kesinlikle *provokatif* bir yapı sunar. Burada, kıbleye açılan, kutsal sözlerle çevrili bir mihrabın önünde, vücut konturları belirginleştirilmiş yetişkin bir kadın betimlenmiştir ve o, rahle üzerinde otururken ayaklarının altına öte beriye saçılmış eski kitaplar ancak onun ayaklarının altında kendilerine yer bulmuşlardır.

III. II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet Dönemi (1908/10-1950)

(a) Pantürkist Söylem ve Eskiçağ Bilimlerinin Kurumsallaşma Süreci (1908-1939)[4]

> *"1928 yılında, Fransızca coğrafya kitaplarının birinde, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci "secondaire" nevi bir insan tipi olduğu yazılı idi. Kendisine [Mustafa Kemal'e] gösterdim. Bu böyle midir? dedim. "Hayır, olamaz, bunun üzerinde meşgul olalım. Sen çalış." dediler. Ben tarih o-*

[4] İnan 1939; Arsebük 1983; Koçak 2001; Taşkın 2001; Ersanlı 2003; Özdemir 2003; Çelebi 2003; Bingöl-Pakiş 2011; Erdemir 2011; Akman 2011; Özdoğan 2011.

kutma vazifem icabı olarak 1929'da çalışmağa başladım. Tarih sahasında çıkmış en yeni kitapları Atatürk getirtti. Bunlarla yeni bir kütüphane kurmuştu. Memlekette tarihle uğraşanları etrafına topladı..."

A. İnan

Osmanlı batılılaşma çabalarının bir unsurunu teşkil eden Eskiçağ araştırmaları, eski eser hukuku alanındaki atılımlar ile dışta emperyal kimliğin takdimi, içte ise sanat ve edebiyat alanındaki dolayımlamalarla politik söylemlerin parçası olarak işlevselleştirilmiş görünür. 18.-19. yy'larda Avrupa'da yayılan Türkoloji çalışmaları, bununla birlikte, Rusya'da yaşayan Türk ve Müslüman aydınların milliyetçilik deneyimlerini Osmanlı Türklerine aktarma çabaları, II. Meşrutiyet'in içerisinden geçtiği süreç içerisinde yönlendirici bir etki yaratmıştır. Y. Akçura tarafından *"üç tarz-ı siyaset"* olarak betimlenen ve Z. Gökalp'in "Türkleşme, İslamlaşma ve Muasırlaşma" olarak kavramsallaştırdığı temel ilkelerden Türkçülük, ilkin İttihat ve Terakki yönetiminin başlıca yönlendiricisi, ardından da Türk milliyetçiliği dolayımıyla Yeni Türk Devleti'nin kurucu ideolojisi olmuştur.

Müzecilik ve eski eser hukuku alanlarında Osman Hamdi geleneğini sürdüren bu dönem kimliklenme arayışlarının güçlü bir taşıyıcısı olma vasfına sahiptir. Bu süreçte hâkim Türk Tarih Tezi, Orta Asya kökleriyle coğrafyaya dayanan yeni bir tarih kurgusu ortaya koymuş ve Türk kültürünü, medeniyet taşıyıcı bir kök kültür olarak tanımlamıştı. Resmi ideolojinin kanıtlanması için de, çağdaş Avrupa'da itibar kazanmış arkeoloji, dilbilim ve antropoloji gibi çalışmalara özel bir özen gösterilmişti. Bu yolda, yurt dışına eğitime gönderilen öğrenciler aracılığıyla Türkiye'de Eskiçağ bilimlerinin temelleri atılırken, mülteci uzmanlar ile eğitim ve öğretim faaliyetleri akademileştirilmiş; ilgili alandaki etkinlikleri tümleyici kurumsal yapının oluşumuyla araştırmaların sürdürülebilirliği sağlanmıştır. Mustafa Kemal tarafından kültürel çalışmalara yüklenen misyon çerçevesinde, A. İnan, Ş. A. Kansu, H. Z. Koşay, R. Oğuz Arık, A. M. Mansel ve H. Çambel gibi, her biri yurtdışında eğitim görmüş uzmanlar bu dö-

nem boyunca azımsanamayacak sayıda araştırma ve yayın faaliyetinde bulunmuşlardır. Elde edilen sonuçların, salt yurt içinde değil fakat Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (sonradan Türk Tarih Kurumu) tarafından 1932 ve 1937 yıllarında düzenlenen iki kongre aracılığıyla uluslararası bilimsel çevrelerle de paylaşıldığı burada vurgulanmalıdır.

Netice itibarıyla, M. Özdoğan'ın Hatay'ın Türkiye topraklarına katılma süreci bağlamında dile getirdiği üzere, bu dönem içerisinde yaygınlaştırılan kültür-politik söylem ile Eskiçağ bilimleri arasındaki güçlü bir işlevsel bağ vardır. Araştırma birikimi içerisinde olağanca derinliği ile analiz edilen bu bağ esas itibarıyla 18. yy Batı Avrupası'nda filizlenerek 19.-20. yy'da Balkanlar, Kafkasya ve Anadolu topraklarına sirayet eden ulusçuluk eğilimlerinin taşıyıcısı olma vasfına sahiptir.

(b) Kültürel Anadoluculuk'un Türk/Anadolu Hümanizmi'ne Dönüşme Süreci (1939-1950)[5]

> *"--- Bütün kitaplarımı yaktım.*
>
> *- O neden? Yeniden başlamak için mi?*
>
> *- Hepsini hakir, sönük ve cılız buldum. Kaybettiğim zamana ağlıyorum. Fakat heyhat, neden sonra !? (...)*
>
> *Omiros insanların râhımı tenvir eden ilk şafak, ilk büyük şafaktı. Zaten (Omiros) bir adamın değil, bir büyük hâdisenin ismidir (...) Zavallı dostum bil ki tarihi, târih-i medeniyeti Omiros yaptı. Evet Omiros her şeyin menba'ıdır. Omiros yalnız beşeriyeti ibda ile kalmadı. Beşeriyete beşeriyetin muhabbetini öğretti."*
>
> Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Çok partili sisteme doğru evrilen İnönü Dönemi, Eskiçağ bilimlerinin gelişimi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu dönem, Asiatik eğilimlerin hem düşünsel hem de fiili olarak geride bırakıldığı, bunun yerine Anado-

---

[5] Tanpınar 1962; Toker 1982; Çınar 2007; Akyıldız 2007; Şeker 2008; Bayraktar 2009; Tüzer 2010; Bingöl-Pakiş 2011.

luculuk yaklaşımının hümanizm fikrine evrildiği 1939-1950 yılları arasını içermektedir.

Kaynağını II. Meşrutiyet Dönemi birikiminden alan ve başlangıçta "*Memleketçilik*", "*Türkiyecilik*" gibi adlarla kavramsallaştırılan "*Anadoluculuk*" akımı, İslamcı, Türkçü ve Batıcı söylemlere bir alternatif olarak belirmiştir. Bu yaklaşımı savunanlar, Anadolu'yu "*imgesel bir algılama nesnesinden coğrafi bir gerçekliğe ve bu olguya dayanarak oluşturulmuş kültürel ve siyasi bir hedef*"e dönüştürmüşlerdi. Zamanla, ideolojik ve kültürel Anadolucular olarak ayrışan bu grup içerisinde, *kültürcüler* Asiatik köklerle ilgilenen gelenekten bütünüyle ayrışarak, Anadolu'yu bir bütün olarak ele almış; onu doğacak kültürün kaynağı ve hedefi olarak tanımlamışlardı.

Tanzimat'tan beri süregelen ve 1900'lü yıllarda sert tartışmalara neden olan Yunan ve Latin edebiyatı çevirileri 1912'de Y. Kemal ve Y. K. Karaosmanoğlu'nun başını çektiği *Nev-Yunani* akımının yaygınlaşması için uygun bir zemin hazırlamıştır. Yunan ve Latin mitologyasını güçlü bir romantizmle eserlerine taşıyan bu yazarlar, Osmanlı'yı kadim "*Bahr-i Sefir Medeniyeti*"nin bir parçası olarak betimleme çabası içerisindeydiler. Öyle ki bu eserlerde, Şehzade Mehmed (Fatih) ile efsanevi Kahin Kalkhas Trakya ormanlarında yüz yüze gelebilmekte; işgal kuvvetlerinin İstanbul'dan çekilişini izleyen yazar, karşısındaki manzarayı Homeros'un *İlyada*'sından seçtiği pasajlarla dillendirebilmekteydi. 1921'de Y. Kemal'in de aktif bir biçimde katkıda bulunduğu *Dergâh* isimli dergi, Kültürcü Anadolucular ile Nev-Yunanilerin aynı yayın organında buluşması açısından önemlidir. Zira, dönemin düşün, edebiyat ve siyaset gündeminde kendine yer bulan bu akım, Y. Kemal aracılığıyla geleceğin yönetici kadrolarında yer alacak darülfünun öğrencileri arasında da belli bir itibar kazanmıştır.

Netice itibarıyla, gençliğinde *Dergâh* dergisinin yazarları arasında yer alan pek çok isim içerisinde Hasan Âli Yücel Maarif Vekilliği süresince

1938-1946 bu birikimin kültür-politik yaşama yansımasında etkin olmuştur. Bu süreçte, hümanizm kavramına odaklanan kültürel algı, batılılaşma paradigmasının o güne değin biçim yönünden sergilediği ortak eğilimlere içeriksel bir bağlam kazandırma çabasına girmiştir. Öncül dönemlerde arkeoloji ve antropolojiye yüklenen positivist değerler, Yunan ve Latin dünyası kaynakları dolayımıyla klasik filolojiye mal edilmiş ve bu alanın akademik yaşamda gelişmesine ön ayak olmuştur. Bu olgu, aynı zamanda Tarih Tezi ekseninde gelişen protohistorya araştırmalarının klasik filoloji ve klasik arkeolojiye doğru evrilmesine ve o güne değin Trakya bölgesinin proto-historyasıyla ilgilenen A. M. Mansel'in, bu tarihten sonra Perge ve Side kazıları ile Klasik Çağ araştırmalarını başlatmasına ortam hazırlamıştır. Diğer yandan, arkeoloji ve müzecilik faaliyetleri Halkevleri'nde uygulanarak taşradaki kültür varlıklarının koruma altına alınması da ivme kazanmıştır. Bununla birlikte, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı travmatik ortam içerisinde kazı ve müzeleşme süreci önceki döneme göre nispeten daha mütevazı bir gelişim göstermiştir. Mustafa Kemal Atatürk tarafından yurt dışına gönderilen öğrencilerin ülkeye dönerek üniversitelerde göreve başlamaları ve Türk Tarih Kurumu'nun Anadolu araştırmalarında yaygın bir biçimde kullandığı Proto-Türk terminolojisinin terk edilerek Hitit, Frig, Lidya gibi adlandırmaların yaygınlaştırılması da yine bu dönem içinde gerçekleşen önemli olaylar arasındadır.

IV. Çok Partili Sisteme Geçiş Dönemi (1950-1983/1990)

(a) Maneviyat, Milli Şuur söylemlerinin Türk İslam Sentezi'ne Dönüşmesi ve Türk Avrupa Sentezi ile Çatışma Süreci[6]

"Ben İslam sentezine karşı değilim. O sentezi zamanında yapıp bitirdiğimizi söylüyorum.(...) Eğer bugün bir sentez söz konusuysa bu Türk-Avrupa sentezi olabilir."

Ekrem Akurgal

Çok partili sisteme geçiş süreci, siyasi bir bağlam olmanın ötesinde Eskiçağ bilimleri alanındaki faaliyetler için ayrı bir süreç oluşturmaktadır. Her ne kadar, Geç Osmanlı'dan bu yana gelen ve Cumhuriyet'le birlikte hem sayı hem nitelik hem de geliştirdiği söylemler ile kamu otoritesi içerisinde etkin bir konuma sahip olan yerleşik gelenek bu süreçte varlığını korumuşsa da, karar verme mekanizmaları üzerindeki etkisini belirgin bir biçimde kaybetmeye başlamıştır. Bununla birlikte, Anayasa'da devletin ilgili alandaki yükümlülüklerinin belirlenmesi, yeni yasa ve yönetmeliklerle idari yapının oluşumu, yeni arkeoloji bölümleri ve müzelerin açılması, ulusal ve uluslararası uzmanların dayanışması ile 1968 yılında Keban Projesi kapsamında deneyimlenen disiplinlerarası çalışma pratiği Türkiye'de Eskiçağ bilimlerini 21. yy'a taşıyan önemli kazanımlar olmuştur.

1980 yılında gerçekleşen askeri darbe ve izleyen on yıllık geçiş süreci kültürel yaşamda "maneviyat" ve "milli şuur" söyleminin Türk-İslam Sentezi'ne dönüşerek öncül kültürel çalışmalara karşı ağır eleştiriler geliştirmesine ortam hazırlamıştır. "Batıcı Çalışmalar"ın ortaya koyduğu kültürel yapıya karşı alternatif olarak çıkarılan "Türk-İslam ve Orta Asya Sanat Tarihi" alanı bu dönem içerisinde kurumsallaşma yoluna girer. Bu süreç içerisinde Eskiçağ bilimleri alanındaki uzmanlar -özellikle klasik filolog-

---

[6] Mumcu 1971; Arsebük 1983; Dönmez 1985; Akurgal 1990; Özgünel 2000; Güzel 2006; Özdoğan 2011.

lar- belirgin bir itibarsızlaştırmaya tabi tutulmuşlardır. Bu bağlamda, Türk-İslamcı kültür politik söylem ile E. Akurgal tarafından seslendirilen Anadolucu-Batıcı değerleri içeren Türk-Avrupa Sentezci eğilim arasında belirgin bir çatışma alanının bulunduğu açıktır. Bu çatışma, Eskiçağ bilimleri ile kamu arasındaki kurumsal yapıların dönüştürülmesiyle iyiden iyiye belirginleşmiştir. 1983 yılında Türk Tarih Kurumu'nun fiili olarak etkinlik alanını kaybetmesi buna örnek olarak verilebilir. Aslında, daha etkili bir dönüşüm Tanzimat'tan bu yana Milli Eğitim Bakanlığı'nın bürokratik yapısı içerisinde tanımlanan 'kültürel' işlerin sürekli olarak farklı hiyerarşik yapılara entegre edilmesinde görülür. Burada, yönetici kadrolarda hâkim olan geleneğin Eskiçağ araştırmalarını içselleştirme ve işlevsel kılma yolundaki kararsızlığı açık bir biçimde tespit edilebilmektedir. Sonuç olarak Kültür'ün, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'yla birleştirilmesi suretiyle Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın oluşumu aynı zamanda Eskiçağ bilimleri alanındaki faaliyetler için yeni bir söylem ve eylem geliştirme sürecinin başlangıcını oluşturmuştur.

(b) Turizm Ortak Paydasında Uzlaşma Süreci (1990-...)[7]

> „*Ben bu bilim dalı* (yani arkeoloji) *ile uğraşan bir adamım. Ben bu anlamda bir ineğim. Onlar gelip beni sağmalı. (...) Benim kazdıklarımı sektör paraya dönüştürüyor. Ben kazmazsam onlar birşey kazanamaz....*"
>
> Nevzat Çevik

Eskiçağ bilimleri alanında faaliyet gösteren araştırmacılar için 1950-1980/1990 yılları, kamu hiyerarşisi içerisindeki konumlarının yeniden inşa edilmesine neden olan önemli bir kırılma sürecini oluşturur. Geçmişte batılılaşma, uluslaşma ve/veya kimliklenme düsturu çerçevesinde kamusal otorite ile ortaklaştırılmış bir değerler bütünü söz konusuyken, bu süreçle birlikte ona yüklenen işlev yavaş yavaş turizm gibi dinamik bir alana yönlendirilmiştir. Esas itibarıyla, bu süreç beşinci Adnan Menderes Hükû-

---

[7] Arel 1991; Öktem 2003; Dağıstan-Özdemir 2005; Aygün 2012.

meti programında *"kültür mirasımızın turizme ait olarak değerlendirilmesi (...) için bir bakanlık kurulması"* ifadesiyle duyurulmuş, ancak o döneırde 1990 sonrasındaki etkinliği ile uygulama bulamamıştı. 1990/1991 yılında ilgili bakanlık tarafından arkeolojik kazıların turizm bölgelerine kaydırılması ve bu bölgelerde devam edenlerin ise hızlandırılması yolundaki teşvik edici uygulamalar, aynı zamanda Eskiçağ bilimlerine yüklenen yeni söylem ve eylem alanının da sınırlarını oluşturmuştur.

Aslına bakılırsa, turizm sektörünün ulusal ekonomiye katkısı ve ülkenin bu alanda işlenmemiş bir potansiyeli barındırıyor oluşu, bu iki karşıt akımın birbiriyle doğrudan etkileşim içinde olmaksızın serpilip gelişmesine olanak sunmuş görünür. Başka bir deyişle, Türk Eskiçağ bilimleri birikimi, kendisini içselleştirmek yolunda hiçbir çabaya sahip olmayan kamusal otorite ile çekişmek yerine, turizm sektörü üzerinden işlevsel bir ortaklığı kabullenmiştir. Bu ortaklık, 1990 sonrasında Çanakkale, Antalya, Muğla, Adana, Mersin, Aydın gibi turizm merkezlerindeki üniversitelerde açılan programlar ve 2000 sonrasında bunlara eklenen yenileriyle Eskiçağ bilimleri alanında Cumhuriyet tarihinin en büyük akademileşme sürecinin yaşanmasına neden olmuştur.

Her halükârda, kritik olan ve şu anda içerisinden geçilen sürecin temel çelişkilerini de tanımlayan asli olgu, kamusal otoritenin, hukuki alandaki merkezi konumunu değiştirmeksizin, hem söylem ortaklığını hem de kaynak aktarma gücünü sınırlaması, buna karşın akademik yapının genişlemesine ve eğitim öğretim faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasına olanak sunmuş olmasında görülür. Sonuç olarak, ÖSYM'nin 2012 yılı istatistiklerine göre -5'i 1980 öncesi- 38 devlet/vakıf üniversitesinde *arkeoloji, sanat tarihi, Eskiçağ dilleri ve kültürleri* alanlarına ilişkin 68 lisans programı bulunmaktadır.

Kuşkusuz bu süreçte, Eskiçağ bilimleri içerisinde en belirgin kazanımlar, artan kazı ve yüzey araştırmaları ile klasik arkeoloji alanında elde edil-

miştir. Bununla birlikte, turizm alanlarında faaliyet gösteren arkeologlar bir yandan yerleşik akademik gelenek, diğer yandan ise kamusal çıkarlar arasındaki güçlü bir gerilimin ortasında kalmışlardır. Nitekim bu olgu en yalın haliyle onun güncel söylem pratiğinde izlenir. Bu söylem, *barajlar, çanak-çömlekler, bilimsel kazı ve yüzey araştırmalarına getirilen katı denetimler, meslek alanında yetişmiş kimselerin özlük hakları* gibi ulusal; ya da *Afganistan, Irak* ve *Suriye*'deki eski eser talanları ve bunun evrensel kültür mirasında yarattığı kayıplar gibi uluslarası konularda hiç bir kolektif reflekse sahip değildir. Buna karşın, turizme dönük faaliyetler söz konusu olduğunda, gazete ve dergiler aracılığıyla kamuya taşınan mesajlar son derece güçlüdür ve esas itibarıyla, içerisinden geçilen tarihsel süreçlerin tüm çelişkilerini bünyelerinde barındırırlar. Akademi, turizm alanında söylem deneyimi kazanırken onun kültür-politik alanda yarattığı boşluğu, ilgi çekici biçimde, idari ve hukuki mecra kapatmıştır. Onlardan, Anayasa Mahkemesi 1994 yılında Demokrasi Partisi'nin kapatılması kararına ilişkin gerekçede Türk Ulusu'nu Anadolu Uygarlıkları'na atıfta bulunarak tanımlarken; idari yapı, 2000'li yıllarda ivme kazanan Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde, Türkiye ile Avrupa halklarının paylaştığı ortak kültürel geçmişe göndermeler yapmaktan geri kalmamıştır.

B. Değerlendirme ya da Sorun Alanlarının Betimlenmesi[8]

Araştırma birikimi, sorun alanlarının tespiti üzerine ayrıntılı betimlemelere sahiptir: 1980-1990 arası yayınlarda, tarihi eser kaçakçılığı, kültürel mirasın korunması gibi belli başlı sorun alanları üzerine yoğunlaşan bu çalışmalar; izleyen süreçte yapısal sorunları (idari ve hukuki düzenlemeler, akademileşme, eğitim-öğretim faaliyetleri vs.) olağanca genişliği ile tartışma zeminine çekmiş ve çözüm arayışlarının da parçası olarak betimlenmiştir. Nitekim çalışmanın bu bölümünde, ilgili değerlendirmeler de

---

[8] Arsebük 1983; Şahin 1999; Şahin 2000; Çulha 2008; Erdur-Duru 2003; Özdoğan 2011.

dikkate alınarak tarihsel sürecin taşıyıcısı olduğu belli başlı yapısal sorunlar ele alınmıştır.

Bu yönden bakıldığında, Erken Cumhuriyet'in Kemalist Tarih Tezi, ait olduğu dönemin çelişkilerinin dışına çıkamadığı için eleştirilebilir görünür. Ancak onu yadırgamak açık bir *değerlendirme anakronizmi* yaratır. Bununla birlikte, daha güçlü bir tonla yadırganması gereken, II. Dünya Savaşı'nın ardından yaygınlaşan *"arkeolojik kültürel miras insanlığın ortak malıdır"* söylemine karşın, Türkiye'de bu düsturun karşılık bulamaması ve Anayasa Mahkemesi'nin 1994 yılında aldığı siyasi parti kapatma kararı ile *kültürel mirasın parçası olduğu evrensel değerlerden bağımsız olarak işlevsel bir araç olarak kullanılma çabalarının* 21. yy'a taşınmasıdır.

Gerçekten de, devletin, Eskiçağ bilimleri alanındaki faaliyetleri içselleştirme ve bu birikim aracılığıyla toplumun kültürel, sanatsal refahının gelişimine katkı sağlamak yerine, eski eserleri mutlak suretle ve pragmatik bir biçimde işlevselleştirme eğilimi, idari ve hukuki alandaki yapıda bugüne değin süregelmektedir. Tarihsel süreç içerisinde, ilgili bürokratik yapının kamu hiyerarşisi içerisindeki yerinin Milli Eğitim'den Başbakanlık ve Kültür-Turizm'e değin 13 kez değiştirilmiş olması, *sürdürülebilir kültürel miras politikalarının oluşturulamayışının* nedenlerini araştırmak için uygun bir bağlam sunar. Bugün, idari olarak kültür ve turizmin tek bir çatı altında bulunmasının organik yapıya ne denli geçtiği ya da turizm ile arkeolojik kültürel miras arasındaki neden-sonuç ilişkisinin nasıl algılanmakta olduğu tartışılabilir görünür.

Kültürel miras çalışmaları geçtiğimiz yüzyılı aşkın süre içerisinde, farklı ülkelerdeki ekonomik ve idari deneyimleri başarılı bir biçimde kendi bünyesine dâhil ederken, eski eser hukuku ve yönetimi alanında benzer bir eğilim sergilemek yolunda isteksiz davranmaktadır. Örneğin, 1994'te Malta Konvansiyonu'na imza atılmış, bu imza TBMM'ce onaylanmış, ancak bu antlaşmanın içeriği bütünüyle tartışma zemininin dışında bırakı-

larak uygulama alanı bulamamıştır. Anayasa'nın 63. maddesinde karşılık bulan ve 2863 numaralı yasayla işlerlik kazanan eski eser hukuku da, esas itibarıyla, Geç Osmanlı ruhunu günümüze taşır. M. Özdoğan tarafından belirtildiği üzere bu yasa, tepkisel ve engelleyici bir karaktere sahiptir. Koruma, düzenleme, bilgi üretme ve üretilen bilginin toplumsallaştırılması devlet ve onun bürokratik organlarının sorumluluğu altındadır: Yurttaş, sivil toplum, meslek insanları ve hatta akademik yapının bu sorumluluğa paydaş olması, kelimenin en geniş anlamıyla kuşku vericidir. Nitekim bu tek merkezli yapı bilim insanlarının süregiden kazı faaliyetlerinde olağanca belirgin bir hal alır: çalışmalar kazıya katılan bakanlık temsilcisi aracılığıyla idari ve mali açıdan her gün denetlenir, 15 günde bir ilgili kuruma rapor edilir; bunun yanında, araştırmacıların kullandıkları araç-gereçler, örneğin çamaşır makinesi, buzdolabı, bilgisayar, kazma, kürek, el arabası sayısı vs. eksiksiz bir biçimde kayıt altına alınır.

Konu, bakanlık izniyle müzeler tarafından yapılan kazılarla genişletilebilir. Bakanlığın internet ortamındaki verilerine göre 2011 yılında Türkiye'de gerçekleşen kazıların 166'sını akademisyenler (123 Türk, 43 Yabancı) 177'sini ise müzeler üstlenmiştir. Bakanlık inisiyatifi ile gerçekleştirilen ve müze çalışanlarının aktif olarak katıldıkları bu araştırmaların büyük bir kısmının kurtarma kazılarından oluşması üstlenilen görevin mesleki ağırlığını ortaya koymak için yeterlidir. Tam da bu noktada, kurtarma ve önleyici kültürel miras çalışmalarının ülkemizde disipliner bir yapıda temsil edilmediği, bununla birlikte, teknik eleman ve teknolojik araç-gereç donanımı yönünden en ileri durumdaki araştırma ekipleri için dahi planlanması güç bir sistematik çalışma pratiği oluşturduğu vurgulanmalıdır. Başka bir ifadeyle, ülke çapında 68 program ve azımsanamayacak sayıda yetişmiş meslek insanı bulunurken; personel, envanter, tespit ve tescil işlemleri, depolama, değişik içeriklerdeki sergiler aracılığıyla yurttaşta kültürel miras bilincinin geliştirilmesine katkı sağlamak yerine müzelerin arkeolojik kazılar yaparak doğrudan bilgi üretimine katılması açık

bir sorundur. Bu sorunun tipik bir yansıması, arkeolojik kültürel miras alanında özelde müzelerin genelde ise ülkenin sahip olduğu varsayılan zenginliğinin aritmetik bir değerle ifade edilememesinde açığa çıkar. TÜİK 2010 ve bakanlığın resmi internet sitesinden elde edilen veriler iyi niyetli bir okuma ile tescilli kültür varlığı sayısı için 10.000-12.000 arasında bir değer ortaya koyar. Bu rakam İngiltere'dekinin 1/10'unu, Hollanda ve Macaristan'dakinin 1/2'sini karşılar. Bu durum, tarihin sonsuz bir çaba ve sınırsız bir emekle değil, topraktan *fışkırarak* ya da *avlanarak* açığa çıktığı bir ülke için her halükârda şaşırtıcıdır ve envanter sistemindeki zafiyetler bir kenara, tahribata ilişkin bilgileri bütünüyle soyutlaştırır.

Burada ilgi, kamusal otoriteden ayrışıp akademik yapıya yönelebilir. Bu yapı, ÖSYM 2012 yılı rakamlarına göre, 38 devlet ve vakıf üniversitesinde açık bulunan 68 lisans programında görevli 599 uzman ile temsil edilmektedir. 1990 sonrasında yaşanan hızlı akademileşme sürecinin ortaya koyduğu bu tablo, olumlu olarak görülebilecek pek çok kazanım yanında ciddi yapısal sorunları da beraberinde taşımıştır. Kuşkusuz bunların başında, uluslararası alanda tanıklık edildiği üzere kurumların taşıyıcısı olduğu gelenekler etrafında gelişen değerler yerine kişisel deneyimleri izleyen bir anlayışın gelişmesidir. Akademinin olgunlaşmasına katkı sağlayacak ihtisas kitaplıkları, bilgi-belge arşivleri (fotoğraf, harita, estampaj vs.), araştırma merkez ve enstitülerinin ulusal ölçekte bir yayılıma sahip olmaması da bu bağlamda ayrıca önemlidir. Ancak daha belirgin bir sorun alanı, ÖSYM 2011 verilerine göre eğitim faaliyetlerine katılan 16.518 kişilik öğrenci sayısı ve iyi niyetli bir hesapla bu sayının 1/2 oranındaki meslek insanlarıdır.

Gerçekten de, geçtiğimiz çeyrek yüzyıl içerisinde akademi, kültürel miras araştırmalarının ülke çapında yaygınlaşmasını sağlarken, öğrenciler fiili olarak bu çalışmaların ana eklemini oluşturmaktaydılar. Çoğu pratikte *"ücretsiz emek gücü"* ya da *"yetişmekte olan bilim insanı"* sıfatlarıyla araştırmalara katılan bu kitle, ülke bilimine, turizm ekonomisine, kültürel

miras envanterine saygınlık kazandırırken; eğitim öğretim faaliyetleri "*meslek*" olma niteliğine sahip olmayan bir "*unvan*" ile nihayetlenmektedir. Bu noktada, akademinin "*iş yaratma*" alanı olmadığı konusunda hem öğrenciler hem de uzmanlar arasında fikir birliği olduğu açıktır. Buna karşın, kişiye kazandırılan "*meslek*"in toplumsal alandaki itibar (tanımlı bir iş yapma hakkına sahip olması) ve itibarsızlığının (tanımlı bir iş yapma olanağından yoksun bulunması), salt bireysel değil; fakat içerisine uzmanları da alan mesleki bir sorun olarak betimlenmesi konusunda bir zafiyet bulunur. Akademik birikim, vicdani olarak kuşkusuz durumu olağan karşılamaz, ancak mesleki açıdan ilgili alandaki yasal düzenlemeleri uluslararası örnekler çerçevesinde değerlendirerek, bu alandaki faaliyetlere akademi ve idari yapı dışındaki meslek insanlarının katılım koşullarını esas alan çözümleyici hukuki öneriler geliştirmek yolunda belirgin bir "*isteksizlik*" sergiler.

"*İsteksizlik*" ifadesi olağan anlamı dışında ortak çalışma kültürüne dönük zafiyetlerin vurgulanması için seçilmiştir. Çünkü, arkeologlar, sanat tarihçileri, Eskiçağ dil ve tarihçileri dışta ve içte, birbirlerinden bütünüyle bağımsız birer disipliner yapı içerisinde çalışıyorlarmışçasına pek çok "*öteki*"den oluşan bir akademik ağ oluşturmaktadırlar. Güncel yayın organlarına yansıyan tartışmalarda kaba bir dil ve her halükârda bilimdışı olan disiplinlerarası hiyerarşi arayışını sezmek mümkündür. Bu gerilimlerin kaynakları ise, öylesine kişiseldir ki, bilim insanlarının bu tür tartışmalara nasıl taraf olabildikleri tam anlamıyla şaşkınlık vericidir. Diğer yandan bu ağ, ulusal ve uluslararası alanda karşılaşılan hukuki, idari, politik vs. sorunları kolektif bir söylem ve eylem bütünlüğü içerisinde ele almak yolunda da bugüne değin olağan bir refleks geliştirememiştir. İzlenilebildiği kadarıyla, bu refleksin karşılık bulduğu tek alan, aynı zamanda yurttaşla kurulan bağın sınırlarını da oluşturan tarihi eser kaçakçılığı ve yurttaşların kültürel mirasa olan duyarsızlığı üzerine odaklanır. Netice itibarıyla, Eskiçağ tarihçileri ya da klasik filologlar ile epigrafyacılar; sanat

tarihçileri ile arkeologlar ya da arkeologlar ile epigrafyacılar arasında bugün gittikçe *patolojik* seyre dönüşen bir yabancılaşma süreci yaşanmaktadır. Bu süreç, disipliner yapı ve yetişmekte olan meslek insanlarını şu ya da bu şekilde etkilerken; idari yapıyı, kendisini yenileşmeye zorlayacak ortak dilden yoksun bir biçimde çok seçenekli bir diyalog ağına eriştirmektedir.

Diğer yandan, Eskiçağ bilimleri ile uğraşan meslek insanları, toplumdan yeterli ilgiyi görmediklerini sıklıkla dile getirmektedirler. Birbiriyle ilintili birkaç neden bu bağlamda diğerlerinden daha kritik bir öneme sahip görünür. Onlardan ilki ve belirleyici olanı ilgili çalışmaların bizzat devlet pratiği olarak ortaya çıkmış olması ve meslek insanlarının Geç Osmanlı'dan itibaren devlet katında görevli ya da varlıklı saygın aileler içerisinden geliyor oluşudur. Aynı zamanda nihai karar mekanizmalarının doğrudan ya da dolaylı olarak bir parçasını oluşturan bu kimseler, uzunca bir zaman dilimi boyunca ilgili birikimin toplumla ilişkilerini bürokrasi aracılığıyla düzenlemek yolunu yeğlemiş görünür. Yurttaşın kültürel miras açısından zenginliği nedeniyle övülmesi, onu koruma bilincindeki yetersizliği nedeniyle de idari ve hukuki yaptırımlarla yerilmesi bu süreç içerisindeki olağan diyalog kanalını oluşturmuştur. Bu tavır, geçen süreç içerisinde disipliner yapının, idari ve hukuki alanın çizdiği sınırlar içerisinden sıyrılarak toplumla yüzleşmesine engel olmuş görünür.

Gerçekten de, deneyim ve birikimlerini idari yapı ya da uluslararası paydaşlar ile ortaklaştıran genel eğilim bugüne değin farklı arayışlar içerisine girmek ve toplumsal bilinç yaratmak yolunda kolektif bir çaba sezdirmemiştir. Anadolu Yarımadası'nın iktisadi, siyasi, idari ve beşeri tarihine ilişkin bilgi birikiminin, uzmanlık alanındaki tartışma zemininden bağımsızlaşarak diğer akademik yapılar (tarih, sosyoloji, halk bilim, mimarlık vs.) ve akademi dışı çevrelerde kendisine ifade alanı yaratamamış olması bu olgunun somut bir yansıması olarak algılanabilir. Nitekim bugün Türkiye'de toplumsal yaşamın ortaya koyduğu etnik, kültürel, sosyal

ve politik sorunlara ilişkin çözüm arayışlarında ülkenin Eskiçağ tarihi araştırmaları politik angajmanlar ya da turizme dönük ekonomik faaliyetleri destekleyici spotlar dışında kolektif belleğin bütünüyle dışında yer almaktadır.

Eskiçağ bilimleri alanındaki faaliyetler, Geç Osmanlı'dan günümüze değin Batı Avrupa'daki pek çok teorik ve pratik deneyimi kendileştirirken; kolektif dili oluşturan inisiyatifler gibi bu ülkelerdeki yapılanmaların asli parçalarını oluşturan belli başlı unsurların ülke çapında yaygınlaşmasını sağlayamamıştır. Bugün akademi ve kamusal otorite arasına sıkışmış olan tartışmalara müdahil olabilecek, bununla birlikte meslek alanındaki faaliyetleri gözlemleyen; yalnız sorunları değil elde edilen kazanımları da ortak bir söylem ve eylem pratiği ile toplumsallaştırabilecek sivil bir yapının bulunmayışı başlı başına bir sorun alanı oluşturur. Sorunu yalınlaştırmak için 2863 numaralı yasanın 58. maddesi dikkate sunulabilir. Buna göre mimarlar ve şehir plancıları koruma bölge kurullarının arkeolojik kültürel miras alanındaki karar verme süreçlerine gözlemci olarak katılabilirken, örgütlü bir sivil yapı oluşumuna sahip olmadığı için Eskiçağ bilimleri alanındaki uzmanlık birikimi, bakanlık tarafından yetkilendirilmiş kişiler dışında bu süreçlere müdahil olamaz.

C. Çözüm Arayışları

Yukarıda ayrıntılandırılan sorunlar aynı zamanda çözüm arayışlarının da çerçevesi olarak belirlenebilirler. Bu yönden bakıldığında;

(a) Arkeolojik kültürel mirasın, taşıyıcısı olduğu evrensel değerlerin dışında ideolojik ve politik bir söylem aracı olarak toplumsallaştırılmasının önüne geçilmesi,

(b) İdari ve hukuki yapının sürdürülebilir kültürel miras politikaları üretmesinin teşvik edilmesi ve bu süreçlerin tümünde ilgili birikimin katılımcı bir rol üstlenmesinin sağlanması,

(c) Eğitim-öğretim ve alan çalışmalarında disiplinlerarası dayanışma, birlikte çalışma ve ortaklaşma kültürünün gelişmesine olanak sunacak akademik standartların geliştirilmesi,

(d) Akademi ve akademi dışı faaliyetler için "etik kurallar"; "temel prensipler"; "iş tanımları" ve "meslek standartları"nı belirleyen, gözeten, inisiyatif kullanabilen meslek birliklerinin oluşumu,

(e) İdari ya da meslek yapılarından bağımsız, *Arkeolojik Kültürel Mirası*, salt turizmin değil toplumun ortaklaştırılmış kültür algısının bir parçası kılınmasına hizmet edecek söylem ve eylem pratiklerinin geliştirilmesi, aynı zamanda çözüm arayışlarının nihai hedefleri olarak da betimlenebilirler.

Nasıl ...?

Sondan başlamak ve bunu da bir çağrı olarak iletmek uygun bir başlangıç ve sonuç olacak. İdari ve hukuki yapı eski eser hukuku ve yönetimi alanında mutlak suretle kendini yenilemelidir, yenileyecektir de. Avrupa Birliği müktesebatına uyum, uluslararası örgütlerle diyalog ya da "aklıselim/iyi bir yönetici" veya "etkin bir grup" bilim insanının kişisel çabalarıyla bu süreç çağdaş dünyadaki uygulamalara doğru evrilme yoluna girecektir, en azından farklı alanlardaki geçmiş deneyimler bunu ortaya koymaktadır.

Aslına bakılırsa sorun tam da bu çözüm yollarından birinin gerçekleşmesi halinde ortaya çıkmış oluyor. Zira, burada altı çizilen unsurların tümü, esas itibarıyla profesyonel bir uğraşla meşgul olan bireylerin ortak sorunlarıdır. Bu uğraşın, hukuki, idari, kültürel ve politik sınırlarının çerçevesini betimlemekten, bu çerçeveyi teşvik edici söylemlerle yaygınlaştırmaktan ve örgütlü yapı aracılığıyla uzun erimli müzakerelerle ilgili resmi organları dönüştürmek mücadelesi içerisine girmekten kaçınılarak elde edilen bir çözüm, son tahlilde, sorunun süregittiğinin de apaçık bir göstergesi olacaktır. Sunulan çalışma bu bölümde akademi ve idari yapı dışı

ulusal ölçekli inisiyatifleri öncelikli çözüm aracı olarak görmekte ve varolan dağınık yapının, *kültürel miras* gibi ilgili disiplinlerin tümünü kapsayan bir üst çatı altında ortaklaştırılması önünde gerekçelendirilmiş hiçbir neden bulunmadığını varsaymaktadır.

Bu yapı:

- Arkeolojik kazı ve kültürel miras politikalarının oluşturulmasında paydaş ve sürdürülebilinirliklerinin sağlanmasında teşvik edici olabilir;
- İdari ve hukuki muhataplarla kurulan ilişki biçimlerini düzenleyebilir;
- Eskiçağ bilimleri alanındaki eğitim-öğretim ve diğer araştırmalarda disiplinlerarası dayanışma, birlikte çalışma ve ortaklaşma kültürünün gelişmesine olanak sunacak akademik etik standartlarının tartışmaya açılmasına katkı sağlayabilir;
- Eskiçağ bilimleri alanındaki bilgi birikiminin, ilk ve orta öğretim kurumlarında ve yüksek öğretimde sosyal bilimler alanında daha etkin bir biçimde yer bulması için sistemli çalışmalar gerçekleştirebilir;
- İç göç, kentleşme ve/veya turizm ile kültürel miras alanları arasında denge sağlayıcı bir rol üstlenebilir; ayrıca kurtarma ve önleyici kültürel miras çalışmalarının standartlarının belirlenerek akademi/idari yapı dışındaki yetişmiş insan gücünün bu çalışmalarda fiili olarak görev almalarını sağlayacak hukuki düzenlemeleri tartışmaya açabilir;
- Arkeolojik kültürel miras ile turizm faaliyetleri arasında, bugün tersine işleyen neden-sonuç ilişkisinin olağan mecrasına yerleştirilmesini sağlayabilir;
- Arkeolojik kültürel miras algısının toplumda karşılık bulmasına hizmet edecek söylemlerin geliştirilmesine, bu alanda farklı etkinlik deneyimlerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilir.

Sonuç

Avrasya bölgesindeki bütün halklar en eski zamanlardan itibaren kendi coğrafyalarında, kendi kültürel miraslarını şu ya da bu şekilde koruyarak varlıklarını sürdürürken; Orta Asya'dan Anadolu Yarımadası'na gelen topluluklar dil, din ve ortaklaştırılmış diğer birikimlere yabancı oldukları bir mekânda tarihselleşmişlerdir. Şamanizmden Müslümanlığa; göçebe yaşamdan imparatorluğa, Asyalılıktan Akdenizliliğe doğru seyreden bu dönüşüm, kabul edilsin ya da edilmesin, kendini tanıma ve ifade etme çabası içerisine giren bireysel ya da örgütlü eğilim için içinden çıkılması kolay olmayan kültürel ve politik bir sorun alanı oluşturur. Farklı tarihlerin, farklı kültürlerin, farklı toplumsal dinamiklerin bulunduğu ve kimliklenme sürecini olağan seyri dışında, hızlı ve pragmatik deneyimlerle nihayetlendiren bir yapının, şu ya da bu şekilde ortaklaştırılmış bir değerler bütününe dönüştürülmesi ve işlerlik kazanarak yeni değerler üretmesinin sağlanması, son tahlilde, aşılması güç ve çetin bir süreçtir. Bu süreç, aynı zamanda, uluslarası deneyimlerin yol gösterici, ancak kendi birikimlerinin çözümleyici olacağı bir tarihsel akışı zorunlu kılmaktadır.

Eskiçağ bilimleri alanındaki faaliyetler, meşruiyet alanlarını "ulusal çıkarlar" düsturundan sağlamak yerine; yeni sorular, farklı bakış açıları içeren söylem ve eylem pratikleri geliştirmek suretiyle bu sürecin aşılmasına katkı sağlayabilirler. Kuşkusuz, bu katkı "*ilk*" ve "*en*"lerle yüceltilen bir "*tarih*" fetişizminin değil; fakat merkezinde insanın bulunduğu evrensel değerlerin yüceltilmesi ile mümkün olacaktır. Aslında, örenyerlerini kuşatan antik tiyatro yapılarından meclis binalarına, tapınak ve çeşmelerden heykel ve caddelere değin sayısız arkeolojik kalıntı, bu kentleri yönetenlerden işçi ve esnaflara, zanaatkarlardan mimar ve mühendislere ait binlerce tarihsel belge, Eskiçağ bilimcilerine *demokrasi*, *insan hakları*, *sosyal adaletsizlik*, *bir arada yaşama kültürü*, *yurttaşlık bilinci*, *kentleşme*, *kent estetiği ve çevre*, *sanat*, *inanç çeşitliliği ve hürriyeti* gibi evrensel değerleri

kolektif söylemlerinin bir parçası haline getirmeleri için yeterli içeriğe sahiptirler.

Netice itibarıyla, eğer Eskiçağ bilimleri alanında çalışan uzmanlar bunları yapmaz, geçmiş kültürlerin binlerce yıla yayılan birikim ve deneyimlerini yansıtan araştırma sonuçlarını en aktüel konular, en yaygın sorunlar ya da ateşli tartışmalara ışık tutacak şekilde kamuya aktarmak yollarını keşfetmek için çaba harcamazlarsa, o zaman toplumdan yeterli ilgiyi görmediklerini nasıl iddia edebilirler?

Kaynakça

Akarcasu, B., Mavi Kemalizm, Türk Hümanizmi ve Anadoluculuk, (der. A. İnsel) Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt 2: Kemalizm (2001), 334-343.

Akman, Ş. T., Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(1) 2011, 80-109.

Akurgal, E., Anadolu Uygarlıkları (1990).

Akyıldız, K., Mavi Anadoluculuk, Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık (2007), 465-481.

Arel, A., Devlet Kültürel Mal Varlığının Mutemetidir, Pazarlayıcısı Değil!, Arkeoloji ve Sanat 52/53, 1991, 4-6.

Arıkan, Z., Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (1985), 1584-1586.

Arsebük, G., Dünden Bugüne Arkeoloji, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 1, (1983), 66-75.

Aydın, S., Batılılaşma Karşısında Arkeoloji ve Klasik Çağ Araştırmaları, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık (2007), 403-424.

Aygün, H. M., Kültürel Mirası Korumada Katılımcılık, Vakıflar Dergisi 35, 2012, 191-213.

Babinger, F., Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke (1927).

Başgelen, N. (ed.), Toprağın Altındaki Geçmiş "Arkeoloji": Sorunlar, Öneriler, Kazılar (2006).

Bayraktar, L., Bir Düşünce Ekolü Olarak Anadoluculuk, Felsefe Dünyası 49, 2009/1, 69-80.

Berktay, H., Tarih Çalışmaları, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 9 (1983), 2456-2478.

Bingöl, Y., - A. Pakiş, Anadoluculuk Hareketi ve Üç Tarz-ı Siyaset, Akademik Araştırmalar Dergisi 50, 2011, 113-137.

Çakır, H., Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 15, 2006, 161-172.

Çaycı, A., Osmanlı Seyyahlarının İzlenimleriyle Konya ve Çevresi, SÜİFD 21, 2006, 115-146.

Çelebi, N., Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Mülteci Profesörler, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 43/1, 2003, 259-272.

Çınar, M., Anadoluculuk Hareketinin Gelişimi ve Anadolucular ile Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki İlişkiler (1943-1950), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilimdalı (2007).

Çilingiroğlu, Ç., Arkeoloji ve Etik, Arkeoloji ve Sanat 140, 2012, 1-12.

Çulha, Z. (ed.), Rezzan Has Müzesi Konferansları II. Arkeoloji Mercek Altında (2008).

Dağıstan-Özdemir, M. Z., Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış, Planlama 3/1, 2005, 20-25.

Dìaz-Andreu, M., A World History of Nineteenth-Century Archaeology. Nationalism, Colonialism, and the Past (2007).

Doğramacıoğlu, H., Namık Kemal'in Diyojen Gazetesindeki Mizahî Yazıları Üzerine Bir Değerlendirme, Turkish Studies 7/1, 2012, 935-951.

Dönmez, O., Türkiye'de Eski Eser Hukuku, Ankara Barosu Dergisi 3, 1985, 437-466.

El Daly, O., Egyptology: The Missing Millennium. Ancient Egypt in Medieval Arabic Writings (2005).

Erdemir, H., Atatürk'ün Ulus-Devlet Fikri Oluşumunda Eskiçağ Tarihi Kitaplarının Yeri, Turkish Studies 6/2, 2011, 423-440.

Erdur, O., - G. Duru (ed.), Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?, (2003).

Ersanlı, B., İktidar ve Tarih. Türkiye'de Resmi Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-1937), (2003).

Eyice, S., Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, cilt 6, (1985), 1596-1603.

Güzel, E. C., Türkiye'de 1950-1960 Arasında Kültür Politikalarının Müzelere Etkileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi (2006).

Hırçın, S., Ülkemizde Eskiçağ Bilimlerinin Eğitime İlk Yansımaları, Anadolu Araştırmaları XII, 1990, 41-53.

İnan, A., Atatürk ve Tarih Tezi, Belleten 10/3, 1939, 243-246.

Koçak, O., 1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları, (der. A. İnsel) Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt 2: Kemalizm (2001), 371-418.

Lewis, B. (çev. H. Topçuoğlu), Türkiye: Batılılaşma, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 37/1, 1980, 153-177.

Mansel, A. M., Osman Hamdi Bey, Belleten XXIV/94, 1960, 291-301.

Mumcu, A., Eski Eser Hukuku ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi I/26, 1971, 41-76.

Nazır, B., Osmanlı Devleti'nde Müzeciliğin Doğuşu ve Dersaadet Numunehane-i Osmani, History Studies 2/1, 2010, 98-113.

Ortaylı, İ., Tanzimatta Vilayetlerde Eski Eser Taraması, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, cilt 6, (1985), 1599-1560.

Ortaylı, İ., Türkiye'de Klasik Çağın Algılanması, şurada: Prof. Dr. Oral Sander'e Armağan (1996), 371-380.

Ortaylı, İ., Osman Hamdi'nin Önündeki Gelenek, Batılılaşma Yolunda (2007), 123-132.

Öktem, A. E., Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında İlk Çağ Uygarlıkları, şurada: (ed. O. Erdur - G. Duru), Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?, (2003), 27-32.

Özdemir, A., Hayali Geçmiş: Arkeoloji ve Milliyetçilik, 1923-1945 Türkiye Deneyimi, şurada: (ed. O. Erdur - G. Duru), Arkeoloji: Niye? Nasıl? Niçin? (2003), 7-26.

Özdoğan, M., Arkeolojik Kazılar Bilimsel Çalışma mı? Toprak Hafriyatı mı?, Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları 3 (2011).

Özgünel, C., Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türk Arkeolojisi, Cumhuriyetin 75 Yılında Kültür ve Sanat (2000), 25-34.

Schlanger, N., - J. Nordbladh, Archives, Ancestors, Practices. Archaeology in the Light of its History (2008).

Shaw, W. M. K., Possesser and Possessed. Museums, Archaeology, and the Visualization of History in the Late Ottoman Empire (2003).

Silier, O. (ed.), Onlar Nasıl Başarıyor? Avrupa'da Kültürel Miras ve STK'lar (2011).

Stowasser, B., İbn Haldun'un Tarih Felsefesi: Devlet ve Uygarlıkların Çöküş ve Yükselişleri, (çev. N. Abadan-Unat), AÜSBFD 39/1-4, 1984, 173-181.

Şahin, S., Tarihi Açıdan Anadolu ve Türk Kimliği, I. Uluslarası Kilikya Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri, Olba II/1, 1999, 3-6.

Şahin, S., Kültürel Miras, Kültürel Kimlik ve Eskiçağ Bilimleri, Cumhuriyet Bilim Teknik 714, 2000, 17-18.

Şeker, K., İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Tarih Anabilim Dalı (2008).

Tanpınar, A. H., Yahya Kemal Beyatlı (1962).

Taşkın, Y., Kemalist Kültür Politikaları Açısından Türk Tarih ve Türk Dil Kurumları, (der. A. İnsel) Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt 2: Kemalizm, (2001), 419-424.

Toker, Ş., Türk Edebiyatı'nda Nev Yunanilik (1982).

Tunalı Koç, G., Osmanlı Atinası ve Düşünce Tarihi Ekseninde Kadı Mahmud Efendi'nin Tarih-i Medeniyetü'l Hukemâ Adlı Eseri, Dîvân İlmi Araştırmalar 20, 2006/1, 169-184.

Tüzer, İ., Eski Yunan ve Lâtine Dönüş Fikrinin Panoraması ve Bir Eleştiri Olarak Ömer Seyfettin'in 'Boykotaj Düşmanı', Ayraç 5, 2010, 41-43.

Yıldırım, R., Atatürk'ten Günümüze Eskiçağ Tarihi ve Arkeoloji Çalışmaları, Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi 6/7, 1997, 33-48.

İnternet Adresleri

Osman Hamdi Bey, Halil Edhem Bey ve Vahid Bey için:

www.osmanhamdibey.gov.tr (22.01.2013)

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Kültür ve Turizm Bakanlığının oluşumu için:

http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43034/tarihce.html (22.01.2013)

Kemer Gözcü Gazetesi, Prof. Dr. N. Çevik ile Söyleşi, Yayın Tarihi 13.08.2006. Yayın Başlığı: Çevik "Ben ineğim beni sağmıyorlar"

(http://www.kemergozcu.com/?page=haberdetay1&haberid=401&kategoriid= (22.01.2013)

1990 sonrası açılan bölümler için: Üniversitelerin resmi internet sitelerindeki bölüm tanıtımları; ayrıca bkz. ÖSYM 2012 Tercih Rehberi

http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2012/OSYS/2012OSYSKONTKILAVUZ.pdf (22.01.2013)

Öğrenci Sayıları ve 2011-2012 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri için:

http://www.osym.gov.tr/belge/1-13575/2011-2012-ogretim-yili-yuksekogretim-istatistikleri.html, (22.01.2013)

Anayasa Mahkemesi'nin DEP kapatma davası nihai kararı için:

http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=2158&content=dep (22.01.2013)

Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi Malta (Valetta) Sözleşmesi tam metni için:

http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas_143.htm (22.01.2013)

Türkiye'deki Bakanlar Kurulu ile Yapılan Kazılar ve Müze Kurtarma Kazıları ile Tescilli Kültür Varlıkları için: Kültür ve Turizm Bakanlığı resmi internet sitesi

http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44150/kazi-ve-yuzey-arastirmalari-faaliyetleri.html, (22.01.2013)

Müzelerdeki envanterli eser sayıları, tescil işlemleri vd. çalışmalara ilişkin genel bir değerlendirme için:

Türkiye İstatistik Kurumu. Kültür İstatistikleri/Cultural Statistics 2011 (2012)

Res. 1-2 (W. M. K. Shaw, Possessors and Possessed, Res. 12, 29'dan)

ROMA TOPLUMUNDA AİLE KAVRAMI

Merve SARILAR*

Toplumların temelini oluşturan aile kurumu geçmişten günümüze kadar olan süreçte her zaman önemli bir rol oynamıştır. Antik Devir'de belirli bir aileye mensup olmak, bireylerin toplumsal alanda hangi konumda olacaklarını belirleyen temel unsur olduğu gibi sınıflaşmayı da gösteren önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Esas olarak soyun devamlılığını sağlamak için kurulan aile kurumu, aynı zamanda toplumsal hayatın en önemli ve kutsal parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle Antik Devir'deki birçok kültürde olduğu gibi, Roma toplumunda da aile kurumunun kutsallığına önem verilmiş, devamlılığını koruyabilmek için yasalar çıkarılmış; bu kurumu tehlikeye düşürecek durumlarda ise, yasaklar getirilmiştir. Buna rağmen aile kavramının zaman içinde uğramış olduğu dejenerasyon engellenememiştir. Bu durumun oluşmasında savaşların ve siyasi olayların etkili bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Gücünü yasalardan alan Roma toplumu başta yasak olarak nitelendirdiği bazı konularda, zaman içinde hafifletici düzenlemelere gitmiş, gelişen ve değişen topluma ayak uydurmak durumunda kalmıştır.

Roma toplumunda aile konusuna bu kadar önem verilmesinin nedeni, bu kurumun toplumun gelişmesine ve büyümesine katkıda bulunmasıdır. Çünkü kurulan ailelerden dünyaya gelen çocuklar, toplumun bir parçası olmalarının yanı sıra ileride ordunun asker ihtiyacını karşılayan bir asker, *Senatus*'ta yer alacak bir senatör ve *consul* adayını oluşturmaktaydı. Öte yandan aristokrat ya da üst düzey yönetici konumunda olan ailelerde aile

* Merve Sarılar, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Mezunu (sarilarm@gmail.com).

kurumu soyun devamlılığını sağlamasının yanı sıra siyasetin bir yansıması olarak algılanmaktaydı. Üst düzey aileler arasında yapılan evliliklerde politik çıkarlar ağır basmaktaydı ve onlar için evlilik, siyasal bir anlaşma niteliği taşımaktaydı. Bu yolla ailelerin arasındaki bağların kuvvetlenmesi sağlanmakta ve siyasal ittifaklar garanti altına alınmaktaydı. Konuya ilişkin olarak Pompeius ile Iulius Caesar'ın kızı Iulia'nın, Marcus Antonius ile Octavia'nın evliliklerini örnek verebiliriz[1]. Siyasetle paralel giden bu evliliklere sadece Roma toplumunda değil, Antik Devir'deki birçok kültürde de rastlamamız mümkündür.

Roma toplumunda aile kurumunu anlatırken, konuya bu kurumun meydana gelmesinde en önemli adımı oluşturan evlilik konusuyla başlamak yerinde olacaktır. Yukarıda da anlatmış olduğumuz üzere soyun devamını hedefleyen evliliklerde *consensus* kavramı esas alınmaktaydı. Söz konusu bu kavrama göre, bir arada yaşamadan önce, çiftler, kendi paylaşacakları birlikteliğin evlilik olacağı konusunda özgür bir biçimde karşılıklı olarak anlaşıyorlardı[2]. Öte yandan gelinin babası ile müstakbel eş arasında da bu durumu belgeleyen bir evlilik sözleşmesi yapılıyordu[3]. Alt tabakadan eşlerin genellikle bir kere evlilik yaptıkları görülürken üst sınıf erkek ve kadınların birkaç kez evlenebildiği bilinmektedir. Evlenme yaşı

---

[1] Her iki evliliğin de siyasal nedenler için yapıldığı açıktır. Çünkü İ.Ö. 60 yılında kurulan I. Triumvirlik (= *triumviratus)* Pompeius, Iulius Caesar ve Crassus'tan oluşmaktaydı ve Iulius Caesar kızı Iulia'yı Pompeius'a vererek yapılan bu siyasi ortaklığı perçinlemişti. Keza Marcus Antonius'un Octavia ile evliliği de bunun bir benzerini oluşturmaktadır. İ.Ö. 43 yılında kurulan II. Triumvirlik de Marcus Antonius, Octavianus (Augustus) ve Lepidus'tan meydana gelmekteydi. Octavianus da aynı Iulius Caesar'ın yapmış olduğu gibi kız kardeşini Marcus Antonius'a vererek aradaki bağları güçlendirmeyi amaçlamıştı.

[2] Müller-Freienfels 1962, 8; Eisenring 2002, 242.

[3] Rousselle 1992, 308. Evlilik sözleşmesi on kişinin imzasını taşıyan *tabulae nuptiales* adı verilen bir kontrattan oluşmaktaydı, bkz. Tac. *ann.* 11, 27, 30; Gardner 1986, 49.

da evlilik konusunda önem arz eden bir durumdu[4]. Yapılan evliliklerde erkek ile kadın arasında yaş farkının olması genellikle tercih edilmekteydi. Antik Devir'deki birçok kültürde olduğu gibi Roma toplumunda da evlilikler başlı başına bir ritüeldi ve bu konuda düğün (= *nuptiae*) önemli bir yere sahipti[5].

Evliliklerin yapılmasını ve yasal çocukların doğmasını sağlayan *conubium*[6] adlı yasal evlilik hakkı ise, sadece Roma vatandaşlarını kapsamaktaydı. Bir Roma vatandaşı ile yabancı bir kişi (= *peregrinus*)[7] ya da azatlı bir insan arasında *conubium* bulunmamaktaydı[8]. Caracalla'nın İ.S. 212 yılında çıkarmış olduğu *Constitutio Antoniniana* isimli yasayla, Roma Dev-

---

[4] Evlilik yaşının kızlarda en erken 12, erkeklerde ise en erken 14 olduğu bilinmektedir. Erken yaşta evlenen kızlara örnek olarak Cicero'nun kızı Tullia ile Agrippina Maior'un kızı, Nero'nun da annesi olan Agrippina Minor'u verebiliriz, bkz. Gardner 1998, 38.

[5] Seremoni şeklinde geçen düğünde, gelin (= *nupta*) *tunica recta* adı verilen bir giysi giyerdi, bkz. Carcopino 1991, 94; Sebesta 2001, 48. Dokuma kumaştan yapılan bu giysi beyaz renkteydi ve bu rengin gelini koruyacağına inanılırdı. Başına ise kırmızımsı renkte duvağa benzer bir örtü örterdi. Gelin evlilik sözleşmesinin yapılmasının ardından eşine teslim edilirdi ve *pronuba* (nedime) ilahi söylerdi. *Pronuba* gelinin sağ elini, damadın sağ elinin üzerine koyarak bu şekilde kızı eşine emanet ederdi. Yapılan bu seremoni aynı zamanda kızın, babanın *manus*'-undan (hükmü altından) çıkıp kocanın *manus*'una girdiğini de sembolize etmekteydi, bkz. Williams 1958, 22. Gelin yeni evin kapısının eşiğinden bir seremoni ile geçirilirdi. Catullus bununla ilgili olarak şöyle demektedir: "*transfer omine cum bono, limen aureolos pedes, rassilemque subi forem!*" ("*Aş kapı eşiğini tüm uğurunla altından ayaklarınla ve gir cilalı kapıdan içeri!*). Catull. *car.* 61, 170 (çev. Dürüşken 2002, 149). Bkz. Williams 1958, 16.

[6] Yasal çocukların doğabilmesi için yapılan yasal evlilik, bkz. Crook 1967, 40; Gardner 1986, 31-33; Evans Grubbs 2002, 82-83; Hersch 2010, 20-23; bununla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Leonhard 1900, 1170-1172.

[7] *Peregrini* statüsünde olanlar *ius civile*'den (= vatandaşlar hukuku) yararlanamazlardı. Çünkü *ius civile* sadece Roma vatandaşları için geçerliydi. Onlar ise, *ius gentium* adı verilen ve yabancılara uygulanan kanundan yararlanmaktaydılar, bkz. Umur 1987, 92-93.

[8] Gai. *inst.* 1, 1, 56; Gardner 1986, 31.

leti'nin sınırlarının içerisinde yer alan herkes Roma vatandaşı yapılmış, bunun sonucunda Roma sınırları dahilinde *peregrini* kalmamıştır. Böylece *conubium* konusunda yapılan ayrım da geçerliliğini yitirmiştir. Yukarıda da anlatmış olduğumuz üzere Roma toplumunda kanunlar gelişen toplumun yapısına uymak zorunda kalmış ve çıkarılan yasa bir önceki kanunun hükümlerini geçersiz kılmıştır. Buna *peregrini*'nin *conubium* hakkı ile *patricii* ve *plebs* arasındaki durumu örnek verebiliriz. Roma toplumunun temelini oluşturan bu iki sınıf arasında erken dönemlerde evlilik yapılmamakta ve bu yasa maddesi "On İki Levha Kanunları"nda yer almaktaydı. Fakat İ.Ö. 445 yılında *Lex Canuleia* ile bu yasak kaldırılmış ve *patricii* ile *plebes* arasında evlilik yapılmasına izin verilmişti[9].

Roma toplumunda aile kurumu ile ilgili yolunda gitmeyen durumlar söz konusu olduğunda yönetici konumunda olan kişiler duruma müdahale etmişler ve bununla ilgili önlemler almaya çalışmışlardır. Buna örnek olarak Iulius Caesar ile İmparator Augustus'u verebiliriz. Onlar, Roma'da soyun devamlılığını sağlayabilmek adına yasalar çıkarmışlar ve halkı teşvik etmek için bazı uygulamalar ortaya koymuşlardır. Iulius Caesar çocuk sayısında artışı sağlamak amacıyla *Lex Iulia Agraria*'yı çıkarmış ve en az üç çocuk sahibi olanların bu toprak reformundan yararlanmalarını sağlamıştır[10]. Augustus ise, aile kurumunun kutsallığı ve devamlılığı için bir dizi çalışmada bulunmuş, bununla ilgili yasalar çıkarmıştır. Augustus ilk önce İ.Ö. 28 yılında *censor* olmakla işe başlamıştır. Bu tarihten sonra Roma toplumunda gördüğü bozulmayı düzeltmek ve toplumu eski günlerine döndürmek adına art arda yasalar çıkarmıştır. Soyun devam ettirilmesi ve doğum oranında artışı teşvik etmek adına *Lex Papia Poppaea*'yı[11]; zinayı

---

[9] Liv. 4,44.

[10] Tamer 2007, 64.

[11] Bu yasa Iulius Caesar'ın çıkarmış olduğu yasayla benzerlik göstermektedir. Nüfus oranının artması için Augustus kadınların 3 çocuk, köle kadınların ise 4 çocuk yapmaları halinde, kadınların hak ehliyetlerine, köle kadınların ise özgürlük-

engellemek için *Lex Iulia de Adulteriis Coercendis*'i; evlilikleri düzenleme konusunda ise, *Lex Iulia de Maritandis*'i çıkarmıştır. Bunun yanı sıra toplumun düzenini bozacak kişileri de sürgüne yollamıştır. Bu konuda deyim yerindeyse kendi ailesine dahi herhangi bir kayırmada bulunmamış ve yaşam tarzından dolayı kızı Iulia'yı Campania kıyısındaki Pandateria Adası'na sürgün etmiştir[12]. Ovidius'un yazmış olduğu *ars amatoria* adlı eser de kadınları aşk adına aldatmaya teşvik ettiği, kadınlara ve erkeklere aşk için tavsiyelerde bulunduğu[13] gerekçesiyle, Augustus tarafından yasaklanmış ve kütüphanelerden kaldırılmıştı. İmparator bu uygulamalarla düzeni yeniden sağlamayı amaçlamış; sürgün konusuyla da bu konuda ne kadar kararlı olduğunu Roma halkına göstermeye çalışmıştır.

Romalı bir aile genel olarak *pater familias, mater familias*, çocuklar ve kölelerden oluşmaktadır. Yasalarda kadın ile erkeğin eşit haklara sahip olmadığı Roma toplumunda, mutlak otoritenin ailenin babasında toplanmış olduğu bilinmektedir. Roma'da aile kurumunun sahip olduğu bu mutlak otorite ile düzenli, disiplinli yaşam tarzı devletin iç yapısına yansımış ve Roma'nın uzun yıllar ayakta kalmasının en büyük nedenlerinden birini oluşturmuştur. İmparatorun devlet üzerinde sahip olduğu tartışma-

---

lerine kavuşacaklarını bildirmiştir, bkz. Pomeroy 1975, 151; Gardner 1986, 20; Thomas 1992, 146. Roma vatandaşı olan kadınlar bu kanun yardımıyla erkeklerin kendileri üzerinde kurmuş oldukları denetimden kurtulmaktaydılar.

[12] Augustus, kızı Iulia'nın Pandateria Adası'nda yaşamış olduğu dönemlerde bazı yasaklar getirmiştir. Augustus'un izni olmadan erkeklerin ve kölelerin kendisine yaklaşması ve şarap içmesi yasaklanmıştır (Cass. Dio 55, 10). Fakat daha sonra Iulia'nın Pandateria Adası'ndaki sürgün hayatı son bulmuş ve Güney İtalya'daki Rhegium'a nakledilmiştir (Cass. Dio 55, 13, 1).

[13] Ovidius, *mythos*'lardan yola çıkarak kadınlara ve erkeklere aşkı anlatmaya çalışmıştır. Örneğin Minos ve Pasiphae hikayesine dikkat çekmiş ve Pasiphae'ye şu şekilde öğüt vermiştir: "*Madem Minos seni seviyor, başka aşık arama: Kocanı aldatmak istiyorsan ille de aldat bari o adamla*" (Ovid. *ars.* 1, 310). Yazar kitabında kadınlara ve erkeklere aşklarını yaşamaları için destek vermekte ve bu konuda onları cesaretlendirmek için yollar göstermektedir.

sız hâkim gücünü, aile kurumundaki *pater familias* ile ilişkilendirmek mümkündür. Aile kurumunda *pater familias*'ın konumuna baktığımızda yasaların kendisine geniş, kadına ise daha sınırlı yetkiler verdiğini ve çocukların babanın egemenliği altında olmasının şart koşulduğunu görürüz[14]. *Pater familias*[15], ailenin patronu, tüm yetkileri kendinde toplayan (= *patria potestas*) en etkili kişi olarak bilinmektedir. Ailenin babası, sahip olduğu bu yetkilerle yasal evlilikten doğan çocuklarını terk edebilir, öldürebilir, köle olarak verebilir ve siyasi kariyerlerini bitirebilirdi[16]. Örneğin, *Senatus*'a giren yetişkin bir bireyin yapmış olduğu masrafların babası tarafından karşılanması[17] ve bu konuda da evladın babaya bağımlı olması, *pater familias*'ın istediği anda oğlunun siyasi kariyerini bitirebilme hakkına sahip olduğunu göstermektedir[18]. Bunun yanı sıra kız ya da erkek evlat baba hayattayken yasal olarak miras hakkına sahip değildi[19]. Çocuklar bu haklarını ancak babalarının ölümünden sonra kazanabilmekteydiler[20]. Eğer baba, çocuklarına vasiyet yoluyla miras bırakmamışsa, çocuklar mirası kendi aralarında paylaşmaktaydılar[21]. Kısacası çocuk, babasının ölümünün ardından birçok açıdan özgür bir konuma gelmekteydi. Çocuğun ailede sahip olduğu iki statü bulunmaktaydı ve bunlar çocuğun hayatında önemli bir yere sahipti. Bunlardan biri *alieni iuris*, diğeri ise *sui iuris*'tir.

---

[14] Dixon 1992, 40; Evans Grubbs 2002, 17.

[15] Ailenin babası ve başkanı olan *pater familias* çocuk sahibi olmasa bile bu unvanı taşıyabilmekteydi. Bir erkeğin bu unvana sahip olabilmesi için babasının vesayetinden çıkması gerekmekteydi. Babasının ölümünden sonra özgür olan erkek kurmuş olduğu ailenin *pater familias*'ı olabilmekteydi, bkz. Thomas 1992, 105.

[16] Honig 1938, 61; Babalık hakkı olarak bilinen *ius patrium* İ.S. 4 yy.'ın ortalarında sınırlandırılmıştır. Böyle bir uygulamaya gidilmesinin nedeni olarak aile babasının bu hakkı kötüye kullanması gösterilmektedir, bkz. Emiroğlu 2000, 45.

[17] Veyne 2006, 43.

[18] Honig 1938, 61.

[19] Dixon 1992, 40.

[20] Veyne 2006, 43.

[21] Dixon 1992, 41.

Alieni iuris statüsünde olanlar kız ya da erkek olsun babalarının güdümünde bulunurken; *sui iuris* statüsündekiler yasal anlamda özgür bir konumda bulunmaktaydılar. Bu statüye sahip olan kişilerin kendilerine ait toprakları yönetebilme hakları bile bulunmaktaydı. *Pater familias* öldükten sonra bir yaşındaki çocuk bile *sui iuris* statüsüne kavuşabilmekteydi[22].

Roma toplumunda kadın ise, genellikle nesillerin devam etmesini sağlayan en önemli unsur olarak görülmekteydi. Bu nedenle kadınların evlenmeleri ve çocuk doğurmaları onların en önemli görevleriydi. Şair Catullus kadınları evlenmeye teşvik eden şiirlerinden birinde kadınların evlenmediği zaman yabanıllığıyla yaşlanıp gideceğini, eğer evlenirse kocası için değerli, ailesi için de daha tatlı olacağını ifade etmektedir[23]. Bu nedenle kadının ailedeki rolü çocuk doğurmak ve onların bakımı ile eğitiminden sorumlu olmaktı. Ev işlerinin düzenlenmesi, aile bütçesinin ayarlanması ve dinsel ritüellerde (*ritus familiaris*)[24] hazırlıkların yapılması gibi konular kendisinin sorumluluğundaydı[25]. Kadın, *pater familias*'a bağlı ve ona itaat eden eş konumundaydı (= *morigera*). Ailenin babası ise, eşine karşı saygı duymuş olmakla birlikte, söz konusu bu saygı çocuklarının annesi olması sıfatından öteye geçmezdi[26]. Kadının aile içindeki statüsü ve otoritesi erkek çocuk doğurduğunda artar; fakat bu durum erkeğin aile içinde sahip olduğu otoriteyi geçemezdi[27]. *Mater familias* statüsüne koca-

---

[22] Gai. *inst.* 4, 8, 5; krş. Hemelrijk 2004, 97.

[23] Catull. *car.* 62, 55; Dürüşken 2002, 159.

[24] Roma toplumunda ailenin dinsel ritüelleri evde gerçekleşmekteydi ve bu ritüellerle bitki özlü sunular yapılmaktaydı. Evin belli başlı koruyucu tanrıları (= *di familiares*) bulunmaktaydı. Yapılan bu dinsel ritüellerin başkanı evin de başkanı olan *pater familias*'tı. Sunulacak olan malzemeleri ayarlama konusunda *mater familias*, ateşin sönmemesinden de evin genç kızları sorumluydu, bkz. Dürüşken 2000, 21.

[25] Dürüşken 2000, 21.

[26] Friedell 2004, 140.

[27] Hemelrijk 2004, 9.

sının *manus*'una girdikten sonra sahip olan kadın, Roma'da iffeti (= *pudicitia)* ve sadakati (= *fides*) temsil etmekteydi[28]. Bu nedenle kadınların şarap içmesine izin verilmezdi. Çünkü şarabın kadının saflığını götürdüğüne inanılırdı[29] ve her zaman kadından ahlaklı bir tutum sergilenmesi beklenirdi. Kadınlar anahtarların koruyucusu olarak bilinmelerine rağmen, şarap mahzeninin anahtarını taşımazlardı. Bu anahtar *pater familias*'ta bulunurdu. Bunun yanı sıra onların doğuracağı ve büyüteceği çocuklar geleceğin Roma vatandaşı olacağından kadın, çocuğunu yetiştirirken özverili ve özenli davranmak ve aile içinde çocuklarına örnek teşkil ettiğinden davranışlarına dikkat etmek zorundaydı. Kocası öldükten sonra bir daha evlenmeyen kadınlar (= *univira*) büyük saygı görürlerdi[30]. Ölünceye kadar kocasına sadık kalıp başkasıyla evlenmediğinden toplumda örnek gösterilen kadınlar arasında yer alırlardı. Buna örnek olarak Gracchus kardeşlerin annesi Cornelia[31] ve Marcus Antonius ile Octavia'nın kızı Antonia Minor'u[32] verebiliriz. Fakat, Augustus'un çıkarmış olduğu *Lex Iulia de Maritandis*'e göre dul kadınların yeniden evlenmesi beklenmekteydi. Bu yasayla *univira* kavramının işlevselliği ortadan kalkmıştır[33]. Kadının

[28] *Mater familias* kavramı, erken dönemde kocasının vesayetine giren evli kadına verilen bir unvandı, bkz. Evans Grubbs 2002, 19. Thomas'a göre ise, kocasına çocuk doğuran kadınlar genellikle bu unvana sahip olmuştur, bkz. Thomas 1992, 103-104.

[29] Plin. *nat. hist.* 14, 13; Tamer 2007, 64. Seneca (*epist.* 10, 83, 16), şarap konusuyla ilgili olarak sadece kadınların değil, erkeklerin de bu konuda dikkatli olmalarını salık vermektedir. Çünkü ona göre şarap birçok felaketin gelmesine yol açan bir içkiydi. Şarabın, savaşlarda güçlü askerleri düşmanları karşısında zayıf düşürdüğünü, aşılmayan surların düşmana açılmasına neden olduğunu söylemektedir. Buna örnek olarak Marcus Antonius'u göstermektedir. Bu kadar zeki ve güçlü bir kişiyi devlete düşman eden ve düşmanlar karşısında aciz bir duruma düşüren şeyin şarap olduğunu belirtmektedir.

[30] Pomeroy 1975, 161; Gardner 1986, 50-51; Hemelrijk 2004, 13; Hersch 2010, 31.

[31] Pomeroy 1975, 161; Hemelrijk 2004, 61; Dixon 2007, 51-52.

[32] Hemelrijk 2004, 106-108.

[33] Evans Grubbs 2002, 224.

toplum içerisindeki konumuna baktığımızda genellikle bir erkeğin egemenliği altında yaşamış olduğunu görmekteyiz. Bu durum sadece Roma toplumuna özgü değildi. Evlenmeyen kadın, *pater familias*'ın; evlenen kadın ise, kocasının hükmü altına (= *cum manu*) girmekteydi[34]. Bu şekilde yapılan evliliklerde kadınlar topraklarını bile yönetme hakkına sahip olmadıkları için evlendikten sonra kendine ait topraklar kocasının yönetimine devredilmiştir. Kadın ancak kocası öldükten sonra topraklarına sahip olabilmekteydi ve bu toprakları çocukları arasında paylaştırılabilmekteydi[35]. Kadınların her zaman bir erkeğin vesayeti altında olması On İki Levha Kanunları'nda (= *Lex Duodecim Tabularum*) geçmektedir ve yasaya göre kadına böyle bir kısıtlama getirilmesinin sebebi kadınların hafif ruhlu olmalarından kaynaklanmaktadır[36]. Romalı hukukçu Gaius, kadınların hukuki işlem ehliyetlerindeki bu kısıtlamanın yanlış ve eskimiş bir düşünceden ibaret olduğunu belirtmektedir[37]. Fakat *cum manu* adı verilen ve Roma'nın erken dönemlerinde görülen bu evlilik, Geç Cumhuriyet Dönemi'nde yerini *sine manu* evliliğe bırakmıştır. Bu evlilik sayesinde kadınlara daha fazla hakların verildiği bilinmektedir. Bu tür evliliklerde kadınlar evlendikten sonra topraklarını kocasının topraklarıyla birleştirmemekteydiler (= *filia familias uxor*). Bu şekilde kadın, babasının evindeki miras hakkını korumakta ve eşinin denetiminden kurtulmaktaydı[38]. Kadınlar bu evlilik türü sayesinde belli ayrıcalıklara sahip olmuşlar, ilerleyen zamanlarda zenginleşmişler ve babaları öldükten sonra da malları üzerinde tek söz hakkı kendilerinin olmuştur. Onların, evlendikten sonra getir-

---

[34] Carcopino 1991, 97; Pomeroy 1975, 152; Gardner 1986, 45; Dixon 1992, 41-42. Hersch 2010, 23; Dixon 2011, 251.

[35] Freeman 1996, 440.

[36] Gai. *inst.* 1, 144-145.

[37] Gai. *inst.* 1, 192.

[38] Pomeroy 1975, 155; Freeman 1996, 440.

miş oldukları topraklar (= *dos*), boşanma gibi bir durum söz konusu olduğunda, geçimlerini sağlayan bir güvence niteliğindeydi[39].

Roma'da kadınlar, Yunan kadınları gibi eve kapatılmamış olmakla beraber[40], dışarıya başlarını örten bir giysi (= *stola matronalis*) giyerek çıkarlardı. Bu şekilde dışarı çıkan kadınların saygın bir konumda olduğu anlaşılmakta ve bu nedenle de herhangi bir erkek ceza almamak için yanlarına yaklaşmamaktaydı[41]. Fakat bu durumun tersi olduğunda kadınlar hukuki açıdan korunma hakkını kaybetmekteydiler. Bu nedenlerden dolayı, Cumhuriyet Dönemi'nde bir erkek dışarıya başı açık bir şekilde çıkmış olan karısını boşayabilme hakkına sahipti[42]. Dönemin sonlarına doğru kadınlar rahat bir yaşam sürmeye başlamışlardır. Bu durumda şüphesiz art arda yapılan savaşların etkisi vardı. Özellikle Kartaca Savaşları'ndan sonra kadınlar daha özgür bir yaşama kavuşmuşlardır. Bunun nedeni de eşlerinin uzun yıllar savaşta kalmış olmalarından dolayı evin idaresinin kendilerine geçmesi, bunun sonucunda da kendilerine olan güvenlerinin artmasıdır[43]. Bununla birlikte savaşta eşlerini kaybeden bu kadınlara kocalarının mirası kalmış olduğundan aynı zamanda zenginleşmişlerdir de. Aristokrat ailelerin üyeleri olan bu zengin kadınlar Roma'nın içine düştüğü ekonomik krizde iki kez Roma'ya yardımda bulunmuşlardır[44]. Roma'nın erken dönemlerinden beri *pater familias*'ın egemenliğinde bulunan kadınların savaş sonrasında belli haklar elde ederek güçlenmeleri kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlamıştır. Bunun üzerine kadın haklarını

---

[39] Gardner 1986, 97; Rawson 2003, 39.

[40] Burada kastedilmiş olan üst sınıfa ait Yunan kadınlarıydı. Pazarlarda çalışan kadınlar için bu durum söz konusu değildir.

[41] *Dig.* xlvii, 10,15.

[42] Rousselle 1992, 320; Tamer 2007, 65.

[43] Ergene 1998, 30.

[44] Liv. 27, 37, 9.

kısıtlayan *Lex Oppia* çıkarılmıştır (İ.Ö. 215)[45]. Yasaya göre kadınların renkli kıyafet giymesine ve mücevher takmasına sınırlamalar getirilmişti. Dini nedenlerin dışında Roma'da ya da şehrin dışında araba ile gezmeleri yasaklanmıştı. Kadınlar bu yasanın kaldırılması için diretmişler; bunun üzerine liberaller kaldırılması yönünde bir tavır sergilemiş, muhafazakârlar ise kaldırılmaması yönünde taraf olmuşlardır[46]. Buna rağmen yasa yürürlüğe girdikten ancak 20 yıl sonra *Lex Valeria Fundania* ile kaldırılmıştır. Geç Cumhuriyet Dönemi'ne baktığımızda özellikle üst düzey yöneticilerin hanımlarının belli bir konuma geldikleri, siyasetle ilgili toplantılara katılıp yorumlar yaptıkları bilinmektedir. Cato kadınların bu kadar serbest tavırlar sergilemelerini ve politik konularda fikir beyan etmelerini eleştirmiştir[47] Kadınlarla ilgili genellikle sert eleştirilerde bulunmaktan kaçınmayan yazar, onların lükse düşkün ve her zaman kontrol edilmesi gereken kişiler olduklarını söylemiştir[48]. Iulius Caesar'ın sevgilisi ve Brutus'un annesi olan Servilia'nın, oğlu Brutus'a siyasi konularda yardımcı olmaya çalıştığı ve oğlunun katıldığı, aralarında Cicero'nun da olduğu toplantılarda yer aldığı ve yorumlar yaptığı bilinmektedir[49]. İmparatorluk Dönemi'nde özgürlüklerine adım adım yaklaşan kadınlar, eşleriyle politika tartışmanın yanı sıra yemek davetlerine katılmışlardır. Yunan toplumunda kadının siyasi toplantı veya yemekli davetlere katılmasına izin verilmemesine karşılık[50], Roma'da kadınlara bu iznin verilmesi onların toplumda yavaş yavaş yer edinmeye ve belli oranda özgürlük elde etmeye başladıklarının kanıtıdır. Seneca kadınlarla ilgili olarak onların doğasının değiştiğini, erkeklerin yaşam tarzına yakın bir hayat sürdüklerini, bu ne-

---

[45] Liv. 34, 1, 3.

[46] Liv. 34, 1, 8.

[47] Plut. *Cato mai.* 8,4.

[48] Liv. 34, 1-6, 18; Liv. 34 ,4, 9-5, 13.

[49] Cic. *Att.* 15, 11, 2; Cic. *ad Brut.* 20, 1-21, 1; 21, 1, 13; 23, 1, 15; Ergene 1998, 48.

[50] Friedell 2004, 184.

denle de saçlarının dökülüp sağlık sorunları yaşadıklarını ifade etmekte ve bu durumun topluma yansıdığını belirtmektedir[51]. Kadınlar yukarıda ele alındığı gibi belli oranda özgürlük elde etmiş olsalar da, hukuksal durumlarında bir değişiklik olmamıştır. Erkeklerle eşit haklara sahip değillerdi[52]. Meclis toplantılarına katılamazlar, oy kullanma hakkına sahip olamazlardı. İmparatorluk Dönemi'nde de bu durum devam etmiş, ancak İmparatorların anneleri siyasete girmeye başlamış ve oğulları aracılığıyla yönetime dâhil olmaya çalışmışlardır. Böyle kadınlara Tiberius'un annesi Livia[53] ile Nero'nun annesi, İmparator Claudius'un eşi Agrippina Minor'u örnek verebiliriz.

Aile kurumunun temelinde, hiç kuşkusuz, soyun devamını sağlayan çocuklar vardı. Çocuğun yasal olarak kabulü yani Roma vatandaşı[54] olma durumu ancak yasal evlilik sonucu doğmasıyla gerçekleşmekteydi. Evliliğin olmadığı durumlarda doğan çocuklar ise, doğrudan annenin egemenliği altına girmekte ve annesinin varisi sayılmaktaydı[55]. Kölelerden doğan çocuklar ise köle statüsünde yer almaktaydı[56]. Yukarıda da anlatıldığı gibi, Iulius Caesar ile Augustus ailelerdeki çocuk sayısını arttırmak, soyun sürekliliğini sağlamak adına yasalar çıkarmışlardır. Özellikle Augustus çocuk yapılmasını teşvik etmek adına kadına belli haklar tanımıştır. Buna göre üç tane çocuk doğuran kadın ile dört çocuğa sahip olan azatlı kadınların vesayet altına alınmasının kaldırılmasını şart koşmuştur[57]

---

[51] Sen. *epist.* 15, 95, 20.

[52] Gell. 5, 19.

[53] Livia'nın bazı resmi belgelerde kendi imzası yer almaktadır (*CIL* XI 3322).

[54] Kişi, Roma vatandaşı olma hakkına sahip olmakla *ius suffragii* (seçme hakkı) ile *ius honorum*'u (seçilme hakkı) elde etmekteydi. Bunun yanı sıra *ius conubii*'ye (evlenme hakkı) de sahip olmaktaydı. Bu kişilerden doğan çocuklar da doğrudan Roma vatandaşı olmaktaydı.

[55] Gardner 1986, 138; Veyne 2006, 93.

[56] Veyne 2006, 93-94.

[57] Gai. *inst.* 1,194.

Roma toplumunun aile düzeninde dinsel seremonilerinin dışında birçok olgu için de ritüeller düzenlenirdi. Nişan, evlilik, doğum ve ölüm buna örnektir. Bu nedenle çocuğun (*pupilla, pupillius*)[58] dünyaya gelmesi de ritüelle karşılanırdı. Sağlıklı doğan bebekler için evin içinde yer alan altarda tanrılara dua edilir, evin kapısı girlandlarla süslenirdi[59]. Çocuğun doğum günlerinde de benzer bir seremoni gerçekleştirilir, evin altarında çocuğun sağlıklı bir yıl geçirmiş olmasından dolayı tanrılara şükredilip, onu korumaları için dua edilirdi[60]. Çocuk doğduktan sonra ailenin babası çocuğu kollarının arasına almakta (= *tollere*) ve bu hareketiyle onu kabul ettiğini göstermekteydi. Bu durumun tersi olduğunda ise çocuk sokağa terk edilirdi. Öte yandan Romalılar sakat doğmuş bir bebeği ya da zina sonucu doğan çocukları da sokağa bırakırlardı[61]. Doğan bebeğin toplumsal hayattaki ilk önemli adımı olan isim verme seremonisi bebek doğduktan sonra kızlar için sekiz gün, erkekler içinse on gün sonra yapılırdı[62]. Yapılan bu seremoniler onların gelişimine ve sosyalleşmesine de katkıda bulunmaktaydı. Bu tarzda yapılan isim verme ritüeli ile yaş günü kutlama seremonilerinin Yunan kültüründe görüldüğü ve buradan Roma kültürüne geçtiği düşünülmektedir[63]. Çocuk doğduktan 30 gün içinde ise kütüğe kaydedilir ve aileye doğum sertifikası teslim edilirdi[64]. Bu durum Augustus Dönemi'ne kadar zorunlu bir uygulama değildi. Fakat Augustus'un çıkarmış olduğu *Lex Aelia Sentenia* ve *Lex Papia Poppaea* ile birlikte, *conubium* hakkına sahip ebeveynlerin çocuklarını kaydettirmeleri şart koşulmuştu[65].

---

[58] 12 yaşından küçük kız çocuklarına *pupilla*, 14 yaşından küçük erkek çocuklarına ise *pupillius* denilmekteydi, bkz. Evans Grubbs 2002, 20.

[59] Dixon 1992, 134; Rawson 2003, 109.

[60] Rawson 2003, 134.

[61] Rousselle 1992, 312; Veyne 2006, 21.

[62] Dixon 1992, 134; Rawson 2003, 110; Dasen 2011, 302-304.

[63] Rawson 2003, 134; Dasen 2011, 302.

[64] Balsdon 1979, 201-202; Gardner 1986, 144.

[65] Gönenç 2010, 43.

Yasa dışı çocukların kütüğe kaydedilmesinin yasak olma durumu ise Marcus Aurelius zamanında ortadan kalkmıştı[66].

Bebeğin bakımı ve emzirilmesi için bir sütanne[67] tutulmaktaydı. Sütanneler çocuğun hayatında önemli bir rol oynamaktaydı. Keza çocuğun eğitiminden sorumlu *paidagogos* için de bu durum geçerliydi. *Paidagogos*, çocuğun doğumundan ergenlik dönemine kadar olan eğitiminden sorumlu kişiydi. Çocuğa okuma alışkanlığını kazandırır ve onu okul dönemine kadar hazır hale getirirdi. Okula başladıktan sonra ise çalışmalara olağan bir şekilde evde devam edilirdi. Çocuğun ergenlik çağına gelip, rhetorik okuluna başlamasıyla da bu eğitim son bulurdu[68]. Quintilianus, *paidagagos*'ların eğitimli kişiler olmalarının yanı sıra düzgün konuşmaya özen göstermeleri gerektiğini söylemektedir[69]. Plutarkhos ise, bu eğitimcilerin Yunan olmasına dikkat edilmesini tavsiye ederken; bunun nedeni olarak da Yunanların iyi bir karaktere sahip olmalarını göstermektedir. Çünkü kendisi bu durumun çocuğun karakteri üzerinde olumlu bir etki bırakacağına inanmaktadır[70]. İlk eğitimi ailede alan[71] çocukların gittikleri ilkokul *ludus litterarius* olarak adlandırılmaktadır. Bu okulda çocuk okuma, yazma, aritmetik öğrenir ve yaz tatilleri dışında haftada sadece bir gün

---

66 Gardner 1986, 146; Gönenç 2010, 43.

67 Romalılar sütannelerin seçimine özen göstermekteydiler. 20 yaşın altında ya da 40 yaşın üzerinde kişileri tercih etmiyorlardı. Kadının fiziksel özelliklerinin yanı sıra kişilik özelliklerine de dikkat etmekteydiler, bkz. Gönenç 2010, 165.

68 Carcopino 1991, 119.

69 Quint. *inst* 1, 1, 4.

70 Plut. *Cato mai.* 8, 4.

71 Quintilianus ailede alınan eğitimin önemine vurgu yapmaktadır, bkz. Quint. *inst.* 1, 1, 6. Bu konuda özellikle *mater familias*'ın önemli bir etken olduğu bilinmektedir. Quintilianus bu konuda Gracchus kardeşlerin annesi olan Cornelia'yı örnek göstermektedir, bkz. Quint. *inst.* 1, 1, 6; Hemelrijk 2004, 61. Cornelia'nın oğullarının siyasi yaşamdaki kariyerlerinde önemli bir rolünün olduğu bilinmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Dixon 2007.

tatil yapardı[72]. Erkekler ve kızlar on iki yaşına kadar birlikte eğitim görürlerdi. On iki yaşından sonra kızlar (= *filiae familias*) okula devam etmeyi bırakırlardı. Evlilik yaşları gelmiş olduğundan, evlilikle ilgili hazırlık yapmaya başlarlardı. Fakat bazı aileler kızlarına tuttukları öğretmen sayesinde eğitimlerine devam etmelerini sağlardı[73]. Erkekler (= *filii familias*)[74] ise, aristokrat bir aileye mensuplarsa, eğitimlerine devam ederek *retorik* eğitimi alırlardı. Çünkü bu eğitim onların Roma'da saygın bir yere gelmesine olanak sağlamaktaydı. Bu eğitimi alanlar mahkemede çalışabilir, *Senatus*'ta ya da orduda yüksek görevlere atanabilirlerdi[75]. Bu nedenle Roma'da aristokrat aileler çocuklarının bu yönde eğitim alması için destek vermişlerdir[76].

Roma toplumunda önemli bir iş gücü olarak görülen köleler (*servi*) de ailenin bir parçasını oluşturmaktaydı. Hukuki anlamda birey olarak görülmeyen köleler[77], kölelik statüsünü ya köle olarak doğarak ya da özgürlüklerini kaybederek alıyorlardı[78]. Satın alınan köleye *mancipium*, efendisinin evinde doğana ise *verna* denirdi. Kölelerden bazıları tarlalarda çalışırken (= *familia rustica*) bir kısmı da evde hane halkına (= *familia urbana*) hizmet etmekteydiler. *Latifundia*'larda (= büyük çiftliklerde) çalışan

---

[72] Carcopino 1991, 120-122.

[73] Kızların eğitimiyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hemelrijk 2004, 19-28.

[74] Çocuklar bu statüyü ya doğuştan hak ediyorlardı ya da bu statüye evlat edinme yoluyla sahip oluyorlardı. Çocuklar arasında sadece erkekler evlatlık verilebilirdi ve sadece *pater familias* bir çocuğu evlat edinebilirdi. *Mater familias*'ın böyle bir yetkisi yoktu. Çünkü egemenlikleri altında herhangi bir kişiyi bulundurmaları yasal anlamda mümkün değildi, bkz. Gai. *inst.* 1, 104.

[75] Rawson 2003, 147.

[76] Veyne 2006, 32-34.

[77] Gardner 1993, 14.

[78] Özgür bir kişiyken bu hakkını kaybedip köle durumuna düşenlere örnek olarak savaş esirlerini (= *captivi*) verebiliriz. Bu esirlerin, savaştan sonra köle olarak satılarak başkalarına hizmet etmeleri sağlanmaktaydı. Kölelerin durumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gardner 1993, 12-38.

köleler arasında kahya görevini üstlenenlere *villicus*, onların eşlerine ise *villica* denirdi. Evde çalışan köleler evin tüm bakımından sorumlu kişilerdi. Evin sahibinin maddi imkanlarına göre evde birden fazla köle olabiliyordu. Fakat durumu çok iyi olmayan kişiler iki, en fazla üç köleye sahipti. Köle, ailenin babasının yani *patronus*'un hakimiyetinde (*dominica potestas*) yer almakta ve aralarında güçlü bir bağ bulunmaktaydı. Köleler, *patronus*'a hizmet etmenin haricinde ev içinde olan birçok olayı da kendisine iletmekteydi[79]. *Patronus* ile köle arasındaki bağ ne kadar güçlü olursa olsun, köleler yine de statü açısından aşağı konumda yer almaktaydılar. Efendileriyle birlikte oturup yemek yiyemezler, gürültü yapamazlar, efendilerinin karşısında izin verilmeden konuşamazlardı[80]. Yapmış oldukları herhangi bir hata sonucunda ise, *patronus* tarafından cezaya tabi tutulurlardı. *Patronus*'lar istedikleri eziyeti kölelerine yapabilme hakkına sahiptiler[81]; hatta ölüme mahkum etme yetkileri de bulunmaktaydı. Bu ölümlerin önüne geçebilmek adına Antoninus Pius zamanında kölesini öldüren kişinin yargı önünde gerekçe sunması istenmiş ve haklılığını kanıtlayamayan kişilerin sürgüne yollanması şart koşulmuştur[82]. Seneca, *patronus*'ları kölelerine karşı davranışlardan dolayı eleştirmekte ve kölelerin efendilerine düşman olmalarının nedeni olarak da *patronus*'ların davranışlarını göstermektedir[83]. *Patronus* ile köle arasında cinsel ilişkinin olması da muhtemeldi. Bu ilişkiden doğan çocuklar yasal kabul edilmemekte, köle statüsünde yer almaktaydı[84]. Bu durum köle ile Roma vatandaşı arasında *conubium* olmamasından[85] ve kölenin sahip olduğu statüden kaynaklan-

---

79 Veyne 2006, 72.

80 Sen. *epist.* 5, 47, 5.

81 Sen. *epist.* 5, 47, 3.

82 Veyne 2006, 83.

83 Sen. *epist.* 5, 47, 1-5.

84 Veyne 2006, 95.

85 Evans Grubbs 2002, 143.

maktaydı. Kölelerin istediği tek şey azat (*manumissio*[86]) edilmekti[87]. Bu konuda erkek köleler, kadın kölelere göre daha şanslı bir konumda yer almaktaydılar. Sahibi tarafından özgür bırakılan köleye azatlı (= *libertus*) denilmekteydi[88] ve efendisi kölesine Roma vatandaşlık hakkını da vermekteydi. Fakat köleler azat edilmiş olsalar da siyasi ve hukuki yönden birçok hakları sınırlıydı. Seçilme hakları yoktu ve hukuki açıdan *patronus*'larına bağlı konumda yer almaktaydılar. Kendisine soyadını vermiş *patronus*'la bağlarını koparmayan azatlılar saygı ve sevgilerini göstermeye ölünceye kadar devam etmişlerdir. Azatlılar özgürlüklerine kavuştuktan sonra, tüccar, zanaatkâr olarak çalışıp toplumda bir yere gelebilmiş ve zaman içerisinde maddi açıdan ciddi bir şekilde zenginleşmişlerdir. Bunun yanı sıra pazar yerlerinde gıda malzemeleri satarak geçimini sağlayan azatlılar da bulunmaktaydı[89] Roma'nın elit kesiminde belli bir konuma gelmiş çok sayıda zengin azatlının çocukları bulunduğu bilinmektedir. Zenginleşmeleri onların toplumda yükselmelerinde bir basamak olmuştur.

Sonuç olarak, toplumları bir arada tutan ve birbirine bağlayan en önemli unsurlardan biri olan aile, yukarıda da anlatmış olduğumuz üzere Roma için oldukça önemli idi. Dönemin en büyük güçlerinden biri olan Roma İmparatorluğu yeterince hassas davrandığı aile konusunda yaşanan dejenerasyonlara karşı birçok girişimde bulunmuştur. Aileye bu kadar önem vermelerinin ardında hiç kuşkusuz imparatorluğun devamlılığının

---

86 *Patronus*, kölesini kendi rızasıyla azat ettikten sonra *censor*'ların beş senede bir yapmış oldukları sayım listesine onu özgür bir kimse olarak kaydettirebilir ya da yazmış olduğu vasiyetnamesinde (= *testamentum*) kölesini azat ettiğini bildirebilirdi (Veyne 2006, 103). *Manumissio* hakkında detaylı bilgi için bkz. Weiss 1930, 1366-1377; Carcopino 1991, 69-70; Crook 1967, 41; Gardner 1986, 222-223; Watson 1987, 24 -25; Gardner 1993, 7.

87 Veyne 2006, 79.

88 Gai. *inst.* 1, 6, 1.

89 *CIL* V, 1 9683.

sağlanması yatmaktaydı. Çünkü nüfus açısından zayıf olan toplumlar, zamanla yok olma tehlikesi ile karşı karşıya geldiklerinden, Roma İmparatorluğu bu konuya özen göstermeye çalışmıştır. Bu nedenle de, kurulan ailelerin, yani yapılan evliliklerin başında nesillerin devam ettirilmesi ilkesi gelmekteydi. Roma'ya çeşitli kademelerde hizmet edecek bireylerin disiplin, sorumluluk gibi birtakım olguları henüz erken yaşlarda öğrenmeleri aile içinde mümkün olabilmekteydi. Bu yolla bireyin erken yaşlarda olgunlaşması sağlanıyor ve bunun ilk adımları, ailede çocukluk ve gençlik çağlarında atılıyordu. Bu bağlamda Roma'nın siyasi faaliyetlerini kalıcı bir devlet düzeni içerisinde sistemli bir hale getirebilmesinin kanımızca en önemli etkenlerinden bir tanesi de bireyin zaman içerisindeki disiplinli, Roma ideallerine bağlı olarak yetiştirilmesiydi. Ailedeki bu düzenli ve disiplinli yaşam tarzı da ister istemez devletin iç yapısına yansımıştır. Kısacası Roma'nın bu kadar güçlü olmasının ardında yatan en önemli neden olarak güçlü bir aile yapısına sahip olması gösterilebilir.

Kaynakça ve Kısaltmalar

Antik Kaynaklar

Catull. *car.* Catullus, Carmina, Bütün Şiirleri, çev.: Ç. Dürüşken, İstanbul 2002.

Cic. *ad. Brut.* Cicero, Epistulae ad Brutum, çev. G. L. Hendrickson - H. M. Hubbell, Londra-New York, 1952 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Att.* Cicero, Epistulae ad Atticum. Letters to Atticus, çev. E. O. Winstedt, I-III, Londra-New York 1921-1928 (The Loeb Classical Library).

Dig. Corpus Iuris Civilis, Digesta, P. Krüger Th. Mommsen et al. (eds.), I: Institutiones et Digesta, Dublin-Zürih 1973[22].

Dio Cass.	Cassius Dio, Rhomaïka, Roman History, çev. E. Cary, I-IX, Londra 1914-1927 (The Loeb Classical Library).
Gai. *inst.*	Gaius, Iuris consultus. Institutiones, çev.: T. Rado, İstanbul 1953.
Gell.	Aulus Gellius, noctes Atticae. The Attic Nights of Aulus Gellius. çev. J. C. Rolfe. I-III. Londra-New York 1927-1928 (The Loeb Classical Library).
Liv.	Livius, Ab urbe condita. Livy: From the Founding of the city, çev. B. O. Foster - F. G. Moore - E. Sage - A. C. Schlesinger, I-XIII, Londra-New York 1919 -1951 (The Loeb Classical Library).
Ovid. *ars.*	Ovidius, Ars Amatoria. Aşk Sanatı, Çev: Ç. Dürüşken, İstanbul 2010.
Plin. *nat. his.*	Pliny Natural History I-X. With an English translation by H. R. Rackham - W. H. S. Jones - D. E. Eichholz (The Loeb Classical Library), Cambridge-Londra 1938-1971.
Plut. *Cato mai.*	Plutarkhos, Cato maior. Plutarch's Lives, çev. B. Perrin, Londra-New York 1919 (The Loeb Classical Library).
Quint. *inst.*	Quintilianus, instiuto Oratoria. The Institutio Oratoria of Quintilian, çev. H. E. Butler I-XII, Londra 1963. (The Loeb Classical Library).
Sen. *epist.*	Seneca, ad Lucilium Epistulae Morales I-III, çev. R. M. Gummere, Londra-New York 1925 (The Loeb Classical Library).
Tac. *ann.*	Tacitus, The Annals, çev. C. H. Moore - J. Jackson, Londra-New York 1931-1937 (The Loeb Classical Library).

Modern Kaynaklar

Aries - Duby 2006	P. Aries - G. Duby (eds.), Özel Hayatın Tarihi. Roma İmparatorluğu'ndan 1000 Yılına, İstanbul 2006.
Balsdon 1979	D. Balsdon, Die Frau in der römischen Antike, Münih 1979.
Carcopino 1991	J. Carcopino, Daily Life in Ancient Rome, Londra 1991.
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum.
Crook 1967	J. Crook, Aspects of Greek And Roman Life, New York 1967.
Dasen 2011	V. Dasen, Childbirth and Infancy in Greek and Roman Antiquity, şurada: Rawson 2011, 291-314.
Dixon 1992	S. Dixon, The Roman Family, Baltimore 1992.
Dixon 2007	S. Dixon, Cornelia. Mother of Gracchi, Londra 2007.
Dixon 2011	S. Dixon, From Ceremonial to Sexualities. A Survey of Scholarship on Roman Marriage, şurada: Rawson 2011, 245-259.
Duby - Perrot 1992	G. Duby M. Perrot (eds.), Kadınların Tarihi. Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizlere, İstanbul 1992.
Dürüşken 2000	Ç. Dürüşken, Roma'nın Gizem Dinleri, İstanbul 2000.
Eisenring 2002	G. Eisenring, Die römische Ehe als Rechtsverhältnis, Viyana-Köln-Weimar 2002.
Emiroğlu 2000	H. Emiroğlu, Roma Hukukunda Kadının Hukuki Durumu (AÜ SBE Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2000.

Ergene 1998	A. Ergene, Antik Roma'da Kadın (MÜ SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1998.
Evans Grubbs 2002	J. Evans Grubbs, Women and the Law in the Roman Empire, Londra 2002.
Freeman 1996	C. Freeman, Mısır, Yunan ve Roma, Ankara 1996.
Friedell 2004	E. Friedell, Antik Yunan'ın Kültür Tarihi, Ankara 2004.
Gardner 1986	J. F. Gardner, Women in Roman Law and Society, Londra 1986.
Gardner 1993	J. F. Gardner, Being a Roman Citizen, Londra 1993.
Gardner 1998	J. F. Gardner, Family and Familia in Roman Law and Life, Oxford 1998.
Gönenç 2010	F. İ. Gönenç, Roma Hukukunda Kadın, İstanbul 2010.
Hemelrijk 2004	E. A. Hemelrijk, Matrona Docta. Educated women in the Roman elite from Cornelia to Julia Domna, Londra 2004.
Hersch 2010	K. K. Hersch, The Roman Wedding. Ritual and Meaning in Antiquity, New York 2010.
Honig 1938	R. Honig, Roma Hukuku Dersleri, İstanbul 1938.
Leonhard 1900	R. Leonhard, RE VII 4,1, 1900, 1170-1172, s.v. Conubium.
Müller-Freienfels 1962	W. Müller-Freienfels, Ehe und Recht, Tübingen 1962.
Pomeroy 1975	S. B. Pomeroy, Goddesses, Whores, Wives and Slaves, New York 1975.
Rawson 2003	B. Rawson, Children and Childhood in Roman

	Italy, New York 2003.
Rawson 2011	B. Rawson (ed.), A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds, Oxford 2011.
RE	Paulys Real Encyclopaedie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart 1893-.
Rousselle 1992	A. Rousselle, Eski Roma'da Beden Siyaseti, şurada: Duby - Perrot 1992, 302-340.
Sebesta 2001	J. L. Sebesta, Symbolism in the costume of the Roman World, şurada: Sebesta - Bonfante 2001, 46-53.
Sebesta - Bonfante 2001	J. L. Sebesta - L. Bonfante (eds.), The World of Roman Costume, Londra 2001.
Tamer 2007	D. Tamer, Augustus Çağında Cinsel Suçlar ve Lex Iulia De Adulteriis Coercendis, İstanbul 2007.
Thomas 1992	Y. Thomas, Roma Hukukunda Cinsiyet Ayrımı, şurada: Duby - Perrot 1992, 99-150.
Umur 1987	Z. Umur, Roma Hukuku (Ders Notları), İstanbul 1987.
Veyne 2006	P. Veyne, Roma İmparatorluğu, şurada: Aries-Duby 2006, 17-251.
Watson 1987	A. Watson, Roman Slave Law, Londra 1987.
Weiss 1930	E. Weiss, RE XIV 2, 1930, 1366-1377, s.v. Manumissio.
Williams 1958	G. Williams, Some Aspects of Roman Marriage Ceremonies and Ideals, JRS 48, 1958, 17-28.

TOPONYM OLARAK "SYMBOLON" VE LYKIA'DAKİ İKİ LAGÜN

Mehmet ALKAN*

Deniz dalgalarının biriktirdiği kum setiyle denizden ayrılan doğal bir kıyı gölü olan lagün/dalyan Lykia kıyılarında iki yerde mevcuttur. Bunlardan biri, Batı Lykia'da, Fethiye'nin (Telmessos/Makre) yaklaşık 10 km güneydoğusunda bulunan ve bugün Ölüdeniz diye adlandırılan lagündür. Diğer lagün, Myra'nın 4 km doğusunda, Yukarı Beymelek köyünün güneyinde yer almaktadır. Fethiye-Ölüdeniz lagünü, denizcilik haritalarında ve 19. yüzyılda bölgede araştırma yapan gezginlerin eserlerinde Simbule[1], Sipolo[2], Simbalu[3] ve Symbola[4] yani Symbolon[5] olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırmadan dolayı bazı araştırmacılar tarafından, İ. S. 6. yüzyılda Myra'nın kuzeyindeki dağlık alanda yaşayan Sionlu Aziz Nikolaos'un hayatını anlatan eserde[6] (VNS = Vita Nicolae Sionitae) Aziz'in 25 günlük kutsal seyahatinde adı geçen Symbolon ile Fethiye-Ölüdeniz arasında bir

---

* Mehmet Alkan, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Doktora Öğrencisi, Antalya (mehmedalkan@hotmail.com).

[1] Pîrî Reis, Kitab-ı Bahriye, 1655.

[2] Delatte 1947, 252.

[3] Spratt-Forbes 1847 vol. 1, 23-24.

[4] Bkz. aşağ. Harita 2.

[5] Robert 1963, 21 dn. 3; Sodini 1992, 554-555; Asano 1995a, 410-411; Hellenkemper-Hild 2004, 856-857, s.v. Sipolo.

[6] Bu eserin ilk edisyonu ve kapsamlı yorumu G. Anrich tarafından 1913-1917 yıllarında yapılmıştır. Yunanca metin 1984 yılında I. Ševčenko-N. P. Ševčenko tarafından İngilizce'ye ve son olarak 1997 yılında H. Blum tarafından da yorumlarıyla birlikte Almanca'ya tercüme edilmiştir. Eserin yeni yorumlarıyla birlikte İtalyanca çevirisi V. Ruggieri tarafından yapılmaktadır.

özdeşlik aranmaya çalışılmıştır. Sionlu Nikolaos'un kutsal mabet ziyaretlerini gerçekleştirdiği bölge ile Ölüdeniz arasında çok uzak bir mesafe olduğu için bu özdeşliğin mümkün olamayacağı da dile getirilmiştir.[7] Myra lagününün antik adı kesin olarak belgelenmemiş olmakla birlikte; onun da, Symbolon olarak adlandırılmış olması ve *Vita*'da adı geçen Symbolon ile özdeş olması gerektiği daha önce tarafımızdan önerilmiş olup[8] bu makalede detaylı olarak yeniden tartışılmaktadır.

VNS'deki Symbolon ile Myra lagününün kastedilmiş olması gerektiğine ilişkin önerimizin daha da açıklığa kavuşturulması için *symbolon* sözcüğünün coğrafi adlandırma bakımdan incelemeye tabi tutulması gerekmektedir. Eski Yunanca "topluca atmak, birleşmek" anlamlarına gelen συμβάλλω fiilinden türetilmiş olan, "birleşim, buluşma, iki nehrin birleşme noktası" anlamındaki συμβολή sözcüğünün antik kaynaklardaki kullanımına bakıldığında genellikle nehirlerin birleştiği yeri belirtmek için kullanıldığı görülmektedir. Pausanias[9], Peloponnesos Yarımadası'nda Lakonia bölgesi ve Tegea kentleri arasında birkaç nehrin buluştuğunu ve bundan dolayı bu yerin Symbola (Σύμβολα, -ων)[10] diye adlandırıldığını kaydetmektedir. Pausanias'ın sözünü ettiği bu yere verilen Σύμβολα adı *neutrum* σύμβολον 'birleşim' sözcüğünün çoğuludur.

---

[7] Foss 1991, 333.

[8] Alkan 2011, 107, 109-110 = Alkan 2012, 128-129, 133-134.

[9] Paus. 8, 54, 1-2: Λακεδαιμονίοις δὲ καὶ Τεγεάταις ὅροι τῆς γῆς ὁ ποταμός ἐστιν ὁ Ἀλφειός. τούτου τὸ ὕδωρ ἄρχεται μὲν ἐν Φυλάκῃ, κάτεισι δὲ οὐ πόρρω τῆς πηγῆς καὶ ἄλλο ὕδωρ ἐς αὐτὸν ἀπὸ πηγῶν μεγέθει μὲν οὐ μεγάλων, πλεόνων δὲ ἀριθμόν· καὶ διὰ τοῦτο τῷ χωρίῳ Σύμβολα γέγονεν ὄνομα. φαίνεται δὲ ὁ Ἀλφειὸς παρὰ τοὺς ἄλλους ποταμοὺς φύσιν τινὰ ἰδίαν παρεχόμενος τοιάνδε· ἀφανίζεσθαί τε γὰρ κατὰ γῆς ἐθέλει πολλάκις καὶ αὖθις ἀναφαίνεσθαι. προελθὼν μέν γε ἐκ Φυλάκης καὶ τῶν καλουμένων Συμβόλων ἐς τὸ πεδίον κατέδυ τὸ Τεγεατικόν· ἀνατείλας δὲ ἐν Ἀσέᾳ καὶ τὸ ῥεῦμα ἀναμίξας τῷ Εὐρώτᾳ τὸ δεύτερον ἤδη κάτεισιν ἐς τὴν γῆν.

[10] Bölte 1931, 1082, s.v. Symbola 1.

Harita 1: Kavala Körfezi ve çevresi

Cassius Dio[11] ve Plutarkhos'un[12] eserlerinde Trakya'nın güneyinde, Thasos Adası'nın karşısında yer alan Kavala (Neapolis) yakınlarında Σύμβολον diye adlandırılan bir yerden bahsedilmektedir. Cassius Dio ve Plutarkhos'un anlattıklarına göre, Caesar güçleri ile onun karşıtları arasındaki iç savaşta Brutus Küçük Asya'dan sonra Makedonya'ya geçerek Symbolon civarında kamp kurmuş olan Gaius Norbanus'un güçlerini kuşatma altına almıştır. Cassius Dio tarafından yapılan coğrafi tanımlamaya göre Symbolon küçük bir köy (*khorion*) olup Neapolis (Kavala) ve Philippoi

---

[11] Cass. Dio 47, 35, 3: τὸ δὲ δὴ ἄστυ τοῦτο παρά τε τῷ Παγγαίῳ καὶ παρὰ τῷ Συμβόλῳ κεῖται· Σύμβολον γὰρ τὸ χωρίον ὀνομάζουσι καθ' ὅ τὸ ὄρος ἐκεῖνο ἑτέρῳ τινὶ ἐς μεσόγειαν ἀνατείνοντι συμβάλλει, καὶ ἔστι μεταξὺ Νέας πόλεως καὶ τῶν Φιλίππων· ἡ μὲν γὰρ πρὸς τῇ θαλάσσῃ κατ' ἀντιπέρας Θάσου ἦν, ἡ δὲ ἐντὸς τῶν ὀρῶν ἐπὶ τῷ πεδίῳ πεπόλισται.

[12] Plut., *Brutus* 38, 1: τὰ μὲν οὖν πλεῖστα τῶν ἐν ποσὶν ἐθνῶν ἐτύγχανεν ὁ Βροῦτος ὑπήκοα πεποιημένος. εἰ δέ τις ἢ πόλις ἢ δυνάστης παρεῖτο, τότε πάντας προσαγόμενοι μέχρι τῆς κατὰ Θάσον θαλάσσης προῆλθον. ἐκεῖ δὲ τῶν περὶ Νορβανὸν ἐν τοῖς Στενοῖς λεγομένοις καὶ περὶ τὸ Σύμβολον στρατοπεδευόντων, περιελθόντες αὐτοὺς ἠνάγκασαν ἀποστῆναι καὶ προέσθαι τὰ χωρία.

kentleri arasında yer almaktadır. Cassius Dio buraya Symbolon denilmesinin nedenini açıklarken Pangaion adlı dağın diğer bir dağ ile birleştiğini (συμβάλλει) belirtmektedir (Σύμβολον γὰρ τὸ χωρίον ὀνομάζουσι καθ' ὅ τὸ ὄρος ἐκεῖνο ἑτέρῳ τινὶ ἐς μεσόγειαν ἀνατείνοντι συμβάλλει). Plutarkhos ise Symbolon için herhangi bir ayrıntı vermemektedir; fakat Norbanus'un kurduğu askeri kampın Stenoi (dar boğazlar) denen yere ve Symbolon'a yakın olduğunu söylemektedir.

Cassius Dio ve Plutarkhos'un verdiği bilgilere dayanılarak Symbolon'-un, Pangaion Dağı ile güneyinde denize paralel uzayan dağ sırasının birleştiği noktadaki Pravişta Köyü'nde olması gerektiği düşünülmektedir.[13] Vergilius'un *Georgica* isimli eseri üzerine yaptığı yorumlarında J. Martyn, söz konusu Symbolon'un Trakya'nın bir limanı olduğunu kaydetmektedir.[14] Fakat hangi liman olduğunu belirtmemekte ve bu bilgiye herhangi bir kaynak göstermemektedir. Thasos Adası'nın karşısında, Kavala Körfezi'nin güneybatı ucunda yer alan, ağız kısmı hafif dar olup karaya doğru genişleyen küçük doğal limanın Symbolon olarak adlandırılmış olması mümkün olabilir. Bu limanın hemen arkasında yükselen dağ *Simvolon Oros* olarak bilinmektedir[15] (bkz. Harita 1).

Antik kaynaklarda toponym olarak kaydedilen diğer bir Symbolon, Karadeniz'in kuzeyinde, Kırım Yarımadası'nın güney kıyısında yer alan modern Balaklava Limanı'dır.[16] Bu limandan söz eden antik yazarlarda Symbolon sözcüğünün gramer bakımından kullanımı farklı ve biraz karışık bir durum göstermektedir. Strabon bu limanın *symbolon liman* olarak adlandırıldığını (καλεῖται δὲ συμβόλων λιμήν)[17] söylemekte ve anla-

[13] Oberhummer 1931, 1091, s.v. Symbolon 1.

[14] Martyn 1819, 101.

[15] Oberhummer 1931, 1091, s.v. Symbolon 1.

[16] Müller 1861, 395, 416; Oberhummer 1931, 1091, s.v. Symbolon 2.

[17] Strab. 7, 4, 2: εἶθ' ἡ παλαιὰ Χερρόνησος κατεσκαμμένη καὶ μετ' αὐτὴν λιμὴν στενόστομος, καθ' ὅν μάλιστα οἱ Ταῦροι, Σκυθικὸν ἔθνος, τὰ ληστήρια συνίσ-

tımında συμβόλων sözcüğünü λιμὴν ile birlikte iki kez τοῦ συμβόλων λιμένος ve μετὰ δὲ τὸν συμβόλων λιμένα olarak çoğul *genetivus* halde kullanmaktadır.[18] Yunanca ve Latince çift dilli eserinde K. Müller'in, Strabon'un eserinden coğrafi yorumlar yaparken Symbolon bahsinde kullandığı "ὅτι μετὰ τὸν Συμβόλων λιμένα ἐν τῇ Ταυρικῇ (*post Symbolorum portum in Taurica*)"[19] ifadesinde Συμβόλων sözcüğünü çoğul *genetivus* olarak düşündüğü görülmektedir. Balaklava Limanı'ndan bahseden anonim bir Karadeniz seyahatnamesinde[20] de aynı şekilde εἰς Συμβόλου λιμένα diye kullanılmakta fakat burada Strabon'un belirttiğine benzer bir şekilde bu limanın Συμβόλων diye söylendiği (ἤτοι Συμβόλων λεγόμενον) belirtilmektedir. Ptolemaios da bu limanın koordinatlarını verirken ismini Συμβόλων λιμήν diye kaydetmektedir.[21] *Realencyclopädie*'deki Symbolon maddesinin yazarı Oberhummer, Ptolemaios tarafından eklenen bir derkenar notunu şöyle vermektedir: " Bei Ptol. III 6 fügt dem Text ein Schol. hinzu Συμβόλων λιμὴν τὸ νῦν λεγόμενον Σύμβολον πλησίον Χερσῶνος πόλεως."[22] Arrianos ise Karadeniz seyahatnamesinde εἰς Συμβόλου λιμένα diye *neutrum* Σύμβολον'un tekil *genetivus* halini kullanmaktadır.[23]

ταντο τοῖς καταφεύγουσιν ἐπ' αὐτὸν ἐπιχειροῦντες· καλεῖται δὲ συμβόλων λιμήν.

[18] Strab. 7, 4, 3, 14-15: τὸ δ' ἴσον ὁ Κτενοῦς διέχει τῆς τε τῶν Χερρονησιτῶν πόλεως καὶ τοῦ συμβόλων λιμένος. μετὰ δὲ τὸν συμβόλων λιμένα μέχρι Θεοδοσίας πόλεως ἡ Ταυρικὴ παραλία ...

[19] Müller 1855, 570.

[20] *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Ponti Euxini* 55: ἀπὸ δὲ Κριοῦ μετώπου εἰς Συμβόλου λιμένα, Ταυρικὸν καὶ τοῦτον, ἤτοι Συμβόλων λεγόμενον, στάδιοι τ', μίλια μ'· ἐνταῦθα λιμὴν ἄκλυστος. ἀπὸ δὲ Συμβόλου λιμένος είς Χερρόνησον πόλιν ἤτοι Χερσόνησον τῆς Ταυρικῆς, ἄποικον Ἡρακλεωτῶν τῶν ἐν τῷ Πόντῳ, στάδιοι ρπ', μίλια κδ'. ἐνταῦθα ὅρμος καὶ λιμένες καλοί.

[21] Ptol. 3, 6, 2, 5.

[22] Oberhummer 1931, 1091, s.v. Symbolon 2.

[23] Arrian. *Peripl.* 19, 5: ἀπὸ δὲ Λαμπάδος εἰς Συμβόλου λιμένα, Ταυρικὸν καὶ τοῦτον, στάδιοι εἴκοσι καὶ πεντακόσιοι.

Resim 1. Balaklava Limanı.
(Sasha Borodin, http://www.flickr.com/photos/sasha_photo/5842865789/sizes/o/in/photostream/)

Balaklava Limanı Plinius'un eserinde *Symbolum portus* olarak kaydedilmektedir.[24] Συμβόλων sözcüğü gramer bakımından incelendiğinde, *neutrum* σύμβολον sözcüğünün çoğul *genetivus*'u olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durumda Συμβόλων λιμὴν "symboller limanı" olarak anlaşılabilir ve ayrıca limanın girişinde deniz fenerlerine[25] istinaden böyle bir adlandırma yapılmış olabileceği düşünülebilir. Yukarıda verilen metinlerde *symbolon*'un λιμὴν sözcüğünün tamlayanı gibi kullanıldığı görülmektedir. Karadeniz seyahatnamelerindeki εἰς Συμβόλου λιμένα kullanımları bunu açıkça göstermektedir. Geç Antik Dönem edebi kaynaklarında ise Balaklava Limanı'nın doğrudan Symbolon/Σύμβολον olarak adlandırıldığı görülmektedir.[26]

---

[24] Plin. *Nat. Hist.* 4, 86: inde Parthenium promunturium, Taurorum civitas Placia, S<y>mbolum portus.

[25] Symbolon sözcüğünün "deniz feneri" anlamı için bkz. LSJ, s.v. σύμβολον (III, 2).

[26] *Nicephori Patriarchae Constantinopolitani Breviarium Historicum* (ed. C. Mango 1990) 42, 30-32: κἀκεῖσε νηῒ ἐπιβὰς σὺν ἑτέροις τισὶν ἀνδράσι καὶ ταύτην παραπλεύσας ἦλθε: μέχρι Συμβόλου τῇ πόλει πλησιάσας Χερσῶνί.

Cons. Porph., *De Administrando Imperio* (ed. Gy. Moravcsik 1967) 53, 294-297: ὑμεῖς οὖν ἐκ διαλειμμάτων ἀποστέλλετέ μοι δέκα ἢ δώδεκα νεωτέρους χρησίμους ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ καράβῳ ἐλαυνόντων ὡς δῆθεν ξένιά μοι πέμποντες, ἐν Συμβόλῳ δὲ παρβαλλόντων τῶν ἐρχομένων καράβων ὑμῶν καὶ ἐκεῖ μενόντων ...; 53, 299-304: καὶ δὴ τῷ τρόπῳ τούτῳ ἐπὶ διετῆ χρόνον ἐκ τοῦ κατὰ μέρος ἐρ-

Bununla birlikte, Symbolon adlandırmasının sadece Balaklava Limanı'na özgü olmadığı gerçeği, Fethiye-Ölüdeniz lagününün de Symbolon olarak adlandırılmış olmasından anlaşılmaktadır. Strabon, Balaklava Limanı'nı tanımlarken bu limanın ağız kısmının dar oluşunu (στενόστομος) da coğrafi bir özellik olarak belirtmektedir. Bu önemli detay Fethiye-Ölüdeniz lagününün neden *symbolon* olarak adlandırıldığı hususunda bir fikir vermektedir. Her iki doğal oluşumun (Balaklava ve Ölüdeniz) ortak özelliği dar bir ağız yapısı ile denize birleşiyor olmalarıdır. Burada coğrafi adlandırma ya da nitelendirmede kullanılan *symbolon*, *symbola* vb. sözcüklerin kastettiği temel anlam "birleşim" olarak ortaya çıkmaktadır. Balaklava Limanı'nın ve Fethiye-Ölüdeniz lagününün bu anlam doğrultusunda Symbolon diye adlandırıldığı gibi kesin bir yargıda bulunmak zordur. Fethiye-Ölüdeniz'in Antik Dönem'de *symbolon* sözcüğü ile adlandırıldığına dair belge mevcut değildir.

Yani, aşağıda da değinileceği üzere, Ölüdeniz civarında ve yakınındaki Gemiler Ada'da yoğun olarak görülen kilise yapıları bu bölgenin Hıristiyanlar açısından önemli bir yere sahip olduğunu göstermekte ve dolayısıyla buraya verilen Symbolon isminin arkasında dini bir neden de olabileceğini düşündürmektedir.

Myra lagününden söz eden tek antik belge, Myra ile Andriake arasında bulunmuş, Roma Dönemi'nden bir yazıt[27] olup gölün ağzında bir iskelenin varlığını ve deniz taşımacılığında önemli bir işlev gördüğünü belgelemektedir. Yazıt, Andriake ile Limyra arasında yapılan deniz taşımacı-

---

χομένων τῶν Βοσποριανῶν μετὰ τῶν ξενίων πρὸς τὸ μὴ γνωσθῆναι τῇ πόλει τὸν δόλον ἔφερε μὲν αὐτοὺς πεζικῶς ἐκ τοῦ Συμβόλου ὁ τοῦ Ἀσάνδρου υἱός, καὶ μετὰ ἡμέρας τινὰς πάλιν ἐπὶ πάντων πρὸς ἑστέραν ἀπέλυεν αὐτούς, φησίν, ἐπὶ τὰ ἔξω ὡς δῆθεν βραδέστερον διὰ τὴν ὥραν; 53, 309-310: ἑνὸς μὲν τοῦ ἐν Συμβόλῳ ἀπερχομένου καὶ μηνύοντος ἀναχωρεῖν τοὺς καράβους, ἄλλου δὲ τοῦ ὑποστρέφοντος ...

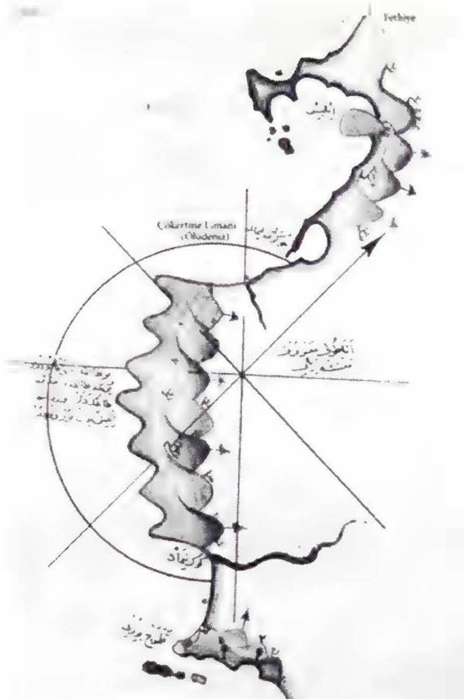
[27] Ross 1850, 29-31; CIG 4302a *addenda et corrigenda*; LBW 1311; OGIS 572.

lığında korsanlık faaliyetlerinin ortaya çıkmasından ve bu yüzden kentin vergi gelirlerinin azalmasından dolayı Myra kentinin *boule* ve *demos*'-unun bu korsan taşımacılığın önüne geçilmesi için uygulamaya koyduğu yasal ve cezai düzenlemeleri içermektedir.

Harita 2: Fethiye ve Ölüdeniz/Symbola
(A. Philippson, Topographische Karte Westlichen Kleinasien, Blatt 6, Gotha: Justus Perthes 1913)

Yazıtın içeriğinden anlaşıldığı üzere Andriake ile Limyra arasındaki deniz taşımacılığı kent tarafından belirli bir şahsa veya bir şirkete ihale ediliyordu. Taşımacılık yapma izni yasayla sınırlandırılmıştı[28] ve sadece sözleşme sahibinin izin vereceği kişiler geçiş ücretini ödedikten sonra kendi gemileriyle taşımacılık yapabiliyorlardı (str. 25-39: τοῦ τὴν ὠνὴν ἔχοντος τοῦ τε πλοίου καὶ τῶν σκευῶν αὐτοῦ. πλεύσει δὲ μόνα τὰ ἀπο-γεγραμμένα πλοῖα καὶ οἷς ἂν συνχωρήσῃ ὁ τὴν ὠνὴν ἔχων, λαμβάνοντος παντὸς ναύλου τὸ δ' καὶ τῶν ἐνβαλλομένων).

[28] Zimmermann 1992, 233.

Harita 3: Fethiye-Ölüdeniz
(Pîrî Reis, Kitab-ı Bahriye)

Yazıttaki yasal düzenlemeye göre, bu taşımacılık işini alan kişiye korsan taşımacılık yapan teknedeki mala değil de teknenin kendisine el koyma yetkisi verilmektedir (str. 21-29: ἐξουσίαν ἔχοντος σ[τ]έρ[η]σιν ἀπογράφεσθαι τοῦ τὴν ὠνὴν ἔχοντος). Gemisini ve taşıdığı malları bildirmeksizin ve geçiş ücretini ödemeksizin korsan taşımacılık yapanların ise her bir sefer için 1.300 *denarii* ceza ödemek zorunda kalacakları bildirilmektedir. Yazıtta korsan taşımacılığın yapıldığı liman ve iskeleler sırasıyla (str. 15-18: μήτε ἀπὸ τῆς Δασ[εί]ας μήτε ἀπὸ τοῦ στόματος τῆς λίμνης ἢ ἀπὸ Ἀνδριακῆς) "ne Daseia'dan ne gölün ağzından yahut Andriake'den" olarak sayılmaktadır. Bunlar büyük bir olasılıkla doğudan batıya doğru sıralanmaktadır. Hadrianus zamanında yaptırılan bir tahıl ambarına (*granarium*) sahip olan Myra limanı Andriake'nin, aynı zamanda Lykia'nın en ünlü limanlarından biri olduğu zaten bilinmektedir. Gölün ağzı (τὸ στόμα τῆς λίμνης) ise kuşkusuz Myra'nın doğusundaki lagünün girişi idi ve burada bir iskele bulunuyordu. Daseia iskelesinin yeri henüz kesin olarak tespit edilebilmiş değildir. Myra lagünün doğusunda olması gerektiği kabul edilmektedir.[29] Eski Yunanca "ağaçlık, çalılık" anlamına gelen *daseia* aslında özel bir yer adı olmaktan çok, belli

---

[29] Robert 1963, 36; Marksteiner-Wörrle 2002, 561 ve dn. 55; Hellenkemper-Hild 2004, 513, s.v. Daseia; Şahin-Adak 2007, 263.

bir bölgeyi ya da bir yeri nitelemek amacıyla kullanılıyor olmalıydı.[30] S. Şahin bu sıfatın aynı zamanda "pürüzlü, kıvrımlı, engebeli" anlamına da geldiğine dayanarak Myra lagününün doğusundaki kıvrımlı, girintili-çıkıntılı kıyı bölgesinin bu sıfatla adlandırılmış olabileceğini ve bu kıyıların korsan faaliyetleri için oldukça uygun olduğunu düşünmektedir.[31]

Yukarıdaki söz konusu yazıtta Myra lagünü için özel bir adlandırılma yapılmamış olup lagün sadece bir "göl" (λίμνη) olarak belirtilmiştir. Sionlu Nikolaos'un hayatında adı geçen Symbolon'un konumuna ve nerede aranması gerektiğine gelince, *Vita*'daki anlatıma göre Symbolon, Nikolaos'un 25 gün süren kurban törenleri gezisi[32] sırasında uğradığı 10 yerden biridir ve Aziz orada bulunan Başmelek ve Aziz Demetrios kiliselerini ziyaret ederek kurban adamıştır. *Vita*'da Symbolon bir köy (*kome*) veya daha küçük bir yerleşim (*khorion*) olarak değil, sadece bir yer adı olarak zikredilmektedir. Symbolon'un nerede olduğu ise, *symbol-* sözcüğünün coğrafi kullanımı ve 25 günlük seyahatte ziyaret edilen kiliselerin Sion Manastırı'na yakın bir alanda bulunması gerektiği[33] göz önüne alınarak tespit edilebilir. *Vita*'daki anlatımlar Sion Manastırı'nın Myra ile Arneai arasındaki dağlık alanda (Alacadağ) olduğunu açıkça göstermektedir.[34] Söz konusu 25 günlük seyahatte adı geçen yerlerin ve kiliselerin de bu dağlık alanın uzağında olmamaları gerekmektedir.

Batı Lykia'daki Symbola/Symbolon'un (Ölüdeniz) "Nikolaos'un hayatındaki olaylarla bağlantılı bir bölge olmadığı için" *Vita*'daki Symbolon ile

---

[30] Daseia hakkında daha geniş bilgi için bkz. Schuler 1998, 122-123.

[31] Şahin 2011, 57-59.

[32] VNS 56-57.

[33] VNS 56: "μετὰ δὲ χρόνους δύο πνεῦμα ἅγιον φαίνεται τῷ δούλῳ τοῦ θεοῦ Νικολάῳ ἐπὶ τὸ παραγενέσθαι εἰς τοὺς παρακειμένους εὐκτηρίους ἁγίους οἴκους" Ayrıca bkz. Anrich 1917, 540.

[34] Anrich 1917, 238-240.

özdeş olamayacağı C. Foss tarafından dile getirilmiştir.[35] Fethiye Körfezi civarında bulunan kiliseler üzerine araştırmalar yapan ve ayrıca bu bölgede yeni birkaç kilise keşfeden Japon araştırmacılar ise Ölüdeniz'in eski adı Symbolo'nun sadece *Vita*'daki Symbolon'a işaret ettiğini belirterek özdeş olmaları gerektiğini öne sürmektedirler.[36] Bunun yanı sıra K. Asano, Fethiye Körfezi'nde yer alan, üzerinde dört kilise bulunan Gemiler Ada'nın Ortaçağ *portula*'larında Aziz Nikolaos Adası[37] (günümüzde de yerel halk tarafından Aya Nikola) olarak adlandırıldığına dayanarak bu bölge ile Sionlu Aziz Nikolaos'un faaliyetleri arasında yakın bir ilişki olduğunu düşünmektedir.[38] Nikolaos ismi Erken Bizans Dönemi'nden itibaren Lykia ve başka bölgelerde yaygın olarak görülmekle birlikte, sadece VNS'de aynı isimde sekiz ayrı şahıs bilinmektedir.[39] Bunlardan bazıları rahiptir. Nikolaos'un 25 günlük seyahatinde de adı geçen Kastellon'da bir diğer Nikolaos adına inşa edilmiş kilise mevcuttur. Myra'daki 4. yüzyıl Nikolaos'unun ününden dolayı sonraki dönemlerde dünyanın birçok yerinde "Nikolaos" adına çok sayıda kilise inşa edilmiştir.[40] Bunlardan biri de yine büyük olasılıkla Gemiler Ada'daki II numaralı kilisedir.[41] Dolayısıyla Gemiler Ada'nın Nikolaos ismiyle anılması onun Sionlu Nikolaos ile bir bağlantısının olmasını zorunlu kılmaz. Aynı şekilde, Ölüdeniz'in eski adı Symbola ile VNS'de adı geçen Symbolon'un özdeş görülmesi de kesinlik arz eden bir durum değildir. Çünkü yukarıda da incelendiği üzere Symbolon sadece Ölüdeniz'e verilmiş özel bir isim olmamakla birlikte bu adlandırmanın belirli nitelikteki doğal liman ve kıyı göllerini tanımlamak

---

[35] Foss 1991, 333.

[36] Tsuji 1995, 5; Asano 1995b, 108; Asano 1996, 233.

[37] Foss 1994, 6.

[38] Asano 1995a, 410-411.

[39] Anrich 1917, 449-450; Harrison 2001, 84-85; Ruggieri 2006, 658.

[40] Harrison 2001, 79.

[41] Masuda 1995, 63-68.

için kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Sionlu Nikolaos'un 25 günlük seyahatindeki 10 yerden (sırasıyla Karkabo, Kausai, Nea Kome, Partaessos, Symbolon, Nautes, Serine, Trebendai, Kastellon ve Hemalissa) bir tek Trebendai'ın adı birkaç epigrafik belgeden, diğerleri ise sadece VNS'den bilinmektedir. Eğer Sionlu Nikolaos'un bu seyahatte ziyaret ettiği beşinci durak noktası olan Symbolon, Fethiye-Ölüdeniz idiyse bundan Aziz'in bu gezisinin Lykia coğrafyasının büyük bölümünde gerçekleştiği anlamı çıkar. Dolayısıyla ziyaret edilen 10 yerden en az birkaçının Lykia'da iyi bilinen yerler olması beklenirdi. Ayrıca bu yerler arasında herhangi bir kent adı söylenmediği gibi onların hangi kentlere bağlı yerleşimler olduğu da belirtilmemektedir. Bütün bunlar Sionlu Nikolaos'un 25 günlük bu gezisini sadece bir kentin teritoryumu içinde kalan bir alanda tamamladığını göstermektedir. Bu kent elbette Myra idi.

Sionlu Nikolaos'un hayatındaki Symbolon'un, Sion Manastırı'ndan çok uzakta olmayan bir yer olması gerekmektedir. Ayrıca *Vita*'nın yazarı, Nikolaos'un Partaessos'tan bir sonraki ziyaret yeri olan Symbolon'a gidişini κατέρχομαι "aşağıya iniyorum" fiili ile anlatmaktadır.[42] Dolayısıyla Symbolon'un yüksek dağlık alanda değil, daha alçak ovada ya da kıyıda aranması gerekmektedir. Bununla birlikte, Symbolon diye adlandırılan bu yer, yukarıda yapılan incelemenin neticesinde, ya iki yahut daha fazla akarsuyun birleştiği bir nokta ya da bir lagün veya benzer bir liman olmalıdır. Bunun için Myra civarında en uygun görünen iki yerden biri, Myra'nın yaklaşık 20 km kuzeybatısındaki Dereağzı, diğeri ise Myra'nın doğusunda yer alan lagündür. Bir akarsu vadisinin diğer bir vadi ile birleştiği noktanın συμβολὴ sözcüğü ile belirtilmesine dair Lykia coğrafyasında örnekler mevcuttur. Letoon'da bulunan ve Oinoanda yakınlarındaki Termessos ile Tlos kentleri arasındaki sınır anlaşmazlığının çözümü için Lykia Birliği ile Termessos arasında varılan bir anlaşma metnini içeren ya-

[42] VNS 57: καὶ ἀπ' ἐκεῖθεν κατῆλθεν εἰς τὸ εὐκτήριον τοῦ ἀρχαγγέλου καὶ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν τῷ Συμβόλῳ.

zıtta[43], Masa Dağı diye bilinen dağdan akan iki akarsu verilmektedir. Bu akarsuların vadilerle birleştiği noktaların συμβολή diye adlandırıldığı görülmektedir.[44] Myros Potamos'u (Demre Çayı) oluşturan Tokluca Çayı ile Kasaba Çayı'nın birleştiği Dereağzı Mevkii, *Vita*'daki Symbolon'un lokalizasyonu için ideal bir yer görünmektedir. Ancak, *Vita*'daki 25 günlük seyahatin anlatımında Nikolaos'un takip etmiş olduğu güzergâh incelendiğinde daha önce tarafımızdan önerilen ikinci seçenek, yani Symbolon ile Myra lagünü özdeşliği akla daha yatkın görünmektedir. Nikolaos'un bu seyahatinde Symbolon'dan bir sonraki durak yerinin Nautes olması da bu düşünceyi desteklemektedir. Çünkü "gemici" anlamına gelen Nautes'in deniz kıyısında veya lagün yakınlarında bir yer olması gerektiğini düşünmek daha makul görünmektedir.

Eğer bu öneri doğru ise Nikolaos'un Symbolon'da ziyaret ettiği Başmelek ve Aziz Demetrios ile Nautes'te ziyaret ettiği Theotokos (Meryem Ana) kiliselerinin lagün civarında aranması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ne var ki bugün lagün civarında herhangi bir Erken Bizans kilisesi mevcut değildir. Fakat lagün civarında bulunan ve 11. veya 12. yüzyıllara tarihlenen dört şapel[45], Erken Bizans Dönemi'nde de bu alanda kilise yapılarının var olması gerektiğini düşündürmektedir. Daha önce tarafımızdan önerildiği üzere Sionlu Nikolaos'un *Vita*'sında bahsedilen bu mabetler ya deprem, sel vb. doğal afetler sonucu yıkılmış yahut toprak altında kalmış ya da 655 yılından itibaren gerçekleşen Arap akınları[46] sonucunda tahrip

---

43 Rousset 2010.

44 Bunlardan biri yazıtın 44. - 46. satırlarında Γολβανουνδων καὶ ἀνὰ ῥοῦν τῷ αὐτῷ ποταμῷ | μέχρι τῆς συμβολῆς τοῦ τε ποταμοῦ καὶ τῆς φά|ραγγος. Diğeri ise 52.- 56. satırlarda μέχρι τοῦ ποταμοῦ τοῦ προσαγορευομένου Εν|δυρηνου, καὶ ὡς ὁ αὐτὸς ποταμὸς καταφέρει μέχρι | τῆς πέτρας τῆς οὔσης κατὰ τὴν συμβολὴν τοῦ τε | ποταμοῦ καὶ τῆς φάραγγος diye kaydedilmektedir.

45 Feld 1975, 419-424. Bu şapellerin lagün civarındaki konumları için bkz. Borchhardt 1975, 46 Abb. 1.

46 Harrison 1963, 121-122.

edilmiş olabilir. Lagünün ağız kısmında ve hatta içinde de arkeolojik araştırma yapılabilir. F. Beaufort 1811-1812 yıllarında bölgeye geldiğinde Myra lagününün giriş kısmındaki iki küçük ada üzerinde bazı yapı kalıntıları ve gölün kuzey kıyısında da büyük bir harabe gözlemlemiştir.[47] Spratt ve Forbes tarafından da gözlemlenen kalıntılar muhtemelen geç dönemdendir.[48] Bugün bölgede yaşayan halktan bazıları da gölün içinde yapı kalıntıları olduğuna dair gözlemlerini ifade etmektedir. Lagünün ağzında bulunan iskeleden dolayı, yolcular ve tüccarlar için burada bir kilisenin inşa edilmiş olması ihtimal dâhilindedir. Fethiye-Ölüdeniz'e çok yakın alanda Erken Bizans Dönemi'nden kalma üç kilise kalıntısı mevcuttur. Bunlardan biri üç nefli bir bazilika olup yakın zamanda Ölüdeniz plajında kumların altından ortaya çıkarılmıştır.[49] Fethiye-Ölüdeniz civarında görülen Erken Bizans kilise yapıları Myra lagünü civarında da aynı dönemde benzer yapılaşmanın olabileceğini düşündürmektedir. Ancak, Myra lagünü civarında arkeolojik kazı henüz yoktur.

Sonuç olarak, Myra-Andriake'de ele geçen deniz taşımacılığına dair yazıt, lagün iskelesinin deniz taşımacılığı ve ticari faaliyet bakımından önemli bir işlev gördüğünü göstermektedir. Myra lagünü civarında 11./12. yüzyıl şapellerinin bulunması bu dönemde de iskelenin deniz taşımacılığında hizmet verdiğine açık bir işarettir. Dolayısıyla lagünün önemi Erken Bizans Dönemi'nde de geçerli idi ve geç dönem şapellerin verdiği hizmeti Erken Hıristiyanlık döneminde sağlayan kiliselerin olması beklenebilir. Eğer Myra lagününün Symbolon olarak adlandırılması önerisi doğru

---

[47] Beaufort 1818, 31-32.

[48] Spratt-Forbes 1847, 140.

[49] Bazilikanın keşfi S. Tsuji tarafından şöyle anlatılmaktadır: "In 1992, the Fethiye Museum informed us of the existence of an archaeological site near the beach at the lagoon mouth. Towards the end of our 1993 expedition, we surveyed the site which discovered at the point where the sand bar originates. Clearing of the dense undergrowth revealed the ruins of a triapsidal basilica", Tsuji 1995, 7-8.

ise Lykia'daki bu iki lagünün aynı isimle anılmalarının arkasında benzer coğrafi yapıları dışında başka ortak özellikler olduğu da düşünülebilir.

Muğla kıyısındaki Çökertme Limanı'nın yaklaşık 4 km batısında yer alan Aşağı Mazı (Çeşmebaşı) köyünde bulunan, muhtemelen Roma Dönemi'ne ait kırık bir yazıtın 9. satırında ἱεροὺς λιμέν[ας] "kutsal limanlar" ifadesi geçmektedir. Yazıtın Muğla'nın güney kıyısındaki Çökertme Limanı'nın yaklaşık 2,5 km kuzeybatısında yer alan Gökbel'deki yerleşime ait olduğunu düşünen G. E. Bean ve J. M. Cook[50] bu kentin en önemli limanının "Çökertme (Vasilika) Limanı" olması gerektiği savunmaktadır.

Antik Dönem'de bir limana ya da bir göle herhangi bir nedenle "kutsallık" atfedilmesi geleneği, geç dönemlerde Hıristiyanlıkla birlikte de sürdürülmüş olabilir. Balaklava Limanı'nın, Strabon ve Plinius zamanında Symbolon olarak adlandırıldığının bilinmesine karşın Fethiye-Ölüdeniz ve muhtemelen Myra lagününün Hıristiyanlık öncesinde Symbolon olarak adlandırıldığına dair herhangi bir belge henüz mevcut değildir. Fethiye-Ölüdeniz ve Myra lagünü ya coğrafi benzerlikleri dolayısıyla ya da denizcilikle ilişkili olarak yahut Hıristiyanlıkla birlikte dinsel bir nedenle Symbolon olarak adlandırılmış olabilir. Fethiye-Ölüdeniz'in 16. yüzyılda Türkler tarafından *Çökertme*, gayri müslimler tarafından ise *Symbolon* (Simbule) olarak adlandırıldığını Pîrî Reis bizzat kaydetmektedir.[51] Muğla'nın güney kıyısında yer alan ve muhtemelen Hıristiyanlık döneminde "Vasilika Limanı" olarak adlandırılan koy (bkz. harita 4), Türkler tarafından yine "Çökertme" olarak isimlendirilir.[52] Bu, hem Ölüdeniz'in hem de

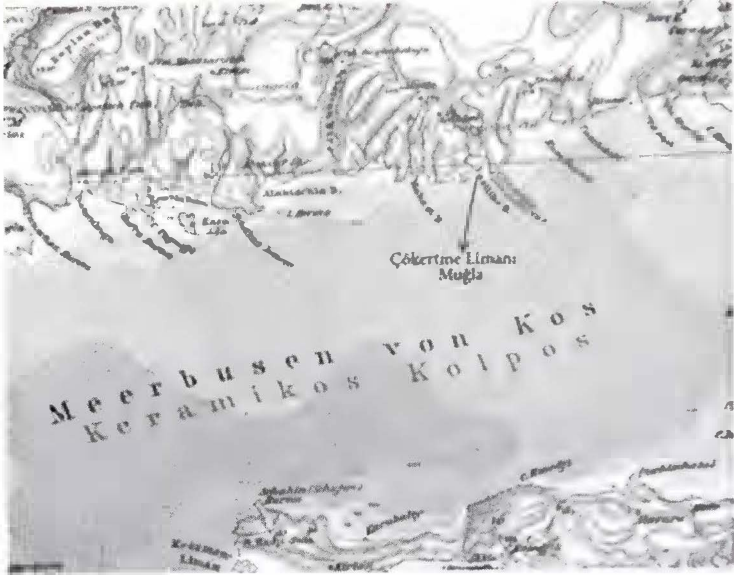
---

[50] Bean-Cook 1985, 141-142 nr. 65.

[51] Pîrî Reis, Kitab-ı Bahriye, 1655 ve bkz. yuk. Harita 3.

[52] Düzeltme: Alkan 2011, 107-108 = Alkan 2012, 129'da Çökertme Limanı'nın Simbule/Symbolon olarak adlandırıldığı bilgisi tarafımızdan hatalı olarak verilmiştir; Pîrî Reis'in eserindeki Çökertme'nin sadece Fethiye-Ölüdeniz ile özdeş olduğunu belirtip bu hatamızı düzeltiriz.

Vasilika Limanı'nın muhtemelen çukur gibi algılanmasından kaynaklanmaktadır.

Harita 4: Muğla-Çökertme (Vasilika) Limanı

(A. Philippson, Topographische Karte Westlichen Kleinasien, Blatt 5, Gotha: Justus Perthes 1913)

Kaynakça ve Kısaltmalar

Alkan 2011 — M. Alkan, Parerga to the Stadiasmus Patarensis (8): On the named places in the journeys of sacrifice recorded in the Vita of Saint Nicholas of Holy Sion, Gephyra 8, 2011, 99-124.

Alkan 2012 — M. Alkan, Sionlu Nikolaos'un Kurban Töreni Ziyaretleri, şurada: N. E. Akyürek Şahin - B. Takmer - F. Onur (eds.), Akron 1. Eskiçağ Yazıları 1 (Akdeniz Üniversitesi - Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Yayını), İstanbul 2012, 115-156.

Anrich 1917 — G. Anrich, Hagios Nikolaos. Der Heilige Nikolaos in der griechischen Kirche. Cilt I: Texte; Cilt II: Prolo-

	gemena, Untersuchungen, Leipzig-Berlin 1913-1917.
Asano 1995a	K. Asano, Survey of the Early Byzantine Sites in Ölüdeniz-Gemiler Ada Area, AST 12, 1994 [1995], 407-419.
Asano 1995b	K. Asano, Ölüdeniz Beach Basilica, şurada: S. Tsuji (ed.), The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey). The first preliminary report, Osaka 1995, 106-108.
Asano 1996	K. Asano, Two Churches in Ölüdeniz Area (Fethiye-Muğla), AST 13/2, 1995 [1996], 231-241.
Bean-Cook 1985	G. E. Bean - J. M. Cook, The Halicarnassus Peninsula, ABSA 50, 1985, 85-171.
Beaufort 1818	F. Beaufort, Karamania, or a Brief Description of the South Coast of Asia Minor and of the Remains of Antiquity, Londra 1818[2].
Borchhardt 1975	J. Borchhardt (ed.), Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit (Istanbuler Forschungen 30), Berlin 1975.
Bölte 1931	F. Bölte, RE IV A 1, 1931, 1082-1083, s.v. Symbola 1.
Delatte 1947	A. Delatte, Les Portulans Grecs, Liège-Paris 1947.
Feld 1975	O. Feld, Die Kapellen im Lagunen-Gebiet, şurada: Borchhardt 1975, 419-424.
Foss 1991	C. Foss, Cities and Villages of Lycia in the Life of St. Nicholas of Holy Sion, Greek Orthodox Theological Review 36, 1991, 303-339.
Foss 1994	C. Foss, The Lycian Coast in the Byzantine Age, Dumbarton Oaks Papers 48, 1994, 1-52.
Harrison 1963	M. Harrison, Churches and Chapels of Central Lycia, Anatolian Studies 13, 1963, 117-151.
Harrison 2001	M. Harrison, Mountain and Plain. From the Lycian Coast to the Phrygian Plateau in the Late Roman and Early Byzantine Period, Ann Arbor 2001.
Hellenkemper-	H. Hellenkemper - F. Hild, Tabula Imperii Byzantini

Hild 2004 8: Lykien und Pamphylien (Denkschr. ÖAW, phil.-hist. Kl. 320), Viyana 2004.

Mango 1990 C. Mango, Nikephoros, Patriarch of Constantinople. Short History. Text, Translation, and Commentary (Corpus Fontium Historiae Byzantinae 13), Washington-Dumbarton Oaks 1990.

Marksteiner-Wörrle 2002 T. Marksteiner M. Wörrle, Ein Altar für Kaiser Claudius auf dem Bonda Tepesi zwischen Myra und Limyra, Chiron 32, 2002, 545-569.

Martyn 1819 J. Martyn, P. Vergilii Maronis Georgicorum libri quattuor. Georgics of Virgil with an English translation and notes (4. Edition), Oxford 1819.

Masuda 1995 T. Masuda, Church II on Gemiler Ada, şurada: S. Tsuji (ed.), The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey). The first preliminary report, Osaka 1995, 62-71.

Moravcsik 1967 Gy. Moravcsik, Constantine Porphyrogenitus De Administrando Imperio (İngilizce çev. R. J. H. Jenkins), Dumbarton Oaks 1967.

Müller 1855 K. Müller, Geographi Graeci Minores, Vol. 1. (tıpkıbasım) Hildesheim-Zürich-New York 1990.

Müller 1861 K. Müller, Geographi Graeci Minores, Vol. 2. (tıpkıbasım) Hildesheim-Zürich-New York 1990.

Oberhummer 1931a E. Oberhummer, RE IV A 1, 1931, 1091, s.v. Symbolon 1.

Oberhummer 1931b E. Oberhummer, RE IV A 1, 1931, 1091, s.v. Symbolon 2.

Robert 1963 L. Robert, Noms indigenès dans l'Asie Mineure gréco-romaine I, Paris 1963.

Ross 1850 L. Ross, Kleinasien und Deutschland, Halle 1850.

Rousset 2010 D. Rousset, De Lycie en Cabalide. La convention entre Lyciens et Termessos pres d'Oinoanda (Fouilles

de Xanthos X), Cenova 2010.

Ruggieri 2006 V. Ruggieri, Nicholas of Sion and the Meeting of Cultures: the Literary Models, şurada: K. Dörtlük et al. (ed.), III. Uluslararası Likya Sempozyumu Sempozyum Bildirileri, Antalya 2006, 657-664.

Schuler 1998 Chr. Schuler, Ländliche Siedlungen und Gemeinden im hellenistischen und römischen Kleinasien (Vestigia 50), Münih 1998.

Sodini 1992 J. -P. Sodini, Restes byzantines au Sud de Fethiye (Makri, Telmessos) en Lycie occidentale, Euphrosynon 2, 1992, 549-560.

Spratt-Forbes 1847 T. A. B. Spratt - E. Forbes, Travels in Lycia, Milyas, and the Cibyratis, vol. 1, Londra 1847.

Şahin 2011 S. Şahin, Parerga zum Stadiasmus Patarensis (5): STR 59 und Daseia von Bonda, Gephyra 8, 2011, 55-63.

Şahin-Adak 2007 S. Şahin M. Adak, Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae. Monographien zur Gephyra 1, İstanbul 2007.

Tsuji 1995 S. Tsuji, General Description of Archaeological Sites Recently Surveyed near Ölüdeniz (Fethiye, Muğla), şurada: S. Tsuji (ed.), The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey). The first preliminary report, Osaka 1995, 1-22.

Zimmermann 1992 M. Zimmerman, Untersuchungen zur historischen Landeskunde Zentrallykiens (Antiquitas, Reihe 1, Abhandlungen zur Alten Geschichte 42), Bonn 1992.

ANADOLU'NUN ÖNEMLİ TARİHİ YAZITLARI 4

LEX PORTORII PROVINCIAE ASIAE (ASIA EYALETİ GÜMRÜK YASASI)

Burak TAKMER*

I. Giriş

1976 yılında Selçuk'ta, Aziz Ioannes Kilisesi'ndeki kazı çalışmaları sırasında bulunan yazıt (krş. aş. bl. IX B. Fiziksel Tanım), H. Engelmann ve D. Knibbe tarafından 1986 yılında ön rapor içerikli yayını[1] takiben 1989 yılında bütün içeriğiyle yayımlanmıştır.[2] Bu yayının ardından yazıt, bilim dünyasında *Monumentum Ephesenum*[3] adıyla anılmaya başlamıştır. Bununla birlikte, belgenin bu yapay Latince adlandırma yerine, bizzat kendisini tanımladığı şekliyle anılması (str. 7: νόμος τέλους Ἀσίας εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν = Lat. *Lex portus Asiae*[4] veya *Lex portorii Asiae*[5]) daha uygundur.

---

* Yrd. Doç. Dr. Burak Takmer, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Antalya (buraktakmer@akdeniz.edu.tr).

[1] Engelmann - Knibbe 1986, 19-32.

[2] Engelmann - Knibbe 1989.

[3] Bu adın kullanımı için bkz. Nicolet 1991; Nicolet 1993; Lewis 1995; Merola 1996; Dreher 1997; Nicolet 1999; Spagnuolo Vigorita 1999.

[4] Bu adın kullanımı için bkz. Spagnuolo Vigorita 1996; France 2001, 311, 405-407; Maganzani 2000.

[5] Bu adın kullanımı için bkz. Eck 1990; Schäfer 1991; Dreher 1996; Knibbe 2000.

Basilica Iulia'da bulunan kamu arşivindeki yasa, Yunancaya çevrilmek ve akabinde yazıta geçirilmek üzere İS 9 Temmuz 62'de arşiv sorumlularının denetiminde kopyalanmıştır. Yazıtta anılan en erken *magistrati*, İÖ 75 yılı *consul* çifti L. Octavius ve C. Aurelius Cotta, gümrüğün kiralanması işlemlerinde (§ 31 ve 33) halihazırda var olan düzenlemeleri kullanmaktadırlar. Bu düzenlemeler, kaçakçılık (§ 5, 22) ve dolandırıcılığa (§ 8) karşı alınan önlemlerden; gümrük istasyonlarının konumlandırılmasından (§ 9, 12, 13, 15, 29); mal bildirimine ilişkin hükümlerden (§ 11, 18, 20, 21); uygulanacak gümrük oranından (§ 2, 3, 7); vergi muafiyeti şartlarının saptanmasından (§ 25-26, 27, 33, 35, 36); mültezimin haciz ve teminat hakkından (§ 38) oluşmaktadır.

Müdahaleleriyle yasanın belli maddelerinde değişiklik yapan ilk *magistrati* ise İÖ 72 yılı *consul*'ları, 70 yılı *censor*'ları olan L. Gellius ve Cn. Lentulus'tur (§ 37). Bundan önceki 36 paragrafın ise hangi tarihe kadar geri gittikleri saptanamamaktadır. Bununla birlikte bazı paragraflardaki düzenlemeler eyaletin ilk oluşturulduğu dönemi işaret etmektedir.[6] Bu paragraflar Roma'nın Asia'daki vergilerini İÖ 133 yılında toplamaya başladığı savını desteklemektedir.[7] Ayrıca, Macedonia valisine, eyalete yeni dâhil edilen Khersonesos için gümrük sınırlarını tespit etmesini buyuran *Lex de provinciis praetoriis*, bir bölgenin eyalete dönüştürülmesiyle birlikte buradaki Roma vergilerinin toplanmaya başladığını göstermektedir.[8]

İÖ 72 yılı *consul* çiftinin yaptığı eklemenin ardından İÖ 17 yılına kadar (§ 39-43) başkaca bir müdahaleden bahsedilmemektedir. Bu durum,

---

[6] § 10; 28; 29. Bu hususta ayrıca bkz. Carrelli 1996, 179-181.

[7] Nitekim aynı yıl içinde *Senatus*, Asia Eyaleti valisine Krallyet Dönemi'ne ait bütün kararları onaylamasını buyuran bir karar almıştır (Sherk 1996, no. 11). 129 yılına ait Pergamon'a ilişkin bir başka *Senatus consultum* ise *publicani*'nin söz konusu yılda eyalette bulunduklarını göstermektedir (Sherk 1996, no. 12); krş. Rowe 2008, 237-238.

[8] Crawford 1996 (I), no. 12, Knidos kopyası Col. IV.

söz konusu zaman zarfında vuku bulan iç savaş sırasında *consul*'ların ana ilgisinin ekonomik hayattan ziyade askeri faaliyetler ve iç politika üzerinde yoğunlaşmış olduğu savıyla açıklanabilir. Kaldı ki, 55 yıllık aradan sonra yasaya ilk müdahalenin İÖ 17 yılında yapılması tarihsel olaylarla da uyumludur. Nitekim söz konusu yılda eyaletler yeniden düzenlenerek *Senatus* ile imparator arasında paylaştırılmış;[9] Augustus'un onuruna *Ludi Saeculares* kurulmuştur.[10] Ayrıca, sonraki müdahalelerin 5 yıllık aralarla İÖ 12 (§ 44-45); İÖ 7 (§ 46-47); İÖ 2 (§ 48-49) yıllarında yapılmış olması da dikkat çekicidir. Buradaki 5 yıllık zaman aralığı kira süresi (*lustrum*) ile uyuşmaktadır. Buna göre, gümrük düzenlemelerinin kiralama sırasında yeniden gözden geçirildiği düşüncesi mantıklı gözükmektedir. İÖ 17 - İÖ 2 yılları arasında yasaya düzenli olarak müdahale edilmiş; takip eden yıllarda müdahale ihtiyacı giderek azalmıştır. Yasaya bu şekilde müdahale eden, ama adları yazıtta korunmamış olan son *consul* çiftinin ise İS 42-62 yılları arasına tarihşendirilmesi gerekir. Yasanın son üç paragrafı ise İS 62 yılında kamu gelirlerini düzenlemek üzere Nero tarafından eski *consul*'lar arasından atanan üç kişilik komisyonun düzenlemelerini içermektedir.[11]

II. Yasanın Kapsamı

Kapsam tartışması burada, yasanın ne tür mallarla, hangi vergi kalemleri için ve hangi gümrük sınırları içinde geçerli olduğu temelinde yürütülecektir. Bu tartışmada da öncelikle, yasanın hangi yollarla getirilmiş malları kapsadığı sorusu ele alınacaktır.

Ephesos Gümrük Yasası koşulları birçok noktada hem gümrük bölgesinden mal çıkışı hem de gümrük bölgesine mal girişi için geçerlidir (str. 7 § 1: νόμος τέλους Ἀσίας εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς κατά τε γῆν καὶ κατὰ

---

[9] Cass. Dio, 53, 12-15.

[10] Aug. *res gest.* § 22; Suet. *Aug.* 31; CIL VI 877b ve CIL VI 32323; krş. Nilsson 1920, 1712-1713.

[11] Söz konusu komisyon için bkz. aş. s. 137-138 str. 3-4 için yorum.

θάλασσαν; str. 75: ἐξ Ἀσίας εἰς Ἀσίαν εἰσαγάγῃ ἢ ἐξαγάγῃ).[12] Bu ikili kullanımın yanında tekil kullanıma dair örnekler de bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu tekil kullanımlar 3 şekilde açıklanabilir:[13]

1. Metnin ilgili yerlerde kısmen korunmuş olmasıyla (str. 11; 50-51);
2. Tamamlamalardaki keyfiyetle (str. 15; 26-8; 28-29; 50-51);
3. Maden hammaddesinde veya *Romaia Sebaste* Bayramı'nda olduğu gibi belli durumlarda sadece mal çıkışının söz konusu olmasıyla (str. 74).

Yine de bu veriler gümrük yasasının karadan ve denizden hem mal girişi hem de mal çıkışına ilişkin usulleri belirlediği gerçeğini değiştirmemektedir.[14]

Yazıtın ilk editörleri str. 7'de geçen δημοσιωνία ifadesini genel anlamda *publicum* (devletin vergi geliri) olarak anlamakta ve ilgili kısım için [περὶ δημοσιωνίας α´ ἐπαρχείας Ἀσία]ς δημοσιωνίας β´ γ´ δ´ ε´ tamamlamasını önermektedirler.[15] Bu şekilde, söz konusu satırda beş farklı vergi kaleminin konu edildiğini düşünmektedirler. Onlara göre, δημοσιωνία α´ (Lat. *publicum primum)* ile *portorium Asiae*'ın kastedilmiş olması gerekirken (s. 37), diğer dört vergi kalemiyse, *decuma* (% 10 oranında ürün vergisi), *metalla* (maden ocaklarından alınan vergi), *scriptura* (otlak vergisi) ve *vicesima libertatis* (köle azatından alınan % 5 oranında vergi) oluşturmaktadır (s. 39). Yazıtın editörleri satırı bu şekilde tamamlarken δημοσιωνίας kelimesini tekil *genetivus* olarak anlamakta ve ilgili kısmın çevirisini "Asia Eyaleti'nin ilk vergi kalemiyle ikinci, üçüncü dördüncü ve beşinci kalemlerine dair" şeklinde yapmaktadırlar.

---

[12] Dreher 1996, 111-117; Dreher 1997, 79.

[13] Dreher 1997, 79-80.

[14] Dreher 1997, 80-81.

[15] Engelmann - Knibbe 1989, 37.

Batı Anadolu Haritası (Cottier et al. 2008, Map)

Bununla birlikte, C. Nicolet, δημοσιωνία ifadesinin, H. Engelmann ve D. Knibbe'nin düşündükleri gibi *publicum* olarak değil; *conductio* veya *redemptio* (sözleşme veya kira) olarak anlaşılması gerektiğini düşünmekte-

dir.[16] Buna göre, yazıtın ilgili satırı 5 farklı vergi kaleminden ziyade eyaletin *portorium* gelirinin birbirini takip eden 5 kira dönemine işaret ediyor olmalıdır. Bunun ardından yine 7. satırdaki boşluk için tamamlama önerisinde bulunduğu νόμος'taki düzenlemelerin ilk kira döneminin yanında ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci kira dönemleri için de geçerli olduğunu ifade etmektedir.[17] Bu şekilde, δημοσιωνία ifadesini çoğul *accusativus* kabul ederek, yazıtın ilgili kısmını "*eyaletin portorium gelirlerinin ilk kira dönemiyle birlikte, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci kira dönemleri için geçerli düzenlemelere dair*" şeklinde çevirmektedir.[18]

T. Spagnuolo Vigorita ise, Decidianus'un hazırlamış olduğu ve yukarıdaki görüşün sahiplerince 'her daim geçerli düzenleme' şeklinde çevrilen ἐπινομία διηνεκῆ'nin kamu sözleşmelerinde hiçbir değişikliğe gerek olmadan 25 yıllık bir dönem için geçerli olduğu düşüncesine karşı çıkmakta ve her bir sözleşme için belirlenen düzenlemelerin sadece 5 yıllık kira dönemini kapsadığını düşünmektedir.[19] Δημοσιωνία ifadesinin anlamı içinse, C. Nicolet'nin Lat. *conductio* veya *redemptio*'nun Yunanca çevirisi olduğu düşüncesine karşı çıkarak, bunun yerine, yazıtın ilk editörleri gibi, *publicum* (kamunun vergi geliri) anlamını daha uygun bulmaktadır. Buna göre, Ephesos Yazıtı'nın 4. satırındaki δημοσιωνίας α΄· κηρῶι α΄ için Lat. *Publicum primi, cera prima* eşlemesini yapmakta ve *publicum*'un ya *publici tabula* (vergi geliri kaydı) veya yasanın korunduğu arşivlerdeki belge numarası olarak anlaşılabileceğini düşünmektedir.[20]

Bununla birlikte, δημοσιωνία ifadesinin, yazıtta geçtiği bütün örneklerde, kamunun kiraya verilmiş olan vergi gelirleri anlamını taşıdığı gö-

---

[16] Nicolet 1990, 691-695.

[17] Nicolet 1990, 695-697.

[18] Nicolet 1990, 698.

[19] Spagnuolo Vigorita 1996, 128-129.

[20] Spagnuolo Vigorita 1996, 125.

rülmektedir.[21] Bu durum, 7. satırın anlaşılmasını; buna bağlı olarak da eksik kısmın tamamlanmasını güçleştirmektedir. Yukarıda değinilen tamamlama önerilerinin kendi içlerinde taşıdıkları tutarsızlıklar göz önüne alındığında M. Crawford'un 7. satır için önerdiği tamamlama gerçeğe en yakın olanı gibi gözükmektedir: [κατ' ἔτος τῆς δημοσιωνίας α´ καὶ ἔτη τῆ]ς δημοσιωνίας β', γ', δ', ε'· (*publicum*'un birinci yılı ile *publicum*'un ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci yılları uyarınca).[22] Bu tamamlama önerisiyle Ephesos Yazıtı'nın sadece *portorium*'la ilişkili düzenlemeleri içerdiği ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde, Andriake Yazıtı da gümrük dışında başka bir vergi kalemine ilişkin düzenleme içermemektedir.

Yazıttaki düzenlemelerin geçerli olduğu coğrafyanın sınırları hakkındaki düşüncelerini § 2 str. 8-11'deki verilere dayandıran ilk editörler bu düzenlemelerin § 2-8 str. 8-22'ye kadar uzandığını düşünmektedirler.[23] Buna göre, Asia Eyaleti'nin gümrük gelirlerini toplama hakkını kiralamış olan mültezimler, en azından İÖ 75 yılında Bithynia Krallığı'nın sınırlarında da faaliyette bulunabilmektedirler. Bu çıkarım M. Heil'ı, gümrük yasasının sadece Asia Eyaleti ile sınırlı kalmayıp çok daha geniş bir alanı kapsadığı sonucuna götürmektedir.[24] Heil'ın bu husustaki diğer bir dayanak noktası ise, Bithynia (Byzantion, Kalkhedon, Daskyleion, Στόμα Πόντου olarak bilinen bölgeyle, Pontos'taki Hieron)[25] ve Kilikia-Pamphylia ([Attaleia, Aspendos], Perge, Magydos, Phaselis ve Side)[26] bölgelerinde yer alan limanların yazıtta Asia Eyaleti'nin gümrük limanları olarak verilmesidir. M. Heil ayrıca, *provincia* teriminin sadece bir eyaletin idari saha-

[21] § 45 str. 106; § 47 str. 111; § 55 str. 125; § 57 str. 132; § 59 str. 136, 138; § 61 str. 140; § 64 str. 149.

[22] Cottier et. al. 2008, 28 ve 98-100.

[23] Engelmann - Knibbe 1989, 42-44, 161.

[24] Heil 1991, 9, 14.

[25] § 2 str. 8-9; § 4 str. 13-14; § 6 str. 18; § 9 str. 23.

[26] § 9 str. 26.

sı olarak değil; aynı zamanda bir *magistratus*'un yetki sahası olarak anlaşılması gerektiğini eklemektedir.[27] H. Wankel, benzer bir düşünceyle 8. satırın sonunda başlayan cümle için [τοῖς τε τῆς ἐπαρχείας λιμέσι καὶ τοῖς τόποις ἐκ] Καππαδοκίας, Γαλατίας, Βειθυνίας Ἀσίαν ζωννούσιν tamamlamasını önermektedir.[28]

İlkin S. J. de Laet[29] tarafından ileri sürülüp, daha sonra R. Merkelbach[30] ve M. Heil[31] tarafından kabul gören, mali bir idari sahanın bir eyaletin coğrafi sınırlarıyla nadiren örtüştüğü düşüncesi C. Nicolet tarafından şiddetle reddedilmektedir.[32] Nicolet, Heil tarafından kendi savını desteklemek için ileri sürülen bütün belgeleri tekrar gözden geçirdikten sonra, yasanın geçerlilik sahasının Asia Eyaleti'nin yanında Bithynia, Kappadokia ve Galatia'yı da içermiş olması gerektiği düşüncesinin hatalı olduğu sonucuna varmaktadır.[33]

C. Nicolet'ye göre, yazıtın ilk editörleri tarafından § 1'e dâhil edilen str. 7-8; § 2'yi oluşturan str. 8-11 ile yapısal bir bütünlük oluşturmaktadır. Böylece C. Nicolet, 8. satırdaki boşluğu [αἵτινες πόλεις Παμφυλίας, Λυκαονίας, Κιλικίας] Καππαδοκίας, Γαλατίας, Βειθυνίας Ἀσίαν ζωννούσιν şeklinde tamamlayarak, bütün pasajı Asia Eyaleti'nin etraflıca tanımlanması olarak yorumlamaktadır.[34] Bu düşünce daha sonra, αἵτινες πόλεις yerine οἵτινες τόποις tamamlamasını öneren N. Lewis tarafından da kabul görmüştür.[35] C. Nicolet'nin savları son olarak G. D. Merola ve B. C. Mcging

---

[27] Heil 1991, 11-14.

[28] Wankel 1991, 40.

[29] De Laet 1949, 273-277.

[30] Merkelbach 1990, 98.

[31] Heil 1991, 11.

[32] Nicolet 1993, 929-959.

[33] Nicolet 1993, 932-941.

[34] Nicolet 1993, 946-951.

[35] Lewis 1995, 248.

tarafından da yeni argümanlarla desteklenerek kabul görmüştür. Bu hususta Merola, Roma tarafından İÖ 75 yılına kadar özgür kentler olarak görülen Byzantion ve Kalkhedon'un Bithynia Krallığı'nın teritoryumundan ayrı düşünülmeleri gerektiğini; bununla birlikte, söz konusu tarihten İS 62 yılına kadar bu statülerini korumalarının pek olası olmadığını, dolayısıyla bu sırada Asia Eyaleti'ne dâhil olduklarını düşünmektedir.[36] Asia Eyaleti'nin gümrük limanları arasında (§ 9 str. 22-26) Bithynia Krallığı'na ait limanların verilmemiş olmasına dikkat çeken Mcging de bu yönde güçlü bir argüman sunmaktadır.[37] Nitekim eğer *Lex portorii Asiae* Bithynia Eyaleti'ni de kapsamış olsaydı, böyle bir durum söz konusu olamazdı.[38] Sonuç olarak, yukarıdaki düşünceler ışığında Asia Eyaleti gümrük yasasının sadece eyaletin coğrafi sınırları içinde geçerli olması gerektiği açıktır. Aslında yazıtın 7. satırındaki adlandırma da bu duruma uymaktadır: νόμος τέλους Ἀσίας εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν = Lat. *Lex portus Asiae rebus exportantis importandisque terra marique.*[39]

III. Metnin İç Kronolojisi

Metnin iç kronolojisi, üzerinde farklı görüşler ileri sürülen son derece tartışmalı bir konudur.[40] Metin, *praescriptum* kısmı (str. 1-7) bir tarafa bırakılacak olursa, düzenlemenin asıl maddeleriyle (§ 1-30, str. 7-72); İÖ 75 yılı *consul*'larınden İS 62 yılı *curator*'larına kadar verginin kiralanmasından sorumlu Roma mercilerinin yaptıkları ek düzenlemelerden (§ 31-64, str.

---

[36] Merola 1996, 285-290.

[37] Mcging 1995, 284.

[38] Krş. Merola 1996, 297.

[39] Yazıtın başlık kısmının Latince'ye bu şekilde çevrilmesi hakkında bkz. Nicolet 1993, 949 dn. 47. Spagnuolo Vigorita 1996, 133 dn. 49'ta önerilen *lex vectigalis Asiae rerum terra marique inferendarum efferendarum* çevirisi daha zayıf bir öneri gibi gözükmektedir.

[40] Krş. Cottier et al. 2008, 8-10.

72-154) oluşmaktadır. Ek düzenlemelerin bunları yapan *consul*'ların adlarıyla birlikte verildiği ikinci kısmın tarihlendirilmesi sorunsuzken, asıl tartışma noktası ilk kısım üzerinde yoğunlaşmaktadır. H. Engelmann ve G. D. Merola tarafından paylaşılan ilk görüşe göre metin, C. Gracchus'un (İÖ 123/ 122) çıkardığı ve Asia'daki bütün vergilerin kiralanmasındaki sorumluluğu eyalet valisinden Roma'daki *censor*'a veren *Lex Sempronia de censoria locatione vectigalium provinciae Asiae*'a kadar geri giden üç aşamada oluşturulmuştur.[41] Onlara göre ilk kez İÖ 120 yılında uygulamaya konulan yasaya İÖ 75 yılına kadar sürekli ek düzenlemeler yapılmış ve sonunda İÖ 75 yılı *consul*'ları L. Octavius ile C. Aurelius Cotta bu ek düzenlemeleri içerecek şekilde yasayı güncelleme ihtiyacı duymuşlardır. İkinci güncelleme ise Claudius Dönemi'nde *quaestor aerarii* makamında bulunan T. Domitius Decidianus (PIR^2 D 143) tarafından yapılmıştır (bkz. aş. *Praescriptum* A). Bu görüşe göre üçüncü ve son aşamayı da İÖ 75 yılı metni için Decidianus'un çalışmasını temel alan, ayrıca kendi düzenlemelerinin yanı sıra İÖ 72 yılından itibaren *consul*'lar tarafından belli aralıklarla eklenmiş düzenlemeleri de içeren Nero Dönemi *curator*'larının güncellemesi (§ 62-64, str. 144-154) oluşturmaktadır.

İS 62 yılı *curator*'larının gümrük uygulamalarındaki yeni düzenlemelerin müellifleri varsayılan İÖ 75 yılı *consul* çiftine kendi çalışmalarının dayanağı olarak göndermede bulunmamalarını şaşırtıcı bulan C. Nicolet metin için yukarıda önerilen kronolojiye itiraz ederek yasanın ortaya çıkışı için başka bir görüş ortaya koymaktadır.[42] Ona göre, İÖ 75 yılı *consul* çiftinin *Senatus*'un kendilerine verdiği Sicilia aşar vergisinin (*decuma*) kiralanması görevinde *Lex Hieronica*'nın maddelerine harfiyen sadık kaldıkları bilindiğine göre,[43] Asia'daki uygulamada da benzer şekilde *Lex Sempronia*'ya[44] bü-

---

[41] Knibbe 1988, 131-132; Engelmann Knibbe 1989, 41, 96, 100, 160; Merola 1996, 281.

[42] Nicolet 1993, 957.

[43] Cic. *Verr.* 2, 3, 18-19.

yük oranda bağlı kalmaları son derece güçlü olasılıktır. S. Mitchell da benzer bir sonuca ulaşmakla birlikte, metnin ilk versiyonunun eyaletin kuruluş aşamasını gerçekleştiren ilk vali M. Aquilius'un (İÖ 129-126) düzenlemelerine kadar geri gitme olasılığını açık bırakmaktadır.[45] G. D. Merola ise bu soruna son derece tatmin edici bir çözüm önerisinde bulunmaktadır.[46] Ona göre yasanın ilk versiyonu için önerilen İÖ 75 yılı kabul edilebilir bir tarihtir. Zira İS 62 yılı *curator*'ları her ne kadar İÖ 75 yılı *consul*'larının düzenlemelerine göndermede bulunmuyorlarsa da, metinde benzer şekilde *Lex Sempronia*'ya dair bir atıf da yer almamaktadır. Bu açıdan yazıtın ilk editörlerinin de düşündükleri gibi İÖ 75 yılı *consul* çiftinin *Lex portorii Asiae*'yı yeniden kaleme aldıkları, ama bunu büyük oranda önceki düzenlemelere dayandırdıkları kabul edilebilir. Metinde bu görüşü destekleyecek bir dizi veri bulunmaktadır. Bunlardan ilki İÖ 75 yılı *consul*'larına atfedilebilecek paragrafların (str. 72-84, § 31-36), diğer *consul*'ların düzenlemelerinin belirtildiği paragraflardan ifade tarzı bakımından açıkça farklı olmalarıdır. Yeni bir *consul* çiftinin yasaya yaptığı ek düzenlemelerin yer aldığı paragrafların ilk cümleleri "ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα ὕπατοι προσέθηκαν (*consules* Filanca ile Filanca yasaya şu maddeyi eklediler) kalıp ifadesi ile başlarken, İÖ 75 yılı *consul*'larının anıldığı ilk iki paragraf (str. 72-74 ve 74-78, § 31-33) bu maddelerin söz konusu *consul*'ların yaptıkları kira sözleşmesine uygun olduğunu dile getirmektedir. Her ne kadar adları bir daha anılmasa da İÖ 72 yılı *consul* çiftinin düzenlemelerinin öncesinde yer alan sonraki üç maddenin (str. 78-81, 81-83 ve 83-84, § 34-36) de İÖ 75 yılı *consul*'larına ait olduğunu kabul etmek yerinde olacaktır. Yine burada istisna olan bir durumu da ayrıca belirtmek gereklidir. İÖ 75 yılı *consul* çiftine atfedilebilecek son iki düzenleme (str. 81-83 ve 83-84, § 35-36) özel bir şekilde Asia Eyaleti'yle ilgili olmayıp herhangi bir gümrük bölgesi için geçerli olabilecek genel

---

[44] Cic. *Verr.* 2, 3, 12; Vell. Pat. 2, 6, 3.

[45] Mitchell 2008, 198-201.

[46] Merola 1996, 281; Merola 2001, 201-202.

bir gümrük düzenlemesinden alınmıştır. Böyle bir alıntı Asia Eyaleti'ndeki gümrüğün kira koşullarını yeniden gözden geçirmesi esnasında İÖ 75 yılı *consul*'ları tarafından yapılmış olabilir. Bu nedenle 72.-84. satırlar arasındaki metin, *Lex Sempronia*'ya (İÖ 123/122) veya eyaletin ilk valisi M. Aquilius'un (İÖ 129-126) gümrük düzenlemelerine kadar geri giden önceki yasaya ait orijinal metne İÖ 75 yılı *consul* çiftinin yaptığı ek düzenlemeleri içermelidir. Dolayısıyla İÖ 75 yılı *consul*'larının yaptıkları, aslında neredeyse olduğu gibi alıntılanan önceki yasa metninin bir iki ek düzenlemeyle üstün körü gözden geçirilmesinden ibarettir.[47]

IV. Gümrük Oranı

Quinquagesima/Quadragesima Hispaniarum, *Quadragesima Galliarum*, *Quadragesima portuum Asiae-Bithyniae*, *vicesima portuum Siciliae*, *Quattuor publica Africae* gibi adlandırmalar, Roma *portorium*'unun İmparatorluk Dönemi'nde temelde mal değerinin yüzdelik oranı üzerinden toplandığını göstermektedir. *Quadragesima*'nın yaygınlığı bunun söz konusu dönemde genel bir oran olduğunu göstermektedir.[48] Bu çıkarım Ephesos Yazıtı aracılığıyla doğrulanmaktadır.[49] Gümrük oranı ise sadece bir tek satırda korunmuştur ve mal değerinin % 2,5'u oranındadır.[50] H. Engelmann ve D. Knibbe bu durumu sadece Pontos'a mal çıkışı ve Pontos'tan mal girişiyle ilişkilendirirken; C. Nicolet, bu oranın bütün gümrük bölgesinde karadan ve denizden mal girişi ve çıkışı için geçerli olduğu görüşündedir.[51] Bir yandan toprak mahsülleri için % 10, mamül tarım ürünleri için % 20 ve purpur

---

[47] Krş. Cottier et al. 2008, 10.

[48] Cagnat 1882, 82; Vittinghoff 1952, 378-82; Dreher 1997, 81.

[49] § 38 str. 87: κατὰ τὴν τείμησιν τοῦ πράγματος τούτου τῶι τελώνηι τέλος εὐλυτείτωι.

[50] § 2 str. 11: τὸ τεσσαρακοστὸν μέρος τῶι τελώνηι διδότωι; § 40 str. 40: τεσσαρακοστὸν μ]έρος τῶι δημοσιώνηι δοθήσεται.

[51] Nicolet 1993, 950. C. Nicolet'nin bu görüşü Spagnuolo Vigorita 1996, 24; Merola 1996, 269; Dreher 1997, 82 tarafından da desteklenmektedir.

için belirlenen % 5 oranındaki vergi[52] dışında yazıtın hiçbir bölümünde başka bir orandan bahsedilmemesi; öte yandan çeşitli paragraflarda herhangi bir oranın dahi verilmemesi,[53] % 2,5 oranının genel vergi oranı olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Buna uygun olarak Vedius Pollio'ya ilişkin özel düzenlemedeki eksik kısımlar yazıtın editörleri tarafından bu vergi oranıyla tamamlanmıştır.[54] Böylece, S. J. de Laet'nin hâlihazırda kesin bir veri bulunamamış olduğu uyarısına karşın,[55] % 2,5'luk vergi oranının Asia Eyaleti'nin bütün sınırları içinde Cumhuriyet Dönemi için de söz konusu olduğu kesinlik kazanmaktadır.[56] Vergi oranının yine sadece bir satırda korunduğu Andriake Yazıtı'nda ödenecek gümrük mal değerinin % 2,5'u oranındadır.[57]

V. Götürü Vergilendirme

Yazıtta malın yüzdelik değeri üzerinden hesaplanan vergi oranı yanında[58] sabit (veya azami) tarifeyle vergilendirme de söz konusudur:

a) § 34 str. 78-81: Roma'ya gönderilecek 100 *libre* maden cevheri için 4 *as* tutarında gümrük vergisi: Yazıtın ilk editörleri γῆ sözcüğünü, işlenmek üzere Roma'ya gönderilen "mineral içerikli toprak" olarak anlamak-

---

[52] Ephesos Yazıtı § 7 str. 20. İS 5 yılında yapılan düzenlemeden sonraki vergi oranıysa maalesef korunmamıştır (§ 53 str. 122-123).

[53] Krş. Ephesos Yazıtı § 38 str. 87-88.

[54] Ephesos Yazıtı § 41 str. 98.

[55] De Laet 1949, 76 dn. 3.

[56] Dreher 1997, 82. Yazıtın çekirdeğini oluşturan ilk 84 satırın İÖ 74 yılına tarihlenmesi hakkında bkz. Heil 1991, 9-11.

[57] Str. 29: [........ yak. 10 φ]ερο[ύ]σαις τεσ[σα]ρακ[οσ]τὴν [............. yak. 14].

[58] *Quadragesima* için bkz. § 2 str. 11. Diğer yüzdelik oranlarsa şu şekildedir: § 31 str. 72: tarımsal mahsulden %10 aşar vergisi (*decuma*) ile şarap ve zeytinyağı gibi işlenmiş tarım ürünlerinden alınan % 20 oranında vergi; § 7 str. 20; purpur rengi üretiminden alınan % 5 oranında vergi.

tadırlar.[59] Bu yoruma göre, sabit tarife uygulaması, yer altından çıkarılan cevher henüz işlenmediği için pazar değerinin belli olmamasından kaynaklanmış olmalıdır. S. Carrelli'ye göre, 4 *as* tutarındaki tarife, malın en fazla % 1 oranına tekabül etmektedir.[60] Bu koşullar altında, sabit tarife sadece, gümrük ve maden gibi iki farklı sahada vergi toplama hakkını kiralayan iltizam şirketlerinin hak ve sorumluluk sınırlarının resmi olarak belirlenmesini değil; aynı zamanda maden şirketlerine de belli bir imtiyaz sağlamaktadır. Bu yorum, § 27 str. 66-67'de maden cevherlerinin vergiden muaf tutulması durumuyla uyumludur.[61]

b) § 3 str. 11-12: Genç yaştaki kölelerden köle başına alınan azami 5 *denarii* tutarındaki gümrük vergisi: Bir kölenin pazar değerini belirlemek diğer mallar kadar kolay değildir. Yaş, kabiliyet ve sağlık gibi ölçülebilir değer kriterlerinin yanında, görünüş, belli konularda özel yetenek, görgü ve beceri gibi değerlendirilmesi pek kolay olmayan kriterler de bulunmaktadır.[62] Bu nedenle, kâr maksimizasyonu için en yüksek değeri biçen vergi mültezimleriyle tüccarlar arasında kölenin değerine ilişkin sık sık anlaşmazlıklar doğması kaçınılmazdır.[63] Genç köle ticaretinde azami 5 *denarii* vergi uygulamasıyla bu sorunun üstesinden gelmek amaçlanmış olmalıdır. Zira, değeri 200 *denarii* ve üstündeki köleler için azami 5 *denarii* vergi ödenirken, köle değerinin 200 *denarii*'nin altında olduğu durumlarda olağan % 2,5 oranında vergilendirme söz konusu olmalıdır.[64]

---

[59] Engelmann - Knibbe 1989, 97. γῆ sözcüğünün cıva, toprak boyası gibi işlenmiş mineral anlamında kullanıldığı örnekler için krş. Carrelli 1996, 186-187.

[60] Carrelli 1996, 186.

[61] Krş. Dreher 1997, 83-84; karşıt düşünce için bkz. Carrelli 1996, 185-186.

[62] Krş. Dig. 50, 15, 4.

[63] Krş. Engelmann - Knibbe 1989, 45; Dreher 1997, 84.

[64] Yazıtın içerdiği dönemdeki ortalama köle fiyatları ve azami vergi düzenlemesinin ekonomik sonuçları için bkz. Engelmann - Knibbe 1989, 45-46; Carrelli 1997, 131-132.

c) § 41 str. 98d: Gümrük sınırından çıkarılan kölelerden kafa başına 1; gümrük bölgesine sokulanlardansa kafa başına 2,5 *denarii* tutarında gümrük vergisi: Bu düzenleme yasaya İÖ 17 yılında eklenmiştir. Ayrıca *Lex censoria*'da belirlenen daha düşük miktarlar bu yeni düzenlemeyle hükümsüzleştirilmişlerdir. Dolayısıyla, miktarı kesin olarak bilinmemekle birlikte, köle ticaretinde sabit bir tarife söz konusudur. Genç köleler için uygulanacak vergi oranı § 3'te belirlenmiş olduğuna göre, söz konusu sabit tarife yetişkin köleler için geçerli olmalıdır. Buna göre, yetişkin köleler, azami vergi uygulamasına tabi olan genç kölelerden farklı olarak, pazar değerlerine bakılmaksızın sabit bir tarifeyle vergilendirilmektedirler. Giriş ve çıkış vergileri arasındaki farksa, Roma'nın gümrük düzenlemelerini pazar belirleyici bir amaçla kullandığını göstermektedir.[65] Bu nedenle, R. Cagnat'nın[66] aksi yöndeki görüşüne karşı çıkan S. J. de Laet'nin, Roma gümrüğünün ekonomik ve politik önemine dair çıkarımı kısmen de olsa doğruluk kazanmaktadır.[67] Dahası, imparatorluğun sınır boylarında daha yüksek vergi oranı uygulanması bu çıkarımı desteklemektedir.[68]

VI. Gümrük Muafiyeti

a) Şahsi Eşyalara Tanınan Muafiyet (§ 35 str. 81-83 ve § 37 str. 84-87): Ephesos Yazıtı, şimdiye kadar kısmen bilgi sahibi olunan[69] bu konuda önemli bilgiler vermektedir. H. Engelmann ve D. Knibbe'ye göre bu muafiyet sadece imparatorluk sınırları içinde oturanlar için geçerlidir.[70] Bu-

---

[65] Krş. Engelmamm - Knibbe 1989, 111.

[66] Cagnat 1882, 3-4.

[67] De Laet 1949, 115, 243-245, 449-450. Vittinghoff 1952, 382-383, bu çıkarımı doğru bulmamaktadır.

[68] Krş. Dreher 1997, 85 dn. 23.

[69] Quint. *decl.* 359; *Lex censoria portus Siciliae*'da geçen "*domum ducere*" ifadesinin yorumlanması hakkında bkz. Dig. 50, 16, 203; Cod. Iust. 4, 61; krş. de Laet 1949, 425-426, 428-429, 432 dn. 4; Vittinghoff 1952, 395; Engelmann Knibbe 1989, 99; Carrelli 1996, 183.

[70] Engelmann - Knibbe 1989, 98-99.

nunla birlikte, str. 82'deki ἐκ τῆ]ς χώρας ταύτης ἢ οἰκίας ifadesi bu çıkarımı şüpheli kılmaktadır. Nitekim M. Dreher'in de ileri sürmüş olduğu gibi, ikamet yerinin - bu yer zaten Roma sınırları içinde kalıyor olsaydı - ayrıca belirtilmesine gerek olmazdı. Bu durumda söz konusu paragrafın doğru yorumu şu şekilde olmalıdır: Vergi muafiyeti, Roma teritoryumuna ait bölgelerden veya Roma teritoryumu dışında kalmakla birlikte ikamet edilen (ἐκ τῆς οἰκίας) yerlerden gümrük bölgesine özel gereksinim için sokulmuş olan köle veya mallar için geçerlidir.[71] Gümrük bölgesinden çıkarılan mallar için de aynı durum geçerli olmalıdır. Başka bir deyişle, imparatorluk sınırları dışında, ama ikamet yerinden başka bir yerde satın alınan her mal, özel gereksinim için bile olsa, gümrüğe tabidir. Bu nedenle, ikamet yerinden beraberinde getirilen veya ikamet yerine beraberinde götürülen malların özel gereksinim için olduklarının ispatı, sadece imparatorluk sınırları dışında ikamet edenler için gereklidir.[72] Sınır boylarındaki gümrük istasyonlarından alınacak bir belgeyle bu tür mallar imparatorluk sınırları içindeki gümrük geçişinde vergiden muaf olabileceklerdir. İmparatorluk sınırları içinde yapılan seyahatlerde, en azından İÖ 75 yılından itibaren, bu tür bir belgeye doğal olarak gerek yoktur.[73] Özetle, imparatorluk sınırları içinde ikamet edenler, yine imparatorluk sınırları içindeki seyahatlerinde özel gereksinim amacıyla beraberlerinde getirdikleri veya götürdükleri mallar için giriş ve çıkış vergisi ödememektedirler. İmparatorluk sınırları dışında ikamet edenlerse kişisel kullanımları için bu sınırlar dışında sadece ikamet ettikleri yerden getirip buraya beraberlerinde götürdükleri mallar için vergi ödememekteydiler. § 37'nin yeniden yorum-

---

[71] Dreher 1997, 87.

[72] Dreher 1997, 87.

[73] Bu yorum, Dig. 50, 16, 203'teki açıklamayla da uyum içindedir; krş. Dreher 1997, 87 dn. 34.

lanması, yasaya gene aynı dönemde yapılan eklemeyle söz konusu muafiyetin iki ayrı durumda daha tanındığını göstermektedir:[74]

1) İmparatorluk sınırları dışında ikamet eden birinin, Asia Eyaleti'nde yurttaşı olduğu bir kente imparatorluk sınırları dışındaki bir yerden, buranın kendi ikamet yeri olup olmadığına bakılmaksızın, kendi kullanımı için beraberinde getirdiği bütün mallar vergiden muaf tutulmaktadır;[75]

2) İmparatorluk sınırları dışında ikamet eden biri, kişisel kullanımı için imparatorluk sınırları dışında bir yerden getirdiği mallardan sadece ikamet ettiği yerden getirdiği mallar için değil; aynı zamanda yurttaşı olduğu bir kentten getirdiği mallar için de gümrük vergisinden muaftır.[76]

Buradan Roma gümrük sisteminin sadece vergi geliri sağlamaktan öte piyasa belirleyici bir özellik de taşıdığı sonucu çıkmaktadır. Zira söz konusu sistem özel gereksinim için imparatorluk sınırları dışında satın alınan mallara yukarıda belirtilen koşullar haricinde vergi yükümlülüğü koyarak imparatorluk sınırları içindeki ticareti korumayı amaçlamıştır.

b) Vergi Mültezimlerine Tanınan Muafiyet (§ 33 str. 74-78): Vergi mültezimleri görevlerini ifa edebilmek için yanlarında getirdikleri veya götürdükleri erkek ve kadın köleler, mallar, kitaplar, yazı gereçleri, gıda maddeleri ve burada kaldıkları süre zarfında yanlarında getirdikleri hay-

[74] Dreher'in (1997, 87-88) § 35'ten farklı olarak burada kesin bir ikamet yeri olmayanlar için geçerli düzenlemelerin söz konusu olduğu yorumu ikna edici değildir.

[75] **§ 37 str. 84-85:** ὃ ἄν τις πρὸς τὴν ἰδίαν χρῆσιν εἰς ταύτην τὴν χῶραν ἢ τὴν πόλιν ἧ[ς] | [πολειτείας αὐτὸς ἔσται] εἰσάγῃ κυκλεύων τε εἰσκομίζῃ, ὑπὲρ τούτου τέλος μὴ διδότω.

[76] § 37 str. 85-86: ὅτε ἂν ἐξ ἐκείνης τῆς χώρας ἢ τῆς πόλεως, ἧς πολειτείας αὐτὸς οὐκ ἔσται, | [εἴτε εἰσάγῃ εἴ]τε εἰσκομίζῃ, ἀπογραφέσθω καὶ ὑπὲρ τούτου τέλος διδόναι ὀφειλέτω.

vanlar için vergi ödememektedirler. *Lex Antonia de Termessibus*'ta[77] da anılan benzeri muafiyet şimdiye kadar yerel bir uygulama olarak değerlendirilmiştir.[78] Bununla birlikte Ephesos Yazıtı, mültezimlere tanınan bu muafiyetin genel bir hak olduğunu göstermektedir.

c) Devlet Taşımaları için Tanınan Muafiyet (§ 25-26 str. 58-66): Şimdiye kadar sadece İmparatorluk Dönemi için belgelenen ve başta askeri amaçlı olmak üzere resmi taşımaların vergiden muaf tutulması uygulaması Ephesos Yazıtı aracılığıyla Geç Cumhuriyet Dönemi için de ilk kez belgelenmektedir. Burada söz konusu muafiyete uyan koşullar tek tek anılmıştır:

1) Roma Halkı adına taşınan mallar;

2) Kült amaçlı taşınan mallar;

3) Taşımayı yapanların seyahat amacıyla yanlarında bulundurdukları gıda maddeleri;

4) Roma Halkı'nın kararı doğrultusunda resmi amaçla taşınan mallar;

5) Bronz ve gümüş sikkeler;

6) Bu seyahat için gerekli gemilerle gemi donanımına ait gereçler;

7) Bu seyahat sırasında hizmet amacıyla beraberinde getirilen köleler, hayvanlar, yazı gereçleri, kitaplar, ayakkabılar ve mühür yüzükleri;

8) Muvazzaf asker ve gemicilerle yeni atanan ve görev yerine intikal etmekte olan asker ve gemicilerin Roma Devleti adına yaptıkları yolculuklarda beraberlerinde getirip götürdükleri yiyecekler, satın aldıkları mallar, özel gereksinim için beraberlerinde getirdikleri nesnelerle askeri seferlerde kullanılan eşyalar.

---

[77] CIL I² 589 = ILS 38 = FIRA I 11 (= Bruns 1909, no. 14 = Crawford 1996, no. 19) str. 31-36.

[78] Krş. de Laet 1949, 85; Dreher 1997, 88.

Askerlerin gümrükten muaf tutulmaları,[79] daha geç dönemlere ait hukuki metinlerle epigrafik belgelerin yanında,[80] özellikle Nero'nun İS 58 yılındaki vergi reformuna ilişkin fermanında da dile getirilmektedir.[81]

d) Sürülerin Yaz Aylarında Otlağa Çıkarılıp Buradan İndirilmesi (§ 32 str. 73-74): Burada elbette sürülerin yaylalara çıkarılışları sırasında gümrük bölgelerini geçişlerinde tanınan bir muafiyet söz konusudur. Benzer uygulama yaz aylarında Apulia'dan Samnium Bölgesi'ne götürülen sürüler için söz konusu olduğu üzere zaten antik kaynaklar aracılığıyla bilinmektedir.[82]

e) Kült Amaçlı Mallar için Tanınan Muafiyet (§ 25-26 str. 59): Yazıtın ilk editörleri ὅ ἄν θείου ἕνεκεν πράγματος ifadesi altında geçen malları imparator adına taşınan mallar olarak yorumlamakta ve buna dayanarak İÖ 75 yılına tarihledikleri yazıtın ilk 36 paragrafının[83] (str. 7-84) burada, hâlihazırdaki duruma uyarlanmış olduğu sonucuna varmaktadırlar.[84] Bununla birlikte, O. Salomies ve M. Heil'ın temellendirmiş oluğu gibi ὅ ἄν θείου ἕνεκεν πράγματος ifadesini basit bir şekilde kült amaçlı mallar olarak yorumlamak daha gerçekçi gözükmektedir. Böylece, yasanın bu kıs-

---

79 De Laet 1949, 121; Vittinghoff 1952, 395; Klingenberg 1979, 71; Engelmann - Knibbe 1989, 88; Carrelli 1996, 182.

80 Dig. 39, 4, 9; Cod. Iust. 4, 61, 5; Augustus tarafından veteran askerler için getirilen muafiyet için bkz. Mitteis - Wilcken 1910-1912, no. 462 = FIRA I 56 = Ehrenberg Jones 1976, 302; ayrıca Domitianus'un konuyla ilgili olup İS 88/89 yılına tarihlenen fermanı (*edictum*) hakkında bkz. ILS 9059 = FIRA I 76.

81 Tac. *ann.* 13, 51: *militibus immunitas servaretur, nisi in eis quae veno exercerant.*

82 Varro, *rust.* 2, 1, 16: *itaque greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium aestivatum atque ad publicanum profitentur, ne, si inscriptum pecus paverint, lege censoria commiittant*; krş. Engelmann Knibbe 1989, 95; Klingenberg 1977, 52-53; Salomies 1991, 185; Malmendier 2002, 42-43.

83 Engelmann - Knibbe 1989, 41.

84 Engelmann - Knibbe 1989, 87-88.

mının daha sonradan güncel duruma uyarlanmış olduğu zorlama yorumu da geçerliliğini yitirmektedir.[85]

f) Kullanılamayacak Durumdaki Mallar, Maden Arama Çalışmaları ile Su Kullanımı ve Ticareti için Tanınan Muafiyet (§ 27 str. 66-67): Burada anılan bütün bu muafiyet alanları Ephesos Yazıtı'yla ilk kez belgelenmektedir. S. Carrelli, suya ilişkin muafiyetin maden ocağına taşınan suyla ilişkili olduğunu düşünmektedir.[86]

g) Savaş Tehlikesi Durumunda Yapılan Taşımalar için Tanınan Muafiyet (§ 27 str. 66): Bu uygulama Erken Hellenistik Dönem'den beri bilinmektedir.[87] 'Düşman Tehdidi' kavramı Roma Hukuku içinde yasal zemine oturtulmuştur.[88] Yine de, söz konusu sav nesnel bir şekilde temellendirilebilir olmalıdır; bu yöndeki öznel bir kaygı vergi muafiyeti için bahane olarak kullanılmamalıdır.[89]

h) Roma'yla Özel Anlaşmalar Sonucunda Tanınan Muafiyet (§ 36 str. 83-84): Bu paragraftaki hükme göre, Roma'nın sözleşmeyle vergi muafiyeti tanıdığı özel şahıslar Asia Eyaleti gümrük mültezimleri tarafından vergiye tabi kılınamamaktadırlar. Başka bir deyişle Roma'nın mültezimlerle akdettiği kira sözleşmesi, Roma'nın tanımış olduğu politik imtiyazları kısıtlayamamaktadır. § 40'ta Augustus tarafından özel bir şahsa (Vedius

---

[85] Salomies 1991, 184; Heil 1991, 15; krş. Dreher 1997, 88.

[86] Carrelli 1996, 187-188. M. Dreher ise bunun zorlama bir çıkarım olduğunu belirtmektedir: Dreher 1997, 88 dn. 40.

[87] Bunun için en erken belge Hermias'ın Erythrai ile yaptığı anlaşmadır: IErythrai 9; Bengtson 1975, no. 322; Müller 1975, 129-56; Geç Cumhuriyet Dönemi için bkz. Cic. *leg. agr.* 2, 80; krş. Engelmann - Knibbe 1989, 89.

[88] Dig. 50, 16, 118: *qui nobis aut quibus nos publicae bellum decrevimus: ceteri latrones aut praedones sunt.*

[89] Dig. 50, 17, 184: *vani timoris iusta excusatio non est.*

Pollio) tanınmış bu tür bir muafiyet belgelenmektedir.[90] Antik geleneğe göre, kentler de basit bir şekilde yurttaşlar topluluğu olarak tanımlandığına göre, § 36'da geçen oὔς ilgi zamiriyle bir kentin yurttaşları da kastedilebilmektedir. Nitekim § 44'te Augustus tarafından Aleksandreia Troas'a kendi gümrük gelirlerini toplama hakkı[91] ile Pergamon'a, *Romaia Sebaste* Bayramı sırasında belli imtiyazlar tanınmıştır.

VII. Yasadışı Uygulamalara Karşı Alınan Önlemler

Ephesos Yazıtı, beyan edilmemiş veya eksik beyan edilmiş, gümrüğe tabi malların mültezim tarafından haczedildiğine dair Cumhuriyet Dönemi için en erken doğrudan veriyi sunmaktadır.[92] Mültezim, gümrük sınırlarından yasadışı bir şekilde geçirilmiş, hiç beyan edilmemiş veya eksik beyan edilmiş mallara el koyma hakkına sahiptir.[93] Asia Eyaleti gümrük yasasına İÖ 72 yılı *consul*'ları tarafından yapılan ekleme[94], bu katı düzenlemeyi vergi mükellefleri lehine yumuşatmış gözükmektedir. Yazıtın ilk editörleri paragrafın çevrisini şu şekilde yapmaktadırlar: "*Bildirimi yasaya uygun olarak yapılmış bir mal için değeri üzerinden gümrük ödenecektir. Buna aykırı davranılması durumunda iki katı oranında gümrük ödenecektir ve mültezimlerin söz konusu mallar üzerinde el koyma ve teminat hakkı baki olacaktır*". Bu durumu da "*İki kat vergi ödeme cezası yanlış mal değe-*

Augustus'un Seleukos Krallığı *nauarkhos*'una (deniz kuvvetleri komutanı) tanıdığı benzer bir muafiyet için bkz. Sherk 1996, no. 58 str. 51.

[91] *Lex Antonia de Termessibus* ile Termessos kentine benzer bir ayrıcalık tanınmıştır: CIL I^2 589 = ILS 38 = FIRA I 11 = Crawford 1996, no. 19 str. 31-36.

[92] § 5, 8, 19, 21, 22, 37, 38, 49. Bu husustaki dolaylı veriler hakkında bkz. Klingenberg 1977, 41-44; Quint. *decl.* 359; krş. Spagnuolo Vigorita 1996, 62-64; Dreher 1997, 89 dn. 44.

[93] Klingenberg 1977, 63-64, İmparatorluk Dönemi kaynaklarına dayanarak, *commissum*'un nitel değil, nicel yanlış bildirimler için söz konusu olduğu sonucuna varmaktadır. Ephesos Yazıtı § 18, onun bu çıkarımına aksi bir durumu yansıtmamaktadır; krş. Dreher 1997, 89 dn. 45.

[94] Ephesos Yazıtı § 38 str. 87-88.

ri bildirimi durumunda söz konusu olmaktadır" şeklinde yorumlamaktadırlar. Aslında bu yorum, mültezim için hiç bildirilmemiş malların tamamı üzerinde haciz hakkının saklı kalma olasılığını açık bırakmakla birlikte, Dreher'in de vurguladığı gibi,[95] burada genel olarak yasal bildirim yükümlülüğüne uyulmadığı durumlar işlenmektedir. H. Engelmann ve D. Knibbe'nin yorumlarına göre, bildirim şartlarının ihlal edildiği bütün durumlarda yasal gümrük oranının iki katının (*duplum*) ödeneceği belirtilmiş olmaktadır. Böylece, mültezimler, yasal beyan koşullarına uyulmadığı durumlarda malların tamamı yerine sadece % 5 üzerinde haciz ve teminat alma hakkına sahip olmuşlar gibi gözükmektedir. Mültezimin hakları üzerinde kısıtlamayı yansıtan bu yorum, mültezimin bu hususta keyfi ve aşırıya kaçan yaptırımları karşısında vergi mükelleflerinin haklarının korunmasına yönelik müdahalelerin aslında İmparatorluk Dönemi'nden çok daha önce başlamış olması gerektiğini iddia etmek anlamına gelmektedir. Oysa bu tür müdahalelerin İmparatorluk Dönemi ile başladığı bilinmektedir.[96] Ayrıca, H. Engelmann ve D. Knibbe'nin bu yorumu, Asia Eyaleti gümrük yasasının vergi kaçakçılığına karşı, birinde bütün kaçak malın haczedildiği (§ 8, 18, 21, 22); diğerindeyse, bu mallar için iki katı oranında vergi cezasının verildiği (§ 38) ve bu nedenle birbirleriyle çelişen iki önlem içerdiği sonucuna götürmektedir.

Bununla birlikte, haciz (*commissum*) ve iki katı vergi ödeme (*duplum*) cezasına ilişkin durumlar daha dikkatli ele alındığında söz konusu sorunun ortadan kalktığı görülmektedir. Zira *duplum* cezası, bildirimin yasaya uygun olarak gerçekleşmediği örneklerde değil; bildirimin yasaya uygun

[95] Dreher 1997, 89-90 dn. 46.

[96] De Laet 1949, 444-445; Vittinghoff 1952, 389-390, 396-397; krş. Dreher 1997, 90 dn. 47.

olarak yapıldığı, ama bu bildirim uyarınca belirlenmiş olan verginin ödenmediği durumlarda uygulanmaktadır (§ 38 str. 87-88).[97]

Buna karşın, vergi mükelleflerinin hakları konusunda daha kesin bir iyileştirmeyse, teminatlara ilişkin koşullarda gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde mültezimlerin hangi koşullarda teminat alma (*pignoris capio*) hakkına sahip oldukları tam olarak belirlenememektedir. Ephesos Yazıtı'nda ele alınan iki uygulamada (§ 8 str. 20-22; § 21 str. 50-53) hiç beyan edilmemiş veya eksik beyan edilmiş malın *commissum*'a (haciz) tabi tutulacağı belirtilmiştir. Buna karşın diğer üç durumda, söz konusu malı haczetmek ya da bunun yerine teminat almak arasındaki tercih mültezime bırakılmıştır (§ 22, 37, 38: ἀγωγὴ καὶ ἐνεχύρου λῆψις ἔστω).

VIII. Gümrük Vergisinin Kiralanması ve Kira Tutarının Ödenmesi

Mültezimler bir kira döneminden diğerine özellikle gümrük binalarını içeren belli bir alt yapı teslim almakta ve 5 yıllık kira döneminin (*lustrum*) sonunda bu donanımı, bir bilirkişi (*vir bonus*) denetiminde sonraki kiracıya devretmektedirler. Eğer yazıtın 68. satırındaki tamamlama [δούλους, σταθμούς (= *stationes*)] doğru kabul edilecek olursa, mültezimlerin devraldıkları arasında köleler de bulunmaktadır.[98]

Kira sözleşmesi, kiralamanın yapıldığı yıldan sonraki ilk Ocak ayının 13'ünde yürürlüğe girmektedir (str. 108). Kira bedelinin ödenmesine dair bu tek değini, yasaya İÖ 17 yılında yapılan müdahale çerçevesinde geçmektedir (str. 100-101). Buna göre mültezim kira bedelinin ilk taksitini sözleşmeyi imzaladığı yıldan sonraki yılın Ekim ayının 15'inde, geri kalan taksitleri de aynı şekilde yine her yılın Ekim ayının 15'inde *Aerarium*'a ödeyecektir. Bununla birlikte ilk taksitin hangi yıl ödendiği konusu tartış-

---

[97] ἐὰν οὕτως μὴ ποιήσῃ, τῷ διπλῷ | [τέλος διδ]ότω καὶ τοῦ πράγματος τούτου τῶι τελώνῃ ἀγωγῆι καὶ ἐνεχύρου λῆψις ἔστω.

[98] Gümrük binalarında görevli personel için genel olarak bkz. van Nijf 2008; krş. Corbier 2008, 217.

malıdır. Yazıtın ilk editörleri İÖ 16 yılını önerirken,[99] genel kabul görmemekle birlikte İÖ 15 yılı üzerinde de durulmaktadır.[100] Bununla birlikte İS 62 yılındaki yeni düzenlemenin Nisan ayında hazır olduğu (bkz. str. 6 *Praescriptum* B) bilindiğine göre, İÖ 17 yılı sözleşmesinin de Nisan ayı dolaylarında imzalanmış olması beklenir. Bu durumda sözleşmeyi takip eden ikinci Ekim ayının 15'i ifadesi ile (ὧι ἂν ἔτει καρπεύεσθαι δέξηται, εἰδοῖς 'Οκτωβρίαις δευτέραις) İÖ 16 yılı kastedilmiş olmalıdır. Buna göre vergi toplama hakkını kiralayan mültezim, kira başlangıcı olan 13 Ocak tarihinden önceki yılın en geç Nisan ayında sözleşmeyi imzalamakta, ardından kira başlangıç tarihinde herhangi bir ödeme yapmayıp sadece kefillerini göstermekte ve kira bedelinin ilk taksidini vergi toplamaya başladıktan 9 ay sonra, 15 Ekim tarihinde ödemektedir. Bu çıkarım uyarınca İÖ 16-11 yıllarını kapsayacak kira dönemi örneğinde prosedürü şu şekilde şemalaştırılabilir:

(En Geç) Nisan İÖ 17: Sözleşme İmza Tarihi;

13 Ocak İÖ 16: Kira Dönemi Başlangıcı ve Kefilleri Gösterme Vadesi;

15 Ekim İÖ 16: Kira Bedelinin İlk Taksitini Ödeme Vadesi;

15 Ekim İÖ 15-12: Kira Bedelinin Geri Kalan Taksitlerini Ödeme Vadesi;

12 Ocak İÖ 11: Kira Dönemi Sonu.

Genua ve Veiturii Langenses arasındaki sınır tartışmalarının karara bağlandığı metinle[101] *Lex Iulia municipalis*[102] oldukça paralel örnekler sun-

---

[99] Engelmann - Knibbe 1989, 112; Knibbe 2000, 167-168.

[100] Cottier et al. 2008, 143; krş. Corbier 2008, 219.

[101] ILS 5946 str. 35-37: *vectigal anni primi k(alendis) Ianuaris secundis Veturis Langenses in poplicum Genuam dare dabento. Quod ante k(alendas) Ianuarias primas Langenses fructi sunt eruntque, vectigal invitei dare nei debento.*

[102] ILS 6085 = FIRA I 13 str. 89-90: *ne quis eorum post k(aledas) Ianuarias secundas in municipio colonia praefe|ctura II vir.*

maktadır. Heros Amphiaraos'un mülklerine ilişkin anlaşmazlık da benzer şekilde 15 Ekim'den önce karara bağlanmıştır.[103]

Kira bedelinin ilk taksidinin Ekim ayında ödenmesinin gerekçesi, mal sevkiyatının büyük kısmının ilkbahar ve yaz aylarında olmasına bağlı olarak bu süre zarfında mültezimin cebinde yeterince nakdin birikmiş olmasında aranabilir. Her halükârda bu tarih İmparator Gratianus'un yaz aylarında *annona*'nın taşınması için daha yüksek bir yüzde talep eden gemi sahiplerine 13 Nisan 15 Ekim arasında ulaşımın rahat olduğu, dolayısıyla taleplerinin kabul edilmemesi yönündeki yanıtında[104] karşımıza çıkan ve bunun dışındaki zamanlarda deniz ulaşımının büyük oranda kısıtlandığı *mare clausum* ile yakından bağlantılı olmalıdır.[105] Kira bedeli vadesinde ödenmediği takdirde mültezim ya gecikme faizi ödemekte veya sözleşme sona erdirilmektedir.[106]

Gümrükten mal geçiren bir tüccar, yükünün içeriğine dair önce sözlü beyanda bulunmalı, ardından da bu beyanı yazılı olarak kaydettirmelidir. Gümrük vergisinin ödenmesi ise sadece § 23-24 (str. 56-57)'de dile getirilmektedir: "*Bu yasa uyarınca mültezime ait gümrük binasının bulunduğu yerlerde mültezim veya (57) vekili gümrük veya ek ödeme* (τέλος ἢ μισθὸν δημοσιώνης ἢ ἐπίτροπος λαμβανέτω) *alabilecektir*" Yine de buradaki ifade verginin hemen orada ödendiğini ima etmez. Gümrük bölgesinde faaliyette bulunan en önemli tüccarlarla tüccarın mal sevkiyatını sağlayan

---

[103] SIG 747.

[104] Cod. Theod. 13, 9, 3, 3: *Placuit sane, ut, novembri mense navigatione subtracta, aprilis, qui aestati est proximus, susceptionibus adplicetur. Cuius susceptionis necessitas ex kal. aprilib. in diem kal. octob. mansura servabitur; in diem vero iduum earundem navigatio porrigetur.*

[105] Corbier 2008, 220 dn. 50-51.

[106] Dig. 39, 4, 10, 1: *Non solutis vectigalium pensionibus pellere conductores necdum etiam tempore conductionis completo vel ab his usuras ex mora exigere permittitur.*

nakliyeciyle aynı kişi olması her zaman şart olmadığına göre - nakliyecilerin mültezimle vardıkları özel anlaşmalar temelinde nihai ödemeyi başka bir yerde ve başka bir zamanda yapmaları da mümkün olmalıdır. Yazıtta değinilen bu tür özel anlaşmalar (συνθῆκαι = *pactiones*),[107] gümrük bölgesinin asıl kiracısı olan mültezimin (*manceps*) belli gümrük istasyonlarını işletme hakkını üçüncü şahıslara kiralayabilmesini olanaklı kılmanın yanında, vergi mükellefi tüccarın/nakliyecinin ödemesi gerekli vergi tutarının taksitlendirilmesini de düzenlemiş olmalıdır. M. Corbier'nin de işaret ettiği gibi[108] Septimius Severus ile Caracalla'nın çıkardıkları ve nizami bir şekilde beyan edilmiş mallar için mültezimin taksit seçeneği sunmasının olağan olduğunu (*ut solent facere*) yansıtan bir yönerge[109] (*praescriptum*) bu tahminin doğruluğu yönünde güçlü bir veri sunmaktadır.

IX. Yazıt Taşıyıcı, Yunanca Metnin Edisyonu, Çevirisi ve Yorumu

A) Edisyon

Tam Metin: Engelmann Knibbe 1989, 1-206; AE 1989, 681; SEG 39, 1989, 1180; AE 1991, 1501; SEG 43, 1993, 752; SEG 44, 1994, 928; Merola 2001, Appendice IV, 221-231; Knibbe 2000 (Latince orijinal metnin rekonstrüksiyonu); Cottier et al. 2008, 26-85 (Latince orijinal metnin rekonstrüksiyonuyla birlikte).

---

[107] § 48 str. 113-114: ἐάν τις περὶ τῶν τελῶν τούτων πρὸς δημοσιώνην ἢ ἐ[πίτρο]πον συνθῆται.

[108] Corbier 2008, 221-222.

[109] Dig. 39, 4, 16, 12: *Si quis professus apud publicanum fuerit, non tamen uectigal soluerit, hoc concedente publicano, ut solent facere, diui Seuerus et Antoninus rescripserunt res in commissum non cadere: cum enim, inquiunt, professiones recitantur (recipiantur?), commissum cessat, cum poterit satisfieri fisco ex bonis publicanorum uel fideiussorum.* İpotekteki malların satışına dair önemli bilgiler veren ve yine Severus'lar Dönemi'ne tarihlenen Atina'dan bir meclis kararı için bkz. Woodhead 1997, no. 339; konu hakkında ayrıca bkz. Brunt 1990, 430.

Satır Yorumu: Eck 1990 (str. 109, 135-6); Nicolet 1990 (str. 3, 4, 6); Heil 1991 (str. 9, 107); Nicolet 1991 (str. 59, 71, 73, 74); Salomies 1991 (str. 64, 65, 135-6); Solin 1991 (str. 10, 11, 42, 55, 121); Wankel 1991 (str. 8); Nicolet 1993 (str. 8); Lewis 1995 (str. 8, 61); Carrelli 1996 (str. 8, 18); Dreher 1996 (str. 11); Merola 1996 (str. 9); Spagnuolo Vigorita 1996 (str. 2, 3, 68); Nicolet 1999 (str. 73, 83); Mileta 2002 (str. 27); Kantor 2011 (str. 147-149); ayrıca bkz. Lewis 1996, 208-211.

Resim 1

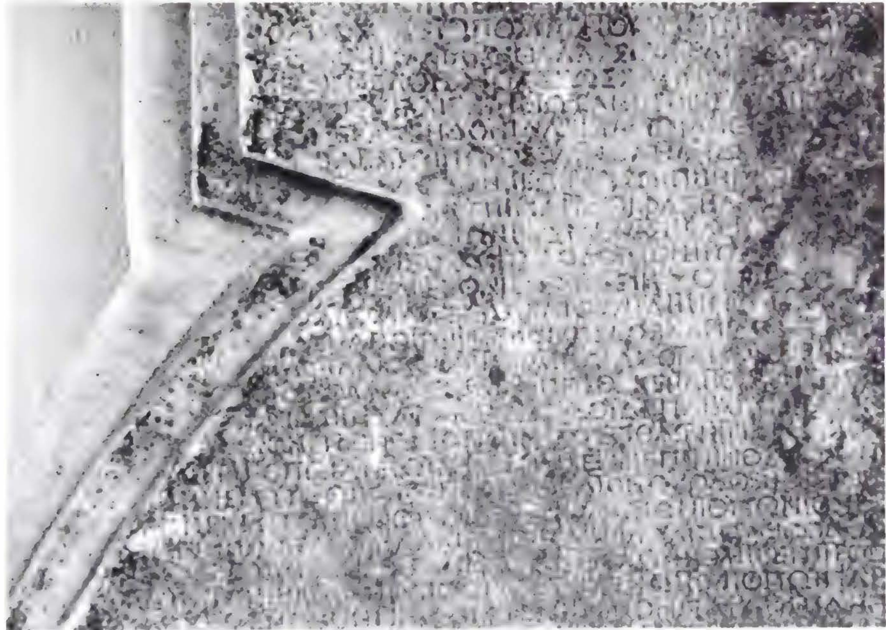
B) Fiziksel Tanım[110]

Yazıt taşıyıcı 1976 yılının Ağustos ayında, Selçuk'taki Aziz Ioannes Kilisesi'nde yürütülen çalışmalar sırasında bulunmuştur ve şu anda Ephesos Arkeoloji Müzesi'nin bahçesinde sergilenmektedir (bkz. resim 1). Yazıt bloğu *ambo* taşı olarak kullanılmak üzere kiliseye getirilmiş ve bu amaçla yazıt yüzeyinin sol kısmı kavis oluşturacak şekilde oyulmuştur (bkz. resim 1). Yazıt taşıyıcı daha sonraki bir dönemde *ambo*'nun yıkılmasının ardından eşik taşı olarak kullanılmak üzere *nartheks*'in güney girişi önüne yüz üstü yerleştirilmiştir. Yazıt taşıyıcısının korunan ölçüleri: Y: 2.82 m; G: 1.44 m; D: 0.305 m. İlk satırın üstünde 0.125 m yazıtsız bir alan (*vacatus*) bulunmaktadır. Bloğun arka yüzü keski darbeleriyle kabaca düzeltilmiş; ama bu yüzey, üstünde yüründüğü için zamanla iyice düzleşmiştir. Yine arka yüzeyde iki kenet, altı da dübel deliği bulunmaktadır. Yazıt taşıyıcının kavislendirilen sol tarafına (yazıtın satır başları) üç sıralı profil bezeği işlenmiştir (bkz. resim 2). Bloğun üst ve sağ kısımları korunmuştur. Oluklu dübel deliği işlevi de gören kenet deliğine sahip üst kısımda *anathyrosis* görülmektedir. Eğer kenet deliğinin yaklaşık olarak merkezi konumda bulunduğu kabul edilecek olursa taşın orijinal genişliğinin 1.47 m olduğu kabul edilebilir. Bu durumda orijinal yazıt yüzeyi de 1.47 x 3.15 m ebatlarında olmalıdır. Arka yüzün kaba işçiliği taşın bağımsız duran bir stel değil, duvara ait bir blok olduğunu düşündürmektedir.

Yeknesaklık arz eden harf karakterleri oldukça sadedir. Ligatür kullanımı ilk 100 satırda daha yoğunken, geri kalan satırlarda seyrekleşmektedir. Her ne kadar ligatürlerin satırların sonlarında yoğunlaşması (örn. str. 71), taş ustasının satırı bitirmek için hece veya kelime sonuna ulaşmaya çabaladığını gösterse de ligatürlerin satır boyunca yine de az çok dengeli dağılması bunların sadece bu amaçla kullanılmadıklarını düşündürmektedir. Zira taş ustası satırları hece veya kelime sonuyla bitirebilmek için da-

[110] Daha detaylı bilgi için bkz. Cottier et al. 2008, 16-18.

ha ziyade *vacatus*'tan yararlanmaktadır. Satır başına düşen harf sayısı da bu nedenle oldukça değişkenlik göstermektedir. Metnin genelinde satır genişliği 107 ile 126 harf arasında değişmektedir. Taşın geç dönemde kilisenin *ambo* taşı olarak kullanılması ve bu amaçla sol tarafının (yazıtın satır başlarının), bir kavis oluşturacak şekilde yontulması yazıta önemli oranda zarar vermiştir. Bu bakımdan kırık olan alt kısımdaki satırlar hariç olmak üzere yazıtın dörtte birinin eksik olduğu söylenebilir: 1-24. satırlar arasında satır başına yak. 40 harf eksiktir. Bu sayı 32. satıra kadar artış gösterirken, daha sonra giderek düşmekte ve 84-95. satırlar arasında en düşük miktar olan 10'a kadar azalmaktadır. Bunun ardından eksik harf sayısı tekrar artış göstermektedir.[111]

Resim 2

[111] Mitchell 2008, 165-166.

Resim 3

C) Epigrafik İşaretler

[κτλ] Okunamayan, ama yazıtın editörleri tarafından tamamlanan harfler.

<κτλ> Taş ustası tarafından eksik yazılan harfler.

{κτλ} Taş ustası tarafından fazladan yazılan harfler.

κ̣τ̣λ̣ Yazıt yüzeyinde izi kalan, ama tam okunamayan harfler.

ΚΤΛ Yazıt yüzeyinde kesin olarak okunabilen, ama yorumlanamayan harfler.

Her bir nokta, yazıt yüzeyinde okunamayan ve tamamlaması yapılamayan harf sayısını göstermektedir.

vac· Yazıt yüzeyinde harf kazınmadan bırakılan alan.

(κτλ) Yazıtta kısaltma olarak verilmiş ifadeler için tamamlama.

| Satır sonu.

D) Çeviriye İlişkin Not

Iulia Basilica'da yer alan kamu arşivindeki yasanın Latince orijinali Yunancaya çevrilmek üzere İS 9 Temmuz 62'de kopyalanmıştır. Her ne kadar çevirmen(ler)in birtakım hataları söz konusu olsa da, elimizdeki çeviri, yazıtın ilk editörlerinin düşündükleri[112] kadar kötü yapılmamıştır.[113] Çevirmen(ler)in yaptığı hataları şu şekilde sıralamak mümkündür: *ablativus absolutus* için *dativus* kullanımı (str. 3-4); χάριν'in *praepositio* olarak kullanılması (str. 15-16); *nominativus*'un *ablativus* sanılması (str. 74: τῆι μετακομιδῆι); *antehac* ifadesinin alışılmadık şekilde πρὸ τῶν ile çevrilmesi (str. 27). Bununla birlikte sadece bir yerde hatalı çeviri söz konusudur: περὶ τοὺς ἐλευθέρους ὅρους (str. 34). Bu durumun dışında kusursuz bir sentaks söz konusudur. Çeviri ἥτις παραποντία Ἀσίας ἐστίν (str. 8) örneğinde olduğu gibi kimi zaman oldukça zarif olmanın yanında, διικανοδοτείτω (str. 102, 104) sözcüğünün türetilmesinde olduğu gibi bazen de son derece yaratıcıdır. Benzer bir yaratıcılığa Latince *ducere* fiilinin (str. 56) çevirisinde de rastlanmaktadır. Burada çevirmen(ler) Yunanca ἄγειν fiilinin Latince orijinalindeki vurguyu yansıtmadığını düşünerek bu amaçla soyut bir isim kullanarak teknik bir terim yaratmış(lar)dır: ἀγωγή.[114] Kefalet, teminat ve ipoteğe dair oldukça karmaşık terminolojiyi uygun bir şekilde Yunancaya aktarmak için büyük bir çaba harcanmış ve Latince bir terimin Yunanca yazılması yoluna sadece *praes* (str. 102: πραισί = teminat) ve *novicium* (str. 117: νοουίκιον = henüz köle olmuş) örneklerinde başvurulmuştur. Başka bir ifadeyle Latince formülasyon çoğu zaman oldukça açıktır: Örneğin Latincedeki *genetivus* veya *pro* + *ablativus* kullanımı Yunanca çeviride *genetivus* veya ὑπέρ + *genetivus* ile karşılanmıştır.

---

[112] Engelmann - Knibbe 1986, 6.

[113] Cottier et al. 2008, 23.

[114] Cottier et al. 2008, 119-120.

E) Metin, Çevirisi ve Yorumu[115]

Praescriptum A (Str. 1-3): Yasa Ne Zaman, Nerede ve Hangi Belgeden Kopyalanmıştır

1 [Κοΐντωι Μανλίωι Ταρκουιτίωι Σατ]ο̣ρνείνωι, Ποπλίωι Πετρωνίωι Νίγρωι
2 ὑπάτοις πρὸ ζ′ εἰδῶν Ἰουλίων | [ἐκγεγραμμένον καὶ ἀντιβεβλημένον ἐν Ῥώμηι . . . . yak. 12 τ]ῆς Ἰουλίας βασιλικῆς, ἐν γραμματοφυλακίωι
3 ἐπιμελητῶν τῶν δημοσίων προσόδων, ἐκ δέλτων | [ἐπιμελητῶν τῶν δημοσίων προσόδων, ἐν αἷς ἐγγεγραμμέ]νον τὸ ὑπογεγραμμένον·

(1) *Q. Manlius Tarquitius Saturninus ve P. Petronius Niger'in consul oldukları sırada, Temmuz ayının dokuzunda,* **(2)** *Roma'da Basilica Iulia'nı[n filanca yerinde], kamu gelirlerinden sorumlu curatores'in kayıt bürosunda, kamu gelirlerinden sorumlu curatores'in,* **(3)** *aşağıdaki metnin yazılı olduğu kayıtlarından kontrol edilip kopyalandı.*

Str. 1-2: Q. Manlius Tarquitius Saturninus ile P. Petronius Niger, belgenin kopyalanması esnasında *consules suffecti* olarak görevde bulunmaktadırlar. 62 yılında *consules ordinarii* olan P. Marius ile L. Afinius Gallus'un 22 Mart tarihine kadar görevde oldukları bilinmekle birlikte, görevlerini Nisan ayında da sürdürdükleri kabul edilebilir.[116]

Praescriptum B (Str. 3-7): Orijinal Belgenin Arşiv Bilgileri

Αὔλωι Πομπηΐωι Παυλλείνωι, Λουκίωι Καλπουρνίωι Πείσωνι, Αὔλωι
4 Δουκινίωι | [Γεμίνωι ἐπιμεληταῖς τῶν δημοσίων προσόδων, ἐκ νόμων? μ]ισθώσεως, ἔτους α′, δημοσιωνίας α′, κηρῶι α′, κατ' ἐπιβεβαίωσιν Νέρω-
5 νος Κλαυδίου Καίσαρος Σεβαστοῦ | Γερμανικοῦ, ἀρχιερέως μεγίστου, [ὑπάτου τὸ δ′, δημαρχικῆς ἐξου]σίας τὸ η′, αὐτοκράτορος <τὸ> θ′, πατρὸς

[115] Yunanca metin için Cottier et al. 2008, 15-85 (edisyon) 88-164 (yoruml) temel alınmıştır.

[116] Spagnuolo Vigorita 1996, 127 dn. 32.

6 πατρίδος καὶ κατὰ δόγμα συγκλήτου· ἐπινόμια διηνεκῆ τελῶν Ἀσίας· ἐξ̣ | [. . . . . yak. 46]ΕΙ̣ τῶν αὐτῶν ἐπιμελητῶν̣ πρὸ ιη´ Καλανδῶν

7 Μαΐων· ἐξ ἐπινομίων διηνεκῶν Τίτου Δομιτίου Δεκιδιανοῦ̣ | [ταμίου αἰραρίου κατ' ἔτος τῆς δημοσιωνίας α´ καὶ ἔτη τῆ]ς δημοσιωνίας β´, γ´, δ´, ε´

A. Postumius Paulinus, L. Calpurnius Piso ile A. Ducinius **(4)** *Geminus'un kamu gelirlerinin curatores'i oldukları sırada, kira yasalarından' (leges locationis), sözleşmenin ilk yılında, birinci vergi kalemi için, levha birde, dördüncü kez consul olan, halkı yönetme yetkisini sekiz yıldır elinde bulunduran, dokuz kez imparator olarak selamlanan, vatanın babası Nero Claudius Caesar Augustus* **(5)** *Germanicus, Pontifex Maximus'un otoritesi ve Senatus'un aldığı kararla (Senatus consulta) Asia Eyaleti'nin düzenli gümrük gelirleri* **(6)** *aynı curatores'in danışmanlığında gözden geçirilip Nisan ayının ondördünde, Hazine'nin quaestor'u (quaestor aerarii) T. Domitius Decidianus'un* **(7)** *sorumluluğundaki düzenli gelirlerden verginin birinci, aynı zamanda ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci yılları itibarıyla kopyalanmıştır.*

Str. 3-4: Tacitus, Nero'nun 62 yılında eski *consul*'lar Lucius Piso,[117] Ducenius Geminus[118] ve Pompeius Paulinus'u[119] kamu gelirlerini düzenlemekle görevlendirdiğini aktarırken, söz konusu komisyon üyelerini yazıttakinden farklı bir sıralamada vermektedir.[120] Öldürülmesi hakkında detaylı bilgi verdiği[121] Lucius Piso'nun adını öne almasının nedeni onun görece daha tanınır olmasında aranabilir. W. Eck'in de işaret ettiği üzere[122] Asia Eyaleti Gümrük Yasası gibi resmi bir belgede isimler keyfi bir

---

[117] PIR^2 C 294.

[118] PIR^2 D 201.

[119] PIR^2 P 633.

[120] Tac. *ann.* 15, 18; Komisyon üyelerinin kökenleri ve kariyerleri hakkında bkz. Bérenger 1993, 82-100.

[121] Tac. *hist.* 4, 45.

[122] Eck 1981, 227; krş. Bérenger 1993, 81 dn. 34.

sıralamayla verilemeyeceğine göre, yazıttaki sıralama *consul*'luklarını tamamlamış olan komisyon üyelerinin bu makama atanma tarihlerine göre yapılmış olmalıdır.[123] Üç kişilik bu komisyonun atanması dolaylı vergiler sahasında Nero'nun reform girişiminin son aşaması olmuştur.[124] Yine de bu komisyon üyelerinin çalışmalarının, Claudius Dönemi'nde *quaestor aerarii* görevinde bulunan T. Domitius Decidianus'un[125] benzer kapsamlı raporuna dayandığı yazıtta açıkça ifade edilmektedir (str. 6-7): ἐξ ἐπινομίων διηνεκῶν Τίτου Δομιτίου Δεκιδιανοῦ | [ταμίου αἰραρίου.[126]

Str. 4: ἐπιμεληταὶ τῶν δημοσίων προσόδων / *curatoribus vectigalium publicorum* = Kamu gelirlerinden sorumlu *curatores*.[127]

Str. 5: ἐπινόμια διηνεκῆ τελῶν Ἀσίας / *pascua perpetua vectigalium Asiae*. Yazıtın ilk editörleri *pascua*'nın "gelirler" anlamı için Plinius ve Cicero'daki pasajlara göndermede bulunmaktadırlar.[128] İS 62 yılı *curator*'larının raporunun temelde Claudius Dönemi'nde *Aerarium*'dan sorumlu *quaestor* T. Domitius Decidianus'un çalışmasına dayandığı yazıtta açıkça belirtilmektedir (str. 6: ἐξ ἐπινομίων διηνεκῶν Τίτου Δομιτίου Δεκιδιανοῦ).[129] Bu gelirler (ἐπινόμια / *pascua*) διηνεκῆ (*perpetua* = sürekli) olarak nitelendirilmektedir. H. Engelmann - D. Knibbe ve C. Nicolet, Asia Eyaleti'ndeki bu vergi yönetmeliklerinin, her kira döneminde herhangi bir değişikliğe gidilmeksizin düzenli olarak yenilenmelerinden ötürü, mecazi anlamda böyle nitelendirildiklerini düşünmektedirler.[130] C. Nicolet'ye göre bu durum ayrıca, *Aerarium*'dan sorumlu *quaestor* Decidianus'un ἐπινόμια διη-

[123] Daha detaylı bilgi için bkz. Cottier et al. 2008, 93-94.

[124] Daha detaylı bilgi için bkz. Takmer 2008, 170.

[125] PIR² D 143.

[126] Ayrıca bkz. Nicolet 1990, 689; Spagnuolo Vigorita 1996, 128.

[127] Bérenger 1993, 76-78; Corbier 2008, 209-210.

[128] Engelmann - Knibbe 1989, 38; Plin. *nat. hist.* 18, 11; Cic. *leg. agr.* 1, 3.

[129] Engelmann - Knibbe 1989, 39; Nicolet 1990, 689; Spagnuolo Vigorita 1996, 128.

[130] Engelmann - Knibbe 1989, 38; Nicolet 1990, 687.

νεκῆ/*pascua perpetua*'sından sonra İS 62 yılındaki nihai gözden geçirmeye kadar herhangi bir müdahalede bulunulmamış olmasını da açıklamaktadır.[131] ἐπινομία διηνεκῆ / *pascua perpetua* ifadesindeki mecazi anlama dair yukarıda belirtilen görüşe şiddetle karşı çıkan T. Spagnuolo Vigorita, Plinius ve Cicero'daki pasajlarda *pascua* ifadesinin *vectigalia* ile az çok anlamdaş kullanıldığını, dolayısıyla 'gelir' şeklinde çevrilmesi gerektiğini düşünmektedir.[132] Ona göre bu ἐπινομία'nın διηνεκῆ olarak nitelendirilmesinin nedeni, bunların olağandışı durumlarda toplanan vergilerin aksine düzenli gelir kalemleri olmalarıdır.[133]

Str. 7: κατ' ἔτος τῆς δημοσιωνίας α΄ καὶ ἔτη τῆ]ς δημοσιωνίας β΄, γ΄, δ΄, ε΄· Bu ifadenin yorumu için bkz. yk. bl. II. Yasanın Kapsamı.

ταμίου αἰραρίου· *Aerarium* İÖ 25'ten Claudius'un İS 44 yılındaki reformuna kadar, Latince yazıtlarda *praetor Aerarii*, *praetor ad Aerarium* veya *praetores qui aerario praesint* olarak tanımlanan[134] iki *praetores* tarafından kontrol edilmiştir.[135] Yunanca οἱ προεστῶτες τοῦ αἰραρίου Latince '*qui aerario praesunt*', ifadesinin birebir çevirisidir. Frontinus, Roma'da su temininden sorumlu *curator*'ların (*curatores aquarum*) statüsünü belirleyen, İÖ 11 tarihli bir *Senatus* kararının ahşap tablet, papirüs ruloları vb. teçhizatın alım sözleşmesini hazineden sorunlu *praetores*'in yardımıyla *consul*'lara bıraktığını aktarmaktadır (Frontin. *aqu.* 100, 4: *adhibitis praetoribus qui aerario praesint*). Dolayısıyla açık artırmalardaki denetimin henüz bu tarihte *consules* ile hazineden sorumlu *praetores*'in denetimine

---

[131] Nicolet 1990, 688-689.

[132] Spagnuolo Vigorita 1996, 128-130.

[133] S. Mitchell ile D. Rathbone ise, farklı nedenlere dayansalar da ἐπινομία'yı 'gelirler' değil; 'düzenlemeler' şeklinde anlamaktadırlar: Mitchell 2008, 167; Rathbone 2008, 273 dn. 62.

[134] Frontin. *aqu.* 100, 3-4; *SC de Cn. Pisone patre*: Eck et al. 1996 = AE 1996, 885 str. 122-123.

[135] Bkz. Cottier et al. 2008, 207.

girdiği anlaşılmaktadır. Aynı durum vergilerin kiralanmasında da söz konusu olmalıdır.[136]

§ 1-ˋ (Str. 7-11): Yasanın Kapsamı

νόμος τέλους Ἀσίας εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλασ-
8 σαν, | [ἥτις παραπόντιος Ἀσίας ἐστίν, οἵτινές τε ὅροι] Κ̣αππαδοκίας,
Γαλατίας, Βειθυνίας Ἀσίαν ζωννύουσιν, αἵτινές τε χῶραι Καλχαδονίων,
9 Βυζαντίων ἐντὸς τῶν | [αὐτῶν ὅρων τελώνια ἔχουσιν τέλους χάριν τοῦ
τῆς κ]ατὰ θάλασσαν εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς ἐν στόματι Πόντου, ἐν οἷς
10 τόποις κατὰ δόγμα συγκλήτου ἢ κατὰ νόμον | [ἢ κατὰ δήμου κύρωσιν δεῖ
τειμευτὴν ἢ ὕπ]ατ̣ο̣ν [τ]ε̣λ̣ω̣νεία̣ν ἐκμισθῶσαι, ἐν τούτοις τοῖς τόποις, ἃ ἂν
11 κατὰ θάλασσαν εἰσάγηται, ἐξάγηται κατὰ πέραν | [καὶ ἃ ἂν κατὰ γῆν εἰσ-
κομίζηται, εἰσελαύνηται κ]αὶ ἃ ἂ̣ν κατὰ γῆν ἐκκομίζηται, ἐξελαύνηται,
ἐξάγηται, τὸ τεσσαρακοστὸν μέρος τῶι τελώνηι διδότω{ι}.

Asia Eyaleti'nin mal giriş ve çıkışında uygulanacak gümrük yasası(dır): **(8)** *Asia'nın kıyı kentlerinde, Kappadokia, Galatia, Bithynia'nın* **(9)** *Asia'yı çevreleyen sınırlarında, Kalkhedon'lularla Byzantion'luların bu sınırlar dâhilinde denizden mal giriş ve çıkışında alınacak gümrük vergisi için Pontos'un ağzında sahip oldukları istasyonlarda, ayrıca Senatus'un kararı (Senatus consultum), yasa* **(10)** *veya halk oylaması (plebiscitum) ile censor veya consul'un gümrüğü kiraya vermesi gereken yerlerde deniz yoluyla mal getirildiğinde* **(11)** *veya denizaşırı mal çıkarıldığında ya da kara yoluyla taşıyarak veya sürerek mal girişi ya da çıkışı yapıldığında mal değerinin kırkta biri mültezime verilecektir.*

Paragraf yorumu için bkz. yk. bl. II. Yasanın Kapsamı.

---

[136] Corbier 2008, 207-208.

§ 3 (Str. 12): Kölelerin Gümrüğü

12 [ὑπὲρ | σωμάτων ἀνδρείων ἢ θηλείων ἐκτὸς σωμάτων] παιδαρίων κορασίων μή τι πλεῖον τέλους ἑκάστης κεφαλῆς δηναρίων πέντε διδόναι ὀφειλέτω{ι}. |

(12) *Çocuk yaştakiler hariç erkek ve kadın köleler için kafa başına 5 denarii'den fazla vergi ödemek zorunlu değildir.*

Kölelerin gümrük vergisinde sabit tarife uygulaması için bkz. yk. bl. V. Götürü Vergilendirme. Kölelere uygulanacak vergi için ayrıca bkz. § 41 str. 98-99; § 51-52 str. 117-122.

§ 4 (Str. 13-15): Pontos'la Yapılan Ticarete Özel Denetim

13 [ἅπερ ἄν τις εἰς Πόντον ἐξάγεσθαι μέλλῃ, πρ]ὸ τοῦ πόλιν Καλχάδονα παρα-
πλεῦσαι τῶι τελώνηι ἢ ἐπιτρόπωι αὐτοῦ προσφωνείτω{ι} καὶ ἀπο γρα-
14 φέσθω{ι}. | [ἅπερ ἄν τις ἐξ Πόντου εἰσκομίζεσθαι, εἰσάγ]εσθαι μέλλῃ,
πρὸ τοῦ πόλιν Καλχάδονα παραπλεῖν τῶι τελώνηι ἢ ἐπιτρόπωι αὐτοῦ
15 προσφωνείτω καὶ ἀπο|[γραφέσθω·

(13) *Pontos'a mal çıkarılacak olursa, Kalkhedon kentini geçmeden önce mültezime veya vekiline sözlü ve yazılı bildirimde bulunulacaktır.* **(14)** *Pontos'tan mal getirilecek olduğunda da aynı şekilde Kalkhedon kentini geçmeden önce mültezime veya vekiline sözlü ve yazılı bildirimde* **(15)** *bulunulacaktır.*

Str. 13-14: προσφωνείτω{ι} καὶ ἀπογραφέσθω· Beyan gümrük sınırı geçilmeden önce (§ 11 str. 28-29) ve iki aşamada yapılmaktadır: Mükellef önce gümrükten sokmak veya çıkarmak istediği malları mültezim (τελώνης) veya vekiline (ἐπίτροπος) sözlü olarak bildirmekte (προσφωνεῖν), ardından da bunları yazılı olarak kaydettirmektedir (καὶ ἀπογράφεσθαι): § 9 str. 22-26; § 11 str. 28-29; § 12 str. 30; § 13 str. 32-36; § 16 str. 40-42; § 17 str. 42-45; § 20 str. 48-50; § 21 str. 52; § 29 str. 70; § 37 str. 86; § 51 str. 117-120; krş. Myra Gümrük Yazıtı str. 3'te ἀπογραφομένων (Wörrle

1975, 289 dn. 727). § 37 str. 86'tan itibaren bildirim için sadece ἀπογράφεσθαι fiili kullanılmaya başlamaktadır. Yazıtın ilk editörleri bu Yunanca fiilin, beyanın iki aşamasını birden kapsayan Latince *profiteri*'nin karşılığı olduğunu düşünmektedirler.[137] Bu beyan sırasında mükellef beraberlerindeki yükün ağırlığını, sayısını ve değerini bildirmelidir (§ 18 str. 45-47).

§ 5 (Str. 15-16): Vergiden Mal Kaçırma Girişimleri

[ἃ ἄν τις κατὰ θάλασσαν εἰσάγῃ, μὴ τ]ὸ πλοῖον ἀποστρεφέτω μήτε μήν,
ἃ ἂν κατὰ γῆν ἐκφέρῃ ἢ ἐκβάλλῃ, εἰς ἑτέρους τόπους ἀποστρεφέτω
16 χάριν | [ἀποστερέσεως τέλους· ἐὰν δ' ὑπενάντιον τούτοις] τις ποιήσῃ,
ἐπ' ἴσης ὁ νόμος ἰσχυέτω ὡσανεὶ ἀναπόγραφον ἔφερεν.

Deniz yoluyla mal getirilirse, vergi kaçırmak amacıyla geminin rotası değiştirilmeyecek ve **(16)** *karaya çıkarılacak yahut boşaltılacak yük başka bir yere yönlendirilmeyecek; bu hükme karşı gelinmesi durumunda yasanın bildirimsiz bir malın taşınmasında uygulanan hükümleri geçerli olacaktır.*

Str. 15: ἀποστρέφειν = *avertere.*[138]

Str. 16: ἀναπόγραφον· bkz. Poll. 9, 31; Kaçakçılık için krş. § 22 str. 53.

§ 6 (Str. 16-20): Satılmayan Malların Yeniden Sokuluşu veya Çıkarılışı

17 ὑπὲρ οὗ ἄν τις πράγματος ἅπαξ | [τέλος τῷ τελώνῃ ἢ ἐπιτρόπῳ αὐτοῦ
κατὰ θάλασσαν ἢ γῆ]ν εἰσκομιζομένου δῶι, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ὑπὲρ τοῦ
18 αὐτοῦ πράγματος ἐκ δευτέρου τῶι αὐτῶι ἔτει τῷ αὐτῶι | [τελώνῃ εἰσαγωγῆς τέλος μὴ διδόναι ὀφειλέτω, ἐὰ]ν μὴ ἐκ Πόντου πλέηι. ἐὰν κατὰ
19 θάλασσαν ἢ γῆν ἐξάγῃ, τῆς ἐξαγωγῆς τέλος διδότω. ὑπὲρ οὗ δὲ ἂν | [τις
πράγματος ἅπαξ τῷ τελώνῃ ἐκκομιζομένου δ]ῷ, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ὑπὲρ
τοῦ αὐτοῦ πράγματος ἐκ δευτέρου ἐξαγωγῆς τῶι αὐτῶι τελώνηι τῶι

---

[137] Engelmann - Knibbe 1989, 48; krş. Cottier et al. 2008, 106-107.

[138] Yazıtın ilk editörleri (Engelmann - Knibbe 1989, 49) bu eşitlik için Tertullianus'taki bir pasaja göndermede bulunmaktadırlar: Tert. *adv. Marc.* 5, 1.

20 αὐτῶι ἔτει | [τέλος μὴ διδόναι ὀφειλέτω, ἐὰν μὴ εἰς Πόντον πλέ]ῃ̣ι̣.

Deniz veya kara yoluyla getirilen bir mal için **(17)** *mültezime veya vekiline bir kez vergi ödenecektir. Aynı kişinin Pontos'tan gelmemiş olmak kaydıyla aynı mal için aynı yıl içinde aynı* **(18)** *mültezime ikinci kez giriş vergisi ödemek yükümlülüğü yoktur. Şayet deniz veya kara yoluyla mal çıkarılacaksa çıkış vergisi verilecektir ve çıkarılan bir mal için* **(19)** *mültezime veya vekiline bir kez vergi ödenecektir. Aynı kişinin aynı mal için aynı yıl içinde aynı mültezime,* **(20)** *Pontos'a gitmiyor olmak kaydıyla, ikinci kez çıkış vergisi ödemek yükümlülüğü yoktur.*

Pontos'un Roma'yla ticari ilişkileri için bkz. Bounegrou 2000.

§ 7 (Str. 20): Purpur Vergisi

ὁ ἰχθύϊ κογχυλίωι θαλασσίωι νεαρῶι χρώμενος τὸ εἰκοστὸν μέρος τέλους διδότω.

Purpur üretiminde kullanılan canlı deniz kabuklusunu işleyenler vergi olarak yirmide birini ödeyeceklerdir.

Paragraf yorumu için bkz. Carrelli 1997, 135-137. Purpur için bkz. Herrmann 1975; Blum 1998.

§ 8 (Str. 20-22): Gümrük Kaçakçılığında Uygulanacak Ceza

21 ὤνιον ἐκ πλοίο[υ | μή τις δόλῳ πονηρῷ ἀναπόγραφον ἀφαιρείτω μήτε ἐκ]-
νευέτω τέλους στερέσεως χάριν· ἐὰν δέ τις ὑπεναντίον τούτοις ποιήσ̣η̣,
22 τὸ ὤνιον καὶ τὸ πρᾶγμα τοῦ |[τελώνου ἔστω· . . . .
. . . .]α̣ς εἰσαγέτω καὶ ἐξαγέτω.

Kimse **(21)** *gümrükten kaçırmak üzere hile ve şerle beyansız bir malı gemiden indirmeyecek veya götürmeyecektir; bu hükme karşı gelinmesi durumundaysa mal ve eşyalar* **(22)** *[mültezimin olacaktır. - - -] mal çıkarıp mal sokabilecektir.*

Gümrük istasyonuna uğramamak veya gümrükten geçirilecek mallara dair yanlış bildirimde bulunmak gibi yöntemlerle gümrükten mal kaçırma durumunda uygulanacak cezalar yazıtın şu satırlarında ifade edilmektedir: § 5 str. 15-16; § 21 str. 50-53; § 22 str. 53-56; § 24 str. 57-58. Bu durumda yasa mültezimi ya iki kat gümrük alma (*diplum:* § 38 str. 87-88); ya ihtiyati haciz (*pignoris capio:* § 22 str. 55-56; § 38 str. 87-88; ihtiyati haciz 30 gün içinde kaldırılmazsa, teminat mültezimin zimmetine geçmektedir: § 49 str. 114-115) veya burada söz konusu olduğu gibi doğrudan haciz (*commissum*: § 18 str. 46-47) seçenekleri arasında serbest bırakmaktadır.

Str. 21: ὤνιον ve πρᾶγμα arasındaki fark yazıtta dört yerde dile getirilmektedir. § 18 str. 47; § 21 str. 52-53; § 22 str. 55; § 24 str. 57-58. D. Knibbe ὤνιον/*merx* ve πρᾶγμα/*res* çevirilerini önermektedir.[139] S. Carrelli'nin de belirttiği gibi ὤνιον-πρᾶγμα ayrımı satılık mallarla (ὤνιον/*venalis res*) kişisel kullanım için söz konusu olan eşyaları (πρᾶγμα/*res*) dile getirmektedir.[140]

Str. 22: τοῦ τελώνου ἔστω = *commissum.*[141]

§ 9 (Str. 22-26): Gümrük Bölgesinin Limanları

ἐάν τίς τι εἰσάγῃ ἢ ἐξάγῃ κατὰ θάλασσαν, πρὸς τὸν τελώνην ἀπογρα-
23 φέσθω ἐν τοῖς | [τόποις πᾶσιν τοῖς ὑπογεγραμμένοις· Ἱερῷ̣ πρὸς τῷ̣]
Πόντωι, Καλχήδονι, Δασκυλείωι, Ἀπολλωνίαι πρὸς τῶι Ῥυνδάκου στό-
24 ματι, Κυζίκωι, Πριάπῳ̣, Παρίῳ̣, Λαμψάκῳ̣, | [Ἀβύδῳ̣, Δαρδάνῳ̣, Σιγείῳ̣, Ἀλεξανδρείᾳ̣, Ἀμαξίτῳ̣, Ἄ]σ̣σ̣ῳ̣, Γαργάρωι, Ποροσελήνηι, Ἀντάνδρωι, Ἀστυρίοις, Ἀδραμυτείωι, Ἀταρνέᾳ̣, Πιτάνηι, Ἐλαίᾳ̣, Μυρείνηι, τῇ πάλαι |
25 [. yak. 21 Κύμῃ̣, Φωκαίᾳ̣, Ἐρύθραις, Σμύρνῃ̣, Κ]ολοφῶνι, Τέωι, Ἐφέσωι, Πριήνηι πρὸς τῶι Μαιάνδρου στόματι, Μειλήτῳ̣, Ἰάσωι, Βαρ-

[139] Knibbe 2000, 156 § 8; 160 § 18, 161 § 21-22.

[140] Carrelli 1996, 184; krş. Dig. 4, 9, 6.

[141] Krş. *Lex metalli Vipascensis* (FIRA I 105 str. 39); Quint. *decl* 341.

26 γυλίοις, Κεράμωι, | [Ἁλικαρνάσσῳ, Μύνδῳ, Κνίδῳ, Φύσκῳ, Καύνῳ, Ἀτταλείᾳ, Ἀσπένδῳ,] Πέργηι, Μαγύδωι, Φασηλίδι, Σίδηι Κορυφῆι.

Şayet deniz yoluyla bir mal çıkarılır veya sokulursa, (bu mal) **(23)** *aşağıda yazılı bütün yerlerde mültezime beyan edilmelidir: Karadeniz'in girişindeki tapınak, Kalkhedon, Daskyleion, Rhyndakos Nehri'nin ağzındaki Apollonia, Kyzikos, Priapos, Parion, Lampsakos,* **(24)** *[Abydos, Dardanos, Sigeion, Aleksandreia, Hamaksitos, A]ssos, Gargaros, Poroselene, Antandros, Astyria, Adramyteion, Atarneus, Pitane, Elaia, Myrine, Eski* **(25)** *[- - -, Kyme, Phokaia, Erythrai, Smyrna, K]olophon, Teos, Ephesos, Maiandros'un ağzındaki Priene, Miletos, Iasos, Bargylia, Keramos,* **(26)** *[Halikarnassos, Myndos, Knidos, Physkos, Attaleia, Aspendos,] Perge, Magydos, Phaselis, Side Koryphe.*

Gümrük limanlarının yorumu için bkz. Mitchell 2008, 168-183; 188-192 (Pamphylia limanları); ayrıca bkz. Merola 2001, 209-219. S. Mitchell'ın ana çıkarımı Asia limanlarının sıralandığı bu listenin oluşturulmasının eyaletin kuruluş sürecine kadar geri gittiği ve sonradan revize edilmediği şeklindedir.[142] Bu çıkarım örneğin Pamphylia limanları örneğinde söz konusu olduğu gibi sonraki dönemlerde başka eyaletlere dahil edilen limanların neden hâlâ bu listede yer aldıklarını açıklamaktadır.

Str. 23: Ἱερῷ πρὸς τῷ] Πόντωι· bkz. Mitchell 2008, 180. Ἱερόν yaygın bir *toponymon* olduğu için 'Pontos'un ağzındaki' şeklinde ek bir coğrafi betimleme şarttır.[143] Burada Kalkhedon'un büyük ihtimalle Anadolu Kavağı'na yerleştirilebilecek bağlaşık tapınak ve limanı söz konusudur.[144]

Str. 26: Yazıtın ilk editörleri tarafından yapılan Καύνῳ tamamlaması, kent İS 43 yılında eyaletleştirilmesinin ardından Lykia'ya dâhil edildiği

---

[142] Mitchell 2008, 199 dn. 122.

[143] Nollé 1991, 335; krş. Cottier et al. 2008, 111.

[144] Bahse konu Zeus Ourios Tapınağı'na ilişkin kaynaklar için bkz. IKalchedon 98.

için Chr. Marek tarafından reddedilmektedir.[145] Bununla birlikte S. Mitchell'ın işarettiği üzere bu listenin eyaletin oluşturulması sürecine kadar geri gittiği ve sonradan revize edilmediği savı doğru kabul edilecek olursa listede Kaunos da yer almalıdır.

Σίδηι Κορυφῆι: J. Nollé, Κορυφῆι ek adlandırmasının kent limanını Manava'daki iskeleden ayırt etmek amacına yaradığını düşünmektedir.[146] Yazıtın son editörleri ise başka bir gerekçenin de Pamphylia'daki Side'nin Plinius Maior ve Stephanos Byzantios tarafından bahsedilen[147] Karia'daki Side ile karıştırılmasının engellenmesinde aranabileceğini düşünmektedirler.[148]

§ 10 (Str. 26-28): Kara Yoluyla Getirilen Malların Bildirimi

27 ὁ κατὰ γῆν εἰσάγων ἐν τούτοις τοῖς τόποις προσφω||[νείτω καὶ ἀπογραφέσθω ἐν οἷς ἂν τελώνιον ἦ ἐντὸς τῆς χώρα]ς πρὸ τῶν βασιλείας ἢ ἐλευ-
28 θέρων πόλεων ἢ ἐθνῶν ἢ δήμων ὑπάρχῃ, ἐπὶ τοῦ τελώνου ἢ ἐπι||[τρόπου αὐτοῦ, ὃς ἂν αὐτῶν φανερῶς ἐπὶ τοῦ τελωνίου ἐ]κείνου χωρὶς δόλου πονηροῦ προγεγραμμένος ᾖ.

Kara yoluyla gümrükten mal sokan kişi, (27) ister önceden kraliyete ait, isterse de bağımsız olsun, gümrük istasyonunun bulunduğu bölgede, kentlerde, halk veya toplumlarda mültezime ya da (28) vekiline, verili gümrük istasyonu üzerinde bunlardan hangisinin adı hilesiz, dolansız, açık bir şekilde yazılı ise ona, sözlü ve yazılı bildirimde bulunacaktır.

Str. 27: τελώνιον· Suda, sözcüğü mültezimin faaliyette bulunduğu yapı olarak açıklamaktadır.[149] Andriake Gümrük Yazıtı'nda da aynı anlamda

---

[145] Marek 2006, 73 [Test. 166], 200-201, 215; Marek 2011. Andriake Gümrük Yazıtı sayesinde bu çıkarımın doğrulanması için bkz. Takmer 2008, 173.

[146] Nollé 1991, 335-336; 341-344.

[147] Plin. *nat. hist.* 5, 107, and Steph. Byz. s. v. Σίβδα.

[148] Cottier et. al. 111-112.

[149] Suda s. v. τελωνεῖον· προπερισπωμένως, ἐν ᾧ καθέζεται ὁ τελώνης.

kullanılmaktadır.[150] Latince karşılığı *statio*.[151] Mültezimler tarafından kullanılmış binalara dair arkeolojik veriler için bkz. Bell 2004; Bell 2005; Mısır örnekleri için bkz. Piacentini 1994, 46-47; 49; 67; Piacentini 1996, 60.

ἐλευθέρων πόλεων ἢ ἐθνῶν ἢ δήμων: İfadenin yorumu için bkz. Merola 2001, 183-193; Mitchell 2008, 184-187. ἔθνη ile kent organizasyonu altında örgütlenmemiş Lydia'lılar, Mysia'lılar, Phrygia'lılar gibi kabileler kastedilirken, δῆμοι ise polis öncesi toplulukları ifade ediyor olmalıdır.[152] Krş. str. 69-72.

§ 11 (Str. 28-29): Gümrük Bölgesine Mal Sokuluşundan Önce Beyan Zorunluluğu

29 ὅπερ κατὰ τοῦτον τὸν νόμον ἀπογράφεσθαι | [δεήσει, τοῦτο ὁ εἰσάγων ἀπογράφεσθαι ὀφειλέτω καὶ μετὰ τὸ ἀπ]ογράφεσθαι εἰσαγαγεῖν.

Bu yasa uyarınca beyan edilmesi gerekli malı (**29**) *getiren kişi bunu beyan etmek ve ancak beyandan sonra gümrükten sokmakla yükümlüdür.*

§ 12 (Str. 29-32): Gümrük Binalarının Konumları ve Sayıları

ὁ τὸ τέλος ἐξηγορακὼς ἐν αἷς ἂν πόλεσι καὶ τόποις ἐν τῶι τῆς ἐκμισθώ|-
30 [σεως νόμῳ . . . . διατεταγμένον ἦι, φροντιζέτω ὅπως ὁ κ]ατὰ θάλασσαν καὶ ὁ κατὰ γῆν εἰσάγων ἢ ἐξάγων τῶι τελώνηι προσφωνῆι καὶ ἀπογρά-
31 φηται. ἐὰν βούληται, | [ἐν ταύταις ταῖς πόλεσι πάσαις καὶ τόποις προσφωνήσε]ως ἢ ἀπογραφῆς ἢ οἰκήσεως χάριν ἀνὰ ἓν ἐποίκιον ἐχέτω, ἐφ' ὧι
32 οὔτε ἐν ἱερῶι οὔτε ἐν τεμένει οὔτε ἐν | [τόπῳ ἀνέτῳ ἔσται . . . . π]αραφυλακὰς ἐχέτωσαν, παρὰ ποταμῶι δὲ ῾Ρυνδάκωι μίαν παραφυλακὴν.

---

[150] Str. 43-44: αἱ ἀ[π]ογραφαὶ πάντων (44) [ἐν] τῷ τελ[ω]νείῳ ἐν ἑνὶ τόμῳ γεινέσθω[σ]αν; ayrıca bkz. Takmer 2008, 175 dn. 36.

[151] Brunt 1990, 425-426.

[152] Merola 2001, 186. G. D. Merola (a.g.e., 191 dn. 50) *ager regius, civitates liberae, tribus, vici* çevirisini önermektedir.

*Vergi (toplama hakkını) kiralayan kişi, (**30**) deniz ve kara yoluyla gümrükten mal sokup çıkaranların kira sözleşmesinde [. . . .]'nın düzenlendiği kent veya mevkilerde mültezime sözlü ve yazılı beyanda bulunmalarını temin edecektir. Eğer isterse, (**31**) bütün bu kent ve mevkilerde sözlü veya yazılı beyan, ya da ikamet için, bunun bir tapınak, temenos veya (**32**) girilmesi yasak alan içinde olmaması şartıyla, bir binaya kadar sahip olabilecektir. [. . . . .'da . . . . . . sayıda?] gümrük istasyonu, Rhyndakos Nehri kenarındaysa mutlaka bir istasyon bulunduracaktır.*

Str. 29: ὁ τὸ τέλος ἐξηγορακώς· Festus devletten bir şey satın alan veya kiralayan (*emit conducitue*) kişiyi *manceps* olarak tanımlamaktadır.[153] İltizam şirketinin diğer üyeleri de kefil oldukları oranda kira bedeline katkıda bulunmaktadırlar. Festus'un kullandığı ikinci fiil (*conducere*) *manceps*'in bu hakkı satın almadığını, sadece sözleşmede belirlenen süre zarfında bu haktan yararlandığını işaret etmektedir.[154]

ἐν τῶι τῆς ἐκμισθώσεως νόμῳ· *Lex locationis* için krş. *Lex de insula Delo*, Crawford 1996 (I), 345-351, no. 22; krş. Bonfiglioli 1996, 301.

Str. 31-32: οὔτε ἐν ἱερῶι οὔτε ἐν τεμένει οὔτε ἐν | [τόπῳ ἀνέτῳ· Yazıtın ilk editörleri dini amaçlar için tahsis edilmiş arazilerin başka amaçla kullanılmalarının yasaklanmasına dair *Edictum Perpetuum*'a[155] göndermede bulunmaktadırlar.[156] Krş. § 13 str. 36; § 30 str. 71-72.

---

[153] Festus s. v. *Manceps: Manceps dicitur, qui quid a populo emit conducitve, quia manu sublata significant se auctorem emptionis esse: qui idem preas dicitur, quia tam debet praestare populo, quod promisit, quam is, qui pro eo praes factus est.*

[154] Brunt 1990, 360-361; ayrıca bkz. Cottier et al. 2008, 113. *Manceps* için genel olarak bkz. Steinwenter 1928.

[155] Lenel 1927, 236; ayrıca bkz. Gai. *inst.* 2, 2-7.

[156] Engelmann - Knibbe 1989, 75; krş. Spagnuolo Vigorita 1996, 61; Carrelli 1996, 180; Cottier et al. 2008, 114.

Str. 32: παρὰ ποταμῶι δὲ ῾Ρυνδάκωι μίαν παραφυλακήν· Rhyndakos Nehri'nin gümrük sınırı olarak işlevi için bkz. Mitchell 2008, 180. Burada gümrük istasyonu için bir sayı sınırlamasından ziyade, adı geçen nehir boyunca en az bir tane istasyon bulunması zorunluluğu ifade edilmiş olmalıdır.[157]

§ 13 (Str. 32-36): Kontrol Noktalarının Konumları

33 ὅς ἂν τόπος τῆς ἐπα[αρχεία]ς ταύτη[ς | ὑπάρχῃ, ὅπου ἂν δέῃ προσφωνήσαι, εἰ τοῖς τόποις τ]ούτοις θαλάσσηι λιμὴν πρόσκειται, τούτων ἐν ἑκάσ-
34 τωι λιμένι ἀνὰ μίαν παραφυλακὴν ἐκ περιό[δο]υ, ἐὰν | [βούλωνται, ἐχέτωσαν τέλους εἰσπράξεως χάρι]ν καὶ ἐπὶ τῆς ἀγχιθαλάσσου δὲ παραπον-
35 τίας καὶ περὶ τοὺς ἐλευθέρους ὅρους τῆς ἐπαρχείας, ἐὰν βουλων|[ται, ἐφ' ᾧ ἐποίκιον ὅπου ἂν προσφονεῖν δεῃ . ἐγ]γύτερον ἑνὶ ἑνὸς τόπου μῆκος ποδῶν τριάκοντα ᾠκοδομημένον ἢ περ<ι>πεφραγμένον
36 ἔχωσιν καὶ ἐφ' ᾧ μήτε | [ᾠκοδομημένον ῇ ἐν ἱέρῳ μήτε ἐν τεμένει μ]ήτε ἐν τόπωι ἀνετῶι μήτε ἐγγυτέρωι ἐποικίωι ποδῶν ἐνενήκοντα.

*Bu eyaletin (**33**) bildirim yapılmasının gerekli olduğu yerlerinde, eğer deniz kıyısında bir liman bulunuyorsa, bu limanlardan her birinde vergi toplamak amacıyla ve peş peşe olmak üzere en fazla bir kontrol noktası bulundurabilirler; (**34**) sahil şeridinde ve eyaletin boş (ıssız) sınırları civarında da (**35**) bildirim yapılmasının zorunlu olduğu noktalarda 30x30 ayak ebadını aşmayacak şekilde ve (**36**) kutsal alan, temenos veya girilmesi yasak benzeri bir alan içinde bulunmamak, ayrıca bir başka binaya 90 ayaktan daha yakın olmamak kaydıyla, eğer isterlerse, bir yapı inşa edebilir veya etrafını çitle çevirebilirler.*

[157] Cottier et al. 2008, 114.

§ 14 (Str. 36-38): Mevcut Binaların Kullanılması ve Kontrol Noktaları Arası Mesafe

37 ὃ ἐποίκιον πρότερον ὑπάρχῃ ᾠκοδομημένον | [τούτῳ χρήσθωσαν· ἐὰν δὲ νέον οἰκοδόμωσι, μήτε] μὴν ἐγγυτέρωι τείχει ποδῶν ἑκατὸν ᾠκοδομη-
38 μένον ἐχέτωσαν μήτε ἐν ἑκάστωι τῶν παραφυλακῶν τούτων | [πλείους yak. 34]Ṇ̣ΩΝ ἐχέτωσαν, ἐφ' ᾧ̣ τῶν παραφυλακῶν τούτων τὸ μεταξὺ διάστημα ὀγδοήκοντα σταδίων ἔσται.

*Eğer daha önceden inşa edilmiş bir bina mevcutsa, (**37**) bunu kullanacaklar; ama kendileri yeni bir bina inşa edeceklerse, bunu bir duvara 100 ayaktan daha yakın yapamayacakları gibi (**38**) aralarında 80 stadia (yak. 16 km) bulunmak kaydıyla kontrol istasyonlarının her birinde [...'dan fazla kişi] de bulundurmayacaklardır.*

§ 15 (Str. 38-40): Küçük ve Büyük Kontrol Noktaları Arası Mesafe, Bunların Eyalet Sınırından Uzaklıkları

39 ἐκτὸς τῶν | [προγεγραμμένων τόπων μή τις παραφυλακὴ ἔστω μή]τε μὴν ἥττων παραφυλακὴ ἀπὸ παραφυλακῆς μείζονος τεσσαράκοντα στα-
40 δίων μηδὲ ἀποτέρω τῶν τῆς ἐπ αρχείας | [ἐλευθέρων ὅρων ἑκάστη παραφυλακὴ τεττάρ]ω̣ν σταδίων διεστηκέτω.

*Yukarıda yazılan (**39**) noktaların dışında herhangi bir kontrol noktası olamayacak; ayrıca küçük bir istasyon büyük bir istasyondan 40 stadia'dan (yak. 8 km) daha uzak konumlanamayacağı gibi (**40**) her bir istasyon da eyaletin boş sınırlarından 4 stadia'dan (yak. 800 m) daha içeride olmayacaktır.*

Kontrol noktalarının konumuna ilişkin diğer düzenlemeler için bkz. § 39 str. 92-96.

§ 16 (Str. 40-42): Mültezim Yerinde Değilse, Bildirim Yapılacak Merci

ἐὰν μήτε τελώνης μήτε ἐπίτροπος κατὰ τοῦτον τὸν νόμον ἦ αὐτόθι, ὧι τις
41 προσφωνήσηι | [καὶ ἀπογράφηται πρὸ τοῦ εἰσάγειν, ὅταν τ]οῦτο ὑπ-
άρχῃ, ἥτις ἂν πόλις ἔγγιστα ἐκείνωι τῶι τόπῳ, παρὰ τῶι ἐν αὐτῇ τὴν
42 μεγίστην ἀρχὴν ἔχοντι ἀπογραφέσθωσαν | [ὡς κατὰ τὸν νόμον δεῖ.

Bu yasa uyarınca mal sokmadan evvel sözlü beyan ve yazılı kaydın yaptırılacağı (**41**) *mültezim veya vekili şayet yerinde değilse, bu durum söz konusu olduğunda, (mükellefler) yasa uyarınca zorunlu olduğu üzere yazılı beyanı buraya en yakın kent hangisiyse oradaki en üst makamda bulunan kişi huzurunda* (**42**) *yapacaklardır.*

Str. 41: παρὰ τῶι ... μεγίστην ἀρχὴν ἔχοντι· Yazıtın ilk editörleri bu ifadeyi en üst gümrük görevlisi olarak yorumlamaktadır.[158] Bununla birlikte burada kastedilen makam en üst yerel merci olmalıdır.[159] Benzer bir ifade Andriake Gümrük Yazıtı'nda da bulunmaktadır.[160] Kent otoritelerinin gümrüğün toplanması sürecince üstlendikleri roller Kaunos, Myra ve Andriake Yazıtları sayesinde de bilinmektedir.[161] Anadolu dışından benzer

[158] Engelmann - Knibbe 1989, 79.

[159] Solin 1991, 183; Merola 2001, 110; ayrıca bkz. C. Nicolet, AE 1989, s. 222; krş. Cottier et al. 2008, 116.

[160] Str. 42-43 (Takmer 2008, 176): ἀπογραφέσθω ἐπὶ τοῦ ἔνγι[στα π]αραφύ[λακος]· ἐ[ὰν δὲ οὗτ]ὸς μὴ παρῇ, (43) ἐπ' ἄρχοντος.

[161] Takmer 2008, 175-176: Kaunos'ta Theos Basileus'un *stephanophoros*'u gümrük sürecinde önemli rol oynar (str. C 16, E 4, E8); Andriake Yazıtı ise bildirim zorunluluğu ile bağlantı içinde παραφύλαξ, ἄρχων ve onun altında hizmet gören δημόσιος δοῦλος'u anar. Gümrük istasyonunun bulunmadığı iç kısımda ise bildirim en yakın *paraphylaks*'ın yahut gerektiğinde *arkhon*'un huzurunda yapılmalıdır (str. 43-43). *Arkhon* ve kent kölesi bildirimsiz malların haczinde mültezime yardımcı olmaktadır (str. 52-53). *Arkhon* ayrıca teminat da alabilmektedir (str. 56-57; krş. str. 65). Bunun dışında kentlerde kent görevlileri, kırsalda ise *paraphylakes* yasanın kamuya teşhirinden sorumluydular (str. 84-87). Myra'da ise durum daha belirsizdir. Wörrle 1975, 290-291 altıncı satırdaki boşluğu *dekaprotoi*

içerikli belge için bkz. IG V,1, 1432. Benzer düzenleme için krş. § 39 str. 88-96; ayrıca bkz. Merola 2001, 109-113.

§ 17 (Str. 42-45): Kontrol Noktasının Tüccarın Tercihine Bırakılması

ἐὰν κατὰ τὸν τῆς ἐκ]μισθώσεως νόμον μὴ ᾖ διατεταγμένον παρὰ τίνι δεῖ
43 ποιεῖσθαι τὰς ἀπογραφάς, ἐάν τινες παραφυλακαὶ | [ἢ ἐν λιμένι ἢ περὶ
τοὺς ἐλευθέρο]υς ὅρους τῆς ἐπαρχείας ὦσιν, αἵτινες ἂν τούτων παραφυ-
44 λακαὶ δύο ἔγγιστα αὐτοῖς ὑπάρχωσιν ἐκείνωι τῶι τόπωι δι' οὗ | [τις. . . . . .
μέλλει ἐξάγειν εἰσ]άγειν ἢ μελλήσει ἐπὶ ὁποτέρας οὖν τούτων τῶν παραφυ-
45 λακῶν θελήσῃ πρὸ τοῦ ἐξάγειν ἢ εἰσάγειν προσφωνείτω καὶ ἀπο|[γραφέσθω.

*Eğer beyanların kimin huzurunda yapılması gerektiği yasayla belirtilmemiş ve (**43**) ister limanda isterse eyaletin boş sınırları civarında olsun (birden fazla) kontrol noktası mevcut ise, (**44**) mal çıkarmak veya sokmak üzere ya da niyetinde olunan noktaya en yakın konumda bulunan iki istasyondan hangisi isteniyorsa onda mal giriş veya çıkışından önce sözlü ve yazılı beyanda (**45**) bulunulacaktır.*

§ 18 (Str. 45-47): Ağırlık/Miktar/Değer Bildirimi, Suistimalde Uygulanacak Ceza

ἃ μὲν ἄν τις βούληται] ἐξελέσθαι ἢ εἰσαγαγεῖν ἢ ἐξαγαγεῖν κατὰ θάλασσαν,
ἅ τε ἂν κατὰ γῆν εἰσάγῃ ἢ εἰσελαύνῃ ἢ εἰσκομίζῃ ἢ ἐξάγῃ ἢ ἐξελαύνῃ |
46 [τῶν πραγμάτων τούτων τὴν τείμησι]ν τειμάσθωι· ὃ μὲν ἂν ἵστασθαι δέῃ,
τούτου τὸν σταθμόν· ὃ δ' ἂν ἀριθμηθῆναι δέῃ, τούτου τὸν ἀριθμὸν ὀρθῶς
47 λεγέτω. ἐὰν | [δ' ὑπανάντιόν τι τούτοις γένηται, τὸ πρᾶγ]μα ἐκεῖνο καὶ
τὸ ὤνιον τοῦ τελώνου ἔστω.

*Deniz yoluyla mal boşaltmak, mal getirmek veya çıkarmak isteniyorsa, aynı şekilde kara yoluyla da mal getirmek, sürmek veya taşımak isteniyorsa, (**46**) bunlardan tartılması gerekenin ağırlığı, sayılması gerekenin*

---

ile tamamlarken, Schwarz 2001, 22 *tamiai* tamamlamasını önermektedir. Ayrıca bkz. Wörrle 1988, 162-163; Wörrle - Wurster 1997, 449-450.

de sayısı dosdoğru beyan edilerek değer tespitleri yaptırılacaktır. (**47**) *Bu koşullara aykırı bir durum söz konusu olursa, bu eşya ya da mal mültezimin olacaktır.*

§ 19 (Str. 47-48): Haczedilen Malların Geri Alınabilmesi

καθόλου ἐπάνεσις ἔστω τοῦ τελώνου, ἐὰν βούληται τὸ ὤνιον ἠγορασ-
48 μένον ἔχειν |[τὸν εἰσάγοντα ἐξάγοντα τε ἐφ'] ᾧ τὸ ἀργύριον ἐντὸς
δυεῖν ἡμερῶν εὐλυτήσει ὑφαιρεθέντος τοῦ τέλους.

Mültezimin, eğer isterse, satışa sunulan (haciz konusu) bir malı (**48**) *[bunu getiren ya da çıkaran kişinin] ödenmesi gerekli vergiyi iki gün içinde yatırması şartıyla satın alabilmesi yönünde genel olarak "in integrum restitutio" tanıma hakkı olacaktır.*

Str. 47: καθόλου ἐπάνεσις = *in integrum restitutio* (eski hukuki duruma getirme).[162] Malın ilk sahibi, kaçırmakla suçlandığı gümrük vergisini 2 gün içinde ödemesi durumunda ve mültezimin takdiri doğrultusunda (ἐὰν βούληται) malını geri alabilmektedir, krş. § 38 str. 87. § 49 str. 114-115'e göndermede bulunan ilk editörler ise ἐπάνεσις'i *licentia* (ruhsat) şeklinde anlayarak farklı bir yorumda bulunmaktadırlar.[163] Buna göre haczedilmiş mallar 30 gün süreyle mültezimin deposunda bekletilmektedir. Bu süre zarfında malın ilk sahibi haczi kaldırabilmekte, süre dolunca da mültezim haczi kaldırılmamış malları satma hakkına sahip olmaktadır.

§ 20 (Str. 48-50): Beyan Çıkış Yapılacak Yere En Yakın İstasyonda Olmalı

49 ὃ ἄν τις κατὰ τοῦτον τὸν νόμον δέῃ προσφωνῆσαι | [καὶ ἀπογράψασθαι
πρὸ αὐτῆς τῆς ε]ἰσαγωγῆς ἢ ἐξαγωγῆς, οὗτος ἐξ οὗ ἂν τόπου ἐμβάληται
50 ἢ ἐξαιρῆται ἢ εἰσάγῃ, ὃς ἂν τόπος ἔγγιστα ἐκείνωι ὑπάρχῃ, ὅπου ἂν | [δέῃ
προσφωνῆσαι κατὰ τοῦτον τ]ὸν νόμον ἐκεῖ προσφωνείτω·

[162] Dig. 4, 1, 6; krş. Cottier et al. 2008, 117.

[163] Engelmann - Knibbe 1989, 82.

*Mal sokup mal çıkarmadan önce bu yasa uyarınca (***49***) sözlü ve yazılı olarak bildirilmesi gerekli bir malın bildirimi; boşaltma, yükleme veya giriş yapılan noktaya (***50***) yine bu yasa uyarınca bildirim yapılması zorunlu olan en yakın istasyonda yapılacaktır.*

Krş. § 51-52 str. 117-122.

§ 21 (Str. 50-53): Malların Bildirim Yapılan İstasyondan 500 Adımdan Daha Ötede Gümrük Sınırından Geçirilememesi

οὗ δὲ ἄν τις ἀπογράψηται καὶ τειμίζηται εἰσαγωγήν, ἐκεῖ ἅπαξ ἀπογρα-
51 φέσθω ποῦ εἰσάγειν ἢ | [εἰσφέρειν βούληται μήτε ἄ]πωθεν τοῦ τόπου ἐκεί-
νου ὃν ἀπογράψηται μακρότερον ποδῶν πεντακοσίων ἐξαιρείσθω μήτε
52 ἐμβαλλέσθω μήτε ἐξαγέτω | [μήτε ἄλλοθεν ἢ οὗ ἂν προσ]φωνήσῃ ἢ ἀπο-
γράψηται βούλεσθαι ἑαυτὸν ἐμβαλέσθαι ἢ ἐξελέσθαι· ὃ δὲ ἂν ὑπεναντίον
53 τούτοις γένηται, τὸ πρᾶγμα ἐκεῖνο | [καὶ τὸ ὤνιον τοῦ τελών]ο̣υ̣ ἔστω.

*Mal girişi beyan edilip değer tespiti nerede yaptırılmışsa, sadece orada ve sadece mal sokmak veya (***51***) taşımak istenen yerde bildirim yapılacak; bildirilen yerden 500 adım ötede mal boşaltma, yükleme ya da mal çıkarımı yapılmayacağı gibi (***52***) sözlü ve yazılı olarak beyan edilen yerden başka bir yerde de yükleme ve boşaltma yapılmayacaktır. Bu hususların dışında bir şey söz konusu olursa, bu mal ve (***53***) eşya mültezimin olacaktır (commissum = haciz).*

Str. 50: τειμίζηται · krş. τὴν τείμησι]ν τειμάσθωι (§ 18 str. 46); κατὰ τὴν τείμησιν (§ 38 str. 87).

§ 22 (Str. 53-56): Yasakların Özeti ve Kaçakçılığa Karşı Cezalar

ἀναπόγραφον μηδεὶς ἐμβαλλέσθω μηδὲ ἐξαιρείσθω μηδὲ ἐξαγέτω μήτε
54 μὴν νυκτὸς ἐμβαλλέσθω μηδὲ | [ἐξαγέτω, μήτε ἐκτὸς] τῶν προγεγραμμέ-
νων τόπων ἐμβαλλέσθω μηδὲ ἐξαιρείσθω μηδὲ ἐξαγέτω μηδὲ κατὰ γῆν
55 εἰσβαλλέτω μηδὲ ἐκβαλλέτω μηδὲ | [ἐξαιρείσθω μηδὲ ἐξ]αγέτω· ἐὰν δ' ὑπεν-
αντίον τι τούτοις γένηται, τὸ πρ[ᾶγ]μα ἐκεῖνο καὶ τὸ ὤνιον τοῦ τελώνου

56 ἔστω. [ἐὰν] μὴ τοῦτο ὑπάρχῃ, ὁπότερον ἂν ὁ τελώ|[νης θέλῃ, ἀγωγὴ καὶ] ἐνεχύρου λῆψις ἔστω.

Hiç kimse bildirimsiz bir malı ne yükleyip boşaltabilecek, ne geceleyin yükleme yapıp gümrük sınırından çıkarabilecek, ne de (54) yukarıda yazılı yerlerin dışında <deniz yoluyla> yükleme ve boşaltma ne de kara yoluyla indirme, bindirme veya (55) boşaltma yapıp gümrükten mal çıkarabilecektir. Bu hususların aleyhinde bir şey olursa, bu mal ve eşya gümrükçünün olacaktır. Bunun gerçekleşmemesi durumundaysa, (56) dava açma (ductio) veya teminata el koyma (pignoris capio), mültezim hangisini isterse, mümkün olacaktır.

Str. 54: Metnin devamında kara yoluyla taşımacılık yasaklandığına göre, burada deniz yoluyla taşımacılığın yasaklanmış olması gereklidir. Dolayısıyla bu kısma <κατὰ θάλασσαν> şeklinde bir ifade eklenmelidir.

Str. 56: ἀγωγὴ καὶ] ἐνεχύρου λῆψις ἔστω· H. Solin ve M. Dreher § 38 str. 86-88'e göndermede bulunarak ἀγωγή tamamlamasını önermektedirler.[164] T. Spagnuolo Vigorita ise bu tamamlamaya itiraz etmektedir. Bu konuda karar verebilmek için her şeyden önce ἀγωγή ifadesinin kesin anlamı ve hukuki terminolojide Latince karşılığı gözden geçirilmelidir. T. Spagnuolo Vigorita Cicero'nun bir pasajına (Cic. *Verr*. 2, 3, 27) göndermede bulunarak bunun Latince *actio*'nun çevirisi olduğunu düşünmektedir.[165] Bununla birlikte Cicero'nun göndermede bulunulan pasajından konuyu anlaşılır kılacak bir anlam çıkarmak zordur. Bir şeyi alıp götürmek anlamına gelen Yunanca ἀγωγή bu anlamıyla Latince *ductio*'ya daha yakındır. Yazıtın son editörleri *ducere* ifadesinin hukuki metinlerde yer almadığına dikkat çekerek iki olasılık üzerinde durmaktadırlar. Bunlardan ilkinde ἀγωγή haczedilen malların götürülmesini ifade etmekte ve bu

[164] Solin 1991; krş. Dreher 1997, 91.

[165] Spagnuolo Vigorita 1996, 64 dn. 211.

anlamıyla[166] Dig. 47, 8, 2, 20'ye göndermede bulunularak Latince *abductio*'nun çevirisi olabileceği düşünülmektedir. Bu durumda teminata el koymak yerine mültezimin elinde başka seçenekler bulunduğunu düşünmek gerekecektir. Eğer durum gerçekten de böyleyse Latinceden çeviri yapan kişinin *-ue* ve *-que* bağlaçlarını karıştırdığı ve gerekli olan ἤ yerine yanlışlıkla καί bağlacını kullandığı düşünülebilir. Sonuç olarak bu ilk olasılıkta söz konusu olan belli usulsüzlüklerde uygulanacak haciz mültezimin haczettiği malları götürmesi veya teminata el koymak için girişimde bulunması (olasılıkla dava açması) şeklinde ifade edilmiş olabilir. İkinci olasılık ise, her ne kadar str. 58 ve 81'de sadece ἐνεχύρου λῆψις ifadesi kullanılmış olsa da Latince *pignoris capio esto*'nun çevirisi olacak tam ifade önce/sonra bağlamı içerecek şekilde ἀγωγὴ καὶ] ἐνεχύρου λῆψις'tir. Bu durumda str. 86 ve 88'deki καί bağlacı anlam kazanmakta ve ὁπότερον da ilki haciz, ikincisi ise teminata el koyma olan iki seçeneğe göndermede bulunmaktadır.[167] Yasa koşullarına uymama durumunda uygulanacak cezanın haciz olduğu daha önce belirtildiğine göre, burada ya konuyu mahkemeye taşımak (*ductio*) veya teminata el koymak (*pignoris capio*) gibi mültezime tanınmış diğer seçenekler bahis konusu edilmiş olmalıdır.

ἐνεχύρου λῆψις = *pignoris capio* (teminata el koyma, ihtiyati haciz). Bu hak mültezime *Lex censoria* ile verilmektedir.[168] Haczedilecek malların bozuk çıkması veya kullanılamaz durumda olması gibi nedenler mültezimi haciz yerine başka yöntemlere başvurmaya itmektedir.[169]

---

166 Bu ifade yazıtın ilk editörlerinin (Engelmann - Knibbe 1989, 85) tamamlama için önerdikleri sözcüğün (στέρησις) anlamına yakındır. G. Klingenberg (1977, 43 ve 53) *commissum esto*'nun karşılığı olarak στερήσιμον ἔστω'yu düşünmektedir.

167 Cottier et al. 2008, 119-120.

168 Gai. *inst.* 4, 38.

169 Spagnuolo Vigorita 1996, 64 dn. 211.

§ 23-24 (Str. 56-58): Mültezimin Sadece Belli İstasyonlarda Vergi Toplayabilmesi; Kaçakçılığa Karşı Cezalar

ἐν οἷς ἂν τόποις κατὰ [τοῦ]τον τὸν νόμον τελώνιον δημοσιώνου ὑπάρχῃ,
57 ἐν τοῖς τό ποις τούτοις τέλος ἢ μισθὸν |[δημοσιώνης ἢ ἐπί]τροπος λαμβα-
νέτω. ὃς ἂν ὑπεναντίον τι τούτοις λάβῃ ἢ ποιήσῃ, ἐφ' ᾧ τις λάβῃ {η}, ὅσου
58 ἂν ᾖ τὸ ὑπεναντίον τούτοις γεγονός, εἰς τό τε πρᾶγ|[μα ἐκεῖνο καὶ τὸ
ὤνιον δ]ιακεκρίσθω καὶ τοῦ χρήματος τούτου ἐνεχύρου λῆψις ἔστω.

*Bu yasa uyarınca mültezime ait gümrük binasının bulunduğu yerlerde mültezim veya (57) vekili gümrük veya harç alabilecektir. Bu şartların aleyhinde bir şey alınması veya alınmasının sağlanması durumunda, bu hususların aleyhinde gerçekleşen miktarda eşya (**58**) ve mal için mahkemede hüküm verilecek ve bu değerde teminatın haczi (pignoris capio) söz konusu olacaktır.*

Str. 56: δημοσιώνης· Yazıtın daha önceki paragraflarında mültezim için hep τελώνης ifadesi kullanılmışken, δημοσιώνης burada ilk kez geçmektedir. Bu ikili kullanıma Andriake Yazıtı'nda da rastlanmaktadır.[170]

τέλος ἢ μισθόν· μισθός kelimesi burada ilk kez geçmektedir. Yazıtın ilk editörleri τέλος ἢ μισθόν'un *portorium mercedemue*'nin çevirisi olduğunu ve *merces*'in 'ceza' olarak anlaşılabileceğini düşünmektedirler.[171] Bununla birlikte Mısır'da bulunmuş papirüs belgelerinde denetim ve kur değişimi ile idari ve güvenlik masrafları adı altında ek ücretler alındığı belgelendiğine[172] göre burada da μισθός ile benzeri ek ücretler kastedilmiş olmalıdır.

---

[170] τελώνης: Str. 16-17, 19, 41, 45-46, 51, 54-56, 58-59, 63, 65-66, 84. δημοσιώνης: Str. 27, 35, 44, 56, 64, 67, 69, 71, 74, 83. *Publicani* hakkında genel olarak bkz. Ürögdi 1968; Badian 1983; Nicolet 2000.

[171] Engelmann - Knibbe 1989, 85: *merces = poena sceleris commissi*; krş. Spagnuolo Vigorita 1996, 63 ve 65.

[172] Carrelli 1997, 125-126; 128 dn. 25; Rathbone 2008, 265-266 ve dn. 42; krş. Cottier et al. 2008, 121.

Yasa dışı olduklarını bildirmekle birlikte Cicero da benzeri harçlardan bahseder: *pro spectatione* (arama ve kontrol masrafı), *pro callybo* (kur dönüşüm masrafı), *pro cerario* (kırtasiye masrafı) ve *binae quinquagesimae* (yekunun %10 oranında kâtip payı).[173] Andriake[174] ve Kaunos[175] yazıtlarında da bu tür harçların yanı sıra herhangi bir tanrı veya tanrıça adına bağış toplamak yasaklanmaktadır.

Str. 57: ἐπίτροπος = *procurator*.[176]

§ 25-27 (Str. 58-67): Vergiden Muaf Durumlar

τούτοις τῶν πραγμάτων τούτων τέλος μὴ ἔστω μήτε τις διδόναι ὀφειλέτω· |
59 [ὅπερ ἄν τινες δημόσι]ο̣ν̣ δήμου ῾Ρωμαίων φέρωσιν καὶ ὃ ἂν θείου ἕνεκεν
πράγματος ἢ δημοσίων χάριν πραγμάτων δήμου ῾Ρωμαίων τινὲς κομίζωσιν
60 ἢ ἄγωσιν | [καὶ ὃ ἂν πρὸς τὴν χ]ρῆσιν τότε ἄγωσιν ἢ φ̣ẹ́ρωσιν καὶ ὃ ἂν εἰς
διατροφὴν ἔχωσιν ἐκείνης ἕνεκεν τῆς πορείας χωρὶς δόλου πονηροῦ, ἐάν
61 τέ τι τῶν δημοσίων | [πραγμάτων ἕνεκεν] τοῦ δήμου ῾Ρωμαίων δημόσιαι
φέρηται, ὑπέρ τε χαλκοῦ καὶ ἀργύρου κεχαραγμένου, νομίσματός τε ἠριθμη-
62 μένου, ὑπέρ τε νεὼς καὶ σκευῶν | [νεὼς ἃ ἄν τις πωλή]σῃ ἢ πιπράσκῃ
τέλος μὴ διδότω ὑπὲρ σωμάτων καὶ κτηνῶν, ἅπερ ἂν οἴκοθεν ἄγωσιν ἢ
63 παραπέμπωσιν πρὸς τὴν ἰδίαν χρῆσιν ταύτης τῆς | [πορείας χάριν, ὑ]πὲρ
βυβλίων, δέλτων, γραμμάτων, ἐνγράφων, ὑπέρ τε ὑποδημάτων καὶ δακ-
64 τυλίων οἷς χρῆσθαι εἰώθασιν ἐν τῆι ἀποδημίαι ταύτηι δίχα | [δόλου πονη-
ροῦ], οἷς τε ἂν διατρέφωνται στρατιώτης ἢ ναύτης ἢ ἀντιστρατιώτης ἢ
ἀντιναύτης, ὅς ἂν ᾖ <πορευόμενος> πραγμάτων ἕνεκεν δήμου ῾Ρωμαί-
65 ων, ὅς τε ἂν | [. . . . . ὀψ]ώνιον λαμβάνῃ, ὅπερ ἂν τότε πρὸς
τὴν ἰδίαν χρῆσιν κομίζῃ, ᾧ τε ἂν χρῆται τότε ἐν ἐκείνωι τῶι στρατεύματι

---

[173] Cic. *Verr.* 2, 3, 181; krş. Cagnat 1882, 10 dn. 1; Marquardt 1884 (II), 184 dn. 4; de Laet 1949, 121 dn. 1; Klingenberg 1979, 73 dn. 129-130.

[174] Str. 71-74; yorum için bkz. Takmer 2008, 183.

[175] Str. C6, C15, D12, E10.

[176] Cottier et al. 2008, 121. Özel *procurator*'lar için bkz. Levick 1967, 225.

66 εἰς ὃ ἂν πορεύηται, τέλος | [τούτων μὴ διδόσθω. καὶ ὃ] ἂν φόβου
πολεμίων χάριν εἰσηγμένον ἢ ἐξηγμένον ὑπάρχῃ, ὃ ἂν μηκέτι [χρή]σιμον
67 ὑπάρχῃ, λίθον ἢ τὴν πέτραν ἃ ἂν χρυσοῦ, ἀργύρου, | [. . . . . σιδή]ρου,
μολύβου, χρυσοχάλκου ἕνεκεν ἦι ὠρυγμένα, τούτων ὅτι ἂν [φέ]ρηται
τέλος μὴ διδότω· μηδὲ μὴν ὕδατος τέλος τις ὀφειλέτω. |

*Şu mallar için gümrük söz konusu olmayacağı gibi kimsenin ödeme yapma yükümlülüğü de olmayacaktır: (**59**) Roma Halkı'nın kamusal mülkiyetindeki bir şey taşınırsa, dini amaçlı bir mal veya Roma Halkı'nın hizmetindeki resmi malzemeler nakledilir veya sürülürse, (**60**) hilesiz dolansız olmak kaydıyla (bu amaçla yapılan) seyahat esnasında kişisel kullanım için bir şey taşınır veya sürülürse, ayrıca yine (bu) seyahat esnasında besin tedariği için bir şey bulunduruluyorsa, Roma Halkı'nın kamu (**61**) hizmetleri için bronz ve gümüş sikke gibi resmi amaçlı bir taşıma yapılıyorsa, ayrıca (taşımanın yapıldığı) geminin yanı sıra (**62**) satılan ve satılmış olan gemi donanımları için gümrük ödenmeyecektir. Bunun dışında seyahat nedeniyle özel kullanım için evden getirilen veya gönderilen köleler ve hayvanlar, (**63**) ayrıca gurbette kullanılması mutat olan kitaplar, defterler, mektuplar, kayıtlar, ayakkabılar ya da yüzükler (**64**) ve beslenmelerini sağladıkları erzak için, hilesiz dolansız olmak kaydıyla; Roma Halkı'nın resmi çıkarları doğrultusunda yolda olan (muvazzaf) bir er ya da denizci veya yeni tayin olmuş bir er veya denizci, (**65**) [- - -] bir harcırah almışsa, bu ister bu sırada özel kullanımı için, isterse de atandığı askeri birlikte kullanmak üzere olsun (**66**) bunlar için gümrük ödenmeyecektir. Bunların yanında düşman tehdidiyle gümrükten giriş ve çıkışı söz konusu olan, ayrıca kullanılamaz durumda bulunan bir malla altın, gümüş, (**67**) bakır, demir, kurşun ve altın-bakır alaşımı elde etmek üzere çıkarılan taş veya kayalar için nakil sırasında gümrük verilmeyecektir; (bunların üretimi için gerekli?) su için de gümrük yükümlülüğü yoktur.*

Gümrük muafiyetleri hakkında bkz. yk. bl. VI. Gümrük Muafiyeti.

Str. 61: ὑπέρ τε χαλκοῦ καὶ ἀργύρου κεχαραγμένου, νομίσματός τε ἠριθμημένου· Yazıtın son editörlerinin de işaret ettikleri üzere burada altından bahsedilmemesinin, Cicero'nun aktardığı,[177] imparatorluk sınırları dışına altın satışının yasaklanmasıyla ilişkilendirilmesi şart değildir.[178] Ama ifade her halükârda açık değildir. ὑπέρ τε χαλκοῦ καὶ ἀργύρου κεχαραγμένου (= *pro aere argentoue signato*) ifadesinin 'baskı bronz ve gümüş, yani sikke' anlamını taşıdığına şüphe yoktur.[179] Ayrıca *signare* fiili Plinius tarafından da 'sikke basmak' anlamında kullanılmaktadır.[180] Bu açıdan νομίσματός τε ἠριθμημένου = *pecuniaue numerata* ifadesinin gereksiz bir ek tanımlama olduğunu düşünmek yerinde olacaktır. Yazıtın ikinci edisyonunun yorumcularından M. H. Crawford, şüpheyle yaklaşmakla birlikte, bu ifadenin anlaşılması için iki olasılık üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki *pecuniaue numerata* ifadesinin sayılan, başka bir ifadeyle cepteki nakit parayı kastetmiş olabileceğidir. Ne var ki bu yönde herhangi bir veri bulunmamaktadır. *Lex de Gallia Cisalpina* ile Cicero'daki[181] bir aktarıma dayanarak ileri sürmekle birlikte daha da zayıf gördüğü ikinci olasılıksa, *aes argentumue signatum* ifadesinin en başta Roma sikkeleri, *pecunia numerata* tabirininse yerel sikkelerin de dâhil olduğu genel anlamda sikke şeklinde anlaşılabileceğidir.[182]

Str. 62: ὑπὲρ σωμάτων· Kendi kullanımı için eve götürülen köleler için gümrük ödenmeyeceğini dile getiren *Lex censoria portus Siciliae*[183] bu ko-

---

[177] Cic. *Flacc.* 67.

[178] Cottier et al. 2008, 123.

[179] Krş. *Lex de Gallia Cisalpina*, Crawford 1996 (I), no. 28 § 21-22.

[180] Plin. *nat. hist.* 1, 33a: ... *de nummo aureo quando primum signatum aes, argentum, aurum. antequam ea signarentur* ...

[181] Cic. *leg.* 3, 6: *aes argentum aurumue publice signanto.*

[182] Cottier et al. 2008, 123.

[183] Dig. 50, 16, 203: *Servos, quos domum quis ducet suo usu, pro is portorium ne dato.*

nuda benzer bir düzenleme içermektedir.[184] Bununla birlikte Asia Gümrük Yasası'nda satılmak amacı taşımayan bütün köleler değil, daha daraltılmış bir şekilde sadece ikamet yerinden (οἴκοθεν) getirilen veya gönderilen köleler gümrükten muaf tutulmuşlardır (krş. § 33 str. 76).

Str. 64: ἀντιστρατιώτης ἢ ἀντιναύτης· Yazıtın ilk editörlerinin de işaret ettikleri üzere ἀντιστρατιώτης ile terhis olmuş (*veteranus*) askerler değil; vazifeli olarak görev yeri değişikliğinde bulunan askerler kastedilmektedir.[185] Nitekim Aphrodisias yazıtlarında da bir arada kullanılan στρατιώτης καὶ ἀντιστρατιώτης ibaresi bu durumu açıkça göstermektedir.[186] İmparator Nero İS 58 yılındaki vergi reformunda bu eski uygulamayı devam ettirmiştir.[187] Gümrük yasasının ifade biçiminde bu vergi muafiyeti imtiyazının *auxilia* birliklerindeki yabancı askerler (*auxiliarii milites*) değil, sadece *legio*'da görevli Roma vatandaşı askerler (*legionarii*) için geçerli olduğunu düşündürecek bir veri bulunmamaktadır.[188]

Str. 66: καὶ ὃ ἂν φόβου πολεμίων χάριν· Düşman tehdidi altında Yunan dünyasından benzer uygulamalar bilinmektedir.[189] Elbette düşman tanımı net yapılmalı[190] ve tehdit algısı nesnel olarak temellendirilmelidir.[191]

---

[184] Krş. Cottier et al. 2008, 124.

[185] Engelmann - Knibbe 1989, 88.

[186] Reynolds 1982, 58 no. 8 str. 33-34; 93 no. 9 str. 3; Asia Eyaleti Gümrük Yasası temelinde ἀντιστρατιώτης sözcüğünün analizi için bkz. Linderski 1995.

[187] Tac. *ann.* 13, 51: *militibus immunitas servaretur, nisi in iis quae veno exercerent.* Askerelere tanınan vergi muafiyeti başka kaynaklardan da bilinmektedir: Dig. 39, 5, 9; FIRA I 56; FIRA I 76; ayrıca bkz. de Laet 1949, 121; Klingenberg 1979, 71. Nero'nun vergi reformu hakkında detaylı bilgi için bkz. Klingenberg 1979; Takmer 2008, 178-184; Rathbone 2008.

[188] Cottier et al. 2008, 124-125.

[189] IErythrai 9; Bengtson 1975, no. 322; krş. Müller 1975; Engelmann Knibbe 1989, 89.

[190] Dig. 50, 16, 118: *"Hostes" hi sunt, qui nobis aut quibus nos publice bellum decrevimus: ceteri "latrones" aut "praedones" sunt.*

Str. 66-67: λίθον ἢ τὴν πέτραν· Baetica'da çıkarılan zincifrenin (*minium*) çıkarıldığı yerde işlenmesinin yasak olup bunun Roma'da yapıldığını söyleyen Plinius ve Vitruvius'un aktarımları[192] uyarınca S. Carrelli ve T. Spagnuolo Vigorita maden ocaklarından elde edilen hammaddenin gümrük sınırından işlenmemiş olarak çıkarıldığını ve gümrük vergisinden ancak bu şekilde muaf olduğunu düşünmektedirler.[193] Bununla birlikte Vitruvius aynı pasajda daha önce Ephesos'ta bulunan maden işleme tesislerinin (*metallis officinae*) sonradan Roma'ya nakledildiğini söyler. Vitruvius'un aktardığı bu bilgi gümrük yasasının bu bölümünün ait olduğu dönemde, zincifrenin çıkarıldığı yerde işlendikten sonra Roma'ya gönderilen cevherlerden biri olarak özel bir vergiye tabi olduğunu (§ 34 str. 78-81) düşündürmektedir.[194]

Str. 67: Buradaki vergi alma yasağının sadece madenlerde kullanılacak su için geçerli olduğunu düşünmek gereklidir.[195]

§ 28-30 (Str. 67-72): Attalid'lerin Gümrük Binalarının Kullanılması Gerekliliği ve Sonraki Kiracıya *vir bonus* Onayıyla Teslimi

68 ἐποίκια | [καὶ στάθμους βασ]ιλικοὺς οὓς Βασιλεὺς Ἄτταλος Εὐμένους υἱὸς τελωνίας χάριν ἔσχ[εν], ὁ [δ]ημο[σιώνης] οὕ[τως] καρπευέσθω· ταῦτά
69 τε ὁποῖα ἂν παραλάβῃ | [τῷ ἐσομένῳ δημ]οσιώνῃ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ ἐπικρίσει παραδιδότωι. αἵτινες πόλεις ἢ ἔθνη ὑπὸ Βασιλεῖ Ἀττάλ[ωι Εὐ]-
70 μένους υἱῶι οὐκ ἐγένοντο, ἐν οἷς τόποις ἢ | [μερίσι? τῆς Ἀσία]ς τελώνηι κατὰ τὸν τῆς μισθώσεως νόμον ἀπογράψασθαι προσφωνῆσαι δεήσει,
71 τούτων ἐν ἑκάστηι πόλει πρὸς θαλάσσηι εἰς τὸ προσ|[φωνῆσαι ἢ ἀπο]γράφεσθαι ἕκαστον ἐποίκιον, μῆκος ποδῶν τεσσαράκοντα, πλάτος ποδῶν

[191] Dig. 50, 17, 184: *Vani timoris iusta excusatio non est.*

[192] Plin. *nat. hist*. 33, 118; Vitr. 7, 9, 4.

[193] Carrelli 1996, 185; Spagnuolo Vigorita 1996, 55 dn. 168.

[194] Krş. Cottier et al. 2008, 125.

[195] Carrelli 1996, 187-188; krş. Cottier et al. 2008, 125.

72 τεσσαράκοντα, ἐν δημοσίωι τόπωι [ἔ̓στω] μήτε ἐν ἱερῶι μήτε | [ἐν τόπῳ̣ ἀνέτῳ̣ κ]αὶ τῶι τελώνηι οἰκοδομῆσαι ἐξέστω.

*(**68**) Eumenes oğlu Kral Attalos'un gümrük toplama amacıyla bulundurduğu yapı ve istasyonları mültezim aynı şekilde kullanacak ve bunları nasıl teslim aldıysa, (**69**) bir sonraki mültezime vir bonus (bilirkişi) onayıyla aynı şekilde teslim edecektir. Asia'nın, bu kira yasası (Lex locatio) gereğince mültezime sözlü ve yazılı bildirimin zorunluluğu olduğu (**70**) mevki ya da bölgelerinde Eumenes oğlu Kral Attalos'un egemenliği altına girmemiş olan kent veya halklardan deniz kenarında bulunan her birinde herkesin sözlü (**71**) veya yazılı beyanda bulunabilmesi için kutsal veya girilmesi yasak alanda değil de kamu arazisi içinde olacak şekilde 40x40 adım ebatlarında bir bina bulunacak, (**72**) mültezimin de bunu yaptırması mümkün olacaktır.*

Str. 68: [καὶ στάθμους βασ]ιλικούς · Burada, başlangıç kısmı eyaletin oluşturulmasına kadar geri gitmekle birlikte Sulla sonrası dönemde yapılmış bir ek düzenleme söz konusu olmalıdır.[196] İfadenin baş kısmı için yazıtın ilk editörleri tarafından önerilen δούλους tamamlaması[197] yerine, burada uzun süre kullanılacak bir gerecin (στάθμους) düşünülmesi daha mantıklı olacaktır.

καρπεύειν = *fruere.*[198]

Str. 69: ἀνδρὸς ἀγαθοῦ ἐπικρίσει = *viri boni arbitratu.*[199]

§ 31-32 (Str. 72-74): *Decuma* Mültezimleri için Gümrük Muafiyeti (İÖ 75)

οὗ πράγματος δεκάτας καρπῶν ἀρότρωι ποριζομένων ἢ πέ̣μπτον̣ οἴνου καὶ

---

[196] Spagnuolo Vigorita 1996, 46 ve dn. 135; krş. Cottier et al. 2008, 126.

[197] Engelmann - Knibbe 1989, 91.

[198] Dig. 39, 4, 1, 1: *Publicani autem sunt, qui publico fruuntur.*

[199] Cato *agr.* 145, 3; Dig. 17, 2, 76; krş. Grosso 1996, 97-143.

73 ἐλαίου τῶι δημοσιώνῃ δίδοσθαι | [δεῖ δήμου Ῥωμα?]ίων ἕνεκεν, τοῦτον <τε τὸν> δημοσιώνην καρπεύεσθαι τὸ τέλος ὡς ἐξεμίσθωσαν Λούκιος
74 Ὀκτάουιος, Γάϊος Αὐρήλιος Κόττας ὕπατοι·ἐξ Ἀσίας εἰς Ἀσίαν | [ὃ ἂν εξάγηται, εἰσ]άγηται, ἐφ' ᾧ μὴ ἐπὶ ἀποστερήσει μᾶλλον τοῦ τέλους τούτου γένηται τῆι μετακομιδῆι ἢ δι' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ὑπὲρ τούτου τέλος μὴ διδόσθω.

Çift sürerek yetiştirilmiş ürünlerin % 10'unun (decuma) veya şarap ve zeytinyağının % 20'sinin, Roma Halkı'nın çıkarları doğrultusunda ödenmesinin gerekli olduğu bir malda (73) bu mültezimin (aşar vergisi mültezimi), consules Lucius Octavius ve Gaius Aurelius Cotta'nın yaptıkları kira sözleşmesinde olduğu gibi vergi toplaması gerekir. (Ama aşar vergisi mülteziminin vergi olarak topladığı bu ürünü) Asia'nın bir gümrük noktasından çıkarıp bir başka gümrük noktasına (74) sokması durumunda, bu nakliyeyle (amacın) adı geçen ürün (aşar vergisi olarak toplanan ürün) dışında (bir başka ürünü) gümrükten kaçırmak olmaması kaydıyla, bunun için gümrük ödenmeyecektir.

Bütün vergi kalemlerinin mültezimlerinin kendi kullanımları için yaptıkları köle ve diğer gereçlerin taşınması için tanınan vergi muafiyeti § 33 str. 74-76'da ele alındığına göre burada %10 hasat vergisi (*decuma*) ile şarap ve zeytinyağına uygulanan %20 ürün vergisini kiralayan mültezimi vergi olarak topladığı ürünleri taşırken geçerli olacak gümrük muafiyeti ele alınmış olmalıdır. Asia Eyaleti'nde *decuma*'yı kiralayan mültezimin sözleşmeyi imzalamasının ardından kira bedelini nasıl ödediği ve vergileri nasıl topladığı hususunda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte yukarıda önerilen yorumun doğruluğu kabul edilecek olursa, söz konusu hasat ve ürün vergisinin başlangıçta, hatta olasılıkla İÖ 75 yılına kadar, hâlâ nakdi değil ayni ödendiği; ayrıca bu vergiye tabi mükelleflerin söz konusu ayni vergiyi gümrük mülteziminin belirlediği ve depo inşa ettirdiği yerlere nakletmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde ayni vergi olarak toplanan hububat, şarap ve zeytinyağı daha sonra *decuma* mülte-

ziminin malı olarak yine bu mültezim tarafından satışa sunulmuş olmalıdır.[200]

Str. 75: τῆι μετακομιδῆι = *vectura.* Burada μετακομιδή'nin *dativus* halde bulunması sorunludur. Yazıtın ikinci editörlerinin düşündükleri[201] gibi çeviri yapan kişinin Latince orijinal metinde *nominativus* halde durmuş olması gereken *vectura* sözcüğünü yanlışlıkla *ablativus* halde anlamış olması makul gözükmektedir.

§ 33 (Str. 74-78): Mültezimlerin Köle ve Gereçleri için Gümrük Muafiyeti (İÖ 75)

75 οὓς | [ἂν καὶ ἅπερ ἂν δη]μοσιώνης ἐξ Ἀσίας εἰς Ἀσίαν εἰσαγάγῃ ἢ ἐξα-
γάγῃ̣, οὗ τέλος Λούκιος Ὀκτάουιος, Γάϊος Αὐρήλιος ὕπατοι ἐξεμίσθω-
76 σαν, ὑπὲρ τούτων τέλος μὴ | [διδόσθω· καὶ] ὑπὲρ πλοίου καὶ τῶν τοῦ πλοίου
σκευῶν καὶ ὑπὲρ δούλων καὶ ὧν ἀπάντων, οὓς ἂν ἢ ἃς ἂν οἴκοθεν ἄγωσιν
77 ἢ παραπέμπωσιν, ὑπὲρ βυβλίων | [δέλτων καὶ πάντ]ω̣ν οἷς ἂν γράμματα
γεγραμμένα ᾖ̣, καὶ ὑφ' οὗ ἂν διατρέφωνται, ὑπέρ τε κτηνῶν ἅπερ ἄν τις
78 οἴκοθεν ἄγῃ ταύτης χάριν τῆς πορείας, ὑπὲρ τούτων | [τῶν πραγμάτ]ων
τέλος μὴ διδόσθω.

(75) Bunlara uygulanacak vergi kaleminin consules L. Octavius ve C. Aurelius tarafından kiralanmış olduğu köle ya da malları (herhangi vergi kalemi) mültezimi Asia sınırları içinde bir gümrük noktasından çıkarıp bir başka gümrük noktasına sokarsa, bunlar için gümrük (76) ödenmeyecektir. Bunun dışında gemi, gemi donanımları, evden getirilen veya gönderilen kadın ya da erkek bütün köleler için, ayrıca kitaplar, (77) tabletler ve üzeri yazılı olan her tür nesneyle, beslenmelerini sağladıkları erzaklar ve bu yolculuk için evden getirdikleri hayvanlar mukabilinde (78) mallar için gümrük ödenmeyecektir.

---

[200] Bu yorum için bkz. Cottier et al. 2008, 130-131.

[201] Cottier et al. 2008, 131.

§ 34 (Str. 78-81): Roma'ya Gönderilecek Cevherin Gümrüğü (İÖ 75)

ἥτις ἂν γῆ ἐξ Ἀσίας εἰς Ῥώμην κατὰ τὴν γεωρυχικὸν νόμον ἐξάγηται, ὑπὲρ
79 τῆς γῆς ταύτης σκευῶν τε, ἐν οἷς ἂν αὐτὴ ὑπάρχῃ | [τῷ τελώνῃ δι]δότων ἑκατὸν λείτρων ἀσσάρια τέσσαρα. πλεῖον ὑπὲρ τῶν πραγμάτων τούτων
80 τέλος μὴ ὀφειλέσθω. ἐάν τις ὑπεναντίον τούτοις κατα|[σχῇ ταῦτα τὰ σκευὴ] δόλωι πονηρῶι ὥστε τὴν γῆν μὴ παρενεχθῆναι, τότε ὅσον ἂν ἦι κατεσχημένον, τούτου ὁ τελώνης τῶι παρακομίζοντι διπλοῦ ἔνοχος ἔστω |
81 [καὶ τοῦ χρήματος] τούτου ἐνεχύρου λῆψις ἔστω κοινωνοῖς τοῖς τὰ γεωρύχια ἠργολαβηκόσιν.

*Madencilik Yasası (Lex metalli) gereğince Asia'dan Roma'ya maden cevheri gönderilecek olursa, hem bu cevher hem de taşındığı kaplar için maden (metalla) mültezimleri (79) gümrük mültezimine 100 litre başına 4 assaria verecekler; bunlar için daha fazlasını ödeme yükümlülüğünde olmayacaklardır. Bu kaplar yukarıdaki koşulların aleyhinde (**80**) ve cevherin nakledilemeyeceği şekilde kötü niyetle alıkonursa, gümrükçü taşımayı yapana zapt ettiği tutarın iki katı yükümlü olacak (**81**) ve madenleri kiralayan ortakların bu değerde teminata el koyma hakkı olacaktır.*

Str. 78: ἥτις ἂν γῆ· Bu ifade yine Maden Yasası uyarınca işletilen her tür minerali[202] veya daha açık bir ifadeyle § 25-27 str. 66'da değinilen λίθος/*lapis* ve πέτρα'nın (*saxum*)[203] aksine (= ve *saxum*), daha tozumsu yapıda ürünleri, özellikle de boya maddelerini kapsamış olmalıdır.[204] Her halükârda burada, tam değeri henüz belli olmadığı için değeri yerine ağırlığına göre vergilendirilen[205] hammaddeden ziyade hâlihazırda işlenmiş olan ve standart gümrük oranından daha düşük bir oranda vergilendirilen ma-

---

[202] Domergue 1994, 80 dn. 49.

[203] Plin. *nat. hist.* 36, 136 ve 169.

[204] Carrelli 1996, 186-187; Carrelli 1997, 134.

[205] Engelmann - Knibbe 1989, 97-98; Merola 2001, 207 dn. 20.

mul ürün söz konusu olmalıdır.[206] Madencilik Yasası için bkz. *Lex metalli Vipascensis* (FIRA I 105).

Str. 79: ἀσσάριον = *as*.[207]

σκευῶν· Sözcük burada gemi değil, kap anlamına gelmektedir.[208]

Str. 80: διπλοῦ· Krş. *Edictum praetoris*'in ilgili bendi.[209] Ama bu *praetor* fermanında gümrük yasasında olduğu gibi kötü niyetle alıkoymak (δόλωι πονηρῶι κατασχεῖν/*dolo malo retinere*) değil; zor kullanarak zaptetmek (*vi adimere*) söz konusudur. Bununla birlike Marcus Antistius Labeo bir yorumunda, kötü niyet içermemesi durumunda bunun zorla mal gaspı (*vi bonorum raptorum*) anlamı taşımayacağını ifade etmektedir.[210]

Str. 81: ἐνεχύρου λῆψις· Mültezime karşı ihtiyati haciz (*pignoris capio*) için bkz. § 23-24 str. 57-58.

---

206 Carrelli 1996, 186-187; Dreher 1997, 83-84; krş. Cottier et al. 2008, 133-134.

207 *Denarius*'taki tarife değişikliğinin ardından bu birim içindeki konumu için bkz. Plin. *nat. hist.* 33, 45; krş. Crawford 1985, 144-145.

208 Domergue 1994, 891 dn. 50; Carrelli 1996, 187; Dreher 1997, 83; Cottier et al. 2008, 134.

209 Dig. 39, 4, 1 pr.: *quod publicanus eius publici nomine ui ademerit quodue familia publicanorum, si id restitutum non erit in duplum aut, si post annum agetur, in simplum iudicium dabo* [Bir mültezim veya personeli (*familia*) kamu gelirleri adına zorla bir şey alır ve bu tazmin edilmezse (*restitutio*), bunların iki katını (*duplum*) ödemeleri hükmünü (*iudicium*) veriyorum]; metin hakkında detaylı yorum için bkz. Klingenberg 1977, 131-134. Mültezimlerin *Edictum Praetoris* ve eyalet valilerinin düzenlemeleri kapsamında hak ve sorumlulukları için bkz. Brunt 1990, 358.

210 Dig. 47, 8, 2, 20: *si publicanus pecus meum abduxerit, dum putat contra legem vectigalis aliquid a me factum, quamuis erraverit, agi tamen cum eo vi bonorum raptorum non posse Labeo ait: sane dolo caret*; metnin yorumu için bkz. Klingenberg 1977, 95-96.

§ 35 (Str. 81-83): İkamet Yerine Götürülen veya İkamet Yerinden Getirilen Şahsi Kullanım Mallarının Vergiden Muafiyeti (İÖ 75)

82 ἥτις ἂν χῶρα ὑπὸ γνώμῃ ἢ ἐξουσίαι τοῦ ʽΡωμαίων δήμου ὑπάρχῃ | [οὓς ἂν ἢ ἃ ἄν τις ἐκ τῆ]ς χώρας ταύτης ἢ οἰκίας πρὸς τὴν ἰδίαν χρῆσιν εἰς χῶραν <ταύτην> ἢ οἰκίαν πρὸς τὴν ἰδίαν χρῆσιν ἐξάγῃ ἢ εἰσάγῃ, ὑπὲρ
83 τούτου τέλος εἰσαγωγῆς καὶ | [ἐξαγωγῆς μὴ διδόσθω].

*Roma Halkı'nın hükmü ya da yetkisi altındaki bir bölgeden (**82**) veya ikamet yerinden şahsi kullanım için getirilen veya bu bölge ya da ikamet yerine yine şahsi kullanım için götürülen köle veya eşya için giriş ve (**83**) çıkış gümrüğü ödenmeyecektir.*

§ 36 (Str. 83-84): Belirli Mallar için Özel Şahıslara *Populus Romanus* tarafından Tanınmış Gümrük Muafiyeti (İÖ 75)

οὓς ἐκ συνθήκης γενομένης μετὰ ʽΡωμαίων τέλος ἐξαγωγῆς ἢ εἰσαγω-
84 γῆς τινων πραγμάτων διδόναι οὐ δεῖ, οὗτοι τούτων τῶν πραγμά|[των τῷ δημοσιώνῃ τὸ τέλος μὴ] διδότωσαν.

*Romalılarla yapılan anlaşmalar çerçevesinde belli mallar için giriş veya çıkış gümrüğü (**84**) ödemek zorunda olmayan kişiler, bu mallar için mültezime gümrük ödemeyeceklerdir.*

§ 37 (Str. 84-87): Vergi Muafiyeti için Yeni Düzenleme (İÖ 72?)

Λούκιος Γέλλιος, Γναῖος Λέντλος ὕπατοι προσέθηκαν· ὃ ἄν τις πρὸς τὴν ἰδί-
85 αν χρῆσιν εἰς ταύτην τὴν χῶραν ἢ τὴν πόλιν ἧ|[ς πολειτείας αὐτὸς ἔσται] εἰσάγῃ κυκλεύων τε εἰσκομίζῃ, ὑπὲρ τούτου τέλος μὴ διδότω ὅτε ἂν ἐξ ἐκεί-
86 νης τῆς χώρας ἢ τῆς πόλεως, ἧς πολειτείας αὐτὸς οὐκ ἔσται, | [εἴτε εἰσάγῃ εἴ]τ̣ε̣ εἰσκομίζῃ, ἀ̣π̣ογραφέσθω καὶ ὑπὲρ τούτου τέλος διδόναι ὀφειλέτω· καὶ τούτου τοῦ πράγματος ὥσπερ τῶν λοιπῶν πραγμάτων ἀγωγὴ καὶ
87 ἐνεχύ|[ρου λῆψις ἔστ]ω̣.

*Consules L. Gellius ile Cn. Lentulus (yasaya şu maddeyi) eklediler: Eğer şahsi kullanım amacıyla yurttaşı olunan bir bölgeye veya (**85**) kente*

*mal sokulur ya da transit amaçlı getirilirse, bunun için gümrük ödenmeyecektir. Ama yurttaşı olunmayan bir bölge ya da kentten (**86**) getirilen ya da taşınan mal beyan edilecek ve bunun için vergi ödeme yükümlülüğü olacak; ayrıca diğer mallarda olduğu üzere bu mal için de dava açma ve (**87**) teminata el koyma hakkı söz konusu olacaktır.*

Str. 85: κυκλεύων· Fiilin kesin anlamı belirsiz kalmaktadır. Yazıtın ilk editörleri sözcüğü 'Herumziehender' (kent kent dolaşanlar) şeklinde anlamakta ve tüccarların yanı sıra doktor, oyuncu, hatip ve sofist gibi meslek icabı sık sık seyahat eden kişileri kastettiğini düşünmektedirler.[211] Bununla birlikte yazıtın ikinci editörlerinin de işaret ettikleri gibi[212] sözcüğün ilk editörlerin saydıkları meslek gruplarının yanı sıra özellikle transit amaçlı uğrayan tüccarları kastettiğini düşünmek daha kabul edilebilir gözükmektedir.[213] Cicero'nun aktardığına göre transit amaçlı malların vergilendirilmesi (*portorium circumvectionis*) tartışmalara yol açmış ve konu kardeşi tarafından *Senatus*'a iletilmiştir (İÖ 59).[214]

§ 38 (Str. 87-88): Eksik Bildirim Cezaları için Yeni Düzenleme (İÖ 72?)

ὃ ἄν τις κατὰ τοῦτον τὸν νόμον ἀπογράψηται, κατὰ τὴν τείμησιν τοῦ πράγματος τούτου τῶι τελώνηι τέλος εὐλυτείτωι. ἐὰν οὕτως μὴ ποιήσῃ,
88 τῷ διπλῷ | [τέλος διδ]ό̣τω καὶ τοῦ πράγματος τούτου τῶι τελώνῃ ἀγωγῆι καὶ ἐνεχύρου λῆψις ἔστω.

*Bu yasa gereği bildirimde bulunan bir mal için mültezime değeri üzerinden gümrük ödenecektir. Bu yapılmadığı takdirde iki katı (**88**) güm-*

---

[211] Engelmann - Knibbe 1989, 102; krş. Knibbe 2000, 165 § 37.

[212] Cottier et al. 2008, 136.

[213] Transit mallara uygulanan vergiler için bkz. Cagnat 1882, 151-152; de Laet 1949, 482; Wörrle 1975, 289 dn. 728; Marek 2006, 195-197.

[214] Cic. *Att.* 2, 16 4: *illud tamen quod scribis animadvertas velim de portorio circumvectionis; ait se de consili sententia rem ad senatum reiecisse.*

rük ödenecek (poena dupli) ve mültezimin bu mal için mahkemeye gitme ve teminata el koyma hakkı olacaktır.

Bu hüküm için krş. § 8 str. 20-6; § 18 str. 45-47; § 22 str. 53-56. Latince orijinalden çeviri yapılırken veya yazıt taşa kazınırken οἱ αὐτοὶ προσέθηκαν ibaresinin unutulmuş olması muhtemeldir.

§ 39 (Str. 88-96): Gümrükten Muaf Topluluklar için Yeni Düzenleme (İÖ 17)

Γάϊος Φούρνιος, Γάϊος Σειλανὸς ὕπατοι προσέθηκαν· αἵτινες πολειτεῖαι |
89 [καὶ ἅτινα ἔθ]νη καὶ οἵτινες δ[ῆμ]οί εἰσιν ἔξω διοικήσεω<ς> Ἐφεσίας καὶ
ἔξω διοικήσεως Μειλησίας καὶ ἔξω διοικήσεως Ἁλικαρνασσίας καὶ ἔξω
90 διοική||[σεως Σμυρν]αίας καὶ ἔξω διοικήσεως Περγαμηνῆς καὶ ἔξω διοική-
σεως Ἀδραμυτικῆς καὶ ἔξω διοικήσεως Ἑλλησποντίας καὶ ἔξω διοική-
91 σεως Σαρδιανῆς | [καὶ ἔξω διοι]κήσεως Κιβυρατικῆς καὶ ἔξω διοικήσεως
Ἀπαμηνῆς καὶ ἔξω διοικήσεως Συνναδικῆς καὶ ἔξω διοικήσεως Λυκαο-
92 νικῆς, εἰ μὴ αὐταὶ ἀγοραί εἰσιν | [δικῶν, εἴ τε] τούτων τῶν διοικήσεων
πόλεις, ἔθνη, δῆμοι νόμωι ἢ δήμου κυρώσει ἢ συγκλήτου δόγματι ἢ χάρι-
93 <τι> Αὐτοκράτορος Καίσαρος Σεβαστοῦ δημαρ||[χικῆς ἐξου]σίας, ἵνα
μ[ήτε ἐντ]ὸς τῶν ἰδίων ὅρων τέλος διδῶσιν μήτε ἐντὸς τῶν ἰδίων ὅρων
94 πορρώτερον σταδίων ὀκτὼ παραφυλακὴν ἔχωσιν, ὑπεξείρηνται | [εἴ τε
διοικήσ]εων ἐν [Ἀσία]ι τῶν προγεγραμμένων ἑτέραι εἰσὶν ἐπαρχείαι προσ-
νενεμημέναι, αὗται αἱ πολιτεῖαι καὶ ταῦτα τὰ ἔθνη καὶ οὗτοι οἱ δῆμοι τέλος |
95 [ἐντὸς τῶν ἰδί]ων ὅρων [οὐ] δώσουσιν οὔτε παραφυλακὴν μακροτέρωι
σταδίων ὀκτὼ ἐπιδέξονται, ἔν τε τοῖς ὅροις, οἵτινες ὁμοροῦσι τοῖς οὕτως
96 ὑπεξηρμένοις | [ὁ δημοσιώνη]ς καθὰ [ἐν ἐπ]αρχειαι Ἀσίαι τέλους εἰσπρά-
ξεως χάριν παραφυλακὰς καθιστάτω καὶ τέλη εἰσπρασσέτω ὡς κατὰ
τοῦτον τὸν νόμον δεῖ.

Consules C. Furnius ile C. Silanus (yasaya şu maddeyi) eklediler: **(89)** *Ephesos, Miletos, Halikarnassos,* **(90)** *Smyrna, Pergamon, Adramytteion, Hellespontos, Sardeis,* **(91)** *Kibyra, Apameia, Synnada ve Lykaonia dioikesis'leri dışında kalan kent, halk ve topluluklar, periyodik olarak*

adli (92) merkez (fora iuri dicundo) işlevi görmedikleri sürece; ayrıca bu idari merkezlere ait olmakla birlikte halk oylamasıyla (plebiscitum) veya yasal bir düzenlemeyle ya da halkı yönetme (93) yetkisine (tribunicia potestas) sahip Imperator Caesar Augustus'un ihsanıyla kendi sınırları içinde gümrük ödeme ve yine kendi sınırlarından 8 stadia beride kontrol noktası bulundurma yükümlülüğünden muaf tutulan kent, halk ya da topluluklarla; (94) (vaktiyle) Asia'nın yukarıda yazılı idari merkezlerine ait olmakla birlikte başka bir eyalete bağlanan kent, halk ya da topluluklar (95) kendi sınırları içinde gümrük ödemeyecekleri gibi, 8 stadia'dan beride kontrol noktası bulundurmak zorunlulukları da olmayacaktır. Bu şekilde muaf tutulanlarla sınırdaş olan yerlerdeyse (96) mültezim gümrük toplamak amacıyla Asia için geçerli koşullarda gümrük istasyonu kuracak ve bu yasanın gerekli kıldığı şekilde gümrük toplayacaktır.

Bu paragrafta πολιτεῖαι (veya str. 92'de πόλεις), ἔθνη, δῆμοι şeklinde tanımlanmış ve verginin toplanması bağlamında özel statüye sahip farklı topluluk sınıflandırmaları ifade edilmektedir.[215]

Str. 88-92: *Conventus* kentleri arasında Alabanda unutulmuş gözükmektedir. İki *conventus*'un da merkezleri verilmemiştir. Bunlardan διοίκησις Λυκαονική'nin merkezi, hükmün kaleme alındığı sırada Philomelion iken;[216] διοίκησις 'Ελλησποντία'nın merkezi olan Kyzikos ise, kentteki Roma yurttaşların uğradığı zarardan ötürü İÖ 20 yılında Augustus tarafından cezalandırılan Kyzikos'tur.[217] Ama bu ceza süreci kısa sürmüş ve kent en geç İÖ 15 yılında eski hukuki statüsünü geri kazanmıştır.[218] Dolayısıyla

[215] Merola 2001, 159-171.

[216] Plin. *nat. hist.* 5, 95.

[217] Suet. *Aug.* 47; Zonar. 10, 43.

[218] Cass. Dio 54, 23, 7.

hükmün alındığı sırada *conventus*'un merkez kenti yerine, sorumluluk sahasını oluşturan bölgeyle anılması şaşırtıcı değildir.

Str. 89: Asia Eyaleti'nde yargı merkezleri olarak oluşturulan διοικήσεις/ *conventi* için bkz. Merola 2001, 172-181.

Str. 91-92: εἰ μὴ αὐταὶ ἀγοραί εἰσιν [δικῶν]· Burada, gümrük muafiyetine sahip topluluklara ilişkin bir kısıtlama söz konusudur; başka bir ifadeyle 12 *conventi*'nin sorumluluk sahası dışında kalan topluluklara tanınan muafiyet ἀγοραί için geçerli değildir. Buna göre çeviri "bunlar ἀγοραί olmadıkça" şeklinde yapılmalıdır. Burada ἀγοραί ibaresi ise, eyalet valisi tarafından görülen celselerin yapıldığı adli merkezleri ifade etmiş olmalıdır.[219] Bununla birlikte adli merkezlerin daha imtiyazsız bir konumda bulunmaları ilginçtir.[220]

§ 40 (Str. 96-98): P. Vedius Pollio için Tanınan Gümrük Muafiyeti İmtiyazı (İÖ 17)

97 οἱ | [αὐτοὶ προσέθηκ]αν· ὧν πραγμάτων Οὐηδίωι Πωλλίωνι συγκλήτου
δόγματι ἀτέλεια δέδοται, ὅσῳ ἂν πλεῖον δηναρίων μυρίων, τούτων τῶν
98 πραγμάτων τὸ | [τεσσακοστὸν μ]έρος τῶι δημοσιώνηι δοθήσεται.

*Aynı (consules (***97***) yasaya şu maddeyi) eklediler: Vedius Pollio'ya Senatus consultum'la gümrük muafiyeti tanınmış mallardan 10,000 denarii'nin üstündekiler için (***98***) mal değerinin kırkta biri mültezime verilecektir.*

Asia Eyaleti uzun süre, Augustus'un yakın arkadaşı olan Vedius Pollio'nun idaresinde kalmıştır.[221]

---

[219] ἀγορὰ δικῶν ifadesi Digesta (Dig. 27, 1, 6, 2) ve Lukianos'ta (*bis acc.* 4, 11; 4, 14, 12, 14) geçmektedir.

[220] Daha detaylı bilgi için bkz. Cottier et al. 2008, 138-139.

[221] IEphesos 17-18; IDidyma 146; IIlion 101; RPC I 2364-2365; krş. Keil 1955; Syme 1961; Engelmann Knibbe 1989, 109-110; Scherrer 1990; Cottier et al.

§ 41 (Str. 98-99): Kölelerin Gümrüğü için Yeni Düzenleme (İÖ 17)

οἱ αὐτοὶ προσέθηκαν· ὑπὲρ σωμάτων ἑκάστης κεφαλῆς πλεῖον τοῦ ἐν τῶι
99 τειμευτητικῶι νόμωι | [τέλους γεγραμ]μένου ἠσφαλισμένου εἰσαγωγῆς
μὲν δηνάρια δύο ἥμισυ ἐξαγωγῆς δὲ δηνάριον ἓν ὁ δημοσιώνης <μὴ>
λαμβανέτω.

*Aynı (consules yasaya şu maddeyi) eklediler: mültezim köleler için gümrük kirası sözleşmesinde (Lex locatio) (**99**) yazılı bir şekilde hükme bağlanan miktar olan kafa başına 2,5 denarii giriş, 1 denarius çıkış gümrüğünden daha fazlasını almayacaktır.*

§ 42 (Str. 99-101): Kira Bedelinin Ödenmesi için Yeni Düzenleme (İÖ 17)

100 οἱ αὐτοὶ | [προσέθηκαν· ὁ δ]ημοσιώνης ὁ παρὰ τοῦ δήμου τὴν τῶν
τελῶν ἀνάπραξιν ἐργολαβήσας, ὧι ἂν ἔτει καρπεύεσθαι δέξηται, εἰδοῖς
101 Ὀκτωβρίαις δευτέραις | [πρὸς τῷ αἰρα]ρ̣ί̣ῳ̣ διευλυτεῖν ὀφειλέτω καὶ τοῖς
λοιποῖς ἔτεσιν ὁμοίως εἰδοῖς Ὀκτωβρίαις καθ' ἕκαστον ἔτος.

*Aynı (consules (**100**) yasaya şu maddeyi) eklediler: Roma Halkı'ndan gümrük toplama hakkını kiralamış olan mültezim (kira bedelinin ilk) taksidini sözleşmeyi imzaladığı yılın Ekim ayının 15'inde (**101**), geri kalan taksitleri de aynı şekilde yine her yılın Ekim ayının 15'inde Aerarium'a ödeyecektir.*

Paragraf yorumu için bkz. yk. bl. VIII. Gümrük Vergisinin Kiralanması.

§ 43 (Str. 101-103): Mültezimin Kefilleri için Yeni Düzenleme (İÖ 17)

102 οἱ αὐτοὶ προσέθηκαν· δημοσιώ|[νης ὁ τὴν τῶν τέ]λων εἴσπραξιν ἐργολα-
βήσας πραισὶ καὶ ἐνγαίοις δημοσίᾳ διικανοδοτείτω ἐπικρίσει Γαΐου Φουρ-

---

2008, 142. S. R. F. Price, Vedius Pollio'nun Augustus'un çıkarlarını gözetmek üzere eyalette etkin konuma sahip yarı vali statüsünde olduğunu düşünmektedir (Price 1984, 69 ve dn. 63; krş. Dignas 2002, 142 ve dn. 204).

103 νίου, Γαΐου Σειλανοῦ ὑπάτων ἢ τῶν | [προεστώτων τοῦ] αἰραρίου στρατηγῶν. ἡ προθεσμία τοῦ χρήματος εἰδοὶ Ἰανουάριαι πρῶται.

*Aynı (consules yasaya şu maddeyi) eklediler: Gümrük (**102**) toplama hakkını kiralamış olan mültezim kefillerle (praedes) gayrimenkul ipoteklerini (praedia) consules C. Furnius ile C. Silanus'un veya (**103**) Aerarium'dan sorumlu praetor'ların takdirleri doğrultusunda resmi olarak gösterecektir. Bu işlemin gerçekleşme dönemi ise (sözleşmenin) ilk yılının Ocak ayının 13'üdür.*

Paragraf yorumu için bkz. yk. bl. VIII. Gümrük Vergisinin Kiralanması.

Str. 102: πραισὶ καὶ ἐνγαίοις = *praedes praediaque*. Ausonius'a göre bir başkasına *causa capitalis* kefil olan kişiye "*vas, vadis*"; sivil bir faaliyette bir başkasına kefil olan kişiye ise "*praes*" denmektedir.[222] Varro'ya göre, '*vas*' herhangi bir yasal işlemde bir başkası için kefalet (*vodimonium*) ödeyen kişi anlamına gelmektedir.[223] Festus, *manceps*'in herhangi bir kamu malını satın alan ya da kiralayan kişiyi (*qui a populo emit conducitve*) temsil ettiğini ve sözleşmeyi yerine getirmeyi garanti etmesinden dolayı, onun *praes* olarak da adlandırıldığını (*praestare quod promisit*) söylemektedir.[224] Bu tanımlamaya göre, *praes* devletten bir şey kiralayan ya da satın alan biri için kefil olan kişidir. Festus'taki anlatım Nepos tarafından Atticus'un hiçbir kamu müzayedesine katılmadığının (*ad hastam publicam*) ve hiçbir zaman *manceps* veya *praes* olmadığının söylendiği metni açıklamaktadır.[225] Ayrıca Gellius, *praedes* temin edemeyen birinin hapse gönderildiğini söylemektedir.[226] Kefilin eşyaları ise, *praedia* olarak adlandırıl-

---

[222] Auson. *Idyll.* 12, 9.

[223] Varro, *ling. Lat.* 6, 74: *vas appellatus qui pro altero vadimonium promittebat.*

[224] Festus s. v. *Manceps: Manceps dicitur, qui quid a populo emit conducitve, quia manu sublata significant se auctorem emptionis esse: qui idem preas dicitur, quia tam debet praestare populo, quod promisit, quam is, qui pro eo praes factus est.*

[225] Nep. *Att.* 6.

[226] Gell. *not. Att.* 6, 19.

maktadır.[227] Cicero ve Livius "*praedibus et praediis*" ifadelerini bir arada kullanmaktadır.[228] *Digesta*'da ipotek vermek anlamında "*praedibus cavere*" ifadesi geçmektedir.[229] Kefiller genellikle iltizam şirketinin aynı zamanda ortakları olmaktadır.[230] Bu ibarenin ilk kez burada geçmesi ilk düzenlemede saptanan hükümlerin yaklaşık bir asrı aşkın süre değiştirilmeden yürürlükte kalmış olduğunu düşündürmektedir. Krş. § 12 str. 29'daki yorum. Andriake Gümrük Yazıtı'nda kefil için Latince *praes* sözcüğü yerine διενγυάω fiilinin *participium* formu (str. 77 [ἔστω δὲ ταύτῃ χρ]έος ἑκάστου δ̣[ι]ε̣νγυῶντος); kefalet içinse *nomina actionis* διενγύησις (str. 75: ἡ διενγύ[η]σις τοῦ τέλους γειν̣έσ̣θω ὑ̣πο̣[θή]καις ἐνγ̣αί̣οις) kullanılmıştır.[231]

δικανοδοτεῖν = *satis dare.*[232] Andriake Gümrük Yazıtı'nda ise ἱκανοδοτέω fiili kullanılmıştır.[233]

§ 44 (Str. 103-105): Alexandria Troas'a Tanınan Ayrıcalık için Düzenleme (İÖ 12)

104 Πόπλιος Σουλπίκιος Κουιρείν<ι>ος, Λούκιος Οὐάλγιος | [῾Ροῦφος ὕπατοι πρ]οσέθηκαν· τέλος κατὰ θάλασσαν καὶ κατὰ γῆν εἰσαγωγῆς καὶ ἐξα-

---

[227] Ps.-Ascon. *Verr.* 2, 1, 54.

[228] Cic. *Verr.* 2, 1, 142 ve 144; Liv. 22, 60.

[229] Dig. 10, 3, 6.

[230] Cic. *Verr.* 2, 1, 54 ve 142; Varro, *ling. Lat.* 5, 40; 6, 74; ayrıca bkz. Brunt 1990, 361; Bonfiglioli 1996, 313 dn. 21.

[231] Takmer 2008, 177.

[232] Dig. 1, 2, 7-8; 2, 8, 1; 2, 11, 4; 4, 6, 28; 5, 1, 2; 36, 4, 1; 36, 4, 5; 40, 5, 4; 46, 4, 5; 46, 6, 1; 46, 5, 1; 50, 16, 61; Cod. Iust. 2, 12, 27, 2; Cic. *Att.* 5, 1, 2; 16, 15, 2; Gai. *inst.* 1, 200; Cic. *ad Q. fr.* 13, 44; Cic. *Verr.* 2, 1, 56; 2, 2, 24; Cic. *Q. Rosc.* 12, 35; Cic. *fam.* 13, 28, a, 2; Val. Max. 4, 1, 8; Plin. *nat. hist.* 36, 2, 2; Iust. *nov.* 131, 15; TAM V, 464; POxy. 259 str. 29; ayrıca bkz. Crawford 1996 (1), 267.

[233] Str. 57: [ἱκ]ανοδοτείτωσαν εὐάρεστως τοῖς ἄρχουσιν.

105 γωγῆς ἐντὸς ὅρων καὶ λιμένων Ἀποικίας Σεβαστῆς Τρωάδος ὑπε|[ξή-
ρηται ἵνα μόνη ἡ] ἀποικία αὕτη καρπεύηται· τὰ λοιπὰ κατὰ τὸν νόμον.

*Consules P. Sulpicius Quirinius ile C. Valgius (**104**) Rufus (yasaya şu maddeyi) eklediler: Colonia Augusta Troas'ın sınırları dâhilinde ve limanlarında deniz ve karadan giriş ve çıkışlarda gümrük, (**105**) bundan sadece koloninin kendisinin yararlanması amacıyla kaldırılmıştır. Geri kalan hususlar ise yasa uyarınca olacaktır.*

Olasılıkla Triumvirat Dönemi'nde Aleksandreia Troas'ta kurulan koloni Augustus tarafından İÖ 27-12 yılları arasında yeni kolonistler yerleştirilerek güçlendirilip *ius Italicum* statüsüne çıkarılmış ve Colonia Augusta Troadensis adını almıştır.[234] Aleksandreia Troas'ın komşusu ve Romalıların ata vatanı olan Ilion merkezi otorite tarafından sürekli yinelenen imtiyazları haiz olmuştur.[235] Ama Ilion'dan farklı olarak aynı zamanda bir Roma kolonisi olan Aleksandreia Troas Roma gümrüğünden muaf tutulmuş ve kendi adına gümrük toplama hakkı elde etmiştir.[236] Benzer uygulama Termessos[237] ile Tyras'tan (Moesia Inferior) bilinmektedir.[238]

§ 45 (Str. 105-109): Kefillerin Değiştirilebilmesine ve Gösterilmesi Gerekli Teminata dair Yeni Düzenleme (İÖ 12)

ὃς ἂν παρὰ τοῦ δήμου τὴν τελωνίαν μισθώσηται, τούτωι προέγγυον ἐν
106 τρισὶ | [ἡμέραις ταῖς ἔγγι]στα αἷς ἂν μισθώσηται ἐφ' ἡμῶν ἀλλάξαι ἔξ-
εσται, μήτε ὁ προέγγυος τὴν δημοσιωνίαν ταύτην καρπευέσθω πρὶν ἢ

[234] Dig. 50, 15, 7: *Iuris Italici sunt Troas Byrutos Durraxion*; krş. IAlexandreia s. 20-21; Grant 1946, 244-246; Vittinghoff 1952, 130-131; Engelmann Knibbe 1989, 115, Cottier et al. 2008, 145.

[235] App. *Mithr.* 61; Strab. 13, 26-27; Tac. *ann.* 12, 58, 1; Suet. *Claud.* 25, 3.

[236] Ayrıca bkz. IAlexandreia s. 225.

[237] *Lex Antonia de Termessibus* (Crawford 1996 (I), no. 17 col. II str. 33-36: *quei publica populi Romani vectigalia redempta habebunt; quos per eorum fineis publicanei ex eo vectigali transportabunt.*

[238] CIL III 781; ILS 423; krş. de Laet 1949, 209-210.

107 ἐνγαίοις καὶ | [αὐθέντηι τῷ δήμ]ωι περὶ ἐγγαίων ἀσφαλίσασθαι ἐπικρίσει Ποπλίου Σουλπικίου Κουιρεινίου, Γαΐου Οὐαλγίου 'Ρούφου ὑπάτων καὶ
108 τῶν προεστώτων | [τοῦ αἰραρίου στρατ]ηγῶν, καὶ ὁ ἐξηγορακὼς ἀπὸ εἰδῶν 'Ιανουαρίων πρώτων ἐπὶ ἔτη ἑξῆς πέντε καρπευέσθω· τὰ λοιπὰ
109 κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον | [ἑκάστου ἔτους.

Gümrük toplama hakkını (Roma) Halkı'ndan kiralayan kişinin (manceps) idarecisini (magister), (**106**) *sözleşmeyi imzalamasının ardından üç gün içinde huzurumuzda değiştirebilmesi mümkün olacak; ama söz konusu magister, consules P. Sulpicius Quirinius ile C. Valgius Rufus'un ve Aerarium'dan sorumlu praetor'ların takdirleriyle (Roma) Halkı'na gayrimenkul ipotekleri ve bu ipotekler için garantör (cognitor/auctor) göstermeden gümrük toplama hakkından yararlanmayacaktır.* (**108**) *Kiralayan kişi (sözleşmeden sonraki) ilk Ocak ayının 13'ünden itibaren takip eden beş yıl boyunca bu haktan yararlanacaktır. Geri kalan hususlar ise her yıl için yasa uyarınca* (**109**) *olacaktır.*

Str. 105: προέγγυον· İfade büyük ihtimalle Latince *magister*'in tercümesidir.[239] İltizam şirketinde sözleşmeyi imzalayan kişi *manceps*,[240] onun yardımcısı ise *magister*'dir.[241]

Str. 107: [αὐθέντηι τῷ δήμ]ωι· M. H. Crawford *Lex municipii Malacitani*'de kefil gösterme süreciyle bağlantılı olarak *cognitor*'un anılmasına[242] dayanarak αὐθέντης'in Latince *cognitor*'un Yunanca çevirisi olduğunu düşünürken, M. Wörrle ise verginin kiralanmasına dair sözleşmelerde

---

[239] Cottier et al. 2008, 146.

[240] *Fragmentum Tabulae Censualis* (Bruns 1909, no. 142); CIL I 808; Cic. *Flacc.* 32; Nep. *Att.* 6, 3; Fest. s. v. *manceps*; ayrıca bkz. Brunt 1990, 360-362; Bonfiglioli 1996, 313 dn. 16.

[241] Brunt 1990, 366 dn. 44. Onun *manceps* ve *auctor* ile ilişkisi için bkz. Cic. *Planc.* 32.

[242] FIRA I 24 § 64 rubr.: *De obligatine praedum et praediorum cognitorumque*; ayrıca bkz. Spitzl 1984, 86; Freis 1984, 125-126.

geçmesinden ötürü alternatif olarak *auctor*'u[243] önermektedir.[244] Açık olmamakla birlikte *cognitores*'in işlevi, asıl kefillerin (*praedes*) altında kefillik sürecine yardımcı olmakmış gibi gözükmektedir.[245] Her halükârda iltizam şirketlerinin içyapısı hakkında oldukça kısıtlı veri bulunması[246] bu konuda kesin bir sonuca varmayı güçleştirmektedir.

Str. 107-108: ὑπάτων καὶ τῶν προεστώτων | [τοῦ αἰραρίου στρατ]ηγῶν· ἤ yerine καί kullanımı çevirmenin hatası olmalıdır (str. 102'de doğru kullanım).[247] ἤ yerine καί kullanımları için krş. § 47 str. 111; § 55 str. 125.

Str. 108: ἐπὶ ἔτη ἑξῆς πέντε καρπευέσθω· Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde kira süresi (*lustrum*) 5 yıldır. Andriake Gümrük Yazıtı'nda kira süresinin yine beş yıl olduğu (ἐπὶ πενταετίαν) belirtilmektedir.[248] P. A. Brunt, rakip şirketlerin bu işte tecrübe kazanmış kölelerden oluşan personel eksikliği yaşamaları nedeniyle büyük iltizam şirketlerinin (*societas publicanorum*) her kira döneminin sonunda sözleşmelerini kolayca tekrar ve tekrar yenileyebildiklerini düşünmektedir.[249]

---

243 Festus s. v. *Manceps dicitur, qui quid a populo emit conducitve, quia manu sublata significant se* ***auctorem emptionis*** *esse*...

244 Cottier et al. 2008, 146 ve 148; krş. Lewis 1996, 210.

245 Bkz. *Lex municipii Malacitana* § 63-65.

246 Urögdi 1968, 1205; Kunkel - Wittmann 1995, 453-454. U. Malmendier (Malmendier 2002, 81; Malmendier 2005, 37 ve 364 dn. 57) sözcüğü yanlış bir şekilde *manceps* olarak çevirmektedir.

247 Cottier et al. 2008, 147.

248 Str. 78 (Takmer 2008, 177): καὶ οἱ αὐτοὶ ἐπὶ πενταετίαν τελωνείτω[σ]αν.

249 Brunt 1990, 377. societates publicanorum'un Asia Eyaleti'nde oynadığı rol için bkz. Merola 1996, 263-297; Merola 2001, 159-171, 199-231; Merola 2001a, 459-471; Merola 2006, 123-133; Nicolet 1999, 191-215; Nicolet 2000, 277-293; 367-384; Purpura, 2002, 177-198; Maganzani 2002; de Ligt 2004, 77-93.

§ 46 (Str. 109-110): *Cognitor*'un Değiştirilebilmesine dair Yeni Düzenleme (İÖ 7)

Τι]βέριος Κλαύδιος Νέρων τὸ β, Λεύκιος Καλπούρνιος Πείσων ὕπατοι προσέθηκαν· ἐν ἡμέραις εἴκοσι ταῖς ἔγγιστα τὸν αὐθέντη|[ν ἀλλάξαι ἐξέστω.

Consules ikinci kez consul Ti. Claudius Nero ile Cn. Calpurnius Piso (yasaya şu maddeyi) eklediler: İlk 20 gün içinde cognitor'u (**110**) *değiştirmek mümkün olacaktır.*

Str. 109: Τι]βέριος Κλαύδιος Νέρων τὸ β, Λεύκιος Καλπούρνιος Πείσων · W. Eck buradaki *consul* çiftinin İÖ 7 yılı *consul*'ları, ileride imparator olacak Tiberius ile Cn. Calpurnius Piso olduğunu ortaya koymuştur.[250] Cn. Calpurnius Piso'nun İS 20 yılında hüküm giymesinin ardından isminin bütün resmi kayıtlardan silinmesi, mallarının yarısının müsadere edilip yarısının oğluna verilmesi ve oğlunun Gnaius olan ön adının (*praenomen*) değiştirilmesi hükmü verilmiş; bu nedenle *consul*'un *praenomen*'i de burada Lucius olarak değiştirilmiştir.[251]

Str. 110: αὐθέντης· İÖ 7 yılından itibaren sözleşmenin imzalanmasını takip eden 20 gün içinde değiştirilebilmektedir. Yasanın önceki kısımlarında bu yönde bir veri bulunmadığına göre böyle bir değişikliğin daha önce olanaklı olmadığı düşünülebilir. İS 5 yılında yapılan ek düzenlemeyle ise bu değişikliğin istendiği zaman, ama *Aerarium*'dan sorumlu *praetores*'in[252] onayıyla yapılabilmesi hükme bağlanmıştır: bkz. aş. § 54 str. 123-124.

§ 47 (Str. 110-112): İpotek ve Kefiller için Yeni Düzenleme (İÖ 7)

ὁ δ]ημοσιώνης ὁ τὴν τελωνείαν μισθωσάμενος ἀναδόχοις καὶ ἐνγαίοις

---

[250] Eck 1990, 139-145; krş. Eck et al. 1996, 214-215.

[251] Tac. *ann.* 3, 17; *SC de Cn. Pisone patre* 99-100 (Eck et al. 1996); krş. Cottier et al. 2008, 147.

[252] Bunlar iki kişidirler ve İÖ 23 ile İS 44 yılları arasında *praefecti Aerarii*'nin yerini almışlardır: Corbier 1974, 639-643.

111 τῶι δήμωι ἀσφαλιζέσθω ἐπικρίσει Τιβερίου Κλαυδίου | [Νέρωνος τὸ β´,
Λευκίου] Καλπουρνίου Πείσωνος ὑπάτων καὶ τῶν προεστώτων τοῦ
112 αἰραρίου ἄχρι τοῦ πενταπλοῦ ὅσου ἂν τὴν δημοσιωνίαν ἐργολα|[βήσῃ
ἑκάστου ἔτους] καὶ ἀπὸ εἰδῶν ᾿Ιανουαρίων πρώτων τοῖς ἑξῆς ἔτεσιν
πέντε καρπευέσθω· τὰ λοιπὰ κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον ἑκάστου ἔτους. |

*Gümrük toplama hakkını kiralamış olan mültezim, consules ikinci kez consul Ti. Claudius (**111**) Nero ile Cn. Calpurnius Piso'nun ve Aerarium'dan sorumlu praetor'ların takdirleri doğrultusunda (Roma) Halkı'na, imzalamış olduğu sözleşmedeki yıllık kira bedelinin 5 katına kadar kefil ve gayrimenkul ipotekleri gösterecek (**112**) ve (sözleşmeden sonraki) ilk Ocak ayının 15'inden itibaren takip eden beş yıl boyunca bu haktan yararlanmakla yükümlü olacaktır. Geri kalan hususlar ise her yıl için yasa uyarınca olacaktır.*

Str. 111: ἄχρι τοῦ πενταπλοῦ· Verres yasanın izin verdiğinden 5 kat fazlasını almıştır.[253]

§ 48 (Str. 113-114): Mültezimle Sözleşme için Yeni Düzenleme (İÖ 2)

113 [Λεύκιος Κανινιος Γά]λλος, Κόϊντος Φαβρίκιος ὕπατοι προσέθηκαν· ἐάν
τις περὶ τῶν τελῶν τούτων πρὸς δημοσιώνην ἢ ἐ[πίτρο]πον συνθῆται |
114 [τοῦτο δίκαιον καὶ] νόμιμον ἔστωι.

*(**113**) Consules L. Caninius Gallus ile Q. Fabricius (yasaya şu maddeyi) eklediler: Eğer mültezim ya da vekiliyle bu vergi kalemini ilgilendiren bir sözleşme (pactio) imzalandıysa, bu sözleşme (**114**) bağlayıcı ve hukuki sayılacaktır.*

İÖ 2 yılında yapılan ek düzenlemelerden ilki, yazıtın ilk editörlerinin yorumuna göre mültezimle yapılan özel anlaşmalara (*pactiones*) ilişkindir.[254]

---

[253] Cic. *Verr.* 2, 3, 97 ve 225.

[254] Engelmann - Knibbe 1989, 119; krş. Merola 2001, 101-107.

§ 49 (Str. 114-115): *Cognitor*'un Değiştirilmesine dair Yeni Düzenleme (İÖ 2)

οἱ αὐτοὶ προσέθηκαν· ὃ ἂν κατὰ τοῦτον τὸν νόμον ἐνε[χύρ]ον [λ]ηφθῇ
115 τοῦτο ἐν ἡμ[έραις] τριάκοντα | [ταῖς ἔγγιστα αἷς ἂν ληφθῆι] ἐὰν μὴ
ἐπιλυθῇ, τοῦ ἐνεχυράσαντος ἔστω.

*Aynı consules (yasaya şu maddeyi) eklediler: Bu yasa çerçevesinde teminat üzerindeki tedbir, haczi takip eden 30 (**115**) gün içinde kaldırılmazsa, teminat haczi gerçekleştirene ait olacaktır.*

Bu ek düzenleme yazıtın ilk editörlerinin düşündüğü gibi gümrükten kaçırılan malların haczine değil;[255] *Lex censoria* uyarınca mültezime tanınan *pignoris capio adversus eos, qui aliqua lege vectigalia deberent*[256] hakkına ilişkindir.[257] *Consul* çifti, örneğin satış gibi, daha sonraki işlemlere değinmeden teminatına el konulan kişinin öngörülen şartları yerine getirerek teminatını geri alabileceği[258] 30 günlük sürenin dolmasından sonra söz konusu teminatın kaybedileceği hükmünü düzenlemektedirler.

§ 50 (Str. 115-117): Yargılama Yetkisine dair Yeni Düzenleme (İS 5)

Λεύκιος Οὐαλέριος Οὐόλεσος, Γναῖος Κίννας Μάγνος ὕπατοι προσέ-
116 θηκαν· | [ἐὰν . . . . ἐκ τοῦ] νόμου τούτου ἀμφισβήτησις γένηται,
ὑπὲρ ταύτης στρατηγοῦ τοῦ δικαιοδοτοῦντος μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ ἀλλο-
117 εθν|[ῶν δικαστοῦ ἢ ξενοκριτῶ]ν τε δόσις ἔστω.

*Consules L. Valerius Volesus ile Cn. Cinna Magnus (yasaya şu maddeyi) eklediler: (**117**) [eğer -] bu yasadan kaynaklanan bir tartışma konusu çıkarsa, bununla ilgili olarak yargıç (iudex) veya recuperatores atama yetkisi praetor inter peregrinos'un yetkisinde olacaktır.*

---

[255] Eengelmann - Knibbe 1989, 82; krş. a.g.e. 120.

[256] Gai. *inst.* 4, 28.

[257] Cottier et al. 2008, 149.

[258] Klingenberg 1977, 94-95; Kaser - Hackl 1997, 146-148.

Praetor'un *cognitio ordinaria* mahkemelerde (olağan mahkemeler) işlevi *iuris dictio, iudicii datio ve iudicis datio*'dan (bu dönemde sadece *recuperatores* atama) oluşmaktadır.[259]

§ 51-52 (Str. 117-122): Tecrübesiz Kölelerin Gümrüğü için Yeni Düzenleme (İS 5)

οἱ αὐτοὶ προσέθηκαν· ὃς ἂν νοουίκιον δοῦλον ἢ δούλην εἰς ἐπαρχείαν
118 Ἀσίαν εἰσάγῃ ἢ ἐξάγῃ, πρ[ὸς | τὸν δημοσιώνην ἢ τὸν ἐπίτ]ροπον αὐτοῦ
ἀπογραφέσθω παρὰ τούτωι, ὃς ἂν φανερῶς ἐν τῶι τελωνίωι ἦ̣ προγε-
119 γραμμένος, ἐν οἷς ἂν τόποις δημο|[σιώνῃ ἐποίκιον χάριν τε]λωνίας ὑπάρ-
χῃ καὶ τὸ σῶμα τοῦτο τῆι τῶν κοινωνῶν σφραγεῖδι σφραγισθὲν ἐξαγέτω
120 καὶ εἰσαγέτω· ἐὰν ἐν τῶι τελω|[νίῳ μήτε δημοσιώνης μήτε ἐπί]τροπος
ὑπάρχῃ τότε ἐν τῆι ἔγγιστα πόλει, ὃς ἂν τὴν μεγίστην ἀρχὴν ἔχῃ, παρὰ
121 τούτωι ἀπογραφέσθω. οἱ | [αὐτοὶ προσέθηκαν· ὃς ἂν νοο]υ̣ίκιον δοῦλον ἢ
δούλην κατὰ θάλασσαν εἰσαγάγῃ καὶ ἐξαγάγῃ, ἐπ' ἴσης ἔστω ὡσανεὶ κατὰ
122 γῆν εἰσήγαγεν | [καὶ ἐξήγαγεν, ἵνα καὶ ὁ αὐτὸς] ἅπαξ τὸ εἰσαγώγιον δῷ.

Aynı consules (yasaya şu maddeyi) eklediler: Asia Eyaleti'ne getirilecek veya buradan çıkarılacak olan kadın ya da erkek yeni bir köle (servum servam novicium noviciam) (**118**) *gümrük binası üzerinde adı açık seçik bir şekilde yazılı olan mültezim veya vekiline, mültezimin vergi toplamak üzere gümrük* (**119**) *binası bulundurduğu yerlerde beyan edilecek ve iltizam şirketinin (societas publicanorum) ortak mührüyle damgalandıktan sonra gümrük sınırından sokulup çıkarılabilecektir.* (**120**) *Mültezim veya vekilinin gümrük binasında bulunmadığı durumda bildirim en yakın kentin en üst merciinde bulunan kişi huzurunda yapılacaktır.* (**121**) *Aynı consules (yasaya şu maddeyi) eklediler: Gümrük sınırından deniz yoluyla kadın veya erkek yeni bir köle sokulacak ya da*

[259] *Cognitio ordinaria* için bkz. Kaser - Hackl 1997, 151-152, *praetor*'un yargılama formülasyonu için bkz. a.g.e. 183-184; mültezimlere ilişkin davalar için bkz. a.g.e. 199; krş. Cottier et al. 2008, 150.

çıkarılacak olursa, giriş gümrüğünün sadece bir kez ödenmesi amacıyla (122) gümrük sınırından kara yoluyla sokulan ya da çıkarılan köleyle aynı muamele geçerli olacaktır.

Str. 117: νοουίκιον δοῦλον ἢ δούλην· *Novicii servi*'nin özel durumları için bkz. Plaut. *capt.* 718.

Str. 119: τῆι τῶν κοινωνῶν σφραγεῖδι σφραγισθέν· C. Schäfer burada adı geçen σφραγίς'in bir dağlama veya bir tür dövme değil de, üzerinde kurşun ya da benzeri mühür taşıyan ve boğaza takılan bir şerit olduğunu düşünmektedir.[260]

Str. 120: ὃς ἂν τὴν μεγίστην ἀρχὴν ἔχῃ, παρὰ τούτωι ἀπογραφέσθω· Bir kentte en üst mercide bulunan kişi bu dönemde genellikle Roma vatandaşı değildir ve Roma vatadaşı olmayan biri ancak mültezimin yerinde olmaması durumunda gümrük sürecinde yetkili olabilmektedir. Bu genel uygulamanın aksine vergi toplama sürecinin, bir imtiyaz olacak şekilde *Koinon*'un kendi organlarına bırakıldığı Lykia Roma gümrük sistemi içinde istisna oluşturmaktadır.[261]

Str. 121-122: Bu ek düzenlemeyi koşullayan sorun alanı, gezgin efendilerinin uzun süredir malı olan *veterani servi* ile *novicii servi*'ye[262] dair gümrüğün ödenmemesi durumunda bunların nasıl müsadere edileceklerine ilişkin tartışmadan doğmuş gözükmektedir.[263] Marcianus'a göre gümrükten bildirilmeden geçirilme durumunda sadece *novicia mancipia* haczedi-

[260] Schäfer 1991.

[261] Takmer 2008, 174-176.

[262] Digesta (Dig. 39, 4, 16, 3) *novicii* ve *veterani servi* arasında ayrımı kentte köle olarak en az bir yıl hizmet etmiş olmak kriteriyle yapmaktadır: *Sunt autem veterana, quae anno continuo in urbe servierint: novicia autem mancipia intelleguntur, quae annum nondum servierint.*

[263] Krş. Cottier et al. 2008, 151.

lecek, *veterana* içinse haciz söz konusu olmayacaktır.[264] Seyahat halindekilerin evden (οἴκοθεν) beraberlerinde getirdikleri δουλὰ σώματα, gümrükten muafiyetleri İÖ 75 yılındaki çekirdek metinde (§ 25 str. 62; § 33 str. 76) ele alınmış olan *veterani* kategorisine girmelidir. Bununla birlikte bu muafiyetten bütün seyyahlar değil sadece devlet adına taşıma yapanlarla devlet gelirlerini kiralayan mültezimler yararlanabilmektedir (§ 25-27 str. 58-67).

§ 53 (Str. 122-123): Purpurun Gümrüğü için Yeni Düzenleme (İS 5)

οἱ αὐτοὶ προσέθηκαν· ὁ κογχυλίωι ὀστρίωι ἰχθύϊ θαλασσίωι νεαρῶι χρώ-
123 μενος τὸ | [............... μέρος τέλους] διδότω.

Aynı consules (yasaya şu maddeyi) eklediler: Purpur üretiminde kullanılan canlı deniz kabuklusunu işleyen kişi **(123)** *[filanca oranda gümrük] ödeyecektir.*

Bu ek düzenleme de yine yasanın orijinal metninde bulunan hükümlerden biriyle (§ 7 str. 20) ilgilidir. Ama yazıtın bu kısmı oldukça hasar gördüğü için ilk düzenlemeye nazaran nasıl bir değişikliğe gidildiği maalesef anlaşılamamaktadır. Purpur üzerine uygulanan vergi (τὴν κατὰ Λυκίαν πορφυρικήν) Ptolemaios'ların Lykia'dan elde ettiği önemli gelirler arasındadır ve benzer şekilde kiraya verilmek suretiyle işletilmektedir.[265] Andriake Gümrük Yazıtı purpurun Lykia'da Roma Dönemi'nde de tekel ürünler arasında bulunduğunu göstermektedir.[266] Dolayısıyla Roma Dönemi'nde purpur vergisinin, her ne kadar Attalid'ler Dönemi'nde Asia'dan bu

---

[264] Dig. 39, 4, 16, 3: *Quotiens quis mancipia invecta professus non fuerit sive venalia sive usualia, poena commissi est, si tamen novicia mancipia fuerint, non etiam veterana*; ayrıca bkz. Klingenberg 1977, 65-70.

[265] P.Tebt. 8, 29-31, İÖ 202/201; krş. Magie 1950, 1372-1373 dn. 10; 1379 dn. 29; Bagnall 1975; Bagnall 1976, 108-109; Skeat 1981; Wörrle 2010, 380-384; Zimmermann 1992, 205 dn. 116; Blum 1998, 244 dn. 235; Gygax 2001, 130 dn. 73, 174-175 dn. 33

[266] Takmer 2008, 174.

konuda şimdiye kadar herhangi bir veri ele geçmemiş olsa da Hellenistik Dönem'den miras kaldığı söylenebilir.[267] C. Nicolet'nin de gösterdiği gibi bu vergi, eyaletteki gümrük uygulamaları kapsamında gümrük olarak alınmayan tek vergidir.[268] Yine de purpur vergisinin ne amaçla gümrükle birlikte kiralanmış olduğu hususunda bilgi bulunmamaktadır.

§ 54 (Str. 123-124): *Cognitor*'un Değiştirilebilmesine dair Yeni Düzenleme (İS 5)

οἱ αὐτοὶ προσέθηκαν· τὸν αὐθέντην ἐπὶ τῶν ἑκάστου ἔτους ἐσομένων
124 στρατηγῶν ἐξεῖναι ἀλλά|[ξαι.

Aynı consules (yasaya), cognitor'un o yıl için görevde olacak praetor'un huzurunda değiştirilmesinin mümkün olacağı hükmünü **(124)** *eklediler.*

Krş. § 46-47 str. 109-1112.

§ 55 (Str. 124-126): İpotek Tutarına ve Kira Süresine dair Yeni Düzenleme (İS 5)

οἱ αὐτοὶ προσέθεκαν· ὁ τὴν τελω]νίαν ἐξαγοράσας ἀναδόχοις καὶ ἐνγαίοις
125 τῶι δήμωι διικανοδοτείτω ἐπικρίσει Λευκίου Οὐαλερίου Οὐολέσου,| [Γναίου
Κίννα Μάγνου ὑπατῶν ἢ τῶν στ]ρατηγῶν τῶν προεστώτων τοῦ αἰραρίου
126 ἄχρι τοῦ πενταπλοῦ ὅσου τὴν δημοσιωνίαν καρπευθησομένην ἐξαγορά|[ση
καθ' ἕκαστον ἔτος· καὶ ἀπὸ εἰδῶν Ἰανουα]ρίων τῶν ἔγγιστα ἐσομένων ἔτεσιν
ἑξῆς πέντε καρπευέσθω· τὰ λοιπὰ κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον ἑκάστου ἔτους. |

Aynı consules (yasaya şu maddeyi) eklediler: Gümrük toplama hakkını kiralamış olan mültezim, consules L. Valerius Volesus ile **(125)** *Cn. Cinna Magnus'un veya Aerarium'dan sorumlu praetor'ların takdirleri doğrultusunda (Roma) Halkı'na, imzalamış olduğu sözleşmedeki yıllık*

---

[267] Krş. Cottier et al. 2008, 152.

[268] Nicolet 1991, 468-469.

*kira bedelinin 5 katına kadar kefil ve gayrimenkul ipotekleri gösterecek (**126**) ve (sözleşmeden sonraki) ilk Ocak ayının 13'ünden itibaren takip eden beş yıl boyunca bu haktan yararlanacaktır. Geri kalan hususlar ise her yıl için yasa uyarınca olacaktır.*

§ 56 (Str. 127-128): Kira Süresine dair Düzenleme (İS 8 veya 14)

127 [. . . . . yak. 32] ὕπατοι προσέθηκαν· ὃς ἂν τὴν δημοσιωνίαν ταύτην μισθώσηται, ἀπὸ εἰδῶν 'Ιανουαρίων πρώτων ἐπὶ
128 ἔτη{ι} ἑξῆς | [πέντε καρπεύεσθαι ὀφειλέτω· τὰ λοιπὰ κ]ατὰ τὸν αὐτὸν νόμον ἑκάστου ἔτους.

*(**127**) Consules [Filanca ile Filanca] (yasaya şu maddeyi) eklediler: Bu vectigalia kalemini kiralayan kişi (sözleşmeden sonraki) ilk Ocak ayının 13'ünden itibaren takip eden (**128**) beş yıl boyunca bu haktan yararlanmakla yükümlü olacak; geri kalan hususlar ise her yıl için yasa uyarınca olacaktır.*

Önceki ve sonraki ek düzenlemeler İS 5 ve İS 19 yıllarında yapıldığına göre metinde isimleri tamamlanması gereken *consul* çifti İS 6-18 yılları arasındaki *consules* arasından seçilmelidir. Yazıtın ilk editörleri Augustus'un ölüm tarihi olan İS 14'ü *terminus ante quem* kabul etmekte; ayrıca söz konusu *consul*'lerin Pergamon'da *Romaia Sebaste* Şenliği'nin kutlandığı yıllardan birine ait olduğunu (§ 57 str. 128-130) düşünmekte ve buna göre bu paragrafların İS 8 veya 12 yılına ait olması gerektiği sonucuna varmaktadırlar.[269] Bununla birlikte yazıtın ikinci editörleri *consul* isimlerinin tamamlanması gereken boşlukta 32 harflik eksik bulunmasına dayanarak, adı geçen *consul*'ların ya İS 8 yılında *consules suffecti* Lucius Apronius[270] ile Aulus Vibius Habitus (33 harf) ya da İS 14 yılında *consules ordinarii*

[269] Engelmann - Knibbe 1989, 128-129.
[270] Lucius Apronius: PIR² A 971.

olan Sextus Pompeius ile Sextus Appuleius[271] (31 harf) olabilecekleri sonucuna varmaktadırlar.[272]

Str. 128: καρπεύεσθαι ὀφειλέτω · Bu ifade 3 kez daha önce (§ 45 str. 106 ve 108; § 47 str. 112; § 55 str. 126) ve bir kez daha (§ 59 str. 137) kullanılan καρπευέσθω ifadesinin yerini almıştır. İÖ 12 öncesi dönemde vergi toplama hakkını kiralayan kişilerin, tıpkı İÖ 61 yılında Asia'daki mültezimlerin yaptıkları gibi[273] değişiklik talebinde bulunup bulunmadıkları ve bu düzenlemenin böyle bir girişimin önünü almak için *consules*'in bir tür manevrası olup olmadığı sorusu akla gelmektedir.[274]

§ 57 (Str. 128-133): *Romaia Sebaste* Süresince Tanınan Vergi Muafiyeti için Düzenleme (İS 8 veya 14)

οἱ αὐτοὶ προσέθηκαν· περὶ ὧν Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Σεβαστὸς ἐπέκρεινεν |
129 [πρεσβευτῶν ἀτελείαν Ῥωμαίων Σεβαστῶν τ]ῶι κοινῶι τῆ<ς Ἀ>σίας ὀνό-
130 ματι παρ' αὐτοῦ αἰτησαμένων ἀνῆκέν τε ἢ ἀντέγραψεν, ὅπως | [.........
.........yak. 25 κατὰ πεντε]τηρίδα ἀτέλεια ὑπάρχῃ ἡμερῶν τριάκοντα,
131 ὧν ἐπέκρεινεν τοῖς τε πρεσβευταῖς ἀνῆκεν ἢ ἀντέγραψεν | [ὅπως....
.........yak. 27]ṬΑ ἀτελεια τοῦ λιμένος τούτου ὑπεξαιρῆται μήτε τις
132 ὑπὲρ τοῦ εἰσαχθέντος ἢ εἰσενεχθέντος τέλους ὀνομα|[τι.........yak. 26
μήτε ἐκ]εῖνος οὔ κατὰ τὸν νόμον τῆς δημοσιωνίας ἡ ἀγωγὴ ἔσται, ὑπὲρ τοῦ
133 ἐν ἐκείναις ταίς ἡμέραις εἰσαχθέντος |[ἢ εἰσενεχθέντος . yak. 20
τέλος] εἰσπρασσέτω· τὰ λοιπὰ κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον ἑκάστου ἔτους.

Aynı consules (yasaya şu maddeyi) eklediler: Imperator Caesar Augustus'un, **(129)** *Pergamon elçileri kendisinden Romaia Sebaste Şenliği sırasında Asia Birliği adına vergi muafiyeti talep ettiklerinde uygun gö-*

---

[271] Sextus Pompeius: PIR² P 584; Sextus Appuleius: PIR² A 962.

[272] Cottier et al. 2008, 153.

[273] Cic. *Att.* 1, 17, 9; 1, 18, 7; 2, 1, 8; 2, 16, 2; Suet. *Div. Iul.* 20, 3; App. *bel. civ.* 2, 13, 47-48.

[274] Cottier et al. 2008, 153.

*rüp karar aldığı ve (**130**) Pergamon'da pentaeterik (quinquennalis = 4 yılda bir) Romaia Sebaste Şenliği sırasında 30 gün süreyle vergi muafiyeti tanınması yönünde yanıt verdiği konuda (**131**) karar verip onayladığı bu hususları elçilere şu şekilde bildirmiştir: bu limana tanınan muafiyet sayesinde gümrükten içeri getirilen ya da taşınan her mal bu yasanın kapsamı dışında kalacağı gibi; hiç kimsenin (**132**) gümrükten içeri getirilen ya da taşınan mal için vergi adına bir şey ödeme yükümlülüğü olmayacak ve vergi gelirleri yasası (Lex vectigalis) uyarınca hak sahibi olan kişi bu günler zarfında gümrükten içeri getirilen (**133**) ya da taşınan bir mal için vergi almayacaktır. Geri kalan hususlar ise her yıl için yasa uyarınca olacaktır.*

Anılan şenlik bir ἱερὸς ἀγών olarak tesis edilmiştir.[275] Bu tür şenlikler sırasında ticari faaliyetler için uygulanacak vergi muafiyeti merkezi otoritenin iznini gerektirmektedir.[276]

§ 58 (Str. 133-135): Kira Süresi, Kefillerin Değiştirilebilmesi hakkında Düzenleme (İS 19)

134 Μᾶρκος Σειλανός, Λεύκιος Νωρβᾶνος | [ὕπατοι προσέθηκαν· ὁ τὴν τελωνείαν μισθωσάμενος] ἀπὸ εἰδῶν ᾿Ιανουαρίων πρώτων ἐπὶ ἔτη ἑξῆς πέντε
135 καρπεύεσθαι ὀφειλέτω καὶ ἐν ἡμέραις αὐτῶι δέκα | [ταῖς ἔγγιστα αἷς ἂν μισθώσεται ἐπὶ τῶν στρατηγ]ῶν τὸν προέγγυον ἀλλάξαι ἐξέστω· τὰ λοιπὰ κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον ἑκάστου ἔτους.

*Consules M. Silanus ile L. Norbanus (**134**) (yasaya şu maddeyi) eklediler: Gümrük toplama hakkını kiralayan kişi (sözleşmeden sonraki) ilk Ocak ayının 13'ünden itibaren takip eden beş yıl boyunca bu haktan yararlanmakla mükellef olacak ve magister'ini (**135**) sözleşmeyi ta-*

[275] Cass. Dio 51, 20, 9.

[276] Wörrle 1989, 209-215 (kaynaklar için bkz. 210 dn. 158).

kip eden 10 gün içinde praetores huzurunda değiştirebilecektir. Geri kalan hususlar ise her yıl için aynı yasa uyarınca geçerli olacaktır.

Str. 133: L. Norbanus Balbus 1 Ocak - 30 Haziran İS 19 tarihleri arasında, M. Iunius Silanus ise yılsonuna kadar görevde kalmıştır.[277]

Str. 135: ἐπὶ τῶν στρατηγ]ῶν τὸν προέγγυον ἀλλάξαι ἐξέστω· Augustus Dönemi'nde bir yılda görevli *praetor* sayısı 15'i bulabiliyorken, Tiberius bunu 12'ye çekmekle birlikte,[278] kimi zaman sayıları 18'e kadar çıkabilmekteydi.[279] Yazıtın ilgili kısmı büyük ihtimalle *Aerarium*'dan sorumlu iki *praetores*'e[280] göndermede bulunmaktadır. § 50 str. 116-117 (İS 5) ise mültezimle vergi mükellefi arasındaki anlaşmazlıklarda *praetor peregrinus*'un müdahalesini şart koşmaktadır. § 54 str. 123'te αὐθέντης'in kendi huzurlarında değiştirilebileceği *praetores*'in sorumluluk alanları özel olarak belirtilmemiş olmakla birlikte, bunların *Aerarium*'dan sorumlu olmaları gerekir.

Mültezim προέγγυος'u İÖ 12 yılındaki düzenlemede (§ 45 str. 105-106) söleşmeyi imzaladığı günden itibaren 3 gün içinde değiştirebiliyorken, bu yeni düzenlemeyle bunun için tanınan süre 10 güne çıkarılmıştır. İS 42-62 yılları arasındaki bir *consul* çifti ise bu süreyi 30 güne çıkarmışlardır (§ 61 str. 142-143). Temyiz talebinde bulunmak için gerekli başvuru vadelerinin uzatılması buradaki süre kısıtı uzatmalarıyla paralellik göstermektedir: a) mahkûmiyet kararından sonra infaz için İS 21 yılında *Senatus* tarafından tanınmış 10 gün bekleme süresinin daha sonra 30 güne çıkarılması;[281] b) İS 56 yılında *consul designatus* L. Piso tarafından sunulan yasa

---

[277] L. Norbanus Balbus: PIR² N 165; M. Iunius Silanus PIR² I 839; krş. Cottier et al. 2008, 155.

[278] Tac. *ann.* 1, 14, 6; krş. 2, 32, 1; 2. 36, 1.

[279] Cass. Dio 58, 20, 5.

[280] krş. Tac. *ann.* 1, 75, 4; 13, 29, 2; Cass. Dio 53, 32, 2.

[281] Tac. *ann.* 3, 51; Suet. *Tib.* 75; Cas. Dio 57, 20, 4; Quint. *decl.* 318 arg.

önerisinde, *tribuni plebis* tarafından verilmiş cezaların *consul* çiftinden temyiz talebi için 4 ay süreyle kamu kayıtlarına girmemesi[282].

§ 59 (Str. 135-138): Kira Süresinin Başlangıcına dair Düzenleme (İS 37?)

136 Γάϊο[[ς Πόντιος Πετρώνιος Νιγρῖνος, Γναῖος Ἀκερρώνιος] Πρόκλος ὕπατοι προσέθηκαν· ὁ μισθωσάμενος ἔτεσι πέντε τοῖς ἑξῆς τὴν δημοσιωνίαν τọ[ῦ |
137 τέλους τῆς Ἀσίας, ὥσπερ αὐτὴ κατὰ τοῦτον τὸν νόμο]ṿ μεμισθωμένη ἦν, οὕτως καρπευέσθω ἐφ' ᾧ ἡ ἀρχὴ τῆς μισθώσεως αἱ εἰδοὶ Ἰανουάριαι αἱ
138 ἔγγισ[τα | ἔσονται].

*Consules C. (***136***) Pontius Petronius Nigrinus ile Cn. Acerronius Proclus (yasaya şu maddeyi) eklediler: Asia'nın gümrük kalemini önümüzdeki 5 yıl için kiralamış olan kişi (***137***) bu haktan kira koşulları bu yasa uyarınca nasıl saptanmışsa o şekilde ve kira başlangıcının sözleşmeden sonraki Ocak ayının 13'ü olması kaydıyla (***138***) yararlanacaktır.*

§ 60 (Str. 138-139): Mültezimin Yasaya Uyma Yükümlülüğü (İS 42)

[Τιβέριος Κλαύδιος Καῖσαρ Σεβα]ṣτος ὕπατος προσέθηκεν· ὃς ἂν ταύτην
139 τὴν δημοσιωνίαν μισθώσηται, οὗτος τούτωι τῶι νόμωι | [καὶ τούτοις τοῖς κεφαλαίοις χρώμενος αὐτ]ὴν μεμισθωμένην ἔτεσιν ἑξῆς πέντε καρπεύεσθαι ὀφειλέτω· τὰ λοιπὰ κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον. |

*[Consul Ti. Claudius Caesar Augu]stus (yasaya şu maddeyi) ekledi: Bu vergi kalemini kiralayan kişi, bu yasaya (***139***) ve bu maddelere uymak şartıyla bu haktan kiralamanın ardından 5 yıl boyunca yaralanmakla yükümlü olacaktır. Geri kalan hususlarsa aynı yasa uyarınca olacaktır.*

282 Tac. *ann.* 13, 28.

§ 61 (Str. 140-143): Mültezimin Yasanın Yükümlülüklerine Uyması Şartı ve Kefilin Değiştirilmesine dair Yeni Düzenleme (İS 42-62)

140 [. . . . . yak. 37 ὕπ]ατοι προσέθηκαν· ὁ τὴν δημοσιωνίαν τοῦ τέλους τῆς Ἀσίας μισθωσάμενος τῶι αὐτῶι νόμωι καὶ κεφαλαί|[οις
141 τοῖς αὐτοῖς χρώμενος . . . . yak. 15 τὴν με]μισθωμένην καρπεύεσθαι ὀφειλέτω οὕτως ἐφ' ᾧ ἡ ἀρχὴ τῆς μισθώσεως ταύτης παρατηρηθῇ ἀπὸ
142 εἰδῶν | [Ἰανουαρίων τῶν ἔγγιστα ἐσομένων ἐπὶ ἔτη ἑξῆ]ς πέντε καὶ τούτωι τὸν προέγγυον ἐν ἡμέραις τριάκοντα ταῖς ἔγγιστα, ἐν αἷς ἂν ὁ
143 νόμος εἰς τὸ αἰράριον | [τὸν προέγγυον παρὰ τοῖς στρατηγοῖς ὑποθέσθαι κε]λε[ύ]σηι πρὸς τῶι τοῦ Κρόνου αἰραρίωι ἀλλάξαι ἔξεστι· τὰ λοιπὰ κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον ἔτους ἑκάστου. |

*(**140**) Consules [Filanca ile Filanca] (yasaya şu maddeyi) eklediler: Asia'nın gümrük kalemini kiralamış olan kişi kiraya verilen bu haktan, bu yasaya ve (**141**) bu koşullara bağlı kalmak kaydıyla ve kira başlangıcının sözleşmeden sonraki (**142**) Ocak ayının 13'ü olacağı şekilde önümüzdeki 5 yıl için yararlanmakla yükümlü olacak ve magister'ini, yasanın (**143**) magister adının praetores huzurunda Aerarium'a bildirilmesini şart koştuğu günden sonraki 30 gün içinde Aerarium Saturni'de değiştirebilecektir. Geri kalan hususlarsa her yıl için aynı yasa uyarınca olacaktır.*

Krş. § 58 str. 133-135.

Str. 143: τῶι τοῦ Κρόνου αἰραρίωι· *Aerarium* için *Saturni* ibaresinin eklenmesi için bkz. Corbier 1974, 709.

§ 62 (Str. 144-147): Kira Başlangıcı ve İpotek Tutarına dair Düzenleme (İS 62)

144 [Λούιος Καλπούρνιος Πείσων, Αὖλος Δουκίνιος Γέμινος, Αὖλος] Πομπεῖος Παυλ{λ}εῖνος ἐπιμεληταὶ τῶν δημοσίων προσόδων προσέθηκαν· ὁ μισθω-
145 σάμενος ἀπ|[ὸ τοῦ δήμου ταύτην τὴν δημοσιωνίαν πρὸ Καλαν]δῶν Ἰανουαρίων ἑνδεκάτων καρπεύεσθαι ὀφειλέτω ὡς ὁ πρὸ αὐτοῦ προέγ-

146 γυος ἢ οἷς τὸ πρᾶγμα τοῦτ[ο μέ|λει ...... καὶ ἄχρι τοῦ πενταπλοῦ
ἐκ]είνου τοῦ κεφαλαίου οὗ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐμισθώσατο κατὰ τὴν
147 Νέρωνος Σεβαστοῦ Γερμ[ανικοῦ | . ἐπίκρισιν καὶ τῶν ἐπιμε-
λητῶν τῶν προσόδω]ν δημοσίων ὑποθέσθαι ὀφειλέτω.

*(**144**) Kamu gelirlerinin curator'ları (curatores publicorum vectigalium) L. Calpurnius Piso, A. Ducinius Geminus ile A. Pompeius Paulinus, (yasaya) şu maddeyi eklediler: (Roma) Halkı'ndan (**145**) bu vectigalia kalemini kiralamış olan kişi, bu haktan 21 Aralık'tan[?] itibaren ve kendini temsilen magister'in veya bu işle ilgili kişilerin (**146**) kararlaştırdıkları şekilde yararlanmakla; ayrıca yıllık olarak kiraladığı bedelin 5 katına kadar Nero Augustus Germanicus (**147**) ile kamu gelirlerinden sorumlu curatores'in kararları doğrultusunda teminat göstermekle yükümlü olacaktır.*

Str. 144: Burada ilk kez yasayı *consules* değil, *cursus honorum* dışında bir makamda bulunan görevliler düzenlemektedir.[283] *Curatores*'in veriliş sırasına dair yorum için bkz. *Praescriptum* str. 3-4; bunların geniş çaplı faaliyetleri için bkz. Bérenger 1993, 75-76.

§ 63 (Str. 147-149): Mültezimle Tüccar arasındaki Davalar için Düzenleme (İS 62)[284]

148 ἐάν τις ἀμφισβήτησις γένηται μεταξὺ τοῦ ταύ[την τελω|νίαν μισθωσα-
μένου καὶ τῶν εἰσαγόντων ἢ ἐξαγόντων] ἐπιτρόπωι Νέρωνος Σεβαστοῦ
149 τῶι τῆς ἐπαρχείας ἀφηγουμένωι προσίναι̣ ὀ̣[φειλόντων | ....
.... yak. 42]ται. |

*Vergi toplama hakkını kiralayan kişiyle (**148**) gümrükten mal sokan ya da çıkaran (tüccarlar) arasında herhangi bir anlaşmazlık vuku bulur-*

---

[283] Kamu gelirlerini kontrol etmek üzere (*curatores vectigalium publicorum*) *consul*'luklarını tamamlamış kişiler arasından seçilmişlerdir; krş. Tac. *ann.* 15, 18.

[284] Paragrafın yorumlanması hakkında krş. Cottier et al. 2008, 160-163; Kantor 2011, 155-158.

sa, Nero Augustus'un eyalette görevli procurator'una başvurma yükümlülüğünü takiben (**149**) *[- - -].*

Curatores vectigalium publicorum Nero'nun İS 58 yılındaki vergi reformuyla[285] bağlantılı olabilecek bir ek düzenleme getirmişlerdir. Daha önce sadece Roma'da *praetor peregrinus*'a (Roma vatanadaşı olmayan eyalet sakinlerinin yargı işlerinden sorumlu *praetor*) başvurabilen[286] eyalet sakinlerinin davaları artık valiler tarafından ve sıra gözetilmeksizin (*cognitio extra ordinaria*) görülmektedir. Bu durum eyalet sakinlerine elbette büyük avantajlar sağlamış olmalıdır. Nero'nun, mültezimlere ilişkin davaların eyaletlerde valiler tarafından sıra gözetilmeden görülmesine dair düzenlemesi Andriake Gümrük Yazıtı'nda karşımıza çıkmaktadır.[287] Bununla birlikte Asia Eyaleti Gümrük Yazıtı'nın hiçbir yerinde eyalet valisinden bahsedilmemektedir. Bu nedenle ilgili paragraf *procurator*'lar tarafından yürütülen mahkemelerin (*iurisdictio procuratoria*) evrimini işaret edebilir. Tacitus'un belirttiği üzere *procurator*'un Asia Eyaleti'nde İS 15 yılında sadece imparatora ait köle ve mülklerle sınırlı olan yetkileri[288] şimdi vergiyle ilgili davalarda karar vermekle genişletilmektedir. Claudius İS 53 yılında *procurator*'lara mali konularda yargılama yetkisi vermiştir.[289] Nero'nun hükümranlık döneminin başlarında Claudius tarafından verilmiş olan bu yetki geri alınmıştır.[290] Bununla birlikte Asia Eyaleti Gümrük Yasası'ndaki rolleri göz önüne alındığında *procurator*'lar birtakım yetkilerini

---

285 Tac. *ann.* 13, 51: *Romae praetor, per prouincias qui pro praetore aut consule essent iura aduersus publicanos extra ordinem referrent.* Söz konusu reformlar için bkz. Gatti 1975; Klingenberg 1979; Rathbone 2008; Takmer 2008, 178-184.

286 Krş. § 50 str. 115-117; Asia *Koinon*'unun Augustus'a başvurması hakkında bkz. § 57 str. 128-133; krş. Nicolet 1993, 945 dn. 35.

287 Str. 59-60 (Takmer 2008, 182): κρίσιν αἰτεῖσθα[ι] | τὸν δικαιοδότην ἐν ἡμέραις [.].

288 Tac. *ann.* 4, 15, 3: *non se ius nisi in servitia et pecunias familiares dedisse.*

289 Tac. *ann.* 12, 60, 4; Brunt 1990, 166-168.

290 Suet. *Nero* 17; krş. Tac. *ann.* 13, 51, 1; Yorum için bkz. Brunt 1990, 177.

geri kazanmış gözükmektedirler.[291] En azından Nerva'nın *procurator*'lara yargı yetkisini geri verdiği bilinmektedir.[292] *Codex Iustinianus*'ta valinin, *procurator*'unkiler de dâhil her tür mali yargılamadan uzak durması gerektiğine yönelik tavsiyesi[293] ise sadece Caracalla'nın egemenlik dönemine aittir.[294]

§ 64 (Str. 149-154): İçeriği Anlaşılamayan Yeni Bir Düzenleme (İS 62)

ὁ τὴν δημοσιωνίαν ταύτην μισθωσάμενος οὗτος ὅσον χρ[όνον - - -] |
150 [. . . . . yak. 41 δημ]οσιώνην κατήντησε
151 <ἢ> καταντήσει ἢ εἴ τι δόλωι πονηρῶι τοῦ ἐπι[τρόπου - - - -] | [. . . . . . .
. . . . yak. 47]ου ὁ δημοσιώνης λήψεται ἐὰν
152 παρὰ τὸν ἐπάνω δημο[- - - -] | [. . . . . yak. 48
153 ἐπι]μελητῶν τῶν δημοσίων προσόδων ἢ διαγνώσις [ἔστω? |
. . . . yak. 58]ENAI ἢ δόλωι πονηρῶι τινος αὐτῶ[ν . . . . . |
154 . . . . yak. 62]ΩΣΑ νόμου ὡς ΤΟ[. . . .] |.

Anlaşılır bir çeviri verilemeyecek kadar eksik.

Str. 150: δημ]οσιώνην κατήντησε <ἢ> καταντήσει ἢ εἴ τι δόλωι πονηρῶι τοῦ ἐπι[τρόπου· ἐπι- ile başlayan ve ἐπι[τρόπου] olarak tamamlanması gereken sözcük imparator tarafından atanan devlet *procurator*'larını değil, yazıtın pek çok yerinde (§ 4 str. 13-15; § 6 str. 17; § 10 str. 27-28; § 23 str. 57) mültezimin temsilcisi olarak tanımlanan özel *procurator*'u işaret etmektedir.[295]

---

[291] Cottier et al. 2008, 161-162.

[292] Dig. 1, 1, 2, 32; Plin. *pan.* 36.

[293] Cod. Iust 2, 46, 1: *Sane si fiscalis pecuniaria causa sit, quae ad procuratorem principis respicit, melius fecerit si abstineat.*

[294] Krş. Cottier et al. 2008, 163.

[295] Cottier et al. 2008, 163.

X. Yasaya Müdahalede Bulunan Roma Görevlileri ve Ek Düzenlemeleri

Yıl (Görev)	Görevliler	Paragraflar
İÖ 75 (*coss.*)	L. Octavius - C. Aurelius Cotta	§ 31-36.
İÖ 72 (*coss.*) veya 70 (*censs.*)	L. Gellius - Cn. Lentulus	§ 37-38.
İÖ 17 (*coss.*)	C. Furnius - C. Iunius Sialnus	§ 39-43.
İÖ 12 (*coss.*)	P. Sulpicius Quirinus - L. Valgius Rufus	§ 44-45.
İÖ 7 (*coss.*)	Ti. Cl. Nero - Cn. Calpurnius Piso	§ 46-47.
İÖ 2 (*coss.*)	L. Caninius Gallus - Cn. Cornelius Lentulus	§ 48-49.
İS 5 (*coss.*)	L. Valerius Volesus - Cn. Cinna Magnus	§ 50-55.
İS 8 veya 14 (*coss.*)	L. Apronius - A. Vibius Habitus Sex. Pompeius - Sex. Appuleius	§ 56-57.
İS 19 (*coss.*)	M. Iunius Silanus - L. Narbanus Balbus	§ 58.
İS 37 (*coss.*)	C. Pontius Petronius Nigrinus - Cn. Acerronius Proclus	§ 59
İS 42 (*cos.*)	Ti. Claudius Caesar Augustus	§ 60.
İÖ 42-62 (*coss.*)	? - ?	§ 61.
İS 62 (*curatores vectigalium*)	L. Calpurnius Piso - A. Ducinius Geminus - A. Pompeius Paulinus	§ 62-64.

Kaynakça ve Kısaltmalar

AE — L'année épigraphique, Paris 1888-

Badian 1983 — E. Badian, Publicans and Sinners. Private Enterprise in the Service of the Roman Republic, Ithaca-Londra 1983.

Bagnall 1975 — R. S. Bagnall, Ptolemaic Foreign Correspondence in P.Tebt. 8, JEA 61, 1975, 168-180.

Bagnall 1976 — R. S. Bagnall, The Administration of the Ptolemaic Possessions outside Egypt (Columbia Studies in the Classical Tradition 4), Leiden 1976.

BASP — Bulletin of the American Society of Papyrologists, Oakville/Connecticut 1963-.

BCH — Bulletin de Correspondance Hellénique, Paris 1977-.

Bell 2004 — M. Bell, Una banca pubblica sull'agora di Morgantina? şurada: M. Caccamo Caltabiano - L. Campagna - A. Pinzone (ed.), Nuove prospettive della ricerca sulla Sicilia del III sec. a. C., Archeologia, Numismatica, Storia, Atti dell incontro di studio (Messina 4-5 Temmuz 2002), Pelorias 11, Messina 2004, 135-150.

Bell 2005 — M. Bell, Bankers' Houses in Soluntum and Agrigentum, şurada: S. Mols - E. Moormann (ed.), Omni pede stare. Saggi architettonici e circumvesuviani in memoriam Jos de Waele (Studi della Soprintendenza archeologica di Pompei 9), Napoli 2005, 93-100.

Bengtson 1975 — H. Bengtson, Die Staatsverträge des Altertums II. Die Verträge der griechisch-römischen Welt von 700 bis 338 v. Chr., Münih 1975.

Bérenger 1993 — A. Bérenger, La commission financière extraor-

dinaire de 62 ap. J.-C., MEFRA 105.1, 1993, 75-101.

Blum 1998 H. Blum, Purpur als Statussymbol in der griechischen Welt, Bonn 1998.

Bonfiglioli 1996 B. Bonfiglioli, A proposito della "lex locationis" di Pozzuoli e del supplizio della croce, Index 14, 1996, 301-319.

Bounegrou 2000 O. Bounegrou, Der westliche Pontosraum und seine Handelsbeziehungen in der römischen Kaiserzeit, Studia Antiqua et Archaeologica 7, 2000, 121-139.

Bruns 1909 C. G. Bruns (ed.), Fontes Iuris Romani Antiqui, Tübingen 1909.

Brunt 1990 P. A. Brunt, Publicans in the Principate, şurada: P. A. Brunt (ed.), Roman Imperial Themes, Oxford 1990, 354-432.

Cagnat 1882 R. Cagnat, Étude historique sur les impôts indirects chez les Romains jusqu'aux invasions des barbares, d'après les documents littéraires et épigraphiques, Paris 1882.

Carelli 1996 S. Carrelli, Alcuna Osservazioni sul Portorium Asiae, Studi ellenistici 8, 1996, 175-189.

Carrelli 1997 S. Carrelli, Dogane, merci e prezzi nella nuova iscrizione di Efeso, RIN 98, 1997, 123-137.

CIL Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin 1863-.

Corbier 1974 M. Corbier, L'Aerarium Saturni et l'aerarium militare. Administration et prosopographie sénatoriale (Collection de l'École française de Rome 24), Roma 1974.

Corbier 2008 M. Corbier, The Lex Portorii Asiae and the Financial Administration, şurada: Cottier et al. 2008, 202-235.

Cottier et al. 2008 M. Cottier - M. H. Crawford - C. V. Crowther - J.-L. Ferrary - B. M. Levick - O. Salomies - M. Wörrle (ed.), The Customs Law of Asia, Oxford 2008.

CRAI Comptes rendue de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, Paris 1857-.

Crawford 1985 M. H. Crawford, Coinage and Money under the Roman Republic: Italy and the Mediterranean Economy, Londra 1985.

Crawford 1996 M. H. Crawford, Roman Statutes, Londra 1996.

de Laet 1949 S. J. de Laet, Portorium. Étude sur l´organisation douanière chez les romains, surtout à l´époque du Haut-Empire, Brüj 1949.

de Ligt 2004 L. de Ligt, Direct Taxation in Western Asia Minor, şurada: L. de Ligt - E. A. Hemelrijk - H. W. Singor (ed.), Roman Rule and Civic Life: Local and Regional Perspectives, Amsterdam 2004, 77-93.

Dignas 2002 B. Dignas, The Economy of the Sacred in Hellenistic and Roman Asia Minor, Oxford 2002.

Domergue 1994 C. Domergue, Production et commerce des métaux dans le monde romain: l'exemple des métaux hispaniques d'après l'épigraphie des lingots, şurada: Epigrafia della produzione e della distribuzione. Actes de la VIIIe Rencontre franco-italienne sur l'épigraphie du monde romain, Roma 1994, 61-91.

Dreher 1996 M. Dreher, Die lex portorii Asiae und der Zollbezirk Asia, EA 26, 1996, 111-128.

Dreher 1997 M. Dreher, Das Monumentum Ephesenum und das römische Zollwesen, MBAH XVI 2, 1997, 79-96.

EA Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens, Bonn 1983-.

Eck 1981 W. Eck, Miscellanea prosopographica, ZPE 42, 1981, 227-56.

Eck 1990 W. Eck, Cn. Calpurnius Piso, cos. ord. 7 v. Chr. und die lex portorii provinciae Asiae, EA 15, 1990, 139-145.

Eck et al. 1996 W. Eck - A. Caballos - F. Fernandez (ed.), Das Senatus Consultum de Cn. Pisone Patre (Vestigia 48), Münih 1996.

Ehrenberg - Jones 1976 V. Ehrenberg - A. H. M. Jones, Documents Illustrating the Reigns of Augustus and Tiberius, Oxford 1976.

Engelmann - Knibbe 1986 H. Engelmann D. Knibbe, Das Monumentum Ephesenum. Ein Vorbericht, EA 8 1986, 19-32.

Engelmann - Knibbe 1989 H. Engelmann - D. Knibbe, Zollgesetz von Ephesos, EA 14, 1989, 1-206.

FIRA S. Riccobono, Fontes Iuris Romani Antejustiniani I-III, Floransa 1968.

France 2001 J. France, Quadragesima Galliarum. L'organisation douanière des provinces alpestres, gauloises et germaniques de l'Empire romain (Ier siècle avant J.-C.-IIIe siècle après J.-C.), Roma 2001.

Freis 1984 H. Freis (ed.), Historische Inschriften zur römischen Kaiserzeit von Augustus bis Konstantin, Darmstadt 1984.

Gatti 1975 G. Gatti, Nerone e il progetto di riforma tributaria del 58 d. C, PP 30, 1975, 41-47.

Grant 1946 M. Grant, From Imperium to Auctoritas. A Historical Study of Aes Coinage in the Roman Empire 49 B. C. - A. D. 14, New York 1946.

Grosso 1996 G. Grosso, Obbligazioni: contenuto e requisiti della

prestazione, obbligazioni alternative e generiche, Turin 1996[3].

Gygax 2001 — M. D. Gygax, Untersuchungen zu den lykischen Gemeinwesen in klassischer und hellenistischer Zeit, Bonn 2001.

Heil 1991 — M. Heil, Einige Bemerkungen zum Zollgesetz aus Ephesos, EA 17, 1991, 9-18.

Herrmann 1975 — P. Herrmann, Milesischer Purpur, MDAI(I) 25, 1975, 141-147.

IAlexandreia — M. Ricl, The Inscriptions of Alexandreia Troas (IK 53), Bonn 1997.

IDidyma — A. Rehm (ed.), Didyma, II. Die Inschriften,, Berlin 1958.

IEphesos — H. Wankel (ed.), Die Inschriften von Ephesos. Teil Ia, Nr. 1-47 (IK 11, 1), Bonn 1979.

IErythrai — H. Engelmann R. Merkelbach (ed.), Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai I-II (IK 1-2), Bonn 1972-1973.

IG — Inscriptiones Graecae, Berlin 1903-.

IIlion — P. Frisch (ed.), Die Inschriften von Ilion (IK 3), Bonn 1975.

IK — Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, Bonn 1972-.

IKalchedon — R. Merkelbach - F. K. Dörner - S. Şahin (ed.), Die Inschriften von Kalchedon (IK 20), Bonn 1980.

ILS — H. Dessau (ed.), Inscriptiones Latinae Selectae, Berlin 1892-1916.

JEA — The Journal of Egyptian Archaeology, Londra 1914-

JÖAI — Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts, Viyana 1898-

Kantor 2011	G. Kantor, Procuratorial Jurisdiction in the Lex Portorii Asiae, ZPE 179, 2011, 155-158.
Kaser - Hackl 1997	M. Kaser K. Hackl, Das römische Zivilprozeß-recht, Münih 1997.
Keil 1955	J. Keil, RE VIII A 1, 1955, 568-570, s. v. P. Vedius Pollio.
Klingenberg 1977	G. Klingenberg, Commissum. Der Verfall nichtdeklarierter Sachen im römischen Zollrecht, Graz 1977.
Klingenberg 1979	G. Klingenberg, Das abgabenrechtliche Reformedikt des Jahres 58 n. Chr., şurada: B. Sutter (ed.), Reformen des Rechts. Festschrift zur 200-Jahr-Feier der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität Graz, Graz 1979, 57-74.
Knibbe 1988	D. Knibbe, Legum dicendarum in locandis uectigalibus omnis potestas, JÖAI 58, 1988, 129-134.
Knibbe 2000	D. Knibbe, Lex Portorii Asiae. Versuch einer Wiedergewinnung des lateinischen Originaltextes des Zollgesetzes der römischen Provinz Asia (ΝΟΜΟΣ ΤΕΛΟΥΣ ΑΣΙΑΣ), JÖAI 69, 2000, 147-173.
Kunkel Wittmann 1995	W. Kunkel - R. Wittmann, Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik, Münih 1995.
Lenel 1927	O. Lenel, Edictum perpetuum: ein Versuch seiner Wiederherstellung, Leipzig 1927[3].
Levick 1967	B. Levick, Roman Colonies in Southern Asia Minor, Oxford 1967.
Lewis 1995	N. Lewis, Three Textual Notes on the New Monumentum Ephesenum, ZPE 107, 1995, 248.
Lewis 1996	N. Lewis, On roman imperial promulgations in greek, Scripta Classica Israelitica 15, 1996, 208-211.
Linderski 1995	J. Linderski, Rome, Aphrodisias and the Res Gestae:

The genera militiae and the Status of Octavian, şurada: Roman Questions: Selected Papers 1958-1993 (Heidelberger althistorische Beiträge und epigraphische Studien 20), Stuttgart 1995, 147-153, addenda 642-644.

Maganzani 2000 L. Maganzani, I poteri di autotutela dei publicani nella Lex portus Asiae, MEP 3, 2000, 129-135.

Maganzani 2002 L. Maganzani, La pignoris capio dei publicani dopo il declino delle legis actiones, şurada: G. Broggini (ed.), Cunabula Iuris: studi storico giuridici, Milano 2002, 175-227.

Magie 1950 D. Magie, Roman Rule in Asia Minor I-II, Princeton 1950.

Malmendier 2002 U. Malmendier, Societas Publicanorum. Staatliche Wirtschaftsaktivitäten in den Händen privater Unternehmer, Köln - Weimar - Viyana 2002.

Malmendier 2005 U. Malmendier, Roman Shares, şurada: W. Goetzmann - G. Rouwenhorst (ed.), The Origins of Value. The Financial Innovations that Created Modern Capital Markets, Oxford 2005, 31-42, 361-365.

Marek 2006 Chr. Marek, Die Inschriften von Kaunos (Vestigia 55), Münih 2006.

Marek 2011 Chr. Marek, Kaunos und Lykien, Adalya 14, 2011, 57-62.

Marquardt 1884 J. Marquardt, Römische Staatsverwaltung, Leipzig 1884.

MBAH Münsterreichische Beiträge zur Antiken Handelsgeschichte, St. Katherinen 1982-.

McGing 1995 B. C. McGing, The Ephesian Customs Law and the Third Mithradatic War, ZPE 109, 1995, 283-288.

MDA(I) Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts (Abt. Istanbul), İstanbul 1933-1960, Tübingen 1961-.

MEFRA Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité, Rome 1881-.

MEP Minima epigraphica et papyrologica, Roma 1998-.

Merkelbach 1990 R. Merkelbach, Hat der Bithynische Erbfolgekrieg im Jahr 74 oder 73 begonnen?, ZPE 81, 1990, 97-100.

Merola 1996 G. D. Merola, Il Monumentum Ephesenum e l'organizzazione territoriale delle regioni asiane, MEFRA 108.1, 1996, 263-297.

Merola 2001 G. D. Merola, Autonomia locale - governo imperiale. Fiscalità e amministrazione nelle province asiane, Bari 2001.

Merola 2001a G. D. Merola, Il sistema tributario asiano tra repubblica e principato, Mediterrano Antico, 4/2, 2001, 459-471.

Mileta 2002 C. Mileta, The King and his Land: Some Remarks on the Royal Area (basilike chora) of Hellenistic Asia Minor, şurada: D. Ogden (ed.), The Hellenistic World: New Perspectives, Swansea 2002, 157-175.

Mitchell 2008 S. Mitchell, Geography, Politics, and Imperialism in the Asian Customs Law, şurada: Cottier et. 2008, 165-201.

Mitteis - Wilcken 1910-1912 L. Mitteis U. Wilcken, Grundzüge und Chrestomatie der Papyrusurkunde I-IV, Berlin 1910-1912.

Müller 1975 H. Müller, φυγῆς ἕνεκεν, Chiron 5, 1975, 129-156.

Nicolet 1990 C. Nicolet, À propos de règlement douanier d'Asie. Demosionia et les prétendus quinque publica Asiae,

CRAI 1990, 675-698.

Nicolet 1991 C. Nicolet, Le monumentum ephesenum et les dimes d'Asie, BCH 115, 1991, 465-480.

Nicolet 1993 C. Nicolet, Le Monumentum Ephesenum et la delimitation du portorium d'Asie, MEFRA 105.2, 1993, 929-959.

Nicolet 1999 C. Nicolet, Le Monumentum Ephesenum, la loi Terentia-Cassia et les dîmes d'Asie, MEFRA 111.1, 1999, 191-215.

Nicolet 2000 C. Nicolet, Censeurs et publicains: Économie et fiscalité dans la Rome antique, Paris 2000.

Nilsson 1920 M. Nilsson, RE I A 2, 1920, 1696-1720, s. v. *saeculares ludi*.

Nollé 1991 J. Nollé, Pamphylische Studien 12: ΣΙΔΗΙ ΚΟΡΥΦΗΙ, Chiron 21, 1991, 334-344.

Piacentini 1994 P. Piacentini, Lo Scavo 1993. Relazione preliminare, şurada: S. Pernigotti - M. Capasso (ed.), Bakchias I. Rapporto preliminare della campagna di scavo del 1993, Pisa 1994, 39-70.

Piacentini 1996 P. Piacentini, Excavating Bakchias, şurada: D. M. Bailey (ed.), Archaeological Research in Roman Egypt: the proceedings of the Seventeenth Classical Colloquium of the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum, held on 1-4 December, 1993 (JRA suppl. 19), Ann Arbor 1996, 57-60.

PIR² Prosopographia Imperii Romani, Berlin 1933²-.

PP La Parola del Passato: Rivista di Studi Antichi, Napoli 1946-.

Price 1984 S. R. F. Price, Rituals and Power: The Roman Im-

perial Cult in Asia Minor, Cambridge 1984.

Purpura 2002 — G. Purpura, La provincia romana d'Asia, i publicani e l'epigrafe di Efeso (Monumentum Ephesinum), Iura 53, 2002, 177-198.

Rathbone 2008 — D. Rathbone, Nero's Reform of Vectigalia and the Inscription of the Lex Portorii Asiae, şurada: Cottier et al. 2008, 251-278.

RE — G. Wissowa et al., Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart-Münih 1893-1980.

Reynolds 1982 — J. M. Reynolds, Aphrodisias and Rome: Documents from the Excavation of the Theatre at Aphrodisias conducted by Professor Kenan T. Erim, together with some related Texts (JRS Monographs 1), Londra 1982.

RIN — Rivista Italiana di Numismatica Scienze Affini, Milano 1888-.

Rowe 2008 — G. D. Rowe, The Elaboration and the Diffusion of the Text of the Monumentum Ephesenum, şurada: Cottier et al. 2008, 236-250.

RPC I — A. Burnett - M. Amandry - P. P. Ripollès, Roman Provincial Coinage I: From the Death of Caesar to the Death of Vitellius (44 BC-AD 69), Londra-Paris 1992.

Salomies 1991 — O. Salomies, Zu einigen Stellen im Zollgesetz der Provinz Asia, ZPE 86, 1991, 184-186.

Schäfer 1991 — C. Schäfer, Zur ΣΦΡΑΓΙΣ von Sklaven in der lex portorii provinciae Asiae, ZPE 86, 1991, 193-198.

Scherrer 1990 — P. Scherrer, Augustus, die Mission des Vedius Pollio und die Artemis Ephesia, JÖAI 60, 1990, 87-101.

Schwarz 2001 — H. Schwarz, Anmerkungen zu der Zollinschrift aus

Myra, EA 33, 2001, 15-38.

SEG — Supplementum Epigraphicum Graecum, Leiden 1923-1971; Amsterdam 1979-.

Sherκ 1996 — R. K. Sherk, Roman Documents from the Greek East, Baltimore 1996.

SIG — W. Dittenberger, Sylloge Inscriptionum Graecarum I-IV, Leipzig 1915-1924[3].

Skeat 1981 — T. C. Skeat, A Note on Tebtynis Papyrus 8, BASP 18, 1981, 141-144.

Solin 1991 — H. Solin, Zum Zollgesetz der Provinz Asia, ZPE 86, 1991, 183.

Spagnuolo Vigorita 1996 — T. Spagnuolo Vigorita, Lex portus Asiae. Un nuovo documento sull'appalto delle imposte, şurada: I rapporti contrattuali con la pubblica amministrazione nell'esperienza storico-giuridica, Congresso internazionale, Torino, 17-19 ottobre 1994, Napoli 1996, 3-74.

Spagnuolo Vigorita 1999 — T. Spagnuolo Vigorita, Il Monumentum Ephesenum e l'appalto del dazio asiatico. Con qualche osservazione sulle città privilegiate, şurada: Ciudades Privilegiadas en el Occidente Romano (Sevilla 1996), Sevilla 1999, 187-206.

Spitzl 1984 — T. Spitzl, Lex Municipii Malacitani (Vestigia 36), Münih 1984.

Steinwenter 1928 — A. Steinwenter, RE XIV 1, 1928, 987-997, s. v. Manceps.

Syme 1961 — R. Syme, Who Was Vedius Pollio?, JRS 51, 1961, 23-30.

Takmer 2008 — B. Takmer, Lex Portorii Provinciae Lyciae: Ein Vorbericht über die Zollinschrift aus Andriake von ne-

ronischer Zeit, Gephyra 4, 2008, 165-188.

TAM V — P. Herrmann (ed.), Tituli Asiae Minoris V: Tituli Lydiae, linguis Graeca et Latina conscripti I-II, Viyana 1981-1989.

Ürögdi 1968 — G. Ürögdi, RE Suppl. XI, 1968, 1184-1208, s. v. Publicani.

van Nijf 2008 — O. van Nijf, The Social World of Tax Farmers and their Personnel, şurada: Cottier et al. 2008, 279-311.

Vittinghoff 1952 — F. Vittinghoff, Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik unter Caesar und Augustus, Mainz 1952.

Wankel 1991 — H. Wankel, Zum Zollgesetz der Provinz Asia section 1, ZPE 85, 1991, 40.

Woodhead 1997 — A. G. Woodhead, The Athenian Agora XVI. Inscriptions: The Decrees, Princeton 1997.

Wörrle 1975 — M. Wörrle, Zwei neue griechischen Inschriften aus Myra zur Verwaltung Lykiens in der Kaiserzeit. II-Regelungen von Zollfragen durch eine unbekannte römische Autorität des 2. Jahrhunderts n. Chr., şurada: J. Borchhardt (ed.), Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit, Berlin 1975, 286-300.

Wörrle 1988 — M. Wörrle, Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien (Vestigia 39), Münih 1988.

Wörrle 2010 — M. Wörrle, Epigraphische Forschungen zur Geschichte Lykiens VIII. Ein ptolemäisches Prostagma aus Limyra über Mißstände beim Steuereinzug, Chiron 40, 2010, 359-396.

Wörrle - Wurster 1997 — M. Wörrle - W. Wurster, Dereköy: Eine befestige Siedlung im nordwestlichen Lykien und die Reform

	ihres dörflichen Zeuskultes, Chiron 27, 1997, 393-469.
Zimmermann 1992	M. Zimmermann, Untersuchungen zur historischen Landeskunde Zentrallykiens, Bonn 1992.
ZPE	Zeitschrift Papyrologie und Epigraphik, Bonn 1967-.

ANADOLU'DAN EPİGRAMLAR
2
LATİNCE EPİGRAMLAR

Hüseyin UZUNOĞLU*

Eskiçağ bilimlerinde yapılan çalışmaları sade ve anlaşılır bir üslupla Türk okuyucularına aktarmayı amaçlayan ve kısa süre önce yayın hayatına başlayan Akron Eskiçağ Araştırmaları kitap dizisinde daha önce N. E. Akyürek Şahin tarafından "Anadolu'dan Epigramlar" üst başlığı altında bir yazı serisi başlatılmıştı[1]. Bu serinin amacı Anadolu'nun birçok yerinde ele geçmiş ve dilimizde neredeyse hiçbir çevirisi olmayan epigramları Türk okuyucular ile buluşturmaktı. Bu diziyi "Hıristiyan Akakios'un Mezar Epigramı" başlıklı ve Eski Yunanca kaleme alınmış bir yazıyı tanıtarak başlatan Akyürek Şahin ilerleyen zamanlarda diziye Latince epigramlarla da devam edileceğini belirtmişti[2]. İşte bu yazımızın amacı Küçük Asya'nın çeşitli yerlerinde ele geçmiş ve Latin dilinde yazılmış olan epigramları bir bütün halinde tanıtmaktır.

---

* Arş. Gör. Hüseyin Uzunoğlu, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Doktora Öğrencisi, Antalya (huseyinuzunoglu@akdeniz.edu.tr).

Yazıyı hazırlarken erişemediğim bazı kaynakları Erasmus Programı kapsamında Freiburg'da (Almanya) burslu olarak bulunan çalışma arkadaşım Arş. Gör. Fatma Avcu sağlamıştır. Kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

[1] Akyürek Şahin 2012, 129-136.

[2] Loc. cit. 129.

Epigram sözcüğü Eski Yunanca ἐπίγραμμα (= bir şey üzerine yazılmış yazı/yazıt) sözcüğünden gelmekte ve genelde mezar, kısmen de adak taşları üzerine yazılan vezinli şiirleri ifade etmektedir. Eski Yunan dilinde son derece duygulu bir üslupla taş üstüne kazınan bu epigramlar Yunanca konuşulan yerlerde, özellikle Küçük Asya'da oldukça popüler olmuştur[3]. Bununla birlikte Latince epigram denilince akla hemen Catullus, Martialis gibi önemli Latin şairler tarafından temsil edilen bir edebi tür gelmektedir.[4] Fakat Latince olarak taş üstüne yazılmış epigramların sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur ve ele aldığı konular bakımından tıpkı Yunanca epigramlar gibi büyük zenginlik göstermektedir.

Latince epigramlar ilk defa 1895-1897 yılları arasında ünlü Alman Klasik Filolog F. Bücheler tarafından iki cilt olarak *"Carmina Latina Epigraphica"* (CLE) adı altında derlenmiştir[5]. F. Bücheler tarafından meydana getirilen bu önemli esere 20. yüzyılda birçok bilim insanı tarafından çok önemli katkılar yapılmıştır[6]. Ancak CLE, Latince epigramlar alanında birincil referans kaynak olma özelliğini korumaktadır[7] Bununla birlikte Bücheler'in bu eserinin yayımlanmasının üzerinden 100 yılı aşkın bir sürenin geçmiş olması bu alanda yeni ve kapsamlı bir çalışma yapmayı zorunlu hale getirmiştir. Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisi, ilk defa

---

[3] Doğu Yunan dünyasında bulunan mezar şiirleri R. Merkelbach - J. Stauber tarafından beş ciltlik muazzam bir çalışmayla bir araya getirilmiştir, bkz. Merkelbach-Stauber 1998; Merkelbach-Stauber 2001a; Merkelbach-Stauber 2001b; Merkelbach-Stauber 2002; Merkelbach-Stauber 2004.

[4] Watson 2005, 201 ve 205.

[5] Bücheler 1895; Bücheler 1897.

[6] Bunlardan belki de en önemlisi CLE için İtalyan araştırmacılar Colafrancesco et. al. (1986), Fele (1988) ve daha sonra Mastidoro (1988) tarafından yapılan konkordans'lardır. Bücheler'den günümüze kadar Latince vezinli yazıtlar üzerine yapılan birçok çalışmadan bazı örnekler için ise bkz. Tolman 1910; Engstörm 1912; Galletier 1922; Purdie 1935; Zarker 1958 (*non vidi*); Cugusi 1985; Courtney 1995; Cugusi 2003, 197-213.

[7] Schmidt 1998, 163, dn. 2.

1853 yılında Theodor Mommsen tarafından başlatılan ve Roma Dünyası'ndaki bütün yazıtların toplandığı son derece önemli bir külliyat olan "Corpus Inscriptionum Latinarum" (CIL) ciltlerini uzun yıllardır tekrar ele almakta ve bu eserlerin yeni edisyonlarını yayımlamaktadır. Bu kapsamda yine aynı akademiden M. G. Schmidt CIL'nin 18. cildini Latince epigramlara ayırmayı planlamaktadır[8]. Henüz hazırlık aşamasında olan bu çalışmanın, bizzat kendisinin de belirttiği beklentilere cevap vermesi halinde bu alandaki büyük bir boşluğu dolduracağı açıktır. G. Schmidt'in de değindiği gibi F. Bücheler tarafından yapılan *corpus* daha çok filoloji ağırlıklı bir çalışmadır. Örneğin eserin içinde modern bir epigrafik *corpus* çalışmasında mutlaka olması gereken yazıt taşıyıcısının tanımı, buluntu yeri, fotoğrafı gibi bilgiler bulunmamakta, daha çok metnin kendisine ve eleştirel gözle incelenmesine yer verilmektedir. G. Schmidt tarafından hazırlanan yeni *corpus*'un amacı bu eksiklikleri gidererek yazıtları epigrafik ve filolojik bir bakış açısıyla yeniden ele almak ve aynı zamanda tarihsel bir bütünlük içinde yeniden yorumlamaktır[9].

Latin dilinde taş üstüne yazılmış şiirlerin ilk örnekleri İ. Ö. 3 ve 2. yüzyıllarda Roma'nın ünlü ailesi Scipio'ların *Via Appia*'da yer alan mezar odasındaki (*hypogaeum Scipionum*) lahitleri üzerinde görülmektedir[10]. Eski Yunanca yazılmış öncüllerinden esinlenerek[11] kaleme alınan bu şiirlerin hepsi *saturnius* vezninde yazılmıştır[12]. Buna karşın Latince epigramların büyük bir bölümünün tıpkı Yunanca epigramlarda olduğu gibi *hek-*

---

[8] Schmidt 1998, 163-176.

[9] Schmidt 1998, 165-169.

[10] Van Sickle 1987, 41-55; Courtney 1995, 40-43; 216-229, no. 9-13; Kruschwitz 2002, 33-108.

[11] Courtney 1995, 10; 219.

[12] *Saturnius* vezni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cole 1969, 3-73; Freeman 1998, 61-90. *Saturnius* vezninde yazılmış bütün yazıtlar P. Kruschwitz (2002) tarafından doktora çalışması kapsamında toplanmış ve yorumlanmıştır.

sametron vezni (yani iki uzun veya bir uzun iki kısa heceden oluşan 6 ayaklı vezin ile) ya da (bir *heksametron* ve bir *pentametron*'dan oluşan) *distikhon*'lar şeklinde yazıldığı göze çarpmaktadır. Latince epigram geleneği yukarıda belirttiğimiz gibi İ. Ö. 3. yüzyıl başlarında, Scipio ailesinin ünlü üyesi ve 298 yılı konsülü Lucius Cornelius Scipio Barbatus'un lahdiyle başlamış ve Geç Antik Dönem'e kadar devam etmiştir. Bununla birlikte Latince epigramlara daha çok alt sınıflar rağbet etmiş, şiirler ancak geç dönemde senatörler veya süvari sınıfından kimseler tarafından kullanılmıştır[13]. Latince epigramlar büyük oranda mezar taşları üzerinde karşımıza çıksa da Roma, Ostia, Pompei vs. gibi kentlerin surlarında değişik içeriklerde örnekleri (söz gelimi bazı antik şairlerden yapılan alıntılar) de mevcuttur (krş. aş. no. 8)[14]. Birçok epigramda, ölen kişinin ismini, kaç yıl yaşadığını ve ne iş yaptığını içeren bilgiler bulunmaktadır, ancak bu bilgiler vezinli kısmın (şiirin) ya başında ya da sonunda verilmektedir[15] (krş. aş. no. 3 ve 6). Epigramların büyük kısmı ölen kişinin kimi zaman erken yaşta ölmesi, kimi zaman kendi memleketinden başka bir yerde hayata veda etmesi vs. gibi nedenlerden kaynaklanan üzüntülerini birinci ağızdan anlatmasıyla ilişkilidir. Bunun yanında bazı epigramlarda doğrudan Vergilius gibi şairlerden yapılan alıntılara da rastlanmaktadır (krş. aş. no. 5 a-b)[16].

Anadolu, Eski Yunanca yazılmış epigramlar bakımından oldukça zengin olmasına karşın bu coğrafyadan günümüze kadar sadece 9 adet Latince epigram ele geçmiştir. Küçük Asya uzun yıllar Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında kalmasına rağmen bu topraklarda yaşayan halk Yunanca konuşmaya ve yazmaya devam etmiştir. Dolayısıyla bu durum şaşırtıcı değildir. Buna karşın Roma hâkimiyeti ile birlikte Anadolu'ya çok

---

[13] Schmidt 2004, 71. Ayrıca krş. Courtney 1995, 8.

[14] Schmidt 2004, 71.

[15] Krş. Zell 1852, 342. Lat. epigramlarda geçen konular için bkz. Lattimore 1942.

[16] Krş. Hosius 1895, 286-300; Lissberger 1934, *passim*; Hoogma 1959, *passim*.

sayıda İtalik kökenli aile gelmiş ve kentlerde pek çok Romalı görevli görülmeye başlamıştır. Özellikle Augustus Dönemi'yle birlikte Anadolu'da büyük bir Romalılaşma sürecine girilmiş ve kentlerin hemen hemen tamamında pek çok kişi Roma vatandaşlık hakkını elde etmiş, böylece Anadolu'da yaygın olarak konuşulan Yunancanın yanında Latince de yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durum özellikle Anadolu'da bulunan çok sayıda çift dilli yazıtta kendisini göstermektedir[17] Latince yazılan bazı yazıtların halkın anlayabilmesi için E. Yunancaya tercümesiyle birlikte çift dilli olarak taş üstüne kazındığını görmek mümkündür (bkz. no. 3 ve 4).

Yazımızda ele alınan yazıtlar coğrafi olarak çeşitlilik göstermektedir. Söz konusu epigramlardan iki tanesi Ionia Bölgesi'nden (Teos = Sığacık/Seferihisar-İzmir ve Ephesos = Selçuk/İzmir); diğerleri ise Lydia (Thyateira = Akhisar/Manisa); Karia (Aphrodisias = Geyre Köyü/ Aydın); Troas (Lampsakos = Lapseki/Çanakkale); Bithynia (Nikomedeia = İzmit); Lykia (Patara = Kalkan yakını/Antalya) bölgelerinden ele geçmiştir. Son iki epigram ise Konstantinoupolis'ten olup bunlardan ilki Theodosius surlarındaki 10 kapıdan birisi olan Mevlevihane Kapı üzerinde korunmaktadır ve 447 yılındaki büyük depremde yıkılan kent surlarının yeniden yapılışını konu edinmektedir. Diğeri ise aynı surlar üzerindeki bir diğer kapı olan Altın Kapı'nın üzerindedir. Günümüze sadece yazıtın metal harflerine ait dübel delikleri kalan epigram yüksek ihtimalle İmparator II. Theodosius zamanına aittir. Aşağıda bu epigramlar Türkçe çevirileri ile birlikte tanıtılmakta ve bahsi geçen bazı tarihi konular kısaca açıklanmaktadır[18]

---

[17] Krş. Ünver 2005.

[18] Yazıtların ayrıntılı satır eleştirileri ilgili yayınlarda mevcut olduğundan burada tekrar verilmemiştir.

1) Bir Eyalet Valisine İlişkin (?) Latince Epigram (Res. 1)

Sütun şeklinde bir heykel kaidesi. Bul. Yeri: Aphrodisias; Şimdiki Yeri: Aphrodisias; Y: 112 cm; G: 51 cm; D: 18 cm; Harf Y: 3 cm.

Yayın: Roueché 1989, 19 no. 8; Merkelbach-Stauber 1998, 247 no. 02/09/25.

[- -]
[- -]S
[- -]N inemptum
E[- - - - - - - - yak. 20- - - - - -] II de marmore lingua
fundere iura sua ọ[. .]ṛumqu{a}e referre tribunal.

" ------------ satın alınamaz ------- mermer dilinden, tribunus yetkisine sahip kişi kendi yasalarını çıkarmayı ve yürürlükten kaldırmayı ....."

Metnin kendisi herhangi bir ipucu vermese de C. Roueché (1989, 20) yazıttaki ifadelerin bir epigrama ait olması gerektiğini belirtmiştir. Bu görüşe Merkelbach-Stauber de katılmış ve söz konusu yazıta Roma İmparatorluğu'nun doğusunda ele geçmiş olan bütün epigramları derledikleri eserde yer vermişlerdir. Yazıt, Roueché (*ibid.*) tarafından harf karakterleri Diocletianus'un meşhur "Fiyat Fermanı"ndaki harflere benzetilerek İ. S. 4. yüzyıla tarihlenmiştir.

Res. 1 Bir eyalet valisine ilişkin (?) Latince epigram. (*Fotoğrafın alındığı internet adresi:* http://insaph.kcl.ac.uk/iaph2007/iAph010201.html#edition)

Yazıtta *tribunus*, yani yüksek rütbeli bir yöneticinin yasa çıkarmasından ve bunları yürürlükten kaldırmasından bahsedilmektedir. Söz konusu bu yöneticinin büyük ihtimalle Diocletianus zamanında oluşturulan yeni bir eyalet olan Karia Eyaleti'nin valisi olabileceği düşünülmektedir.

2) Kil Kaptan Su İçme

Mermer bir kaidenin ya da sunağın alt yarısı. Bul. Yeri: Ephesos (Eser sütunlu bazilikanın güney sütunları arasında geç döneme ait bir duvarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır). Yazıtın fotoğrafı Forschungen in Ephesos IV, 92-93, no. 15'te mevcuttur (*non vidi*). Şimdiki Yeri: Meryem Ana Kilisesi; Y: 29 cm; G: 33 cm; D: 33 cm; Harf Y: 1,9 cm.
Yayın: IEphesos, no. 4115; Merkelbach-Stauber 1998, 330, no. 03/02/44.

Mısra 1 [qu]am bene caelatis | tam bene | fictilibus.

Str. 3 b(onis) b(ene).

" (Susayan kimse), süslü kaplardan nasıl zevkle (içiyorsa), topraktan yapılmış kaplardan da öyle içer. İyilere hayırlı olsun!"

Tarih: Roma İmparatorluk Dönemi (olasılıkla İ. S. 1-2. yüzyıl).

3) Iope'nin Mezar Epigramı

Mermerden bir sütun. Bul. Yeri: Seferihisar-Teos; Şimdiki Yeri: Bilinmiyor. Ölçüleri yayınlarda verilmemektedir.
Yayın: CIL III 423; Merkelbach-Stauber 1998, 370-371 no. 03/06/04; Kearsley 2001, 61-62 no. 85.

Iope · Hi-

2 lari · Caes(aris)

vixit · an(nis) XV

quid superos potuit iuvenis laesisse penates,
quod tumulo Iopes ossa sepulta latent?
nec patrio potui gremio mea debita fatis
reddere, nec manibus lumina contegere:
In Phrygia miserae corpus, Volcane, cremasti
sumeret ut tellus muneris ossa mei,
et quae debebam matri supremo tempore terram
ponere, vel maestos pietatis scindere crines,
effecit properans mortis quae venerat hora
ut genitrix casus fleret ubique meos.

"Caesar'ın (azatlısı) olan Hilarus'un kızı Iope 15 sene yaşadı.

Ben, bu genç yaşımda, ev tanrılarına (Penates) nasıl bir zarar verebildim ki, Iope'nin kemikleri (bu) mezarda gömülü olarak duruyor? Ne baba kucağında kadere olan borcumu ödeyebildim, ne de ellerimle (babamın) gözlerini kapatabildim. Ey Vulcanus, bu talihsizin bedenini Phrygia'da yaktın, öyle ki toprak naaşımdan (geriye kalan) kemiklerimi saklıyor. Son yolculuğunda annemin (mezarına) toprak dökmem, ya da din gereği matem saçlarımı kesmem gerekirken, ölüm saati öyle hızlı geldi ki annem her yerde benim bahtsızlığıma yas tuttu".

Çift dilli yazıtın ilk 3 satırı sıradan bir mezar yazıtı olup vezinsizdir. Taş üzerinde Latince epigramın hemen ardından, ilk iki ve son iki satırında vezinsiz olarak merhumun adının ve kaç yıl yaşadığının zikredildiği 12 satır uzunluğunda Yunanca bir epigram daha bulunmaktadır. Ancak burada bu Yunanca şiire yer verilmemiştir. Söz konusu Yunanca epigramdan Iope'nin annesinin ismi (Primigena) de öğrenilmektedir.

Epigram, çevirisinden de açıkça anlaşıldığı üzere Hilarus isimli bir imparatorluk kölesinin Iope isimli kızına aittir. Epigramda Iope'nin bedeninin Phrygia'da yakıldığının belirtilmesine rağmen kemikleri Teos'ta gömülmüştür. Dolayısıyla Teos'un Iope'nin asıl vatanı olduğu açıktır. Antik Çağ'da mezar taşlarına yazılan epigramlar arasında "Gurbette Ölüm" teması son derece yaygındır. Bazı örnekler için bkz. Merkelbach-Stauber 1998, no. 03/01/06; Merkelbach-Stauber 2001a, no. 08/08/06; 09/09/07; 10/02/29. Ayrıca krş. burada no. 7. Epigramda dikkat çeken bir diğer durum ise Iope'nin küçük bir yaşta, yani henüz on beşinde hayata veda etmiş olmasıdır. Yazıt genç kızın ölüm nedeni hakkında bilgi vermemektedir. "Genç Yaşta Ölüm" tıpkı yukarıda bahsettiğimiz "Gurbette Ölüm" gibi mezar epigramlarında çok fazla işlenmektedir; Teos gibi bir Ionia kenti olan Ephesos'tan bir örnek için bkz. Merkelbach-Stauber 1989, 03/02/66.

Tarih: İ. S. 1-2. yüzyıl.

4) Ksenon, Primus ve Latince Öğretmeni Valerius'un Mezar Epigramı

Taşın tarifi yayınlarda yoktur. Bul. Yeri: Akhisar-Thyateira (Manisa); Şimdiki Yeri: Bilinmiyor. Bir derici dükkânı (?); Y: 29 cm; G: 33 cm; D: 33 cm; Harf Y: 1,9 cm.

Yayın: TAM V 2, no. 1119; SEG 44, 1694; Merkelbach-Stauber 1998, 419 no. 04/05/08; Kearsley 2001, 66 no. 91.

7 Mısra 1 vota supervacua fletusque et numina Divum

8 Mısra 2 naturae leges fatorumque arguit ordo.

9 Mısra 3 sprevisti patrem matremque, miserrime nate,

10 Mısra 4 Elysios campos habitans et prata veatum.

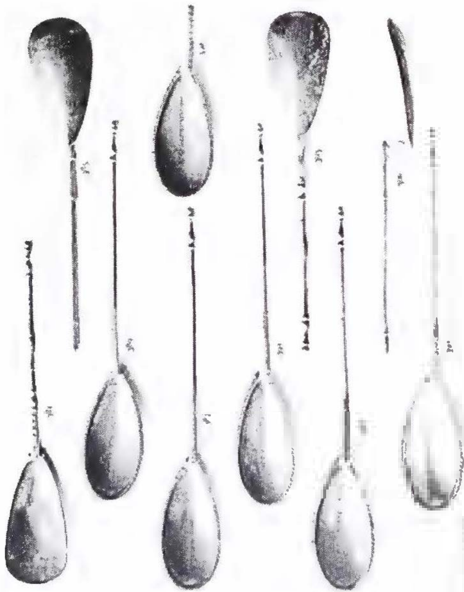
"Doğanın kanunları ve kaderin düzeni, boş isteklerin, acıların ve tanrısal iradenin üzerindedir. Ey benim doğuştan pek zavallı oğlum, ana babanı terk edip Elysios tarlalarını ve bahtlı insanların çayırlarını mesken tuttun."

Çift dilli olan yazıtın ilk 6 satırında yer alan vezinsiz Yunanca yazıttan mezarın 5 yaşında hayata veda eden Primus ve yaşı bilinmeyen Ksenon isimdeki çocuklar, ayrıca 25 yaşında öldüğü belirtilen Valerius ismindeki bir Latince öğretmeni için yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Kearsley (2001, 66), Valerius'un bu çocukların öğretmeni olduğu için onların aile mezarlığına gömülmüş olabileceğini düşünmektedir.

Tarih: Bilinmiyor.

5) Lampsakoslu Piskopos Andreas'ın Gümüş Kaşıkları (Res. 2)

1847 yılında Troas Bölgesi'ne ait olan Lampsakos (Lapseki) kentinde bulunan ve gümüş gereçlerden oluşan büyük bir hazine arasında 8 adet gümüş kaşık olduğu görülmüştür. Bu kaşıkların 5 tanesinin kulp ve oyuk/çukur kısımlarında Yedi Bilgeler'e ait bazı özlü sözler, diğer 3 tanesinde ise Latince ve Eski Yunanca dillerindeki şiirler yer almaktadır. Aşağıda tanıtılan eserlerden ilk iki tanesi (a ve b) şu anda British Museum'dadır. Merkelbach ve Stauber, Papadopulos-Kerameus'ın 1879 yılında verdiği bilgilere dayanarak diğer eserin (c) daha önceden Smyrna'da bulunduğunu bildirmektedir, ancak günümüzde bu eserin nerede olduğu meçhuldür.

Res. 2 Lampsakoslu Piskopos Andreas'ın gümüş kaşıkları (Dalton 1901, 84-85 no. 391 ve 392, Lev. XXIII).

Yayın: CIL III 12274 a-c; Dalton 1901, 84-85 no. 391 ve 392, Lev. XXIII; Merkelbach-Stauber 1998, 640-642 no. 07/07/03 (6-8).

a) O formose puer, nimium ne
crede colori. (Vergil., Ecl. 2, 17)

"*Ey benim yakışıklı oğlum, görünüşe hiç değer verme!*"

b) Omnia vincit amor, et nos
cedamus amori. (Vergil., Ecl. 10, 69)

"*Aşk her şeyi yener; biz de aşka teslim olalım!*"

c) Balnea, vina, venus faciunt pro-
perantia fata.[19]

"*Hamamlar, şarap ve aşk ölümcül kaderi hızla getirir.*"

Tarih: İ. S. 6. yüzyıl.

6) Protector Valerius Ursicinus'un Mezar Epigramı (Res. 3)

Taşın tarifi hiçbir yayında yapılmamıştır, ancak düz bir blok ya da stel olabilir (bkz. Res. 3). Bul. Yeri: İzmit, Kâğıt Fabrikası binası; Şimdiki Yeri: İstanbul Arkeoloji Müzesi; Env. No: 4908; Y: 73 cm; G: 60 cm; D: 4 cm; Harf Y: 3,8 cm.

Yayın: Şahin 1973, 52-53 no. 27; Lebek 1976, 170-174; TAM V 1 no. 118; Şahin 1985, 120-121 no. 50; Merkelbach-Stauber 2001a, 210 no. 09/06/14.

---

[19] Roma'da bulunan, bir köleye ait mezar taşında da benzer bir yazıt yer almaktadır (ILS, no. 8157: balnea vina venus corrumpunt corpora nostra | sed vitam faciunt b(alnea) v(ina) V(enus) = Hamamlar, şarap, aşk bedenimizi iflas ettirir, ancak hayatın tadı hamamlar, şarap (ve) aşk ile çıkar).

D(is) M(anibus)

2 Valerius Ursicinus protector

de provincia Dacia vico Dissena-

4 (an)nis, fecit stipendia XXIII.

5-6 Mısra 1 quandiu vita fuit data, vixi | bene; cogni ius semper;

7 Mısra 2 annis optinui quinquaginta meo fato;

8 Mısra 3 la<e>titias abui epulas vitanque beatas;

9-10 Mısra 4 iam quies incessit, anima est suo cred|ita cursum;

10-11 Mısra 5 sedibus infernis teneo[r], | no sit dolor vili.

Valerius Mani-

12 ca prot(ec)tor fratri suo dulcissi[m]-

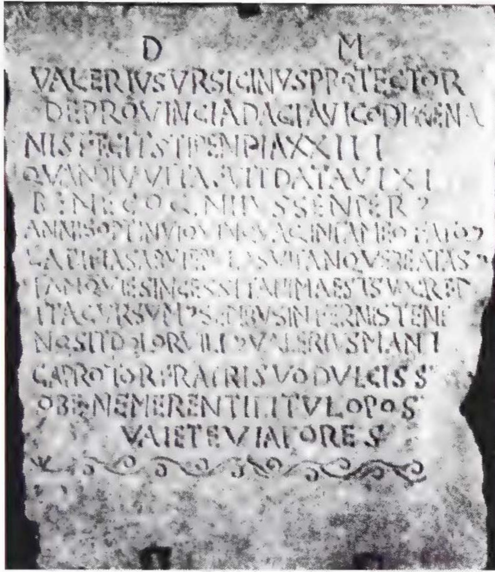
o bene merenti titulo pos[uit].

14 Valete viatores.

"Yeraltı Tanrılarına. Dacia Eyaleti'nin Dissena köyünden protector (koruma görevlisi) Valerius Ursicinus 23 yıl hizmet etti."

Ömrüm vefa ettiği sürece, iyi bir hayat sürdüm; Hep adalete uydum. Kaderimde 50 yıl bolluk içinde ziyafetlerle (dolu) mutlu bir hayat sürmek varmış. Ama artık ölüm kapıya dayandı, ruhum kendi seyrine emanet! Artık öbür dünyaya ait yerlerde tutuluyorum. (Bu, sizleri) öfke(ye gark eden) bir acı olmasın.

Protector Valerius Manica pek tatlı kardeşine layık olan bu mezar yazıtını dikti. Ey (buradan) gelip geçenler, esen kalın!

Res. 3 Valerius Ursicinus'un Mezar Epigramı (Şahin 1973, 52-53, no. 27, Lev. 6).

Yazıtın ilk ve son dört satırı vezinsiz yazılmıştır ve sıradan bir mezar yazıtı niteliğindedir. Diğer satırlar ise vezinlidir. Epigramda halk Latincesi kullanıldığı için bazı sözcüklerin Klasik Latincede olduğundan farklı yazıldığı gözlemlenmektedir: Örneğin satır 6'da "cognovi" yerine "cogni"; satır 8'de "laetitias" yerine "latitias"; satır 11'de "non" yerine "no" ve "bili" yerine "vili" Bunun yanında metin içinde bazı dilbilgisi hataları da yapılmıştır: örneğin satır 10'da "cursui" yerine "cursum"; satır 13'de "titulum" yerine "titolo" Metin içindeki bu değişik yazılım ve gramer hatalarıyla ilgili olarak bkz. Lebek 1976, 171-174.

Epigramı Valerius Manica isimli bir *protector*, 50 yıl yaşayan ve yine *protector* olan kardeşi Valerius Ursicinus için yazdırmıştır. Yazıta göre bu kişiler Dacia Eyaleti'nin Dissena isimli bir köyünden gelmektedirler. *Protector* (koruma görevlisi) unvanı muhtemelen ilk defa İmparator Gallienus Dönemi'nde yüksek rütbeli askerlere verilen bir unvandı ve o dönemde resmi bir görevden çok, onursal bir anlam taşımaktaydı. Diocletianus ile birlikte *protector* daha çok tecrübesiz genç askerlere verilen bir unvan olmuştur. Önceki yıllara göre sayıca artan bu *protector*'lar bir tür orduya asker yetiştiren küçük bir birim haline dönüştürülmüşlerdir. Dolayısıyla geleceğin komutanları bu *protector*'lar arasından çıkmaya başlamış ve *protector*'luk artık askeri kariyer basamağının bir tür temeli haline gelmiştir, bkz. Deininger 1968, 1115-1116.

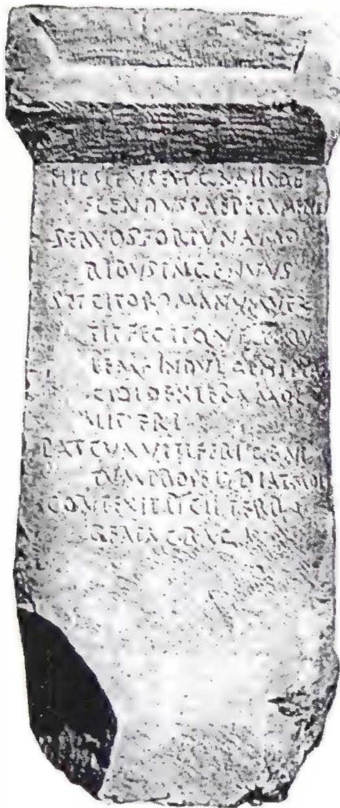
Tarih: Olasılıkla Diocletianus Dönemi (Şahin 1985, no. 50; Merkelbach-Stauber 2001a, 210).

7) **Placidus'un Azatlısına (Ingenuus?) İlişkin Mezar Epigramı (Res. 4)**
Mezar Altarı. Bul. Yeri: Patara; Şimdiki yeri ve ölçüleri yayınlarda verilmemiştir. Ama taş olasılıkla bugün hâlâ Patara'da durmaktadır.
Yayın: Merkelbach-Stauber 2002, 42, no. 17/09/07; Petzl 2005, 35-36; AE 2005, no. 1508; Engelmann 2007, 139.

1-2 Mısra 1 Hic situs est Grais de|flendus saepe Camenis |
3-4 Mısra 2 servus fortuna, mo|ribus ingenuus. |
5-7 Mısra 3 set cito Romanum ver|tit fecitque tribu|lem
7-9 Mısra 4 indulgens Pla|cidi dextera mol|lis eri. |
10-11 Mısra 5 pascua viniferi geni|tum prope Lydia Tmoli |
12-13 Mısra 6 contexit Lycii terra | beata Cragi.

"*Burada Yunan Musaları tarafından sürekli ağıt yakılan, kaderi bakımından köle, huyu bakımından özgür bir insan yatıyor. Ancak efendisi Placidus'un merhamet dolu hoşgörülü sağ eli onu birden Romalı'ya dönüştürdü ve bir tribus üyesi yaptı. O, şarap taşıyan Tmolos (Dağı'nın) bulunduğu yeşillik Lydia civarında doğdu, şimdi ise Lykia'daki Kragos Dağı'nın şanslı toprağı örtüyor onu*".

Bu epigram da tıpkı no. 3'te olduğu gibi yaban ellerde ölerek oraya gömülen bir kişiyi konu edinmektedir. Aslen Lydialı olan şahıs, Lykia'da Kragos Dağı yakınlarına gömülmüştür. Daha önce Ksanthos Vadisi'nin batısına, yani Sidyma-Pinara-Telmessos kentleri arasındaki Babadağ ile Mendus Dağ civarına lokalize edilen Kragos Dağı'nın yapılan son araştırmalar sonucunda vadinin doğusundaki Akdağlar olduğu anlaşılmıştır, bkz. Şahin 2005, 338-340; Şahin 2012, 4-8. Yazıt ölen kişinin ne doğduğu ne de

Res. 4 Placidus'un Azatlısına (Ingenuus?) ait Mezar Epigramı (Merkelbach-Stauber 2002, 42, no. 17/09/07).

öldüğü kentin ismini anmakta ve sadece coğrafi bölge isimleriyle (Lydia, Lykia) yetinmektedir. Yazıtı H. Engelmann'ın yaptığı kopyadan yayımlayan Merkelbach ve Stauber, 2. mısrada (str. 4) geçen *ingenuus* sözcüğünü "özgür" anlamındaki bir sıfat olarak düşünmüştür. Epigramı daha sonra tekrar inceleyen G. Petzl (2005, 35) ise Ingenuus'u bir şahıs ismi olarak kabul ederek yazıtta onun ismi ile huyu arasında (yani henüz köleyken dahi özgür bir insan gibi davranan kişi) bir bağlantı kurulduğuna dikkat çekmiştir. Petzl'a (*ibid.*) göre aksi takdirde yazıtta ölen kişinin adı belli değildir. Şu halde Ingenuus ismindeki bu şahıs efendisi tarafından azat edilmiş (*manumissio*) ve bir *tribus*'a kaydedilerek Roma vatandaşı olma hakkını elde etmiştir. Ancak bu yazıttan efendisinin sahip olduğu mevkii ya da azatlısının (*libertus*) Roma'da var olduğu bilinen 35 *tribus*'tan hangisine kaydedildiği gibi bilgiler öğrenilememektedir.

Tarih: Olasılıkla Diocletianus Dönemi (Merkelbach-Stauber).

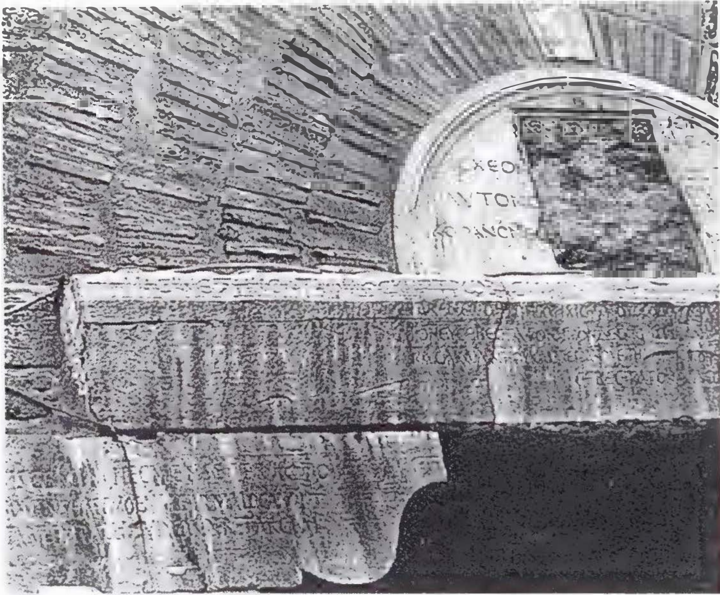
8) Mevlevihane Kapının (*Porta Rhesion*) Yapımına İlişkin Epigram

Yayın: CIL III 734 = Bücheler 1895, no. 289 = ILS 823 = Meyer-Plath-Schneider 1943, 133, no. 35.

Krş. Kalkan-Şahin 1994, 150 Lev. 16; Lebek 1995, 134-135; Asutay-Effenberg 2007, 36.

Theodosii iussis gemino nec mense peracto
2 Constantinus ovans haec moenia firma locavit
tam cito tam stabilem Pallas vix conderet arcem.

"Theodosius'un emrini takiben henüz iki ay geçmeden,
Muzaffer Constantinus bu güçlü duvarları yaptırdı.
Pallas (bile) zor yapardı bu hızla böylesi güçlü bir kaleyi".

Res. 5: Mevlevihane Kapı Latince yazıtı (Kalkan-Şahin 1994, Lev. 16, sol).

İstanbul'un surlarının bir bölümü kente ismini veren İmparator Constantinus'un (İ. S. 306-337) zamanında yapılmış olsa da, bugün tüm görkemiyle ayakta olan surları kentin daha sonraki yıllarda genişlemesi üzerine ondan yaklaşık 2 km batıda İmparator II. Theodosius'un (İ. S. 408-450) emriyle, onun valisi olan Anthemius tarafından İ. S. 405-413 yılları arasında inşa edilmiştir. Bu surlar 12 m yüksekliğindeki bir iç duvar (μέγα τείχος) ve onun hemen 14,5 m kadar önünde, yak. 8 m yüksekliğe sahip olan dış duvardan (ἔξω τείχος) oluşmaktadır. Surlar birbirine yak 50-70

m arayla inşa edilmiş 96 tane kuleye sahiptir. Bu kulelerin yüksekliği 20 m civarındadır. Marmara Denizi'nden Haliç Körfezi'ne kadar uzanan surların toplam uzunluğu ise 6,5 km'yi bulmaktadır[20].

Res. 6: Theodosius surları ve Konstantinoupolis haritası (Turnbull 2004, 4).

Burada ele alınan epigram, söz konusu surların 447 yılında meydana gelen depremin ardından tekrar yaptırılması (onarılması?) ile ilişkilidir. Söz konusu depremin ardından bizzat imparatorun emri üzerine valisi (*praefectus praetorio orientis*) Constantinus[21] tarafından iki ay gibi çok kısa bir sürede yeniden yaptırıldığı anlaşılan sur hakkında modern araştırmacılar henüz bir fikir birliğine (*communis opinio*) varamamışlardır. Mevlevihane Kapı'nın üzerinde duran ve burada tanıtılan epigramın yanı sıra yine aynı kapı üzerinde yer alan, ancak Eski Yunanca yazılmış başka

[20] Müller-Wiener 1977, 286; Lebek 1995, 110-111; Asutay-Effenberg 2007, 1-3.

[21] Bu vali hakkında bkz. PLRE II, 22 s.v. Fl. Constantinus.

bir epigram (bk. aş.) ve Belgrat Kapı'nın 140 m güneyinde ele geçen ve ilk defa S. Şahin - H. Kalkan tarafından yayımlanan bir epigram bu tartışmaların konusunu oluşturmaktadır[22].

Yukarıda da değinildiği üzere Theodosius surları bir iç ve bir dış duvardan oluşmaktaydı. Roma İmparatorluğu'nda İ. S. 312 yılından itibaren yapılan yasaların bir derlemesi olan ve İ. S. 438 yılında yazımı tamamlanan *Codex Theodosianus*, Anthemius tarafından yapılan yeni surun 4 Nisan 413 tarihinde tamamlanmış olduğunu belirtmektedir[23]. Bu durumda söz konusu tarih surun yapımı için her halükârda bir *terminus ante quem* niteliği taşımaktadır. Buna karşın İstanbul surları hakkında 1943 yılında Meyer-Plath-Schneider tarafından yapılan çalışmaya kadar kabul edilen genel görüş 413 yılında tamamlanan surun iç sur olduğu ve dış surun ancak 447 yılında yaptırıldığı idi[24]. Her iki surun birbirinden farklı bir yapı tekniği göstermesi ve Mevlevihane Kapı üzerinde bulunan ve 447 yılına tarihlenen aşağıdaki epigram ise bu görüş için önemli argüman olmuştur:

---

[22] Sur yapımına ilişkin belirtilen bu yazıtlardan başka aynı konu hakkında üç yazıt daha mevcuttur. Ama genel içeriğe katkı sağlamadıklarından bunlara metin içinde yer verilmemiştir. Bunlardan biri bugün kayıp olup Belgrat Kapı'ya aittir ve sadece *Anthologia Palatina*'da geçmektedir (IX, 690). Diğer ikisi ise fragman şeklinde olup birisi Silivri Kapı'da, diğeri ise İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunmaktadır, bkz. Kalkan-Şahin 1994, 150, a; d-e; Lebek 1995, 135-137.

[23] Cod. Theod. 15, 1, 51: Idem aa. **anthemio praefecto praetorio**. turres novi **muri, qui ad munitionem splendidissimae urbis extructus est, completo opere** praecipimus eorum usui deputari, per quorum terras idem murus studio ac provisione tuae magnitudinis ex nostrae serenitatis arbitrio celebratur, eadem lege in perpetuum et condicione servanda, ut annis singulis hi vel ad quorum iura terrulae demigraverint proprio sumptu earum instaurationem sibimet intellegant procurandam, earumque usu publico beneficio potientes curam reparationis ac sollicitudinem ad se non ambigant pertinere. ita enim et splendor operis et civitatis munitio cum privatorum usu et utilitate servabitur. dat. prid. non. **april. lucio v c. cons. (413 apr. 4)**.

[24] Janin 1964, 265.

† ἤμασιν ἑξήκοντα φιλοσκήπτρῳ βασιλῆι †

Κωνσταντῖνος ὕπαρχος ἐδείματο τείχεϊ τεῖχος. †

"Vali Constantinus asasever imparator için

60 günde sura sur yaptırdı".

Meyer-Plath-Schneider ise bu görüşe karşı çıkarak her iki surun da 413 yılından önce ve aynı zamanda yaptırılmış olduğunu iddia etmektedir[25] Surları yerinde inceleyen söz konusu araştırmacılar her iki surun da savunma stratejisi açısından birbirine olan bağlılığına dikkat çekmişler ve 447 yılından daha önce yazıldığı kesin olan "Notitia urbis Constantinopolitanae"da[26] geçen "*duplex murus* = çifte duvar" ifadesini de dikkate alarak bu sonuca varmışlardır[27] Yazarlar, yukarıdaki epigramda geçen "ἐδείματο τείχεϊ τεῖχος" ifadesini ise Almancaya "Er baute Mauer an Mauer" yani "Duvarın yanına duvar yaptı" şeklinde tercüme etmiş ve buradan her iki surun aynı anda yaptırıldığı sonucunu çıkarmışlardır. Buna göre 447 yılındaki depremde büyük bir zarar gören ve 96 kulesinden 57 tanesi yıkılan[28] bu surlar Constantinus tarafından sadece onarılmış oluyordu.

---

[25] Meyer-Plath-Schneider (1943, 17) sur inşatının bitişini İ. S. 412 yılına, Speck (1973, 142) ise daha ihtiyatlı davranarak İ. S. 408-413 yıllarını önermektedir.

[26] *Notitia urbis Constantinopolitanae*, İ. S. 5. yüzyılın ilk yarısında yazılan ve Konstantinoupolis'in 14 bölgesine ait tiyatro, hamam, kilise vs. kamu yapılarının listesinin verildiği bir belgedir. *Notitia*'nın tarihlenmesi üzerine bkz. Bury 1916, Speck 1973, 144-150; Lebek 1995, 150-153; Asutay-Effenberg 2007, 39 dn. 143.

[27] Meyer-Plath-Schneider 1943, 17. Ayrıca krş. Speck 1973, 139-140 dn. 44.

[28] Marcell. Comes, *Chron.* II., 82, 447, 1-3: "Ingenti terrae motu per loca varia imminente plurimi urbis augustae muri recenti adhuc reaedificatione constructi cum quinquaginta septem turribus corruerunt..... eodem anno urbis Augustae muri olim terrae motu conlapsi intra tres menses Constantino praefecto praetorio operam dante reaedificati sunt". Bu deprem ve sur yapımıyla olan ilişkisi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Downey 1955, 597; Croke 1981, 122-147 (non vidi; Asutay-Effenberg'e göre site edilmiştir); Lebek 1995, 120-130 ve son olarak Asutay-Effenberg 2007, 41-51.

1993 yılında S. Şahin ve H. Kalkan tarafından Belgrat Kapı'nın 140 m kadar güneyinde bulunan ve *Epigraphica Anatolica*'da yayımlanan[29] aşağıdaki epigram ise bütün bu tartışmaların daha da alevlenmesine yol açmıştır. Yazıtın Kalkan-Şahin tarafından yapılan transkripsiyonu ve çevirisi aşağıdadır:

† † [†]

Θευδοσίου τόδε τεῖχος ἀγακλῆεν τ̣[- - - - - - -]
2 ἀμφότερον λάεσσι κεκασμένον ἄλκαρ Ἄ[ρηος]
ὑψηλὸν τὸ μὲν ἔνδον ἐπὶ προτέρων ἐνι̣[αυτῶν]
4 ἐννάετες μογέων ἀνστήσατο καρτερὸ[ν ἔργον]
εἰσέτι κουρίζων, κτεῖνεν δ' ἐπὶ βάρβαρα φ[ύλα]
6 αὐτὰρ ὁ δεύτερον αὖθις, ὃ δὴ περὶ θαυμ' ἐτ[έτυκτο,]
ἑξήκοντα δρόμοισι κύκλον τόσον ἤρα̣[το τείχους]·
8 τοῦ γὰρ ἐφημοσύνησιν ἐδίματο Κωνσ̣[ταντῖ̣νος],
ἔξοχος ἀντολίης ὁπότ' ἔλλαχεν ἥνια [γαίης].

"Theodosius'un ünü büyük suru bu [karada?],
taştan örülü çifte duvar [savaşa karşı] mükemmel bir koruyucu.
Yüksek tutuldu iç taraftaki eskilerinin yerine (yapılarak).
Dokuz yaşındayken çaba verip muhteşem [bir eser] koydu ortaya;
henüz delikanlılık çağındayken hakkından geldi barbar [soylarının];
ama şimdi ikinci bir eser; o ise mucizevi bir şekilde [gerçekleştirildi]:
zaman ile yarışarak altmış günde böylesine bir [sur] kuşağını [ayağa dikti]

---

[29] Kalkan-Şahin 1994, 145-156.

onun emirleriyle inşaatı zira Con[stantinus] yaptı,

seçkin (vali), Doğu [Eyaleti'nin] dizginlerini eline alınca"

447 yılına tarihlenen bu epigram Theodosius suruna ilişkin yapılan tartışmalar için birçok bakımdan büyük önem arz etmektedir. Bunları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Yazıtın üçüncü satırı daha önce (bkz. yuk.) iddia edildiğinin aksine 447 yılında dış surla ilgili bir çalışma yapılmadığını, depremde büyük zarar görerek yıkılan iç surun ise bir onarımdan ziyade temelinden itibaren yeniden yapıldığını göstermektedir[30]. Bu durumda Meyer-Plath-Schneider ve Speck'in de düşündüğü gibi hem dış hem de iç sur aynı zamanda yapılmıştır.

Yazıtın dördüncü satırında geçen ἐννάετες μογέων ifadesi, editörlerin ifade ettiği gibi iki şekilde anlaşılabilmektedir: Dokuz sene (ἐννάετες) çaba verip ya da dokuz yaşındayken[31]. İkinci seçenek kabul edildiğinde, Theodosius 408 yılında imparator olduğu için surların yapımı en erken 416 yılına gitmektedir ki bu durum *Codex Theodosianus*'a ters düşmektedir (bkz. yuk.). İlk seçenek kabul edildiğinde bu zorluk aşılabilmektedir. Buna göre Theodosius 401 yılında dünyaya gelmiş olduğu için surların yapımı 410 yılına tarihlenmekte ve böylece *Codex Theodosianus*'un verdiği tarih sınırı aşılmamış olmaktadır.

Epigramın 8. satırı ise surun yeniden yapım çalışmalarının gerçekten de 60 gün gibi çok kısa bir sürede bitirildiğini doğrulamaktadır. Theo-

---

[30] Kalkan-Şahin 1994, 152-153.

[31] Kalkan-Şahin (1994, 154) bu durumda dokuz yaşında anlamına gelen ἐνναέτης'in vezni tutturmak için ἐννάετες şeklinde yazılmış olabileceğini ifade etmektedirler.

dosius'u böylesine hızlı bir sur yapma işine sevk eden sebep ise muhtemelen Attila önderliğinde gün geçtikte artan Hun tehlikesi olmalıydı[32].

Bu epigramın Şahin ve Kalkan tarafından yayımlanmasından kısa süre sonra, 1995 yılında, yine *Epigraphica Anatolica*'da W. D. Lebek tarafından Theodosius surlarıyla ilişkili olarak bütün edebi kaynaklar, yukarıda anılan epigrafik metinler ve arkeolojik verilerin bir bütün halinde değerlendirilmesiyle geniş kapsamlı bir makale yayımlanmıştır[33]. Bu kapsamda Lebek tarafından yukarıdaki epigrama yeni okuma önerileri getirilmiş ve Kalkan-Şahin'in yukarıda bahsedilen görüşleri revize edilmiştir[34].

Buna göre ἐννάετες μογέων ifadesi Kalkan-Şahin'in düşündüğü gibi imparatorun 9 yaşında olduğunu değil (ki öyle olsaydı mutlak suretle vezne uyumlu olan ἐνναέτης'in kullanılması gerekirdi, krş. dn. 31) dokuz yıl emek vererek bu inşaat faaliyetini gerçekleştirdiğini göstermektedir. Lebek bu durumda ortaya çıkan sorun için ise şöyle bir çözüm yolu önermektedir[35]: II. Theodosius, 402 yılında yani henüz 1 yaşındayken Augustus unvanı almış ve dolayısıyla babası Arcadius ve amcası Honorius ile birlikte bir süre (408 yılına kadar) ortak imparatorluk yapmıştır. *Codex Theodosianus*'taki meşhur 413 yılından 9 yıllık geriye gidildiğinde iç sur inşaatı 405 yılında başlamış olmaktadır ki bu da yukarıda belirtildiği gibi imparatorun görev süresi ile uygunluk göstermektedir.

Lebek, Kalkan-Şahin'in yedinci satırının sonundaki ἤρα[το τείχους = suru yaptı] ifadesinin *rho* harfinden sonra gelen harfin *alpha* değil, *my* olarak okunması gerektiğini belirterek şu şekilde tamamlamayı uygun bulmuştur: ἤρμ[οσεν ἔξω = dışta bir duvar ördü]. Buna göre Lebek, tekrar 413 yılında iç surun, 447 yılında da dış surun yaptırıldığı sonucuna var-

---

[32] Speck 1973, 139; Kalkan-Şahin 1994, 155.

[33] Lebek 1995, 107-154.

[34] Ayrıca krş. Feissel 1995, 566-568; Feissel 2006, 57-58 ve 61.

[35] Lebek 1995, 143.

mıştır. Böylelikle Lebek, Mevlevihane Kapı'da bulunan diğer epigramda geçen ἐδείματο τείχεϊ τεῖχος ifadesinin "Er baute Mauer für die Mauer ya da Mauer zum Schutz der Mauer = sura sur veya [mevcut] surun korunması için sur yaptı" şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir.[36]

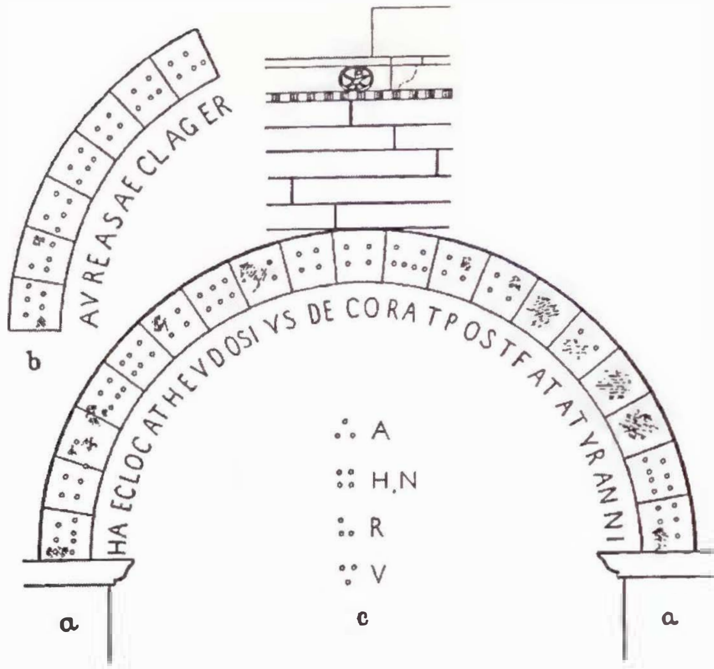
9) II. Theodosius'un Altın Kapı'yı Yaptırmasına İlişkin Epigram (Res. 5-6)

Aşağıda tanılan epigram, Konstantinoupolis'in tören kapısı olan Altın Kapı (*Porta Aurea*) üzerine olasılıkla, Bizans İmparatoru II. Theodosius zamanında metal harflerle yazılmıştır. Vezinli ilk kısım kapının doğu yönündeki kemer üzerinde, ikinci vezinli kısım ise kapının dışta kalan batı yüzünde yer almaktadır. Günümüzde bu metal harfler kaybolmuş olsa da, harflerin tutturulduğu deliklerin izleri kısmen görülebilmektedir.

Yayın: Strzygowski 1893, 1-10; Bücheler 1895, no. 285; CIL III 735; Meyer-Plath-Schneider 1943, 125 no. 8; Courtney 1995, 64 no. 36; 258-259. Krş. van Millingen 1899, 60; Lehmann-Haupt 1918, 434-439; Bardill 1999, 683-686; Asutay-Effenberg 2007, 54-55.

---

[36] Lebek 1995, 133: "Die neue Mauer hat der Prätoriumspräfekt Konstantinos zum Schutz der schon vorhandenen Mauer erbaut". Asutay-Effenberg tarafından 2007 yılında yayımlanan ve Konstantinoupolis surları üzerine hâlihazırda yapılmış en güncel çalışma olan "Die Landmauer von Konstantinopel-Istanbul"da, yazar Lebek'in bu sonuca varırken ortaya koyduğu filolojik ve epigrafik kanıtları yaptığı arkeolojik gözlemlerle birlikte yeniden ele almış ve tekrar hem iç surun hem de dış surun birlikte yapıldığını ve bunun da mutlaka 425 yılından önceye tarihlenmesi gerektiğini, iç surun ise 447 yılındaki depreminin ardından bir onarım geçirdiğini vurgulamıştır, bkz. Asutay-Effenberg 2007, 204: "Es ist sicher davon auszugehen, daß Haupt- und Vormauer des theodosianischen Bauabschnitts vor dem Jahr 425 gleichzeitig konzipiert und auch gleichzeitig oder kurz hintereinander errichtet worden sind. Die immer wieder in die Debatte eingebrachte Meinung, die Vormauer sei erst im Jahr 447 hinzugefügt worden, muß revidiert werden. Die Vormauer wurde 477 zusammen mit anderen Mauerabschnitten lediglich gründlich repariert".

Res. 7: Altın Kapı Epigramı (Strzygowski 1893, 8, Lev. 5).

Haec loca Theudosius decorat post fata tyranni

2 Aurea saecla gerit qui portam construit auro.

"Bu yeri süsledi Theodosius, tiranın ölümünün ardından altın bir kapı yaptıran o, altın çağı getirdi"

Epigramda Theodosius tarafından yaptırıldığı belirtilen Altın Kapı, Theodosius surlarındaki (bkz. yuk.) on kapıdan birisidir. Güneyden kuzeye doğru gidildiğinde ilk sırada yer alan bu kapı imparatorların zafer kazandıklarında büyük bir zafer alayıyla kente giriş yaptıkları kapı olması bakımından diğerlerinden daha önemliydi. Ortadaki diğerlerinden daha büyük ve heybetli olan 3 kemere sahip Altın Kapı, bu açıdan Roma'daki

Septimius Severus ve Constantinus zafer taklarına benzetilmektedir[37] Kapı büyük mermer bloklardan yapılmış olup iki kuleyle çevrelenmektedir. İ. S. 6. yüzyıl yazarlarından Ioannes Malalas'ın verdiği bilgiler kapının Theodosius tarafından altınla kaplatıldığını ve bundan dolayı kapının onun zamanında da "Altın Kapı" şeklinde adlandırıldığını göstermektedir[38]. Yine İ. S. 8. yüzyıl yazarı Theophanes ve 11. yüzyıl yazarı Kedrenos'un verdiği bilgiler ise kapının üzerinde I. (veya II.?) Theodosius'un 4 fil tarafından çekilen bir araba içindeki heykelinin bulunduğuna işaret etmektedir[39].

Bu epigram böylesi önemli bir kapı üstünde durmasına rağmen, kapıya ilişkin bilgi veren hiçbir antik yazar tarafından söz konusu edilmemiştir. Yazıttan ilk defa, Sidonius Apollonius'un üzerine çalışma yaparken, bu yazarın da tıpkı yazıttaki gibi (Theudosius = Theodosius) vezni tutturmak için "o" harfi yerine "u" harfini kullandığını belirten Sirmond bahsetmiştir[40]. Ancak kendisi Konstantinoupolis'e gelip yazıtı yerinde görmediği için onun verdiği bu kısa bilgi ancak 1891 yılında kapıyı bizzat inceleyen ve metal harflerin tutturulduğu delikleri ilk defa keşfederek söz konusu bu yazıtla birlikte kapı hakkında geniş bir makale yazan Strzygowski tarafından doğrulanabilmiştir[41].

Kapının hangi Theodosius döneminde yaptırıldığı ve Theodosius surlarıyla olan ilişkisi ise bilim dünyasında uzun süreden beri tartışılmakta-

---

[37] Bardill 1999, 671.

[38] Ioan. Mal. *Chron.* 360: ὁ δὲ αὐτὸς Θεοδόσιος ἐχρύσωσε καὶ τῆς Δαφνητικῆς πόρτας δύο θύρας τὰς χαλκᾶς καθ' ὁμοιότητα ἧς ἐχρύσωσε πόρτας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἥτις καλεῖται ἕως ἄρτι ἡ χρυσέα πόρτα.

[39] Theoph. *Chron.* 412; ....καὶ ὁ ἀνδριὰς τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου, ὁ ἐπὶ τῆς Χρυσῆς πόρτης..... Georg. Kedr. 1, 567:'Ὅτι οἱ ἐλέφαντες οἱ ἐν τῇ χρυσῇ πόρτῃ ὅμοιοί εἰσιν ὧν πάλαι Θεοδόσιος ἐπιβὰς εἰς τὴν πόλιν εἰσήλασεν.

[40] Sirmond 1696, 1178; ayrıca bkz. Strzygowski 1893, 5; van Millingen 1899, 61; Bardill 1999, 683.

[41] Strzygowski 1893, 1-10.

dır. Epigramın ilk satırında geçen "*post fata tyranni* = tiranın ölümünden sonra" ifadesinden dolayı ilk bakışta bu kapı ve yazıtı 388 yılında Batı Roma İmparatoru Magnus Maximus'u mağlup eden[42] ve bu zaferi kutlayarak başkent Konstantinoupolis'e giren I. Theodosius'a (İ. S. 379-394) atfedilmiştir[43]. Ancak kapı muhtemelen 404/405 yılında başlayan ve *Codex Theodosianus*'a göre 413 yılında bitirildiği kesin olan (bkz. yuk.) Theodosius suruna ait bir birim olduğu için bu görüşü savunanlar Altın Kapı olarak bilinen yapının ilk etapta Constantinus kent surlarından 1,5 km batıda bağımsız bir zafer takı olarak tasarlandığını ve söz konusu epigramın da yine bu dönemde yazıldığını iddia etmişlerdir. Bu durumda bu zafer takı II. Theodosius Dönemi'nde yaptırılan kent surlarına dâhil edilerek bir kapı haline getirilmiş oluyordu. Öte yandan tıpkı I. Theodosius'a olduğu gibi II. Theodosius'a karşı da Ioannes isimli birisi tarafından darbe girişiminde bulunulmuş ve imparator bu girişimi 425 yılında bertaraf etmiştir[44]. Dolayısıyla yazıtta adı geçen tiranın Ioannes olma olasılığını dikkate alan diğer bir grup bilim adamı ise kapının Theodosius suruna mimari olarak bağlı olduğu için onunla çağdaş olduğunu[45] ve dolayısıyla kapının daha önce ayrı bir zafer takı olarak işlev görmüş olmasının mümkün olmadığını belirtmişlerdir[46]. Asutay-Effenberger tarafından yapılan son

---

[42] Zos. 4, 46, 2-3; Magnus Maximus hakkında bkz. PLRE I, 39 s.v. Magnus Maximus.

[43] Strzygowski 1893, 3-7; Davies 1944, 74-75; Wheeler 1978, 238-241; Bardill 1999, *passim*; Mango 2000, 179, dn. 45.

[44] PLRE II, s.v. Ioannes 6.

[45] Schneider-Meyer 1933, 16-17; Meyer-Plath-Schneider 1943, 50. Krş. Davies 1944, 74-75; Bardill 1999, 673, dn. 6; Asutay-Effenberg 2007, 55, dn. 213.

[46] Özellikle Weigand (1914, 9) yazıtta *arcus* yerine *porta* kelimesinin kullanılmış olmasının bunu doğrular nitelikte olduğunu belirtmektedir. Speck (1973, 141-142) ise surların yapımının 413 yılında bitmiş olmasını ve kapının surlardan sonra yapılmasının ise mümkün olmadığını göz önünde bulundurarak yazıtın kapının yapımından en aşağı 12 sene sonra, yani yazıttaki tiran olduğu öne sürülen Ioannes'in Ravenna'da öldürüldüğü 425 yılında (bkz. yuk.) yazıldığını iddia et-

araştırmalar ise bu ikinci görüşü onaylamaktadır. Yalnız ona göre bu Altın Kapı'dan önce aynı yerde normal bir kent kapısı mevcuttu ve II. Theodosius'un Ioannes'e karşı olan zaferinden sonra yeniden inşa edilerek yazıtta bahsedilen görkemli haline kavuşturulmuştu[47].

Res. 8: İstanbul Altın Kapı.

Kaynakça ve Kısaltmalar

Akyürek Şahin 2012 N. E. Akyürek Şahin, Anadolu'dan Epigramlar 1. Hıristiyan Akakios'un Mezar Epigramı, şurada: N. E. Akyürek Şahin - B. Takmer - F. Onur (ed.), Akron 2, Eskiçağ Yazıları 2 (Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Yayını), İstanbul 2012, 129-136.

---

miştir. Buna göre yazıtta geçen "*Haec loca Theudosius decorat* = Theodosius bu yeri süsledi" ifadesi 413 yılından önce yapılmış olan kapının, tiranın öldürülmesi üzerine imparatorun geçişi için süslendiğini göstermektedir. Karşıt görüş ve ayrıntılı literatür için bkz. Bardill 1999, 685-686.

[47] Asutay-Effenberger 2007, 60: "Nach dem Tode des Kaisers wurden die Planungen von Anthemios weitegeführt und am Ort des Goldenen Tors zunächst ein normales Stadttor errichtet. Erst nach dem Triumph des jungen Kaisers Theodosius II. 425 wurde die alte Vormauer abgetragen und das Tor in ein Prunktor umgewandelt, wobei die Vormauer einen neuen Verlauf erhielt"

AE L'Année épigraphique.

Asutay-Effenberg 2007 N. Asutay-Effenberg, Die Landmauer von Konstantinopel-Istanbul. Historisch-topographische und baugeschichtliche Untersuchungen (Millenium Studies 18), Berlin-New York 2007.

Bardill 1999 J. Bardill, The Golden Gate in Constantinople: A Triumphal Arch of Theodosius I, AJA 103/4, 1999, 671-696.

Bury 1916 J. B. Bury, The Date of the Notitia of Constantinople, English Historical Review 31, 1916, 442-443.

Bücheler 1895 F. Bücheler, Carmina Latina Epigraphica 1, Lipsiae 1895.

Bücheler 1897 F. Bücheler, Carmina Latina Epigraphica 2, Lipsiae 1897.

CIL Corpus Inscriptionum Latinarum.

Colafrancesco et. al. 1986 P. Colafrancesco - M. Massaro - M. L. Ricci, Concordanze dei Carmina Latina Epigraphica, Bari-Edipuglia 1986.

Cole 1969 T. Cole, The Saturnian Verse, Yale Classical Studies 21, 1969, 3-73.

Courtney 1995 E. Courtney, Musa Lapidaria. A Selection of Latin Verse Inscriptions, Atlanta 1995.

Croke 1981 B. Croke, Two Early Byzantine Earthquakes and their Liturgical Commemoration, Byzantion 51, 1981, 122-147.

Cugusi 1985 P. Cugusi, Aspetti Litterari dei Carmina Latina Epigraphica, Bologna 1985.

Cugusi 2003 P. Cugusi, Per una nuova edizione dei Carmina Latina Epigraphica. Qualche osservazione meto-

dologica, Epigraphica 65, 2003, 197-213.

Dalton 1901 O. M. Dalton, Catalogue of Early Christian Antiquities and Objects from the Christian East in the Department of British and Mediaeval Antiquities and Ethnography of the British Museum, Londra 1901.

Davies 1944 O. Davies, The Date of the Golden Gate at Istanbul, JRS 34, 1944, 74-75.

Deininger 1968 J. Deininger, RE Supp. XI, 1968, col. 1113-1123 s.v. Protectores (Domistici).

Downey 1955 G. Downey, Earthquakes at Constantinople and Vicinity, A.D. 342-1454, Speculum 30, 1955, 596-600.

Engelmann 2007 H. Engelmann, Die Inschriften von Patara. Eine Übersicht, şurada: Chr. Schuler (eds.), Griechische Epigraphik in Lykien. Eine Zwischenbilanz, Münih 2007, 133-139.

Engstörm 1912 E. Engstörm, Carmina Latina Epigraphica post editam collectionem Buechelerianam in lucem prolata, Göteborg 1912.

Feissel 1995 D. Feissel, Bulletin épigraphique. Inscriptions chrétiennes et byzantines, REG 108, 1995, 566-568.

Feissel 2006 D. Feissel, Chroniques d'épigraphie byzantine 1987 2004 (Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance. Monographies 20), Paris 2006.

Fele 1988 M. L. Fele, Concordantiae in carmina Latina epigraphica, Band 1: A-K; Band 2: L-Z, Appendices, Hildesheim 1988.

Freeman 1998	P. Freeman, Saturnian Verse and Early Latin Poetics, JIES 26, 1998, 61-90.
Galletier 1922	E. Galletier, Étude sur la poésie funéraire romaine d'aprés les inscriptions, Paris 1922.
Hoogma 1959	R. P. Hoogma, Der Einfluss Vergils auf die Carmina Latina Epigraphica. Eine Studie mit besonderer Berücksichtigung der metrisch-technischen Grundsätze der Entlehnung, Amsterdam 1959.
Hosius 1895	C. Hosius, Römische Dichter auf Inschriften, RhM 50, 1895, 286-300.
Janin 1964	R. Janin, Constantinople Byzantine. Développement urbain et répertoire topographique, Paris 1964².
IEphesos	R. Merkelbach et al., Die Inschriften von Ephesos (Teil VII 2, Nr. 3501-5115) (IK 17,2), Bonn 1981.
ILS	Inscriptiones Latinae Selectae.
Kalkan-Şahin 1994	H. Kalkan - S. Şahin, Ein neues Bauepigramm der theodosischen Landmauer von Konstantinupolis aus dem Jahr 447, EA 23, 1994, 145-156.
Kearsley 2001	R. Kearsley, Greeks and Romans in Imperial Asia. Mixed Language Inscriptions and Linguistic Evidence for Cultural Interaction until the End of AD III (IK 59), Bonn 2001.
Kruschwitz 2002	P. Kruschwitz, Carmina Saturnia epigraphica. Einleitung, Text und Kommentar zu den Saturnischen Versinschriften (Hermes Einzelschriften 84), Stuttgart 2002.
Lattimore 1942	R. Lattimore, Themes in Greek and Latin Epitaphs, Illinois 1942.
Lebek 1976	W. D. Lebek, Drei lateinische Hexameterin-

	schriften, ZPE 20, 1976, 167-177.
Lebek 1995	W. D. Lebek, Die Landmauer von Konstantinopel und ein neues Bauepigramm, EA 25, 1995, 107-154.
Lehmann-Haupt 1918	C. F. Lehmann-Haupt, Aus und um Konstantinopel, Klio 15, 1918, 434-439.
Lissberger 1934	E. Lissberger, Das Fortleben der römischen Elegiker in den Carmina Epigraphica, Tübingen 1934.
Mango 2000	C. Mango, The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate, Dumbarton Oaks Papers 54, 2000, 173-186.
Mastidoro 1988	M. R. Mastidoro, Concordanza dei Carmina Latina epigraphica: compresi nella silloge di J. W. Zarker (Classical and Byzantine monographs 21), Amsterdam 1988.
Merkelbach-Stauber 1998	R. Merkelbach J. Stauber, Steinepigramme aus dem griechischen Osten I. Die Westküste Kleinasiens von Knidos bis Ilion, Stuttgart-Leipzig 1998.
Merkelbach-Stauber 2001a	R. Merkelbach J. Stauber, Steinepigramme aus dem griechischen Osten II. Die Nordküste Kleinasiens (Marmarameer und Pontos), Münih-Leipzig 2001.
Merkelbach-Stauber 2001b	R. Merkelbach - J. Stauber, Steinepigramme aus dem griechischen Osten III. Der "Ferne Osten" und das Landesinnere bis zum Tauros, Münih-Leipzig 2001.
Merkelbach-Stauber 2002	R. Merkelbach - J. Stauber, Steinepigramme aus dem griechischen Osten IV. Die Südküste Kleinasiens, Syrien und Palaestina, Münih-Leipzig

	2002.
Merkelbach-Stauber 2004	R. Merkelbach - J. Stauber, Steinepigramme aus dem griechischen Osten V. Register, Münih-Leipzig 2004.
Meyer-Plath-Schneider 1943	B. Meyer-Plath - A. M. Schneider, Die Landmauer von Konstantinopel II, Berlin 1943.
Müller-Wiener 1977	W. Müller-Wiener, Bildlexikon zur Topographie Istanbuls, Tübingen 1977.
Petzl 2005	G. Petzl, Minima Patarea, EA 38, 2005, 35-36.
PLRE I	A. H. M. Jones - J. R. Martindale - J. Morris, The Prosopography of Later Roman Empire 1: A.D. 260-395, Cambridge 1971.
PLRE II	J. R. Martindale, The Prosopography of Later Roman Empire 1: A.D. 395-527, Cambridge 1980.
Purdi 1935	A. B. Purdie, Some observations on Latin verse inscriptions, Cambridge 1935.
Roueché 1989	C. Roueché, Aphrodisias in Late Antiquity, (Journal of Roman Studies Monograph 5), Londra 1989.
Schmidt 1998	M. G. Schmidt, Zum Plan einer neuen Sammlung der Carmina Latina Epigraphica (CIL XVIII): Methodische Überlegungen und praktische Beispiele, Chiron 28, 1998, 163-176.
Schmidt 2004	M. G. Schmidt, Einführung in die lateinische Epigraphik, Darmstadt 2004.
Schneider-Meyer 1933	A. M. Schneider - B. Meyer, Die Landmauer von Konstantinopel. Zweiter Vorbericht ber den Abschluß der Aufnahme 1929 1933 (Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse 1933, XXXII), Berlin

1933.

SEG Supplementum Epigraphicum Graecum.

Sirmond 1696 J. Sirmond, Jacobi Sirmondi soc. Jesu Presbyteri Opera Varia nunc primum collecta ex ipsius schedis emendatiora, Paris 1696.

Speck 1973 P. Speck, Der Mauerbau in 60 Tagen. Zum Datum der Errichtung der Landmauer von Konstantinopel mit einem Anhang über die Datierung der Notitia urbis Constantinopolitanae, şurada: H. G. Beck (ed.), Studien zur Frühgeschichte Konstantinopels, Münih 1973, 135-151.

Strzygowski 1893 J. Strzygowski, Das goldene Thor in Konstantinopel, Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts 8, 1893, 1-39.

Şahin 1973 S. Şahin, Neufunde von antiken Inschriften in Nikomedia (İzmit) und ihrer Umgebung der Stadt (Doktora Tezi), Münster 1973.

Şahin 1985 S. Şahin, Katalog der bithynischen Inschriften im Museum von İstanbul. Teil I: Funde aus der bithynischen Halbinsel und aus der Gegend von İhsaniye, EA 5, 1985, 97-125.

Şahin 2005 S. Şahin, Kragos Oros, Titanis Petra und der Apollontempel von Patara. Lokalisierungsversuche in der historischen Geographie Lykiens, şurada: E. Olshausen - V. Sauer (ed.), Die Landschaft und die Religion. Stuttgarter Kolloquium zur Historischen Geographie des Altertums 9, 2005 (Geographica Historica Band 26), 2009, 337-352.

Şahin 2012 S. Şahin, Kragos Oros, Titanis Petra ve Patara Apollon Tapınağı. Lykia'nın Tarihi Coğrafyasına

İlişkin Bir Lokalizasyon Denemesi, şurada: N. E. Akyürek Şahin - B. Takmer - F. Onur (ed.), Akron 3, Eskiçağ Yazıları 3 (Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Yayını), 2012, 1-28.

TAM — Tituli Asiae Minoris.

Tolman 1910 — J. A. Tolman, A Study of the Sepulchral Inscriptions in Buecheler's "Carmina Epigraphica Latina,", Chicago 1910.

Turnbull 2004 — S. Turnbull, The Walls of Constantinople AD 324-1453, Londra 2004.

Ünver 2005 — G. Ünver, Lykia-Pamphylia'nın Latince ve Latince-Yunanca Çift Dilli Yazıtları Işığında Romalılaşma Süreci (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya 2005.

van Millingen 1899 — A. van Millingen, Byzantine Constantinople. The Walls of the City and Adjoining Historical Sites, Londra 1899.

van Sickle 1987 — J. van Sickle, The Elogia of the Cornelii Scipiones and the Origin of Epigram at Rome, AJP 108, 1987, 41-55.

Watson 2005 — L. C. Watson, Epigram, şurada: S. Harrison (ed.), A Companion to Latin Literature, Malden-Oxford-Carlton 2005, 201-212.

Weigand 1914 — E. Weigand, Neue Untersuchungen über das Goldene Tor in Konstantinopel, JdI 39, 1914, 1-64.

Wheeler 1978 — M. Wheeler, The Golden Gate of Constantinople. When and Wherefore?, şurada: R. Moorey - P. Parr, Archaeology in the Levant. Essays for Kathleen Kenyon, Warminster 1978, 238-241.

Zarker 1958 J. W. Zarker, Studies in the Carmina Epigraphica Latina (Diss.), Princeton 1958.

Zell 1852 C. Zell, Handbuch der römischen Epigraphik II. Anleitung zur Kenntnis der römischen Inschriften, Heidelberg 1852.

ISBN: 978-605-396-232-8
9 786053 962328

890264
ANS

ANS

890247
ANS
890246
ANS